

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**RİSÂLE-İ TEDBİR-İ 'UMRÂN-I MÜLKÎ: OSMANLI DEVLETİ'NDE İKTİSAT
İLMİNE DAİR BİR RİSÂLE**

Hazırlayan

Metin AYDAR

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Songül ÇOLAK

TOKAT-2016

RİSÂLE-İ TEDBİR-İ 'UMRÂN-I MÜLKÎ: OSMANLI DEVLETİ'NDE
İKTİSAT İLMİNE DAİR BİR RİSÂLE

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 22 / 07 / 2016

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. İlhan EKİNCİ

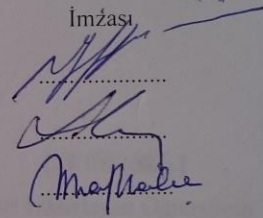
Üye : Prof. Dr. Songül ÇOLAK

Üye : Yard. Doç. Dr. Murat HANİLÇE

Üye : Yard. Doç. Dr. İsa TAK (Yedek)

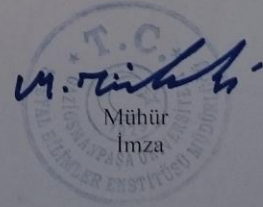
Üye : Yard. Doç. Dr. İsmail ÖZER (Yedek)

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
13 / 07 / 2016 tarih ve 28-04 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

[22/07/2016]

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Metin AYDAR

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Bu tezin her aşamasında beni yönlendiren, bu süreçte benden ilgi ve yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Songül ÇOLAK'a; ayrıca yoğun çalışmalarına rağmen bana zaman ayıran, değerli görüşlerinden istifade etmemi sağlayan ve başvurduğum konularda katkılarını sunma nezaketi gösteren Prof. Dr. M. Münir ATALAR, Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK, Prof. Dr. Ali AÇIKEL, Prof. Dr. İlhan EKİNCİ, Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN, Yrd. Doç. Dr. Murat HANİLÇE, Yrd. Doç. Dr. H. Baha ÖZTUNÇ ve Yrd. Doç. Dr. Necati ÇAVDAR'a içten teşekkür ettiğimi ifade etmek isterim.

Son olarak bu süreçte yanımda olan kıymetli aileme ve yakın dostlarıma sevgi ve minnetlerimi sunarım.

ÖZET

Tarihi gerçeklerin gün yüzüne çıkmasında ve günümüzde daha iyi anlaşılabilmesinde yazma eserler oldukça önemlidir. Yazma eserlerin tarih bilimine kazandırılmasının bugün bile tam olarak çözülememiş bazı tarihsel sorunların aşılması ve sonuçlandırılmasında yararlı olacağı açıktır. Bunların tespiti ve tasnifinin henüz bitirilmediği düşünülürse, bunların açığa çıkarılmasının ilgili oldukları disiplinlere katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Bu tez çalışmasında Osmanlı iktisadi düşünce literatürüne ait ve Avusturya Devlet Kütüphanesi'nde Cod. Mixt. 1169'da kayıtlı bulunan *Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî* isimli yazmanın transkripsiyonu yapılarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümü, eserin tanıtımına ve müellif hakkındaki tespitlere ayrılmıştır. İkinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin iktisadi düşüncesine ve bu alanda yapılan ilk çalışmalara dair bilgi verilmiştir. Sonuç kısmında eser hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca transkripsiyonun anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla bir lügatçe eklenmiştir. Son olarak eserin transkribe edilmiş metni, tıpkıbasımı ve eklere yer verilmiştir.

Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî isimli risale, Osmanlı iktisadi düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Eser, Türk iktisadi düşünce tarihinin başlangıç dönemine dair birçok soruya cevap vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Risâle, Politik Ekonomi, Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî

ABSTRACT

The manuscripts which constituting a significant part of our resources are very important that come to light of historical facts and better understanding at the present time. It is clear that bringing the manuscripts to the history would be helpful, even today, in overcoming some historical issues and concluding. Considering that the detection and classification of these manuscripts hasn't yet finished, it is really important to reveal such literature and put it into service of researchers.

In this thesis, it is aimed to transcribe the manuscript which named as *Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî*, belongs to Ottoman economic thought literature and stored in the Vienna National Library, registered with catalogue number of Cod. Mixt. 1169. The first section of this study is separated to introduction of the manuscript and our determination about the author. In the second section, information is given about the economic thought of Ottoman Empire and the first studies in this area. A general assessment of the work was made in conclusion. Also a small dictionary which based on the text, facsimile edition and attachments are added in order to facilitate understanding of transcription.

Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî has an important role in the economic history of the Ottoman Empire. Because, the manuscript gives various answers about starting period of Turkish political economic thought history.

Key Words: Ottoman Empire, Pamphlet, Political Economy, *Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî*

İÇİNDEKİLER

<u>Sayfa</u>	
Etik Sözleşme.....	i
Teşekkür.....	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler	v
Kısaltmalar.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: 19. YÜZYIL TARİHLİ BİR KAYNAK OLARAK RİSÂLE-İ TEDBİR-İ ‘UMRÂN-I MÜLKÎ.....	12
1.Eserin Tanıtılması.....	12
1.1. Müellife Dair.....	12
1.2. Esere Dair.....	14
1.3. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri.....	16
1.4. Eserin Kaynakları.....	17
1.5. Eserin Muhtevası.....	20
BÖLÜM 2: OSMANLI DEVLETİ'NDE İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN EVRİMİ	37
2.1. Klasik Dönemden Yenileşmeye Osmanlı İktisadi Düşüncesi	37
2.2. 19. Yüzyılda Osmanlı İktisat İlminde Yapılan Çalışmalar.....	52
SONUÇ.....	57
BİBLİYOGRAFYA.....	61
ESERİN TRANSKRİPSİYONU	65
LÜGATÇE.....	123
EKLER.....	141

TIPKIBASIM.....	158
ÖZGEÇMİŞ.....	247

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
çev. : Çeviren
Ed. : Editör
hızl. : Hazırlayan
İ.Ü : İstanbul Üniversitesi
S. : Sayı.
s. : Sayfa
sad. : Sadeleştiren
sr : Satır
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TTK : Türk Tarih Kurumu.
TUM : Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî
vr. : varak
vs. : vesair

GİRİŞ

İnsan, hayatta kalabilmenin bir gereği olarak çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin başında üretimde bulunmak, ticaret yapmak ve elde edilen ürünleri korumak gelmektedir¹. İnsanların gerçekleştirmiş olduğu bu faaliyetler ve buradan doğan tüm ilişkiler iktisadın ilgi alanına girmektedir. İktisadi düşünce tarihi ise iktisat biliminin daha rahat bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Tarihte yer edinmiş her toplumun kendine ait iktisadi düşünceleri olmuştur. Tarihsel süreç incelendiğinde iktisadi düşüncenin nasıl ve nerede başladığının ihtilafı bir bahis konusu olduğu görülmektedir. İktisadi düşüncenin başlangıcına dair ileri sürülen görüşlerin birincisi, iktisadi düşüncenin geçmişini eski Mısır, Çin, Hint ve Yunan medeniyetlerine kadar götürmektedir. Bu görüşün ortaya çıkmasında Hint medeniyetine yön veren Brahman kanunları, İbranilerin mukaddes kitaplarındaki emirler, Mısır'ın planlı bir ekonomi modeline sahip olması ve Çin'in gelişmiş bir para sistemi kullanması örnekleri etkilidir. Bu örnekler içerisinde yer alan kutsal metinlerde geçen servetin elde edilmesi ve bundan yararlanılmasıyla ilgili emirleri ilk iktisadi düşünce yazıları olarak yorumlamak mümkündür².

İktisadi düşüncenin ne zaman başladığına dair ikinci bir görüş Avrupa'da iktisadi yapının değişmesine neden olan ve 16. yüzyıldan başlayıp 18. yüzyılın ortalarına kadar süren merkantilizmle ilgilidir. *Modern Dünya Sistemi* isimli eseri ile ünlü Immanuel Wallerstein'in ifadeleriyle merkantilizm, bir devletin iktisadi milliyetçilik politikalarını içermektedir. Bu hususta merkantilizm, hem kıymetli madenlerin akışı; hem de ticaret dengelerinin sağlanması manasında, mal dolaşımı çevresinde dönüyordu³. Bu görüşü destekleyenlere göre, bir devletin uluslararası ilişkilerde kendini gösterebilmesi, onların gerisinde kalmamak için iktisadi güce sahip olması yönündeki gayretleri merkantilizm düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Avrupa'nın hemen her ülkesinde sonradan kavrama farklı anlamlar yüklense de merkantilizmin ilk evresinde servetin kaynağı bir ülkenin sahip olduğu altın ve gümüş

¹ Kamil Güngör, "İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler", www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf, Çevrimiçi: 11.09.2011, s. 1.

² Neşe Erim, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Ankara: Palme Yay., 2007, s. 4. Ayrıca bkz. Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, s. 3-4.

³ Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi*, C. 2, İstanbul: Yarı Yay., 2012, s. 50.

stokları olarak görülmüştür⁴. Külçecilik olarak da anılan bu anlayış bir süre sonra önemini kaybetmiş ve merkantilist politika farklı şekillere bürünmüştür⁵. Merkantilistler para ve dış ticarete ek olarak mübadele değerini ilgilendiren diğer hususlarda da iktisat teorisinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır⁶. Merkantilist politikalar neticesinde kıymetli madenler, az sayıda ülkenin elinde birikmiş ve para kaybeden ülkelerin ithalat gücü ve dış ticarete katılım oranında düşüşe sebep olmuştur. Para kazanan ülkelerde ise enflasyon meydana gelmesinden dolayı ihracatta bir düşüş yaşanmıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak merkantilizm, dış ticarete “*Ülkeye kıymetli madenlerin girişini sağlayan aracı*” olması tanımlamasından uzaklaşmış; yerini yerli sanayi unsurlarına bırakmıştır⁷.

Merkantilist politika ve düşünce zamanla etkisini yitirmiştir. Buna neden olan etkenlerin başında fizyokratların ileri sürdüğü “*Laissez-Faire*” yani “*Bırakınız yapınlar.*”a dayanan sanayi kapitalizmi zihniyetinin başlaması gelmektedir. Sanayi kapitalizminin İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde başlamasından sonra merkantilist anlayış bu coğrafyalarda etkisini yitirmiştir. Ancak 15-18. yüzyıllardaki niteliğiyle tarihe karışmış olsa da merkantilizmin dayandığı bazı görüşler ve iktisat politikası önlemlerinin kapitalist düzende var olduğu da gerçektir⁸. Yani merkantilizm ile birlikte insanlar, iktisadi olaylara dair yeni fikirler geliştirmiş; bu bağlamda para, faiz, dış ticaret ve devlet faktörünün ekonomik faaliyetlere müdahaleleri ve korumacılığı ile ilgili yeni görüşler ortaya çıkmıştır⁹. Merkantilizm bütün bu yönleriyle iktisadın bir bilim alanı haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

İktisadî düşünce sistemlerinin başlangıcına ilişkin ortaya atılan üçüncü görüş ise fizyokratlarla ilgili olanıdır. İktisadi düşünce alanında bir sistem olarak kabul edilen fizyokrazi, Fransızca -*Physiocrate*- kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin asıl anlamı

⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s. 46.

⁵ Erim, *a.g.e.*, s. 10-11.

⁶ Cahit Aydemir ve Hüseyin Haşimi Güneş, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 15, (Kış 2006), s. 156-157.

⁷ Nazım Öztürk, “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 39. S. 1, (Mart 2006), s. 19.

⁸ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s. 47-48.

⁹ Kamil Güngör, *a.g.m.*, s. 3.

Yunancada “doğanın egemenliği” ya da “tabîî düzen”dir¹⁰. Fizyokrasi, François Quesnay’ın başını çektiği bir grup reform taraftarı Fransız aydınının merkantilizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkardığı bir ekoldür¹¹.

Merkantilizmden fizyokratik iktisadi düşünceye geçiş aniden gerçekleşmemiştir. Merkantilizm iktisadi düşüncesinde görülen bazı eksiklikler ve hatalar, fizyokratik iktisadi düşüncenin ortaya çıkmasının önünü açmıştır. Nitekim merkantilistlerin ileri sürdüğü bazı düşünceler ve iktisadi hayata getirmiş olduğu sınırlamalara duyulan tepki İngiltere’ye oranla Fransa’da daha fazla hissedilmiştir. Bununla birlikte ekonomisi temelde tarıma dayanan Fransa’da devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılan sanayiye teşvik edici önlemler çok fayda sağlayamamıştır¹². Devletin asıl politikaları ile eş zamanlı bir biçimde Fransa’da yaygınlaşan fakirlik ve sefaletin önüne geçebilmek amacıyla bazı çözümler üretmeye çalışan ve sosyal reformcular olarak bilinen aydınlar içerisinde fizyokratlar ortaya çıkmıştır¹³.

Fizyokratik iktisadi düşünce sistemini savunanların arasında, ekolün kurucusu görülen François Quesnay (1694-1774)¹⁴ ile Victor R. Mirabeau (1715-1789), Pierre Samuel Dupont de Nemours (1739-1817) ve Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781) gibi isimler vardır¹⁵. Temel görüşleri Jean Jacques Rousseau’nun fikirlerine dayanan fizyokratlar, uygulamaya geçirdikleri metodolojide de büyük ölçüde onun yöntemlerinin tesirinde kalmışlardır. Buna göre, sosyal olayların anlaşılmasında sebep-sonuç ve düzenlilik unsurlarının bilinmesi gerekir. Bu ilkeler doğrultusunda F. Quesnay ve fizyokrat arkadaşları ilk sistemli İktisadi Düşünce Okulu’nu kurmuşlardır¹⁶. Fizyokrasinin doğuşu Hobbes, Locke, Hume¹⁷ ve Montesquieu gibi ünlü filozofların

¹⁰ Kamil Güngör, *Küresel Kriz, Mali Kural ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yay. 2011, s. 36.

¹¹ Aydın Yalçın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1976, s. 144.

¹² Vural Savaş, *a.g.e.*, s. 225.

¹³ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Ankara: Nobel Akademik Yay., 2008, s. 241.

¹⁴ Transkribi yapılan yazmada yazar F. Quesnay’a dair açıklamalarda bulunmuştur. Quesnay’ın ismini zikrederken yazar, onun politik ekonomi ilminin ortaya çıkmasında katkılarının olduğunu ve Avrupa’da ekonomist olarak anıldığını ifade etmiştir. Bkz. Anonim, *Risâle-i Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî*, Viyana Nationalbibliothek, Codex Mixt. 1169, vr. 36a, sr. 18.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Ersoy, *a.g.e.*, s. 246-266.

¹⁶ Murat Pıçak, “Fizyokrasi (Fizyokratik Okul)”, Mahmut Masca-Ozan Bahar (Ed.), *İktisadi Düşünce Tarihi (içinde)*, İstanbul: Lisans Yay., 2012, s. 126.

¹⁷ Transkribi yapılan yazmada müellif, David Hume’un ismine de yer vermiştir. Müellif ondan bahsederken F. Quesnay’la çağdaş olduğundan ve politik ekonomi ilmine katkıda bulunduğundan söz

yaşadığı Aydınlanma dönemine rast gelmektedir. Bu çağdaş filozoflar, fikirleri ile fizyokratlar üzerinde etkili olmuşlardır. Fizyokratlar iktisat ile felsefe arasında sıkı bir bağ olduğunu ortaya koymuşlar ve “Moral Felsefe” denilen bilim dalının gelişmesine zemin hazırlamışlardır. Özellikle John Locke (1632-1704) fizyokrat felsefenin öncüsü olarak görülmüş; onun “rasyonalizm” ile “tabii düzen”e dair önem verdiği fikirler fizyokratlara tesir etmiştir¹⁸.

Genel hatlarıyla fizyokratik iktisadi düşüncenin mimarları dönemlerinin sosyal ve ekonomik prensiplerini daha ileri bir seviyeye taşımıştır. Neredeyse Avrupa’nın her tarafında yeni tartışmalara yol açan fizyokrazi 1767’den sonra etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte, akım kendisinden sonra oluşacak düşünce sistemleri üzerinde etkili olmuştur¹⁹.

İktisadî düşüncenin bir bilim alanı olarak ortaya çıkmasına dair ileri sürülen görüşlerden bir diğeri, 1776 yılının başlangıç yılı olarak kabul edilmesi gerektiğidir. İskoç felsefe profesörü Adam Smith, 1776 yılında “Milletlerin Servetlerinin Sebep ve Mahiyeti Üzerine Bir Deneme” isimli bir kitap yayımlamış; bu kitabıyla kendisinden önceki iktisadi tartışmaları ilk defa sistemli bir şekilde düzene koymuş ve bu tartışmaları değerlendirdikten sonra kendi bulgularına yer vermiştir²⁰. Böylece Adam Smith bir taraftan sanayi devriminin felsefesini yaparken, diğer taraftan yeni bir bilimin temelini atmıştır²¹.

Avusturyalı iktisatçı ve siyaset bilimcisi Schumpeter’e göre, geçmişten Yeniçağ Avrupa’sına kadar iktisadi literatüre herhangi bir katkıda bulunulmamıştır. O iktisadın Adam Smith’in eserini yazdığı 1776 yılından itibaren bir bilim dalına dönüştüğünü savunmuştur²². Bu yıldan John Stuart Mill’in “*Siyasal İktisadın İlkeleri (Principles of Political Economy)*” isimli eserinin yayımlandığı 1843 yılı arasında geçen süreçte Batı’da ortaya konulan yeni iktisadi düşünce, “*Klasik iktisadi düşünce*” olarak isimlendirilmiştir. Bu yıllar arasında yaşayan ve fikirleriyle bu düşüncenin oluşmasına

etmiştir. Müellife göre David Hume da F. Quesnay gibi Avrupa’da ekonomist olarak anılmıştır. Bkz. Anonim, *Risâle-i Tedbîr-i Umrân-ı Mülkî*, Viyana Nationalbibliothek, Codex Mixt. 1169, vr. 36a, sr. 18.

¹⁸ Savaş, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁹ Ersoy, *a.g.e.*, s. 266-267.

²⁰ William J. Barber, *İktisadi Düşünce Tarihi*, İhsan Durdu (çev.), İstanbul: Metropol Yay., 2007, s. 66

²¹ Zeyyat Hatiboğlu, *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: İşletme İktisadi Enstitüsü Yay., 1989, s. 43

²² Savaş, *a.g.e.*, s. 2.

katkıda bulunanlar “*Klasik iktisatçılar*” olarak anılmıştır. Klasik iktisadi düşüncenin ileri gelenleri arasında Adam Smith ve John Stuart Mill’den başka Thomas Robert Malthus²³, David Ricardo, Nassu W. Senior ve J. E. Cairnes bulunmaktadır²⁴.

Klasik iktisatçılar, iktisadi hayata müdahale edilmediği takdirde ülkeye ait çeşitli doğal kaynaklardan daha verimli istifade edilebileceğini ve çalışmak isteyen her bireyin iş bulabileceğini öne sürmüşlerdir. Onlar, mevcut iş bölümlerinin çoğalması ve sermaye birikiminin artmasına paralel olarak memleket halkının zenginliğinin ve servetinin artacağını savunmuşlardır. Bununla beraber klasik iktisatçıların üzerinde durduğu temel konu, bir ülkede ortaya konulan servetlerin bunları üreten kimseler arasında nasıl bölüştürüleceği hususu olmuştur²⁵. Bu nedenle klasik iktisatçılar daha çok bir malın kıymeti ve servetin bölüştürülmesi meseleleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Fizyokratların “*tabî kanun*” felsefesinden ve nispeten tarımla ilgili eğilimlerinden etkilenen A. Smith’e göre, doğanın kanunlarına uyulduğunda toplum kendiliğinden en uygun şekilde işlevini yerine getirecektir²⁶. Bu şekilde milli servet artacak ve insanlar arasında adil bir biçimde dağıtılacaktır. Diğer taraftan klasistleri fizyokratlardan ayıran başlıca fark bir malın değerinin artmasını ticarete değil üretime bağlamalarıdır²⁷.

Tarih boyunca kurulan devletler, varlıklarını devam ettirirken birtakım sorunlar ile karşılaşmışlardır. Bunların başında iktisadi problemler gelmektedir. Bunlara çözüm üretmek isteyen ve bu konuda düşüncelerini ortaya koyan bilim insanları, farklı iktisadi düşünce ekollerinin oluşmasına öncülük etmişlerdir. Ortaya çıkan bu ekoller, kendilerinden önce ortaya çıkan düşünce akımlarına ya tepki olarak doğmuş, ya da o düşüncelerden beslenerek dönemine ait iktisadi düşünce anlayışını daha ileri bir seviyeye taşımıştır. Ayrıca, iktisat alanını ilgilendiren sorunların çözümü için ortaya çıkan iktisadi düşünce akımları, yukarıda bahsedilen ekoller ile sınırlı kalmamış, daha

²³ Burada T. Robert Malthus’a ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Zira çalışmaya kaynaklık eden yazmanın müellifi, risalesinde bir bölümü nüfus meselesine ayırmıştır. Bu bölümde müellif, Malthus’tan bahsederken onun nüfus meselesine dair yaptığı çalışmalardan ötürü ün kazandığını ifade etmiştir. Malthus’un fikirlerine özel bir ilgi duyduğu anlaşılan müellifin Takvim-i Vekayi’de yine Malthus’un görüşlerini içeren bir makale neşretmesi bu görüşü teyit etmektedir. Bkz. Anonim, *Risâle-i Tedbîr-i Umrân-ı Mülkî*, Viyana Nationalbibliothek, Codex Mixt. 1169, vr. 31a, sr. 6-11.

²⁴ Ersoy, *a.g.e.*, s.269.

²⁵ Hatiboğlu, *a.g.e.*, s. 43.

²⁶ Kazgan, *a.g.e.*, s. 58-59.

²⁷ Barber, *a.g.e.*, s. 27.

sonraki dönemlerde farklı düşüncelerle devam etmiştir. Buna göre iktisadi düşünce tarihinin başlangıcı ile ilgili olarak iki temel ayrımı şu şekilde özetleyebiliriz.

Bu ayrımlardan birincisi, iktisadi düşünce tarihinin sınırları Batı uygarlığının tarihi ile sınırlı olup yine iktisat bilimi bu uygarlığın ortaya koymuş olduğu bir ürün olmasıdır. Bu görüşe göre Mısır, Çin ve Babil gibi medeniyetlerinin iktisat ilmine kaynaklık edecek bir katkıları olmamıştır. Diğer ayrım ise, iktisat biliminin başlangıcına dair Eskiçağ medeniyetlerinden günümüze kalan belge niteliğinde bir eser yoktur. Fakat bu durum, o dönemlerde ekonomik gelişmeler yaşandığı gerçeğini değiştirmemektedir. “*Ulusların Zenginliği*” isimli eserinde Adam Smith, “*Ancak her klasik durum, kendinden önce gelen çalışmaları özetler veya birleştirir. Bu nedenle tek başına anlaşılmaları mümkün değildir.*” diyerek bu fikri desteklemektedir²⁸.

Tarihteki her devlet gibi Osmanlı Devleti de kendine özgü bir iktisat politikası geliştirmiştir. Osmanlı iktisadi düşünce tarihini *Klasik* ve *Tanzimat* olmak üzere iki ayrı dönem içerisinde ele almak mümkündür.

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan yaklaşık 18. yüzyılın sonlarına kadar süren dönem “*Klasik*”; özellikle 19. yüzyılın başında meydana gelen “*Nizam-ı Cedid*” hareketlerinden itibaren başlayan süreç ise “*Yenileşme*” dönemi olarak anılmaktadır. Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde ekonomisi ziraate dayalı olup devletin uyguladığı ziraî ekonomik sistemin temeli de tımar sistemine dayanmaktaydı²⁹.

Osmanlı ekonomisinin alışlagelmiş düzeninden sıyrılıp kabuk değiştirmesine dair izlenimler 18. yüzyılın ortalarına rast gelmektedir. Bir anlamda Yeniçağ Avrupa’sında filizlenmeye başlayan iktisat ilminin fark edilmesi bu dönemde yaşanacak yeni gelişmeler üzerinde etkili olmuştur. Fakat bu durum hakkında bilgi veren metinler daha geç tarihlidir³⁰. İktisadi düşünce, 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti’nde gerçek anlamda bir bilim dalı olarak görülmemiştir. Bunun başlıca nedeni ise devlet yönetimine sunulan nasihatname ya da ıslahat raporlarının Yeniçağ

²⁸ Savaş, *a.g.e.*, s. 2.

²⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1998, s.189.

³⁰ İlber Ortaylı, “Osmanlılarda İlk Telif İktisat Elyazması”, *Batılılaşma Yolunda (içinde)*, İstanbul: Merkez Kitapçılık Yay., 2007, s. 93.

Avrupası'nda yaşanan iktisadi gelişmelerden ve bu değişikliklerin ortaya çıkarmış olduğu yeni iktisadi düşüncelerden habersiz bir şekilde ele alınmış olmasıdır³¹.

Klasik bir yaklaşımla, Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı dönemini 16. yüzyılda yaşadığı kabul edilmektedir. Her ne kadar devlet, en parlak dönemini bu yüzyıl içerisinde Kanuni Sultan Süleyman ile tecrübe etse de her alanda bazı yenilikler yapılması gerektiği hakkında fikirler öne süren devlet adamları olmuştur. Bunlardan Kanuni dönemi Veziriazamı Lütfi Paşa, devletin gelecekteki durumuna dair bazı konularda endişelere sahip olmakla birlikte Osmanlı maliyesinin birtakım aksak yönlerine işaret etmiş ve önlem alınmasını istemiştir. Önlem alınmadığı takdirde devletin durumunun kötüye gideceğinin işaretlerini vermiş ve bu fikirlerini “*Asâfnâme*” adlı eserinde dile getirmiştir³².

1580 yılında yazılmış ve anonim olan “*Hürzü'l-Mülûk*” ve 1581 yılında Gelibolulu Mustafa Ali tarafından yazılan “*Nasihatu's Selâtîn*” isimli eserlerin³³ dışında 1563 ile 1599 yılları arasını ihtiva eden “*Selanikî Tarihi*”³⁴ ve 1631'de IV. Murad'a sunulan “*Koçi Bey Risalesi*”³⁵ gibi eserlerde Osmanlı toplumunda egemen olan ekonomik ve sosyal görüşlere oldukça sık rastlanmaktadır. Bu metinlerin başlıca özelliği Osmanlı geleneksel düzeninin ıslahını amaçlayan eleştiriler içermeleridir³⁶. İdarecilerin mali konularda tedbirler alması gerektiği yönünde Kâtip Çelebi ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa gibi farklı Osmanlı aydın ve devlet adamları da önerilerde bulunmuş; böylece bu isimler aracılığıyla “*lâyiha*” olarak adlandırılan bir literatür ortaya çıkmıştır. III. Selim dönemine kadar ele alınmış lâyiha ve risalelerin ortak özelliği, devlet içerisinde meydana gelen bozulmaların ve kötü gidişin asıl sebebinin geleneksel düzen, başka bir deyişle “*kanun-ı kadim*”den uzaklaşma olduğunu savunmalarıdır. Bu raporlara göre devlet, içine düştüğü durumdan kurtulmanın yollarını geleneksel düzene geri dönme ve ona sadık kalmada aramalıdır. III. Selim döneminden itibaren hazırlanan lâyihalar ise, Osmanlı sınırları ötesinde yaşanan gelişmelere kayıtsız

³¹ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 94.

³² Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yay., 2001, s. 105.

³³ Birgül A. Güler ve Nuray E. Keskin, “Devlet Reformunu Tarihten Çalışmak”, *Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar (içinde)*, Ankara: Nobel Yay., 2007, s. 118-119.

³⁴ Halil İnalçık ve Bülent Arı, “Osmanlı-Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, S. 87, 2007, s. 220.

³⁵ Ali Fuat Gökçe, “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”, *Yasama Dergisi*, S. 14, 2010, s. 66.

³⁶ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 93-94.

kalmamış ve devletin karşılaşmış olduğu zor durumdan kurtulabilmesi için Avrupa tecrübesinden istifade etmeyi önermeye başlamışlardır³⁷.

19. yüzyıldan itibaren artık gelenekçi iktisadi düşüncenin yanında Batı iktisadi düşüncesi tarzında kaleme alınan metinler ortaya çıkmıştır. Farklı dillerden Türkçeye tercüme edilen ilk iktisat kitaplarının başında Z. Fahri Fındıkoğlu'nun tanıttığı “*Tasarrufat-ı Mülkiye*” yer almaktadır. Bu eserin yazarı, II. Mahmud döneminde kurulan tıp okulunda Fransızca dersler veren tabip Serandi Arşizen'dir. İtalyan iktisatçı Rossi'nin “*Economie Politique*”³⁸ adlı eserinden yararlanılarak yazılan eser, Fransızca kaleme alınmıştır. Aleko Suço, Fransızca metni Türkçeye tercüme etmiştir. Eser mukaddime, üç cüz ve bir hatmeden oluşmaktadır³⁹.

Bir diğer tercüme eser Jean Baptiste Say'ın 1815 tarihli “*Catéchisme d'Économie Politique*” adlı eseridir. Adı geçen kitap Sehak Abru tarafından 1852 yılında “*İlm-i Tedbir-i Menzil*” başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Hilmi Z. Ülken, bu eser için doğrudan “*iktisat*” tabirini kullanmıştır⁴⁰. Sehak Abru'nun bu tercümesi şekil bakımından Say'ın eserinden farklıdır. Abru, sorulu-cevaplı 30 bölümden oluşan kitabın düzenini değiştirmiş, düz yazı haline aktarmıştır⁴¹.

Batı iktisadi düşününden esinlenerek kaleme alınmış diğer bir eser *İlm-i Tedbir-i Mülk*'tür. Cavit Orhan Tütengil tarafından 1965 yılında bu esere dair bir tanıtım yazısı kaleme alınmıştır. *İlm-i Tedbir-i Milk*, 1860 yılında İngiliz Charles Wells tarafından Türkçe yazılıp taşbaskı olarak bastırılmıştır. Wells, eserinde iktisat bilgisini ve kavramlarını kısaca ele almıştır⁴².

³⁷ Orman, *a.g.e.*, s. 86-87.

³⁸ Politik Ekonomi, Grekçe (oikos) *ev* ve (nomos) *yasa* sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. Gerçekte ise bir ailenin tümünün ortak menfaati için evin bilgece ve doğrulukla yönetilmesi anlamına gelmektedir. Bu terimin anlamı daha sonra büyük bir aileyi, başka bir ifadeyle devleti içerisine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu iki farklı anlamını ayırt etmek amacıyla ilk durumda ev ekonomisi ya da özel ekonomi; ikinci durumda genel ekonomi ya da politik ekonomi sözcükleri kullanılır. Bkz. J. Jacques Rousseau, “Ekonomi”, Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü, (Diderot/D'alembert), Selahattin Hilav (çev.), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996, s. 180.

³⁹ Z. Fahri Fındıkoğlu, “İktisadi Tefekkür Tarihimize Ait Yeni Bir Vesika”, *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım 1948*, TTK Yayını, 1952, s. 340.

⁴⁰ Hilmi Z. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay., 1992, s. 51.

⁴¹ Ahmed Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Ötüken Yay., 2006, 266.

⁴² Ortaylı, *a.g.e.*, s. 95.

Bu çalışmada Batı iktisadi düşüncesinden yola çıkılarak kaleme alınan ve Avusturya Devlet Kütüphanesi'nden temin edilen “*Risâle-i Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî*” isimli risale konu edinilmiştir⁴³. Eser, adı geçen kütüphanede şark yazmaları bölümünde Codex Mixt. 1169 numarada kayıtlıdır. Risale, toplam 43 varak olup nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Muhtemelen tek nüsha olan elyazmasının müellifi ve hangi tarihte kaleme alındığı belli değildir.

Çalışmanın Konusu ve Önemi

Müellifi ve hangi tarihte kaleme alındığı belirtilmeyen “*Risâle-i Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî*” isimli elyazması eserin transkripti ve değerlendirilmesi bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir.

Risalede genel olarak, politik ekonomi, farklı bir deyişle devlet ekonomisine ilişkin meseleler ele alınmıştır. Bu bağlamda yazar, barutun ortaya çıkmasıyla beraber ateşli silahların icat edildiğini, bunu askeri düzende yeni gelişmelerin takip ettiğini ve bu gelişmelerin de yeni ekonomik politikaların üretilmesine zemin hazırlandığını ifade etmiştir. Dolayısıyla değişen dünya düzenine uyum sağlamak gayesiyle devletler, kendi içlerinde birtakım değişikliklerde bulunmayı zaruri görmüşlerdir. Bu doğrultuda yazar, politik ekonominin insanlık tarihinde devletlerin ve toplumların üzerinde durdukları ve çalışmalar yaptıkları bir alan haline geldiğini belirtmiştir. Konuya bu çerçeveden bakan yazar, bu çalışma alanının öncelikle Batılı devletlerde birçok araştırmaya merkezlik ettiğini dile getirmiş; bu yönden politik ekonominin konu, yöntem ve kaynaklar çerçevesinde incelenen bir disiplin ve bilim dalı kimliğine büründüğünden söz etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin politik ekonomi ile tanışmasına dair kaynaklar 19. yüzyılda kendini göstermektedir. Bu çalışmaya konu olan risale, 19. yüzyılda Batı iktisadi düşüncesinin etkisinde kalarak yazılan ilk eserler içerisinde yer almaktadır.

Çalışmanın Amacı

Günümüzde Osmanlı siyasi, askeri ve sosyal tarihiyle ilgili çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen Osmanlı iktisadi düşünce tarihine ait yapılan çalışmalar oldukça azdır. Batı iktisadi düşüncesinden ilham alınarak telif edilen eserlerin başlangıç noktası

⁴³ Anonim, *Risâle-i Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî*, Viyana Nationalbibliothek, Codex Mixt. 1169, 43 varak. (İleride Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî, *TUM* kısaltması kullanılacaktır.)

hususunda bir ihtilaf mevcuttur. Bu hususta Osmanlı iktisadi düşünce tarihine ait çalışmaların kısıtlı olmasının etkisi inkâr edilemez. Bu durumun ilk sebebi olarak Batı iktisadi düşüncesiyle kaleme alınmış eserlere erişmekte yaşanan sıkıntılar gösterilebilir. Diğer sebebi ise Osmanlı yazısı ile kaleme alınmış olan bu eserlerin Latin harfleri ile günümüz Türkçesine aktarılmamış olmasıdır. Bu açıdan bu çalışmanın esas amacı, iktisadi düşünce tarihine ait bir yazma eser olan *Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî*'nin transkriptini gerçekleştirerek bir değerlendirmeye tabi tutmaktır. Bununla birlikte, eserin müellifine ve telif tarihine yanıt aramak, kronolojik bakımdan Osmanlı iktisadi düşünce tarihindeki yerini ve etkilerini tespit etmek, müellifi iktisat konusunda yazmaya teşvik eden hususun ne olduğunu, politik ekonomi bilimine karşı sergilediği tutumunu ve Batı'ya karşı olan tavrını ortaya koymak çalışmanın yanıt aradığı sorular arasındadır. Böylece Batı'nın iktisadi düşüncelerinden etkilenecek Osmanlı döneminde yazılan eserler arasındaki öncelik-sonralık meselesi açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Çalışma Osmanlı iktisadi düşünce tarihine yeni bir bakış açısı kazandırmayı ve bu alanla ilgilenen çalışmacılara katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma öncesinde ciddi bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Tarama sonunda "*Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî*" ile ilgili rastlanan tek çalışma İlber Ortaylı'nın bir tanıtım yazısı olmuştur. Ancak Ortaylı, yazısında eserin tam neşrini yapacağını ifade etmişse de böyle bir çalışmaya tesadüf edilememiştir. Böylece risalenin bir çalışma konusu olarak seçilmesinde bir sakınca görülmemiştir.

Çalışmada izlenen ilk yol, "*Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî*" isimli el yazmayı günümüz Türkçesine transkribe etmek olmuştur. Eserin transkripsiyonu yapılırken orjinalliğinin korunmasına gayret gösterilmiştir. Metnin günümüz alfabesi ile yazımı esnasında basit transkripsiyon kuralları uygulanmıştır. Ayın ('), hemze (') ve uzun sesli harfler (^) işaretleri ile gösterilmeye çalışılmıştır. Metnin transkripsiyonu sırasında okunamayan kelimelerin "(...)" içerisinde orjinali verilmiştir. Herhangi bir kelimedede rastlanılan harf eksikliği ise "[...]" içerisinde belirtilmiştir. Bununla birlikte metin içerisinde geçen dipnotlar için yazmada yer alan sayfa numaraları esas alınmıştır.

Eserin transkripsiyon aşaması sona erdikten sonra araştırmacılara kolaylık sağlaması yönünden metnin muhtevasını anlaşılır kılabilmek için kısa bir özet hazırlanmıştır. Bunun dışında elyazması içerisinde yer alan günümüzde pek kullanılmayan kelimelere lügatçede yer verilmiştir.

Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmanın esas konusu “*Risâle-i Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî*” isimli elyazmanın transkribe edilmesi ve değerlendirilmesidir. Bununla beraber okuyuculara faydalı olabileceği düşünülerek Osmanlı’nın hem klasik hem de yenileşme dönemindeki iktisadi düşüncesinin genel hatları hakkında bilgi verilmiştir. Fakat bu çalışma başlı başına bir Osmanlı iktisadi düşüncesi tarihini işlemek gibi bir gaye taşımamaktadır. Bu bakımdan çalışma, transkribi yapılan risalenin içeriğinden hareketle, 19. yüzyılda Batı iktisadi anlayışının Osmanlı Devleti üzerindeki tesirini değerlendirmektedir.

BÖLÜM 1: 19. YÜZYIL TARİHLİ BİR KAYNAK OLARAK RİSÂLE-İ TEDBİR-İ ‘UMRÂN-I MÜLKÎ

1. Eserin Tanıtılması

1.1 Müellife Dair

Risalede müellifin kimliğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Eserdeki ipuçlarından hareketle yazarın Takvim-i Vekayi’de yazılar kaleme aldığı tespit edilmiştir. Ancak bu dönemde Takvim-i Vekayi’deki yazar kadrosuna erişmek mümkün olmadığından kesin bir isme ulaşamamıştır. Bununla beraber gazetede yer alan yazıların muhtevassından yola çıkarak -kesin olmamakla beraber- müellifin ilk Ziraat ve Sanayi Meclisi’ne tayin edilen Mehmed Nurî Bey⁴⁴ olduğuna ihtimal vermekteyiz. Londra ve Paris sefirliklerinde bulunan Mehmed Nurî Bey’in buralarda ekonomiyle ilgili incelemelerde bulunmuş olması, yazarın eserde verdiği örneklerde özellikle İngiltere ve Fransa’ya vurgu yapması ve yine bu ülkelere mensup ekonomistleri zikretmesi bu tahmini güçlendirmektedir.

Yazarın risalede yer alan ifadeleri ile Takvim-i Vekayi’nin 167. sayısında Ziraat ve Sanayi Meclisi’nin açılışına dair kaleme alınan resmi yazı arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Şöyle ki, risalede müellif ziraat ve sanayi faaliyetlerine merkezlik edecek bir meclisin kurulmasını tavsiye etmekte, başına atanacak nazırın görevlerini de zikretmektedir. Bu meclis nazır; ziraat, sanayi ve ticaret faaliyetlerinin geliştirilmesi yönünde çalışmalarda bulunacak, yerli veya yabancı ayırt etmeden politik ekonomiye dair donanımlı kimseleri meclis etrafında toplayacak ve raporlar tutacaktır. Bunların haricinde Batı’da iktisat alanında yazılan eserlere dair tercüme çalışmalarına yardımcı olacak ve gümrük ticaretine dair çalışmalarda bulunacaktır. Aynı doğrultuda Takvim-i Vekayi’nin 167. sayısının Umûr-ı Dâhiliye kısmında 1838’de ihdas edilen Ziraat ve Sanayi Meclisi’nin kuruluş amacı belirtilmiştir. Gazetede yer alan;

⁴⁴ Mehmed Nurî Bey, Divan Kaleminden yetişmiştir. Gayretli kişiliği ve zekiliğiyle bilinen Nurî Bey, mümeyyizlik haricinde çeşitli devlet kademelerinde görev yapmıştır. Bürokratik görevleri arasında özellikle 1834 yılındaki Londra sefirliği, 1836 ve 1839’daki Paris sefirlikleri, 1837’deki Hariciye Müsteşarlığı ve 1838’de Hariciye Nâzırı Vekilliği dikkat çekmektedir. 1842’de Meclis-i Vâlâ üyesi olan Mehmed Nurî Bey, Erzurum taraflarında İran ile yapılan hudut görüşmelerine de katılmış ve ertesi yıl orada vefat etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2000, C. 4., s. 1272.

“... eccelle-i ricâl-i Devlet-i ‘Aliyye’den Hâriciyye müsteşârî ‘atûfetlü Nurî Efendi hazretleri dirâyet-i zâtîyye ve fetânet-i fitriyye iktizâsınca meclis-i mezkûrun re’is ve merci’i olarak a’zâsı dahi beş nefer erbâb-ı sadâkat ve ma’lûmâtдан terkîb olunarak bunların her birileri îcâb-ı sıdk ve istikâmet ve iktizâ-yı vukûf ve dirâyetlerine göre vezâ’if-i mahsûsa-ı me’mûriyetleri Devlet-i ‘Aliyye’nin vesâ’il-i tabî’iyye ve arziyye ve hirefiyye mesâ’ilinin tedkîk ve münâzarasına ‘ale’l-husûs felâhât ve zirâ’atin ve emr-i ticâretin ve envâ’-i sanâyi’ ve hirefin tervîc-i mütâla’asına ve muvâzene-i esbâb-ı lâzîmenin müzâkeresine hasr-ı efkâr-ı dakîke ve idâre-i pergâr-ı mülâhazât-ı fâike ile mesâ’il-i mezkûrenin tahkîk ve istimâli zımında hâricen ve dâhilen erbâb-ı tefennün ve ma’lûmât ile muhâbere ve istifâdeye me’zûn oldukları ma’lûm olmak için keyfiyyet takvîm-i vekâyi’hâne-i ‘âmirede tab’ ve neşri tensîb olunmuş olmağla.”⁴⁵

ifadelerinden anlaşılacağı üzere üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi hususunda çalışmalarda bulunmak, yerli ya da yabancı her kim olursa olsun ehil kimselerle fikir alışverişi yapmakla birlikte üst makamlara bunları rapor etmek bu meclisin başlıca görevleri arasındadır. Müellifin risalede yer alan bir meclis açılması yönündeki önerileri, Takvim-i Vekayi’deki resmi açıklamalarla örtüşmektedir.

Müellif, İngiliz nüfus bilimci Malthus’un nüfus kuramına dair bir tercüme yazısını Takvim-i Vekayi’de neşrettiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda müellifin eseri kaleme alırken kullandığı “*Hatta bundan akdem Avrupa’nın gazete evrâkından bi’t-tercüme tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî vasfıyla ta’rîf ve elli altıncı def’ada tab’ ve temsîl kılınan takvîm-i vekâyi’de derc ve takrîr olunmuş olan makâlenin mef’hûmu bu ma’nâyı îmâ ve tahkîk ider.*”⁴⁶ sözlerinden 19. yüzyılda yaşadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Risaleyi kaleme alış amacına bakıldığında yazarın, Osmanlı Devleti’nde birtakım değişmelerin yaşandığı, reformların yapıldığı dönemde böyle bir yazı kaleme almayı kendisine manevi bir borç edindiği ifade edilmektedir. Nitekim onun yazmada yer alan şu ifadeleri devlete olan minnetini açıkça ortaya koymaktadır:

“Ma’a-hazâ ni‘met-i celîle-i ra’iyyet-i Devlet-i ‘Aliyye ile perverde ve nân-ı bî-imtinân zimmet-i müstevcibetü’l-mefharet saltanat-ı seniyye ile terbiyetgerde olduğum ecilden tahdîs-i nân ve ni‘met ve edâ-yı şükrân ve mahmedet-i şî‘âr-ı hayr-hâhî ve ‘ubdiyyet ve refâtâr-ı ve rıkkıyyete âsâr ve ‘alâmet olduğu cezim ve tumâninete mebnî bu cüz’-i zahmet min-vechin edâ-yı hizmet-i ‘ubdiyyet ve ifâ-i merâsim-i tahdîs ni‘met ve ‘inâyete delîl-i

⁴⁵ Bu ifadeleri içeren resmi bir yazı, Takvim-i Vekayi’nin H. 14 Rebiül-ahir 1254 (M. 7 Temmuz 1838) tarihli 167. sayısında yer almaktadır. Bu yazıyı içeren Umûr-ı Dâhiliye kısmının ilgili bölümü transkribe edilmiş ve EK-3’te verilmiştir.

⁴⁶ TUM, vr. 31a, sr. 14-16.

bî-'illet olur ümniyyesiyle işbû risâle-i perîşân-ı ta'birin tertîb ve tahrîrine mücâseret kılındı"⁴⁷.

Müellifin eseri kaleme alışındaki diğer bir sebep ise çoğunlukla İngilizce ve Fransızca olarak yazılmış “*Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî*” ilmine dair verileri bu dilleri bilmeyenlere aktarmaktır. Yazara göre bu bilgiler Arapça, Farsça, Yunanca ve Latince dillerinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla insanları politik ekonomiye dair bilgilendirmek müellifin temel gayelerinden biridir. Eserde geçen;

“Hülâsa-i kelâm i‘mâr-ı mülk ve memlekete râcî‘ nizâm ve tedbîrin ‘ilm ve ma‘rifeti emr-i harbe ‘âid fûnûn-ı harbiyye misillü ‘asrın hükmü icâbından zuhûr ve neş‘et idüp derc-i cevâhir esnâf-ı ulûm ve mazbata-ı fûnûn ve fûhûm olan Arab ve Faris ve Yunan ve Latin lisânları gibi elsine-i kadîme ve meşhûrede eser ve vücûdu olmayup bu ‘asırda Diyâr-ı Avrupa’da tekellüm olunan elsinede ve ‘ale’l-husûs Fransızlu ve İngilterelü lisânlarında mazbût ve mevcûd olmağla bu risâle-i muhtasaradan asl-ı maksûd elsine-i mezbûreden birine aşînâ olmayan zevât-ı kirâma ‘ilm-i merkûmu tafsîlice vasf-ı ta‘rifdir.”⁴⁸

ifadelerinde bunu açıkça görmek mümkündür. Öte yandan yazarın, eserinde kullandığı iktisat terimleri ile yerli dili iyi bilen, Doğu ve Batı kültürlerine hâkim olan biri olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Esere Dair

Anonim ve muhtemelen tek nüsha olan bu elyazması, *Avusturya Statsbibliothek*’te Şark yazmaları kısmında Codex Mixt. 1169 numarada kayıtlıdır. Eser, toplam 43 varaktır. Eserin yalnızca *1b* ve *2a* varakları bir kenarlık içerisinde yazılmıştır. Eserin ilk ve son sayfası⁴⁹ dışında kalan sayfalar 23 satırdan oluşmaktadır.

Eserin kapağı kırmızı olup ebru işlemeli kağıtla kaplanmıştır. Varaklar fil dişi rengindedir. Yazmada yer alan kenarlıklar da haki rengi tercih edilmiştir. Metinde sayfa sıralarında yaşanabilecek bir karışıklığı önlemek amacıyla “*Takibiye*” sözcükleri kullanılmıştır. Bununla birlikte elyazmasında var olan sayfa numaralarının sonradan eklendiği görülmektedir. Elyazması temiz ve düzgün bir nesih ile yazılmıştır. Yazar, metinde geçen konuları daha izahlı anlatabilmek için yer yer dipnot kullanmıştır. Dipnotlar atıldıkları yerlerde ve geçtikleri sayfaların altında kırmızı renkte Arapça (ﻉ)

⁴⁷ *TUM*, vr. 37a, sr. 18-23.

⁴⁸ *TUM*, vr. 36b, sr. 23; vr. 37a, sr. 1-7.

⁴⁹ Eserin ilk sayfası 18 satır ve son sayfası beş satırdan oluşmaktadır. Bkz. *TUM*, vr. 1b-43a.

rakamı ile gösterilmiştir. Transkriptte bu durum (4) rakamı ile belirtilmiştir. Risalenin başlık ve dipnotları kırmızı, geri kalan kısımlar ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Eserin yazıldığı tarih metinde belirtilmemiştir. Bununla birlikte, yazarın risaleyi 1833 yılından evvel kaleme almış olma ihtimali yoktur. Nitekim yazarın “*Hatta bundan akdem Avrupa'nın gazete evrâkından bi't-tercüme tedbîr-i 'umrân-ı mülkî vasfiyle ta'rîf ve elli altıncı def'ada tab' ve temsîl kılınan takvîm-i vekâyi'de derc ve takrîr olunmuş olan makâlenin mefshûmu bu ma'nâyı îmâ ve tahkîk ider.*”⁵⁰ ifadelerinden anlaşılacağı üzere Takvim-i Vekayi'de yer alan yazısı bu eseri kaleme almasından daha öncedir. Yazarın gazetede yazıları ise 1833 yılının ilk aylarına rast gelmektedir⁵¹. Dolayısıyla kronolojik olarak eserin gazetede yazılardan önce telif edilmesi söz konusu olamamaktadır. Bununla beraber eserin telif tarihinin 1833 olabileceğine dair bir başka kanıt yazarın Malthus'a atıf yapmasıdır. Bu doğrultuda yazarın,

“...nihâyet bundan otuz sene mukaddem tedbîr-i 'umrân-ı mülkî ilminde teferrüd ve teşehhür itmiş Maltus nâmında İngilterelü bir zât-ı hikmet-simât 'aded-i nüfûs-ı insânîyenin rû-yı arzda tezyîd ve taklîline bâ'is ancak bâlâda serd ve beyân olunan 'ilel ve esbâb olduğımı tahkîk ve isbât zımında nice delâ'il-i akliyye ve tecârib-i sahîhe-i nakliyeyi şâmil üç cild üzerine bir nüsha-i cesîme te'lîf ve tasnîf itmekle sıhhat da'vâsında mecmû'-ı 'ukâla ve hükemâ icmâ' ve ittifâk idüp musannif-i merkûmun bu babda da'vâsını te'dîb ve tahkîk ve dahi ziyâde îzâh ve tedkîk kasdına mebnî nice kitâb ve resâ'il te'lîf ve tasnîf olunmuş idüğü erbâbı 'inde müsellem ve ma'rûfdur.”⁵²

ifadelerinden hareketle risaleyi Malthus'un eserini yayınlamasından 30 sene sonra telif ettiği anlaşılmaktadır. Klasik iktisadi düşüncenin önemli temsilcilerinden Malthus'un “Nüfus İlkeri Üzerine Bir Deneme” isimli eseri 1798 yılında basılmıştır⁵³. Daha sonra Malthus, 1803 yılında eserinin ikinci baskısını gerçekleştirmiştir⁵⁴. Müellifin atıf yaptığı Malthus'un 30 sene önceki eseri bu ikinci baskısıdır. Bu veriler eserin 1833 tarihinde telif edildiğine işaret etmektedir.

Risalenin girişinde herhangi bir başlığa tesadüf edilmemekle birlikte elyazma, varak 1b'de yazarın, “*Eyyâm-ı mâziyyede vücûdu nâ-bûd ve düvel-i sâlife zamanlarında*

⁵⁰ TUM, vr. 31a, sr. 14-16.

⁵¹ Yazar tercüme makalesini gazetenin 56. sayısında neşrettiğini belirtmişse de söz konusu yazılar Takvim-i Vekayi'nin 54. ve 55. sayılarında yer almaktadır.

⁵² TUM, vr. 31a, sr. 6-13.

⁵³ Vasfi Haftacı, *a.g.e.*, s. 73-74

⁵⁴ Aydın Yalçın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1976, s. 248.

eser ve haberi ma'dûm ve mefkûd olan eczâ-ı bârût zuhûr ve hudûs idiüp..."⁵⁵ sözleriyle başlamakta olup, varak 43a'da yer alan şu ifadelerle son bulmaktadır:

"Hâsılı hakîm-i zû-fünûn İbn-i Haldun'un bir 'asrın hâl ve şâmı 'asr-ı âhire kıyâs olunmayup belki her 'asra taraf-ı Hakk'dan tahsîs olunan usûl-ı maslahata ri'âyet ile hıfz-ı nizâm-ı mülk ve millete sa'y oluna deyu kelâm-ı hikmet iştimâli işbû risâle-i perîşan-ı intizâmda serd ve beyân olunan akvâlin sıdk ve hakikatine dâll ve te'yîd-i subûtuna şâhid-i bilâ-cidâldir."⁵⁶

Elyazması eser, mukaddime ve hatmenin dışında beş fasıldan oluşmaktadır. İlk sayfa boş bırakılmış, metin 1b'den başlamış ve 43a'da son bulmuştur. Kısa bir girişle birlikte verilen mukaddime, eserin 1b ile 4a arasındaki varaklarında yer almaktadır. Bunun dışında 4a-9a birinci faslı, 9a-12b ikinci faslı, 12b-19a üçüncü faslı, 19a-27b dördüncü faslı ve 27b-32b beşinci faslı oluşturmaktadır. Ayrıca beşinci faslın hemen ardından yazar, istitrâd başlığı altında 32b-37a arasında eserin girişinde verdiği bilgileri ek olarak açıklamalarda bulunmuştur. 37b-43a arasındaki bölüm hatmeye ayrılmıştır.

Genel itibariyle eserin konusunu, politik ekonomiye dair aktarılan bilgiler oluşturmaktadır. Politik ekonomiyi açıklarken yazar, "*bu ta'bîrin mâ-vaz'lesi lisân-ı Türkîde tedbîr-i mâl-ı medenî ve yâhûd tedbîr-i 'umrân-ı mülkî ta'bîrleriyle terceme ve ta'bîr olunmağla hüilâsa-i meâli menâfi'-i devlet ve ra'ıyyete 'âid 'ilm ve ma'rifet demek olur.*"⁵⁷ sözleriyle bu terimin Türkçedeki karşılığını da eklemiştir. Politik ekonomi ilmine dair açıklamalarından sonra yazarın "*...bu 'asırda Diyâr-ı Avrupa'da tekellüm olunan elsinede ve 'ale'l-husûs Fransızlu ve İngilterelü lisânlarında mazbût ve mevcûd olmağla.*"⁵⁸ ifadelerinden bu çalışma alanının özellikle Fransa ve İngiltere'de karşılık bulduğunun altı çizilmiştir. Nitekim bu konuda yazılan eserler daha çok Fransızca ve İngilizce dillerinde kaleme alınmıştır.

1.3. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

Eserin başlangıç kısmı geleneksel Osmanlı inşa usulünden farklı bir tarza sahiptir. Elyazmasında, Osmanlı metinlerinde sıklıkla karşılaşılan Allah (cc)'a hamd ve Resulullah (sav)'a methiye sözleriyle başlamak yerine direk konuya girilmiştir.

⁵⁵ TUM, vr. 1b, sr. 1-2.

⁵⁶ TUM, vr. 43a, sr. 1-5.

⁵⁷ TUM, vr. 32b, sr. 14-16.

⁵⁸ TUM, vr. 37a, sr. 4-5.

“*Dibace*”⁵⁹ olarak nitelendirilebilecek bu kısımda yazar, kaleme aldığı risale hakkında kısa bir bilgi vermiştir.

19. yüzyılda kaleme alınmış olan risalede yer alan metnin dili Osmanlı Türkçesidir. Süslü nesir özellikleri gösteren metinde sık sık kullanılan zincirleme tamlamalar akıcılığın önüne geçmiş ve dili ağırlaştırmıştır. Genel olarak üslubu incelendiğinde ağdalı bir dil kullanıldığı göze çarpmaktadır. Metinde geçen ifadelerde, Arapça, Farsça kelimeler ile terkiplerin yoğun kullanıldığı görülmekte, bununla beraber Türkçe kelimeler ve sade deyişlerle de karşılaşmaktadır. “*Remy-i sihâm, li-ecli't-tesmîn, suver-i 'adîde, mâ-lâ-keîâm, iddihâr, ta'ammül*” gibi sözlük kullanımını gerektirecek tamlama ve kelimelere çok sık rastlamak mümkündür.

Risalede aktarılmak istenen meselelerin yazar tarafından sistemli bir biçimde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Müellifin, “*Onlar insan biz de insanız.*” manasına gelen “...*Hüm ricâl nahnü ricâl*”⁶⁰ tarzında bazı halk deyimlerine de yer verdiği görülmektedir. Bunun dışında herhangi bir konu hakkında açıklama yaparken yazar, metin içerisinde geçen terimlerin “...*lisân-ı Türkîde ustalar...*”⁶¹ ya da “...*lisân-ı Türkîde tedbîr-i mâl-ı medenî ve yâhûd tedbîr-i 'umrân-ı mülkî ta'bîrleriyle...*”⁶² ifadeleriyle Türkçe karşılıklarını da vermiştir.

Yazar bir konuya dair açıklamalarda bulunduktan sonra onun malum olduğunu ya da anlaşılabilirlik kazandığını ifade ederken “*Hüveydâ, bâhir, celî, aşikâr, rû-nümâ ve rû-nümûn*” gibi kelimelerin yerine “*açık ve meydanda olan*” anlamlarına gelen ifadelerin eş anlamlılarını vererek kelime tekrarlarından kaçan bir tutum sergilemiştir. Bununla birlikte eserde, “*Netice-semere, zikir-beyân, mülk ve memleket, devâm ve istikrâr*” gibi birbirini tamamlayabilecek eş anlamlı kelimelerin birçok kez kullanıldığını görmek de mümkündür.

1.4. Eserin Kaynakları

Müellif, yazmayı kaleme alırken hangi eserleri referans olarak aldığını zikretmemiştir. Fakat eserin tümü incelendiğinde ve muhtelif yerlerde değinilen

⁵⁹ Genellikle sanatkarların eserini meydana getiriş sebeplerini (sebeb-i te'lif) anlattığı bölümdür. Bkz. Tahir Üzgör, “*Dibâce*”, *TDVİA*, C. 9, Ankara: TDV Yay., 1994, s. 278.

⁶⁰ *TUM*, vr. 1b, sr. 17.

⁶¹ *TUM*, vr. 12a, sr. 5-6.

⁶² *TUM* vr. 32b, sr. 14-15.

açıklamalardan yola çıkıldığında yararlandığı kaynaklara dair tespitlerde bulunmak mümkün olmaktadır. Başka bir ifadeyle, yazmanın hangi eserlerden yararlanılarak yazıldığı bilinmemekle beraber yazarın;

“Pes ‘ilm-i merkûmun tenkîh ve îzâh ve şerh ve tafsîline dâ’ir İngiltere ve Fransa ve İtalya lisânlarında seksen sene ve ‘ale’l-husûs ‘ilm-i mezbûrun rütbe-i kemâle iblâğ olunduğu kırk elli seneden berü te’lif ve tasnîf kılınan kütüb ve resâ’ilin hadd ve hasrı olmayup hatta iki yüz otuz tarihindən otuz dokuz tarihine kadar dokuz sene tarafında gerek usûl ve fûrû’unu şerh ve îzâh ve gerek kısm-ı ‘amelisi müteferri’âtından olan ‘amel-i zirâ’at ve ‘amel-i ticâret ya’ni ‘ilm-i merkûmun ‘ilm ve ‘ameline dâ’ir yalnız Fransa memâlikinde Fransızlu lisânında iki bin üç yüz yetmiş altı kütüb ve nesih mü’ellifîn-i muhtelifîn himmetleriyle te’lif ve tedvîn olunarak tab‘ ve temsîl ile neşr olunmuş olmağla.”⁶³

ifadelerinden Avrupa’da politik ekonomiye dair kaleme alınmış risale, dergi vs. kaynaklardan haberdar olduğu ve hatta bunlardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Yabancı dil konusunda kendisini yetiştirdiği anlaşılan müellifin “...İngiltere ve Fransa ve İtalya lisânlarında seksen sene ve ‘ale’l-husûs ‘ilm-i mezbûrun rütbe-i kemâle iblâğ olunduğu kırk elli seneden berü te’lif ve tasnîf kılınan kütüb ve resâ’ilin hadd ve hasrı olmayup”⁶⁴ sözlerinden politik ekonomiye dair bir literatür değerlendirmesi yaptığı ya da bu konuda yabancı bir kaynaktan bu bilgiyi alıntıladığı anlaşılmaktadır. Aynı doğrultuda müellife ait “‘ilm-i merkûmun ‘ilm ve ‘ameline dâ’ir yalnız Fransa memâlikinde Fransızlu lisânında iki bin üç yüz yetmiş altı kütüb ve nesih mü’ellifîn-i muhtelifîn himmetleriyle te’lif ve tedvîn olunarak tab‘ ve temsîl ile neşr olunmuş olmağla...”⁶⁵ ifadelerden hareketle, yazarın özellikle İngiliz ve Fransız kaynaklarından yararlandığını söylemek mümkündür. Politik ekonomi ilmine ilgi duyan yazar;

“...bundan seksen sene mukaddem Fransa memleketinde Kesnay ve anın hem-‘asrı olan İngilterelü Um nâm ehl-i hikmetden iki sâhib-i kemâl tedbîr-i ‘umrân-ı mülkîye ‘âid nizâm ve tedbîrin kısm-ı nazarîsini ibtidâ ‘ilm-i mazbûta rabt ve usûl ve fûrû’unu tanzîm ve tertîb birle devâvîn-i mahsûsada zabt itmeleriyle”⁶⁶

ifadelerinden anlaşılacağı üzere fizyokrat okulunun kurucusu Fransız Quesnay ve İskoç filozof ve tarihçi David Hume gibi ekonomistler hakkında bilgi sahibidir. Yazarın eserini telif ederken, bu kimselerin politik ekonomiye dair görüşlerinden ilham aldığını söylemek de mümkündür.

⁶³ TUM, vr. 36b, sr. 13-21.

⁶⁴ TUM, vr. 36b, sr. 14-16.

⁶⁵ TUM, vr. 36b, sr. 18-21.

⁶⁶ TUM, vr. 36a, sr. 18-21.

Yazmanın nüfus meselesine ayrılan beşinci kısımda müellif, genel olarak nüfus teorisyeni İngiliz Thomas Robert Malthus'un nüfus meselesine dair görüşlerini özetlemiştir. Yazarın “...*Maltus nâmında İngilterelü bir zât-ı hikmet-simât ‘aded-i nüfûs-ı insânîyenin rû-yı arzda tezyîd ve taklîline bâ’is...*” sözleri ve devamında kullandığı “...*nice delâ’il-i akliyye ve tecârib-i sahîthe-i nakliyeyi şâmil üç cild üzerine bir nüsha-i cesîme te’lif ve tasnîf itmekle.*”⁶⁷ ifadelerinden anlaşılacağı üzere Malthus’un nüfus üzerine olan eseri hakkında malumat sahibidir. Onun;

“...sıhhat da’vâsında mecmû’-ı ‘ukâla ve hükemâ icmâ’ ve ittifâk idüp musannif-i merkûmun bu babda da’vâsını te’dîb ve tahkîk ve dahi ziyâde îzâh ve tedkîk kaskına mebnî nice kitâb ve resâ’il te’lif ve tasnîf olunmuş idüğü erbâbı ‘inde müsellem ve ma’rûfdur. Hatta bundan akdem Avrupa’nın gazete evrâkından bi’t-terceme tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî vasfıyla ta’rif ve elli altıncı def’ada tab’ ve temsîl kılınan takvîm-i vekâyî’de derc ve takrîr olunmuş olan makâlenin mefhûmu bu ma’nâyı îmâ ve tahkîk ider.”⁶⁸

ifadelerinden anlaşıldığına göre Malthus’un bu eseri, birçok yazar tarafından incelenmiş olup hakkında risale ve kitaplar yazılmış bir çalışmadır. Takvim-i Vekayî’deki -müellife ait olduğunu düşündüğümüz- makalesinden anlaşıldığı kadarıyla Malthus’un bu eseri hakkında çalışan yazarlardan biri de kendisidir. Dolayısıyla müellifin, bu risalenin dışında farklı çalışmaları kaleme aldığını söylemek mümkündür⁶⁹.

Müellif, risaleyi kaleme alırken temel kaynaklarını oluşturan Batılı eserler dışında, İbn-i Haldun’un umrân ilmine ait görüşlerine de yer vermiş ve eserini İbn-i Haldun’a ait olduğunu belirttiği; “...*bir ‘asrın hâl ve şânı ‘asr-ı âhire kıyâs olunmayup belki her ‘asra taraf-ı Hakk’dan tahsîs olunan usûl-ı maslahata ri’âyet ile hıfz-ı nizâm-ı mülk ve millete sa’y oluna.*”⁷⁰ sözleriyle sonlandırmıştır. Netice itibarıyla risale, müellifin;

“... Yohsa şâmil olduğu ma’ârif ve ma’lûmât ve bunların müceb ve muktezâsından olan tedâbîr ve nizâmâtı terceme ve tafsîl değıldir. Zirâ ‘ilm-i mevsûfun müştemil olduğu dakâyık ve hakâyık bahr-i Umman ve deryâ-yı bî-girân olup tafsîl ve tercemesi kâr-ı ‘âcizân olmadığı nümâyândır.”⁷¹

⁶⁷ TUM, vr. 31a, sr. 7-11.

⁶⁸ TUM, vr. 31a, sr. 11-16.

⁶⁹ Müellifin Batılı gazetelerden tercüme ederek hazırlamış olduğu makaleler, Takvim-i Vekayî’nin 54. ve 55. sayısında yer almaktadır. Yazara ait bu makalelerin transkripti yapılmış olup EK-1 ve EK-2’de sunulmuştur.

⁷⁰ TUM, vr. 43b, sr. 2-4.

⁷¹ TUM, vr. 37a, sr. 7-10.

ifadelerinden anlaşıldığı üzere Batılı kaynakları esas alarak hazırlanmış bir derleme olup tercüme bir eser değildir.

1.5. Eserin Muhtevası

“*Risâle-i Tedbîr-i ‘Umrân-ı Mülkî*” başlıklı eser, giriş ve sonuç kısımları hariç beş bölümden oluşmaktadır. Eser, genel itibariyle politik ekonomi konusunu ele almıştır. Bununla birlikte risalenin muhtelif yerlerinde, yazarın kendi açıklamalarına ve önerilerine de tesadüf edilmektedir. Aşağıda eser içerisinde yer alan bölümlerde yazarın ele aldığı hususların kısa bir tanıtımı yer almaktadır.

[**Vr. 1b**]: Eserin başında yer alan ve giriş mahiyetindeki kısımda müellif, genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Ona göre barutun icadıyla ortaya çıkan ateşli silahlarla birlikte geniş çapta gelişmeler meydana gelmiş ve bu durum farklı bir iktisadi zihniyetin uygulanmasını gerekli hale getirmiştir. Bu açıdan gelişmekte olan devletler ve milletler, değişen düzene uyum sağlamak gayesiyle iç işlerinde çeşitli değişiklikler yapma gereksinimini duymuşlardır. Metnin devamında müellif, devletlerin özellikle iktisat politikalarına dair tedbirleri geliştirdiklerini ve daha sonradan bunun ayrı bir ilim alanı olarak değerlendirildiğini aktarmıştır⁷².

[**Vr. 1b-4a**] **Mukaddime**: Müellif, girişte belirtmiş olduğu düşüncelerini mukaddime başlığı altında daha ayrıntılı vermeye çalışmıştır. Ona göre, devletlerin askeri ve iktisadi politikalarında değişikliklere gitmesine neden olan temel unsur, barutun ortaya çıkması ve onun bir neticesi olarak ateşli silahların savaşlarda kullanılmasıdır. Yazar ateşli silahların ortaya çıkmasından önceki ile sonraki dönemi mukayese etmekte ve bu konuya dair birtakım açıklamalarda bulunmaktadır. Mesela ateşli silahların olmadığı dönemlerde savaş aleti olarak ok, yay, mızrak, süngü gibi aletler kullanıldığına değinmiştir. Müellif bunların kullanımını esnasında beden kuvvetine duyulan ihtiyaçtan hareketle askerlerin ancak fiziki kapasiteleri izin verdiği ölçüde mücadele edebildiklerini, buna mukabil ateşli silahların kullanılmasının büyük faydalar sağladığından söz etmiştir. Bununla birlikte yazarın aktardığı “...*masâff-ı cenginde iki*

⁷² Eyyâm-ı mâziyyede vücûdu nâ-bûd ve düvel-i sâlife zamanlarında eser ve haberi ma’dûm ve mefkûd olan eczâ-ı bârût zuhûr ve hudûs idüp anın muktezâsından olan esliha-i nâriyyenin karîn-i îcâd ve hurûb ve kîtâlde isti’mâlî mu’tâd olduktan sonra usûl-ı muhârebe ve andan matlûb olan zafer ve galebe esbâbı tagyîr ve tebdîl olunmağla düvel ve milel-i müteahhir sâ’ir nizâmât-ı dâhiliyye-i mülkiyyelerinin tebdîlini îcâb ve ‘ale’l-husûs ‘umrân-ı mülkîye ‘âid olan nizâm ve tedbîrin ‘ilm-i mazbût nisâbına iblâğ ve îsâlini isticâb etmiş olduğu beyânında risâle-i muhtasaradır. Bkz. *TUM*, vr. 1b, sr. 1-7.

*'asker top ve tüfeng menziline geldiklerinde top ve tüfeng dâneleri katarât-ı bârân gibi hevâdan nüzûl ve mevt ve helâkı ve yâhûd cürh-i zahmı 'askeri neferâtına mevsûl eylediğinden...'*⁷³ ifadeleri doğrultusunda ateşli silahların bazı zorluklara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple yazar, savaş esnasında gerekli tedbirlerin alınmasında birtakım sıkıntıların ortaya çıktığını, bunların önüne geçebilmek için düzenli bir ordu gerektiği ve bu doğrultuda askerlerin savaşa daima hazırlıklı olmaları için sistemli bir biçimde savaş tekniklerinin öğretilmesinin mecburi olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra askerlerin, savaş esnasında gözetim altında tutulmalarının ve verilen emre itaat etmelerinin önemli olduğu da vurgulanmıştır. Yazara göre, ancak bu şekilde harp vaktinde askerlerin nizamı sağlanmış olacaktır.

Düzenli bir ordunun özelliklerinden kısaca bahseden yazar, eski devirlerde askere alınan kimselere dair bazı tespitlerini de aktarmıştır. Ona göre savaşa gidecek kimseler ahali içerisinde ve sağlıklı kişilerden seçilmekteydi. Düzenli ordunun olmadığı dönemlerde askerlerin savaşlarda ok, yay, mızrak, kılıç gibi aletleri kullandığı ve bu sebeple belli bir beden çabukluğuna ihtiyaç duydukları belirtilmektedir. Bundan dolayı askerler, idmanlı olabilmek için sürekli ok atma, ata binme ve avcılık gibi işlerle meşgul olmuşlardır. Bu bağlamda yazar, düzenli orduya geçmeden evvel savaşlarda yaşanan zaferlerin ya da mağlubiyetlerin bir anlamda askerlerin bireysel yeteneklerine bağlı olduğunu dile getirmiştir.

Bundan sonra asker olan bir kimsenin savaş zamanı dışındaki faaliyetlerinden söz edilmiştir. Müellif, savaş dönemleri dışında askerlerin maaşlı bir işe girebildiğini, ticarete atılarak geçimini sağlayabildiğini veya üretim faaliyetlerinde bulunabilmesinde herhangi bir sakınca görülmediğini belirtmiştir. Bu durumdan elde edilmek istenen başlıca amacın devlet hazinesinden daha fazla para çıkmasının önüne geçebilmek olduğu vurgulanmıştır. Fakat düzenli orduların gerekli görülmesinden itibaren reis ve subay mertebelerine çıkmak isteyen askerlerin, uzun bir süre hocalardan harp ilmi olarak kendilerini yetiştirmek zorunda oldukları, bu bakımdan askerlerin eğitimi birer subay haline getirilmesi esnasında tüm ihtiyaçları ile birlikte eğitim sırasında kullanacakları mühimmatların devlet tarafından karşılanması gerektiğinden söz edilmiştir. Ancak bu durumda devlet hazinesi için yeni bir maddi külfet ortaya

⁷³ TUM, vr. 1b, sr. 12-14.

çıkıştır. Oysaki düzenli orduya geçmeden evvel savaş aletlerinin üretilmesi ve tedariki basit yollarla gerçekleşir; hatta askerler kendi silahlarını yapmaya muktedir olurlardı. Böylece devlet hazinesi askeri mühimmatların tedarikinde ayrı bir masrafa kalkışmazdı. Müellife göre, ateşli silahların icadından sonra top, humbara, tüfek ve piştov gibi savaş aletlerinin imali ve geliştirilmesi, hem teknik bilgi donanımı gerektiren bir husustu; hem de oldukça masraflı bir girişimdi.

Risalenin yazarı, savaş usullerinin değişmesinden itibaren göze çarpan değişikliklere de değinmiş ve bu konuda örnekler vermiştir. Örneğin, yazarın tespitlerine göre, geçmişte kullanılan savaş aletlerinin hafif olmasından dolayı ordunun ve ordugâhın bir mevziden başka bir yere taşınmasının kolaylığı söz konusu iken ateşli silahların kullanılmasıyla birlikte bu durum oldukça zorlaşmıştır. Dolayısıyla savaş esnasında mevzilerin değişmesindeki süreç, önceki devirlere göre yavaşlamıştır. Bunun dışında geçmişteki deniz savaşlarına işaret eden yazar, bu savaşlarda kadirga, ufak tekne, mızrak ve bıçak gibi üretimi basit araçların kullanıldığından söz etmiştir. Ancak değişen düzenle birlikte deniz savaşlarında yeni harp gemilerine, bunların donatılmasına ve eğitilmiş askerlerin görevlendirilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu sebeple devletin güçlü bir ekonomiye sahip olması gereği vurgulanmıştır.

Müellif, ateşli silahların icadı ve sonuçlarından bahsettikten sonra askerlerin savaşma sebepleri üzerinde durmuştur. Müellife göre, askerlerin motivasyonunu artıran temel faktörlerden biri olan ganimet elde etme arzusu devletlerin düzenli orduya geçişiyle önemini yitirmiştir. Yazar ayrıca düzenli ordu ile askeri masrafların arttığından söz etmiş; bu hususta devletin birtakım tedbirler alması gerektiğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla yazar, bir devletin refah seviyesine ulaşmak için iyi bir ekonomiye sahip olması gerektiğini ve bu açıdan halka duyulan ihtiyacın önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Müellif, bölümün sonunda risaleyi kaleme alış amacına dair bazı eklemelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda amacının, Batılı devletlerin refah seviyesinin yükselmesinde etkili olan unsurları ve bunların vasıfları hakkında bilgi vermek olduğunu ifade etmiştir.

[Vr. 4a-9a] Fasl-ı Evvel: Bu bölümde müellif; malın tarifi, ortaya çıkışı ve bu süreçte geçirdiği aşamalara dair açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre, insanoğlu yaşamını sürdürebilmek için temel ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Bu ihtiyaçlar

insanların hem yaratılışlarının hem de alışmış olduğu adetlerin bir gereğidir. Alışkanlıklar söz konusu olduğunda insanın ihtiyaçları, içinde bulunduğu topluma göre şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, göçebe bir halk ile medeni yani şehirli bir halkın ihtiyaçları arasında farklılıklar vardır. Bu husus müellifin;

“Şöyle ki efrâd-ı nâsdan bir şahıs bedâvet tavrına mülâzım ve me’lûf bir kabile cemâ’atinden ma’dûd bulunduğu halde hâcât ve levâzımı menât-ı bekâ-ı insân olan me’kel ve meşârib ve sâ’ir eşyâ-ı hakîre haddini ez-nesnede tecâvüz ider. Amma şahs-ı mefrûz merâsim-i hazâret ve esbâb-ı medeniyyeti nisâb-ı kemâle irmiş bir devlet ve saltanat ahâlîsinden bulunduğu sûrette hâcât ve levâzımı mevîfûr olup îfâ ve ikmâline muhtâc olduğu envâ’-i zevât ve eşyânın hadd ve pâyanı olmadığı müstagnî-i kayd-ı beyândır.”⁷⁴

ifadelerinde açıkça görülmektedir. Yazar ifadeleriyle, ihtiyaçlar ile bir toplumun yaşam tarzı arasında yakın bir ilişkinin olduğunu altını çizmiştir. Müellifin ifadelerinde ilgi çekici noktalardan birisi ise insanların temel gereksinimleri dışında, örf ve adetlerine bağlı olarak kullandıkları çeşitli süs eşyalarını ve zevklerini de ihtiyaçlar arasında saymasıdır. Yazara göre, bir nesnenin mal hükmünde kabul edilip edilmemesi toplumun ihtiyacı veya istifadesine bağlı olarak şekillenmektedir. Yazar bu konuda şarap örneğini vermiştir. Şarap, Hristiyanlar tarafından tüketilmekte olan bir üründür ve yasak değildir. Bu yönüyle şarap, Hristiyan bir toplum için şarap mal hükmünde iken, İslam toplumlarında haram sayılmış ve ihtiyaç dışı olduğundan ötürü mal hükmünden düşmüştür⁷⁵.

Malın tarifi hakkında özetle yukarıdaki bilgileri veren müellif, devamında malın kullanım yolları ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre bir mal, ihtiyaçlarını gidermede ya da alışverişte kullanma yönüyle insanların ihtiyaçlarının giderilmesinde bir aracı olmaktadır. Bu bakımdan mal türünden olan tüm eşyaların meydana getirilmesi ve hizmete sunulması birçok sebep ve gayeye bağlı olmaktadır. Özellikle insan gücüne bağlı, ziraat, sanat ve ticaret gibi faaliyetlere mahsus olmak üzere insanoğlu ihtiyaçlarını iki yolla karşılamaktadır. Bunlardan birincisi bizzat kendi yaptığı işlerden hasıl olmakta, ikincisi ise ürettiği bir eşya ya da ürünü muayyen bir bedel karşılığında satarak ihtiyacı olan başka bir malı elde etmesiyle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda halk arasında

⁷⁴ TUM, vr. 4a, sr. 9-15.

⁷⁵ Bu durumu yazara ait şu ifadelerde açık bir şekilde görmek mümkündür: “Şöyle ki hamr tâ’ife-i nussârada mubâh ve isti’mâli gayr-ı memnû’ olarak ‘indlerinde mâl-ı mütekavvim olduğu der-kâr ve millet-i İslâmiyyede tahrîmine mebnî lisân-ı şer’ide mâl sıfatından iskât olduğu âşikâr olmağla şey-i vâhidde işbû ihtilâf mâl vasfında sâlifü’l-beyân ta’rifin sıhhat ve kemâline delîl-i bilâ-hilâfdır.” Bkz. TUM, vr. 4b, sr. 4-8.

yapılan alışverişler, ihtiyaçların giderilmesi hususunda önemli bir yere sahiptir. Mesela pabuç ve çizme üreten bir kimsenin senede iki yüz çift çizme ürettiği farz edilsin. Üretici bir senede bu çizmelerden ancak bir veya iki çiftini kendisi kullanmaktadır. Bu durumda ihtiyaç fazlası ürünler elinde kalmıştır. Bundan sonra çizme üreticisi elindeki ürünlerini satar ve elde ettiği kâr ile diğer ihtiyaçlarını giderir. Ziraat ve ticaretle meşgul olan kimselerin durumları da benzer özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla insanların ihtiyaçlarının tamamlanması hususunda alım-satım işleri önemli bir rol oynamaktadır.

Müellife göre, bir ürünün kıtlığına veya bolluğuna dikkat edilmeksizin mal hükmünde olup olmasına karar verilebilmektedir. Mesela bir ölçek buğday mal hükmünde kabul edilirken bir avuç buğday da aynı hükme sahip olabilmektedir. Bununla birlikte mal, kıtlığa ya da bolluğa dâhil olabilecek bir unsurdur. Bundan dolayı alışverişlerde bir malın kıymetinin belirlenmesinde özel bir ölçü gerekmektedir. Bu hususta müellif, genel olarak bir malın kıymetinin belirlenmesinin somut ve soyut faktörlere bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Buna ek olarak bir eşyanın maliyeti, kıtlık ya da bolluğu ile de ilişkilidir. Sonuç itibariyle müellife göre bir mal, insanın menfaatine yarayan her şeyi kapsamaktadır.

Müellife göre bir malın kıymetinin belirlenmesinde sağladığı faydanın payı da büyüktür. Mal tabirinden kasıt bir ham madde değildir. Çünkü müellifin deyimiyle, bir zerre dahi olsa yoktan vücuda getirmek insanoğlunun elinde olmayan bir durumdur. İnsanoğlu, ancak var olan madde özünü kullanarak yeni birşeyler ortaya çıkarabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, insanoğlu cam metasını ham maddesi olan kumdan üretmektedir. Daha evvel herhangi bir kıymeti olmayan kum, işlenerek önce mala dönüştürülmekte ve böylece belli bir kıymete sahip olması sağlanmaktadır. Bunu müellifin şu ifadelerinde mümkündür:

“...bi-hasebi't-tabî'a mevcûd amma meydanda pâ-zede bî-kıymet ve bî-menfa'at idüğü ve rû-nümûde iken cam ve şişe metâ'ını tasnî' ve i'mâl iden sâhib-i san'at ol rîg-i mebzûlu yerinden ahz ü iltikât ve kalîl-i kıyme ba'zı eczâ inzimâmıyla evvelâ tahmîr ve ba'de ateş ve sâ'ir i'mâl-i mühimme mu'âvenetiyle berd ve bârânı ve hevâ-ı bârid men' ve ziyâ-ı nehârî büyüta idhâl ve infâz ider.”⁷⁶

[Vr. 9a-12b] Fasl-ı Sâni: Müellif ikinci bölümde üretim sürecinde rol alan unsurları izah etmiştir. Ona göre insanın, üretim süreci faaliyetlerine dâhil olmasıyla

⁷⁶ TUM, vr. 6a sr. 23; vr. 6b, sr. 1-5.

birlikte bir malın bulunduğu halden farklı bir hale getirilmesi hususunda çok sayıda yol izlenebilmektedir. Kıymeti belirlenmiş bir malın üretilmesi sürecindeki işlerin icrası ve ikmal konusunda kitap yazarlar bu hususu üç kısma ayırmışlardır.

Bunlardan birincisi olan amel-i ziraat, insanoğlunun tarım ve hayvancılığı ilgilendiren faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda müellif, tüm av faaliyetlerini de ziraat faaliyetleri arasında değerlendirmiştir. İkincisi, amel-i sanat ve hıfettir. Bir ürünün işlenip kullanıma hazır hale getirilmesine kadar uygulanan bilgiler, araçlar ve usuller sanayi faaliyetleri kapsamındadır. Yazar bu konuda şu örneği vermektedir: Bir terzi, elindeki bir yün kumaşa kendi teknik bilgilerini uygular ve sonuçta insanın giyim ihtiyacını karşılayan bir elbise meydana getirir. Kuyumculuk, saatçilik, ekmekçilik, kebaçılık ve değirmencilik de sanayi ile ilgili meslekler arasındadır. Ayrıca müellifin, “... ‘amel-i zirâ‘atden mahsûl penbe ve sof-ı ganem gayr-ı ma‘mûlü rişteye tebdil ve andan bir dokumak ve çorab örmek misillü a‘mâl sînâ‘î cinsinden olmağla hâtunların menâzil ve büyûtda vâki‘ olan ‘amellerinin mecmû‘u ‘amel-i sînâ‘îden ma‘dûd olduğı.”⁷⁷ ifadelerinden hanımların evlerinde gerçekleştirdikleri dokuma işlerinin de sanayi faaliyetlerine dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Üretim faaliyetlerinin üçüncüsü ise bir malın olduğu gibi alınıp bir yerden başka bir yere taşınmasını sağlayan ticari faaliyetlerdir. Müellifin deyimiyile ticari faaliyetlerin amacı iki türdür. Bunların ilki, değeri olan bir ürünün belli bir yerden alınıp tüketicinin kullanımına sunulmak amacıyla taşınmasıdır. Diğerisi ise ürünlerin nakledilmesi ile birlikte tüketicinin ihtiyaç duyduğu miktar kadarıyla hizmetlerine sunulmasıdır.

Üretim faaliyetleri hakkında bilgi veren müellif, ticari faaliyetlerin üretim süreci içerisinde yer alan unsurlar arasında ayrı bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Nitekim ona göre, ticaretin gerçekleşmediği bir ortamda gerek ziraat gerekse sanayi faaliyetlerinden elde edilen ürünlerdeki ihtiyaç fazlası elde kalacak ve bu durum da doğal olarak bir gelir kıtlığının oluşmasına neden olacaktır. Örneğin ziraat erbabından ya da sanat ehlinde bir kimsenin ürettiği ürünleri satmak amacıyla müşteri bulmak için emek sarf etmesi, onların bir süre sonra gelir kaybı yaşamalarına ve zamanlarını boşa harcamalarına sebep olacaktır. Bu bağlamda ticari faaliyetler, iki bölge arasındaki alım-

⁷⁷ TUM, vr. 10a, sr. 12-15.

satım işlerinin akışını sağlamakta ve insanların ekonomik refahının ilerlemesine yardımcı olmaktadır.

Müellif, üretime geçme hususunda önemli olan faktörleri ikiye ayırmıştır. Bunlar fikir yürütüp karar vermek ve emek gücünü harekete geçirmektir. Üretim faaliyetlerini gerçekleştirenleri de iki kısma ayırmıştır. Bunlardan birincisi girişimciler olup bunlar herhangi bir üretim faaliyetinde sorumluluk alan ve yine bu konuda gerekli alet ve araçları tedarik eden kimselerin oluşturduğu gruptur. Bu gruba çiftlik mültezimleri örnek gösterilebilir. Bunlar ziraî işleri yerine getirebilmek için tohum, öküz ve saban gibi ihtiyaçlarını kendileri tedarik ettikleri gibi geri kalan bütün sorumlulukları da kendileri üstlenirdi. Yani bu süreçte kâr ve zarar yükümlülükleri iş sahibine aittir. Bunun dışında yazar, bir terzi ustasını, bir gemi reisini veya bir tüccarı da girişimci saymaktadır. Üretim faaliyetlerinde yer alan ikinci kesim belirli bir ücret karşılığında çalışanlardır. Bunlar herhangi bir işin yürütülmesinde gereken tedbir ve tasarruf hakkına sahip olmayan kimselerdir. Ayrıca bunların kâr ve zarar üzerindeki etkileri sınırlıdır. Tek menfaatleri -gündelikçi, aylıkçı veya yıllıkçı- olarak muayyen bir ücret karşılığında çalışmaktır. Örneğin, ziraatte çoban, hizmetkârlık; sanayide çıraklık, kalfalık ve ticarete ise yazıcılık, mutemedlik ve hammallık gibi işlerle meşgul olan kimseler bu grubun içerisinde yer almaktadır. Ayrıca müellif, her iki gruba ait özellikleri bünyesinde toplayan kimselerin de bulunduğundan söz etmiştir. Ona göre, üretim faaliyetlerinin birinde hem girişimci hem de çalışan durumunda olan kimseler bu gruba girmektedir.

[Vr. 12b-19] Fasl-ı Sâlis: Müellif üçüncü bölümü üretimde kullanılan araç ve gereçlere ayırmıştır. Araç ve gereçlerin üretimdeki önemine değinen yazar, bir kimsenin üretimde önemli araç ve gereçlere sahip olmaması durumunda mal cinsinden herhangi bir nesnenin meydana getirilmesine muktedir olamayacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda terzinin iğnesi, marangozun keserinin olmaması halinde bu kimselerin işlerini yapmaya tam yetkin olamayacaklarını belirtmiştir. Bir önceki bölümde bir işin icra edilmesi hususunda sayısız yolun mevcut olduğuna değinen yazarın, “...ecnâs-ı a ‘mâlin fi ‘il ve icrâsında turuk ve suver lâ-yu ‘add ve lâ-yuhsâ olduğu gibi ihdâs-ı mâlda dahi tâ ‘ife-i insânın isti ‘mâl ve istinsârına mecbûr ve muztarr olduğu âlât ve esbâb dahi

*bî-hadd ve bî-hesâb olmak îcâb ider.*⁷⁸ ifadelerinde üretim faaliyetlerinde kullanılan alet ve edevat miktarının da çok fazla olduğu görülmektedir.

Müellif, üretim esnasında istifade edilen alet ve edevatı genel olarak iki kısımda incelenmektedir. Bunların birincisi arz yani topraktır. Yeraltı ve yerüstünde olan nesnelerin, insanlara Allah tarafından hibe edilmiş olduğunu dile getiren yazar, bunların bazı kimselerin mülküne dâhil olmasıyla birlikte üretim sürecine dâhil olduğunu belirtmiştir. Başka bir deyişle, kimsenin mülkü olmayan ve doğanın insanlara sunduğu şartlar ilk kısmı oluşturmaktadır. Örneğin, gemilerin büyük sularda hareket edebilmesi için önemli olan hava ve rüzgâr gibi faktörler, tabiatın insanlara sunduğu araç ve gereçler kısmına girmektedir. Aynı şekilde toprak da tabiatın insanlara sunduğu araçlar grubunda sayılmaktadır. İkincisi ise insanların üretim faaliyetleri esnasında kullanılan sermaye olarak belirtilmiştir. Bu konuda müellife ait, “...*ecnâs-ı a‘mâlda bir cins ‘amelin îkâ‘ ve îcâresinde müsta‘mel olan âlât ve esbâb ‘ale’l-ıtlâk sermâye ve bîdâ‘a ismiyle ta‘rîf ve tesmiye kılınur...*”⁷⁹ sözlerden de anlaşılacağı üzere insanoğlunun bir işe başlarken faydalandığı unsurlar genel manada sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin tarım işlerinde kullanılacak bir tohum sermaye vasfıyla nitelendirilmektedir.

Müellif, sermaye niteliği taşıyan ve üretim esnasında kullanılan alat ve edevatı altı kısma ayırarak bir incelemeye tabi tutmuştur. Bunları açıklarken müellif, birinci kısmın insanların üretim faaliyetlerini gerçekleştirebileceği mekânlar ve yapılardan oluştuğunu belirtmiştir. Tarım işlerinde işçilerin ikamet edebileceği odalar, çiftlik hayvanlarının kalabileceği ahırlar, tohumların saklanabileceği depolar bu kısma örnek teşkil etmektedir. Aynı örneklerin sanayi ve ticaret faaliyetleri için de çoğaltılması mümkündür. Kısaca üretim faaliyetlerinde kullanılmaya müsait olup duvarlar ve bir tavandan oluşan yapılar bu kısmın içerisinde yer almaktadır. İkinci kısım, üretim faaliyetleri esnasında kullanılan araç ve gereçlerdir. Ziraat işlerinde kullanılan öküz, araba ve saban gibi unsurlar bu kısma örnek olarak verilmiştir. Üçüncü kısım, insanoğlunun hayatını devam ettirebileceği unsurlardan oluşmaktadır. Bunlar yeme, içme, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçları içermektedir. Dördüncü kısım, sanayi faaliyetlerini yürüten kimselerin ihtiyaç duyduğu ham maddeyi kapsamaktadır. Mesela değirmencinin işini icra etmesinde ihtiyaç duyduğu un buna örnektir. Beşinci kısım,

⁷⁸ *TUM*, vr. 13a., sr. 2-5.

⁷⁹ *TUM*, vr. 13b, sr. 8-9; vr. 14a, sr. 1.

herhangi bir ihtiyaç için kullanılan üründen arta kalanlar, başka bir ifadeyle bunları üreten kimselerin elinde kalan ihtiyaç fazlasının oluşturduğu sermaye malıdır. Bunlar dükkânlarda ya da işyerlerinde henüz satılmamış olmakla beraber arta kalan ya da tüccarların elinde satılmayı bekleyen eşyaları kapsamaktadır. Altıncı kısım ise, altın ya da gümüşten meydana getirilmiş nakit paradır.

Genel olarak araç ve gereçler hakkında bilgi veren müellif, bunun dışında üretim faaliyetlerinden bir işle meşgul olan bir kimsenin işini icra etmesi esnasında yukarıda bahsedilen sermaye mallarına malik olmasının şart olmadığını ifade etmiştir. Çünkü bir kimse, bunlardan birini borç yoluyla edinerek de üretim işini gerçekleştirebilmektedir. Örneğin, ziraat bir işe girişmek isteyen fakat kendi arazisine sahip olmayan kimse, bir arazi kirayıp işini icra edebileceği bir sermayeye sahip sayılmaktadır. Bunun dışında bir kimse, üretim faaliyetleri için gereken sermaye unsurlarına sahip olmakla beraber herhangi bir işçi çalıştırmadan da bu işlerini yerine getirebilme seçeneğine sahiptir. Bir kimse, arazisindeki ziraat faaliyetleri işçi çalıştırmadan kendi başına yerine getirebilmektedir. Bundan başka bir tütün kısıcısı, hem işi yapan kimse hem de iş esnasında kullandığı bıçak benzeri malların da sahibi konumunda olabilmektedir. Aynı durum sanayi ve ticaret işlerinde de geçerlidir. Sonuç olarak hem emek gücü hem de sermaye tek bir kişinin elinde toplanabilmektedir.

Yazarın genellemelerine göre üretim faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için gereken unsurlar sermaye ve insan emeğidir. Bununla beraber yazar, bir devletin refah ve huzurunun topraklarının genişliğine değil o memleketin insanların ne ölçüde sermayeye sahip olduklarına bağlı olduğunu dile getirmektedir. Yani insanların sahip olduğu sermayenin kıt veya bol olması bir memleketin refahı ile paralellik göstermektedir.

[Vr. 19a-27b] Fasl-ı Râbi': Müellif dördüncü bölümde bir sermaye için belirlenen kıymetin gerçek değerini ve sermayenin kullanım yollarını açıklamaya çalışmıştır. Bunu yaparken insanların sermaye malının kıymetini nasıl arttırabildiklerine de değinmiştir. Ona göre, mal hükmünde olan tüm nesnelere ortak yönü, kendilerine bir kullanım sahası bulması ve direk ya da dolaylı olarak insanların bir ihtiyacının giderilmesinde bir vasa sahip olmasıdır. Bu doğrultuda bir malın gerçek kıymetinin belirlenmesinde, onun tüketim değerinin başlıca şartlar arasında olduğu belirtilmiştir.

Müellifin ifadelerinden yola çıkarak bir malın kıymetinin takdir edilmesinde onun türünün veya dış görünüşünün aranan temel prensipler arasında olmadığını söylemek mümkündür.

Müellif, bir malın tüketim sahasındaki amacının birbirine karşıt iki yolla gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bunlardan birincisi bir malın, şahsın ya da yakınlarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmasıdır. Bu yol neticesinde mal, gerçek anlamda yani hissen ve hükmen tüketilmiş kabul edilmektedir. İkincisi ise, üretim faaliyetleri ile ilgilenen bir kişinin sahip olduğu ya da borç aldığı bir malı veya sermayeyi yeniden kendi mülküne dâhil etmek üzere tüketmesidir. Daha açık bir ifadeyle, şahsın elindeki malın ya da sermayenin kendisine tekrar geri dönmek üzere tüketilmesidir.

Müellif bir malın ya da sermayenin tüketim yollarına değindikten sonra bir malın kıymetinde yaşanan değişiklikler hakkında bilgi vermiştir. Nitekim ziraat faaliyetleriyle uğraşan bir kimsenin kullandığı üretim araçları zamanla yıpranmakta ve bir miktar değer kaybetmektedir. Dolayısıyla bir malın veya sermayenin ziraat bir işe başlamadan önceki ve sonraki değerleri arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu fark, üretilen mahsullerin kıymetine yansıtılarak telafi edilebilir. Bu yapılmadığı takdirde, bu işlerle uğraşan kimseler zarar edecekler ve ziraat işlerle meşgul olmaktan vazgeçeceklerdir. Sanayici ve tüccarlar için de durum aynıdır.

Müellif sermaye değeri ve tüketim yollarına dair açıklamalardan sonra insanlar arasındaki alışveriş meselesine dair birtakım eklemelerde bulunmuştur. Bir ülkede yaşamını sürdüren ahali arasında gerçekleşen alışverişlerin hem devlet hem de halk için önemli bir unsur olduğunun altını çizmiştir. Alışveriş konusunu mercek altına alan yazar, bir memleketteki bolluk veya kıtlığın alışveriş piyasasında önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu durum, bir sermaye malının değerinde yaşanan değişimlerde açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca bu değişimlerin devlet ve ahalinin refahında bazı sıkıntılara sebep olduğunu da belirtmiştir. Buna dair bir örnek veren yazar şu fikri ileri sürmüştür: Bir ziraatçi bir sene sonunda 10 kg. buğday üretmekte ve bunun bedeli 150 kuruşa denk gelmektedir. Bu kimse ürettiği buğdayı tüketerek ya da bir bedel karşılığında değiştirerek kendisinin veya yakınlarının

ihtiyacını giderebilmektedir. Bunlardan birini gerçekleştirdiği zaman malının değerine olumlu ya da olumsuz bir etkide bulunmamış sayılmaktadır.

Müellif, tedavüle sokulmayan sermayeler hakkında da birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre bir kimsenin elindeki nakit ya da cevher gibi değerli eşyalar sandığa konulmak ya da toprağa gömülmek suretiyle sermaye hükmünden düşmekteydi. Zira tedavüle sokulmayan bu sermaye malları üretim faaliyetleri sürecinde kullanılmamaktaydı. Yazar, “*Hatta sandık habsinden ve zîr-i zemînden ihrâc ve ihdâs-ı mâl emrinde müsta‘mel emvâl-ı sermâyeye idrâc olunmadıkca hacet-i bî-kıymet ve cemâdât-ı bî-menfa‘at hükmünde olmağla...*”⁸⁰ ifadeleriyle bu sermaye mallarının saklandığı yerden çıkarılması halinde bile -bir malın üretim sürecine dâhil olmamasından ötürü- sermaye hükmünde olamayacağını belirtmektedir. Nitekim yazara göre sermaye mallarının önem arz eden nitelikleri kendilerine kullanım sahası bulup üretim sürecine dâhil olabilmeleriydi. Bu yönden bir sermaye malına takdir edilen kıymet, sermaye malının niteliğiyle paralellik göstermektedir. Örneğin, sanayi ile meşgul olan bir kimse, elindeki sermayesini kullanarak zeytinyağı ham maddesi satın alır. Bunun neticesinde sabun üretimini artırır ve daha öncekinden fazla sermayeye sahip olur. Bu durum tekrarlandıkça kârı artar ve bu kazanını yenileyebilir, işyerini tamir ettirebilir ya da kullandığı araç-gereçleri artırabilir. Böylece sermayesinin artmasına paralel olarak işini büyütme imkânına da sahip olur. Bunun genele yayılması ile devletin zenginliği artar ve refah bulmasına zemin hazırlanır. Ziraat ve ticaret gibi üretim faaliyetlerinde de durum bu örnekle benzerlik gösterir.

Bölümün sonlarına doğru yazar, mevcut sermaye malının aşırı tüketilmesi durumunda insanların bazı sorunlarla karşılaşabileceklerine temas etmiştir. Bunların başında sermayelerde yaşanan azalmalar gelmektedir. Sermayenin azalması ile birlikte üretimde sert düşüşlerin görülme ihtimali artar. Bu sebeple yazar, muhtemel bir kıtlığın devletin ve halkın nazarında büyük sorunlara neden olacağını altını çizmiştir.

[Vr. 27b-32b] Fasl-ı Hamis: Risalenin beşinci ve son bölümünde müellif, “*Bir devletin saadetinin gerçek manası*” ve dayanmış olduğu prensiplerin başında gelen nüfus meselesi üzerinde durmuştur. Yazara göre insan, ergenlik çağına erişmesiyle

⁸⁰ TUM, vr. 26a, sr. 7-9.

çocuk yapmak ister. Bir engel olmadığı takdirde doğan çocuğun büyüyüp gelişmesiyle bu durum tekrar eder ve insanoğlunun yeryüzündeki nüfusu artış gösterir.

Nüfusun nasıl artabileceğine değinen müellif, doğal ölümler dışında insan nüfusunun artmasına dair bazı engellerin ortadan kaldırılabilmesinin mümkün olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre, ergenlik çağına gelen bir erkek ile kızın evlenmeleri sonucu on iki çocuğun doğması ihtimal dairesindedir. Bu yönde yetişip büyüyen çocuklar da aynı şekilde evlenip çocuk sahibi olurlar ise insanoğlunun nüfusu her nesilde altı katına ulaşabilecektir. Bununla beraber, doğan on iki çocuğun yarısının ergenlik çağına varmadan vefat etmesi de olasıdır. Yazar, bir insana ait ömrün ortalamasını temel alarak nesiller arasındaki farkın yirmi altı sene olabileceğini varsaymaktadır. Böylece bir evlilikten doğan çocuklardan altı tanesinin ergenlik çağını aştığı ve her neslin yirmi altı yılda bir ortaya çıktığı düşünülecek olursa, yazara göre bir memleketin nüfusu her yirmi altı senede üç katına çıkacaktır. Örneğin otuz milyon nüfusa sahip Fransa'da -bir engel çıkmadığı takdirde- yirmi altı sene sonra nüfus doksan milyona, elli iki sene sonra ise iki yüz yetmiş milyona ulaşacaktır. Nüfus artışına dair öngörülerde bulunan müellife göre, salgınlar, kıtlıklar ve savaşlar gibi bazı sebeplerden dolayı insan nüfusunda düşüşler de yaşanabilirdi. Ne var ki, muhtemel bir savaş sonucunda yıllık 100 bin kişinin telef olduğu ortamda dahi nüfus miktarı 26 yıl sonra yine üç katına erişebilecektir⁸¹.

Nüfus artışına dair İngiliz nüfus teorisyeni Malthus'un fikirlerini aktaran yazar, ayrıca nüfus artışını ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirmiştir. Onun ifadeleriyle insanoğlunun normal şartlar altında nüfusunun artmasına engel bir husus yoktur. Fakat insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan bazı ihtiyaçlar, nüfusun artmasına bazı sınırlılıklar getirmektedir. Mesela yerleşik toplum tipindeki insanlar, ilk olarak barınabilecekleri yerlere, hayatlarını idame ettirebilmek için yiyeceklere ve giyeceklere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu açıdan, insanların kudretlerinin yettiği ölçüde nüfuslarında bir artış veya azalma meydana geldiği söylenebilir. Dolayısıyla insanların

⁸¹ Bir örnekle konuyu açarsak; 12 milyon nüfuslu bir memlekette 26 senede bir şiddetli bir salgının ortaya çıktığı düşünüldüğünde nüfusun dörtte biri telef olur. Neticede geriye kalan dokuz milyonluk nüfus miktarı 26 sene sonra üç katına yani 27 milyona ulaşır. Bu açıdan nüfus miktarında yaşanan düşüşler, nüfus artışındaki dengeyi sağlar.

ihtiyaçlarının artmasına veya azalmasına paralel bir nüfus politikasının ortaya çıktığı göze çarpmaktadır.

Müellife göre nüfus miktarının belirlenmesini sağlayan unsurların içerisinde üretim faaliyetlerinden hasıl olan kazançlar da önemli bir yer tutmaktadır. Buradan kastedilen ziraî işlerden elde edilen buğday gibi ürünler değil, bu ürünler yoluyla sağlanan genel kazançtır. Yazar bu hususa şu örnekle açıklık getirmiştir: Bir memleket dâhilindeki bereketli bir toprağın bol ürün vermesi, büyük bir nüfus miktarına sahip olacağı hükmünü geçerli kılmaz. Bu hususta bir ülkenin refahı ve mutluluğu hasılatın çokluğuyla değil, bu hasılatın var olan nüfusa bölüşümüyle belirlenmektedir. Mesela Leh memleketinin arazileri Felemenk arazilerine göre daha bereketli ve verimlidir. Ancak nüfus miktarının fazla olması gelirlerin bölüşümünde bir dengesizlik yaratmaktadır. Felemenk devletinde bu durum tam tersinedir. Felemenk arazilerinden elde edilen hasılatın nüfus oranına bölüşümü daha elverişlidir. Bununla birlikte Felemenk devleti ticaret yoluyla ülkesinde mevcut olmayan her türlü malı iyi ekonomisi sayesinde temin edebilmektedir. Felemenk'in sahip olduğu bu avantajlar doğal olarak nüfus politikalarına da yansımıştır. Anlaşılacağı üzere yazar yaptığı örneklendirmelerle ekonomik kazançlar ile nüfus arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere müellif, Malthus'un nüfusa ve politik ekonomiye dair görüşleriyle ilgilenmiş ve bunları eserinde özetlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte yazar, Malthus'un nüfus meselesine dair üç ciltlik bir kitap yayınladığını, kendisinin de buna dair tanıtıcı bir makaleyi Takvim-i Vekayi'de neşrettiğini dile getirmiştir⁸².

[Vr. 32b-37a] İstitrâd: Risalenin müellifi, eserin girişinde ifade ettiği düşüncelerini bu bölümde daha ayrıntılı açıklamaya çalışmıştır. Bu suretle yazar, politik ekonominin müstakil bir bilim haline geldiğinden ve Avrupalı devletlerin bu süreçte önemli bir rol oynadığından söz etmiştir. Daha açık bir ifadeyle yazar bu bölümde, okuyucuların dikkatini politik ekonomi üzerine çekmeye çalışmıştır.

Politik ekonomiye dair açıklamalarda bulunurken müellif, bu bilimin çıkış noktası üzerine fikirlerini dile getirmiştir. Ona göre, geçmiş dönemlerde düzenli ve

⁸² Bkz. *TUM*, vr. 31a, sr. 14-16.

eğitilmiş ordular mevcut değildi. Bu sebeple, o dönemdeki egemen düşünce öncelikle devletin ve ahalinin emniyetinin sağlanmasıydı. Ayrıca yazar, geçmişte devletlerin bazı tedbirleri halkın iradesine terk ederek ihmal ettiğinin altını çizmiştir. Bunların başında üretimin artmasını sağlamak ve kıtlığı önlemek gelmekteydi. Yazara göre ateşli silahların icadı ve kullanılması düzenli ordunun ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla askeri alanda ortaya çıkan bu gelişmeler aynı zamanda yeni bir iktisadi anlayışın oluşmasına neden olmaktadır. Bu hususta Batılı devlet ve milletler bu gelişmeye öncülük etmekle beraber diğer devletlere de model olmaktadır. Daha sonra yazar, politik ekonominin prensiplerini yerine getiren devletlerin ve milletlerin istikrar kazandığına ve daha güçlü bir konuma geldiklerine dikkat çekmiştir.

Yazar bu kısımda İbn-i Haldun'un insan ile devlet ömrünün benzerlik taşıyabileceğine dair benzetmesine de yer vermiştir. Bunu açıklarken de bu anlayışın kendi dönemleri için geçerli olmadığından söz etmektedir⁸³. Nitekim İbn-i Haldun'a ait görüşü desteklemediği anlaşılan müellif, İbn-i Haldun'un görüşünün neden geçerliliğini yitirdiği hakkında da deliller sunmuştur. Yazara göre, temel problem geçmiş dönemlerde 19. yüzyıldaki gibi bir iktisat anlayışının olmamasıydı. Hatta yazar, bu durumu örneklendirmek için Batılı ile Doğulu devletleri kıyaslamaya tabi tutmuştur. Durumu bu çerçevede irdelerken Hind, Acem ve Buhara gibi Şarkî devletlerden zaman zaman çok güçlü ve ünlü hükümdarların çıktığını fakat siyasi yönden iyi bir konumda olmalarına rağmen devletlerine ve halklarına ait nizam ve tedbirlerin alınmasında ihmalkâr davrandıklarını ifade etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak bu devletler zamanla güçlerini yitirmişlerdir. Fakat Batılı devletler, Doğulu devletlerden farklı olarak yalnızca dönemin şartlarına uymakla kalmamış; devlet ve milletin refah seviyesini yükseltebilmek adına yeni düzenlemelerde bulunmaya gayret etmiştir. Yazar bir anlamda Batı'nın o dönemde siyasi bakımdan güçlü olmasının ve refah içerisinde bulunmasının gelişmelere açık ve üretken olmasından kaynaklandığını öne sürmüştür.

⁸³ Yazar bu konuyu şu cümleler ile izah etmiştir. "Hâl-ı âneğh zu'mları ve galat ve teşbihleri sakat olup nefsi'l-emre muhâlif ve mugayirdir. Zirâ envâ'-ı beşer rû-yı arzda istilâd ve ihtilâf ile mecbûl ve meftûr olup nesl ve zürriyet vâsıtasıyla nev'-i insân karndan karna ve batından batına teceddüd ve teşebbüb itmekle mülk ve devlet dahi efrâd [ve] eşhâs-ı benî beşerden mürekkeb bir cism-i hayy vezninde olup menât-ı bekâsı olan esbâb-ı ma'âşına âsâr-ı noksân ve 'ârıza-ı fikdân tareyân itmediği hâlde cism-i devlet ve millete herem ve şeyhûhet ve mizâcına za'îf ve 'illet tatarruk itmeyüp hayat ve bekâsı dâ'im ve 'alâim-i revnak ve şebâbeti ebedü'l-adâb kâ'im olacağı delil-i aklî ile sâbit ve nefsi'l-emre muvâfık ve mutâbıkdır." Bkz. *TUM*, vr. 35a, sr. 4-12.

Bu yönüyle yazar, bu amaç uğruna devletin müdahaleci yaklaşımlarını destekleyen bir görüntü sergilemektedir.

Yazar, bu bölümde politik ekonomi ilminin ortaya çıktığı süreci ve bu sürecin doğmasında etkili olan Fransız fizyokrat François Quesnay ve İskoç filozof David Hume’u da zikretmiştir. Bunu müteakiben de Batı’daki tabiriyle ekonomist kavramını açıklayarak risalesinin nasıl bir vasıf taşıdığı konusunda okuyucuyu aydınlatma çabasına girişmiştir.

[Vr. 37b-43a] Hatme: Eserin bu son kısmında müellif, her devletin bağımsızlığını koruma ve şanını yükseltme noktasında aynı amaca sahip olduğuna vurgu yapmıştır. Buna göre, her bağımsız devlet, kendi kanunlarına göre düzenlenmiş bir yapıya sahiptir. Ancak, devletlerin farklı farklı olmasına karşın insan ihtiyaçlarının ortak olduğu da bir gerçektir. Mesela Batılı toplumlarda kullanılan şapkanın yerini Müslüman toplumlarda fes almaktadır. Burada amaç bu iki ürünün şeklen benzerlik gösterip göstermediğini ortaya koymak değil, benzer ya da aynı ihtiyaçları karşıladıklarını anlatmaktır.

Devletler arasında görülebilecek benzerliklere değindikten sonra yazar, devlet hukukuna riayet etmenin önemine değinmiştir. Bu hususta onun;

“Eğerçi ‘umrân ve ‘imâretin asl ve esâsı olan merâsim-i hukûk-ı mülkiyyete ri‘âyet ya‘ni herkesin nefsinde ve mülkünde kemâl-i emniyetini mûcib himâyet-i ra‘iyyet ve ifâ-i merâsim-i nasfet ve ‘adâlet şartına Devlet-i ‘Aliyye cemî‘-i zemânda i‘tinâ ve dikkat idegeldiği ma‘lûm ve müsbedir.”⁸⁴

ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti’nin devlet hukukuna riayet ederken itinalı davrandığı fikri göze çarpmaktadır. Bunun haricinde yazar, dünya düzeninin değişmesi ile ortaya çıkan yeni gelişmelerin Osmanlı’ya dâhil olmasının ve uygulanabilmesinin iki yolla gerçekleşebileceğini dile getirmiştir.

Ona göre bu yollardan ilki, politik ekonomi ilminde kaleme alınmış eserlerin tercüme yoluyla çevrilmesi ve pratiğe dökülmesidir. Bunu önerirken yazar, bazı sakıncalardan bahsederek şu uyarılarda bulunmuştur. Öncelikle tercüme çalışmalarının iyi bir şekilde yapılması ve ait olduğu devletin adetlerine ve mevcut nizamına vakıf

⁸⁴ TUM, vr. 38a, sr. 5-8.

olunması gerekir. Aksi takdirde beklenmedik sonuçlar ortaya çıkabilir. Bununla beraber, tercüme işlerinin politik ekonomi ile uzun süre meşgul olmuş ehil kimselere verilmesi gerekir. Bu hususta yazarın, “...*hâlbuki işbû şart-ı matlûbu câmi’-i mütercimlerin Devlet-i ‘Aliyye’de el-ân mevcûd olup olmadığı emr-i meşkûk ve müştebehtir.*”⁸⁵ sözlerinden hareketle Osmanlı Devleti’nde yetkin mütercimlerin olup olmadığı konusunda şüpheleri olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci yol ise bir ticaret meclisinin kurulmasıdır. Yazara göre bu meclisin görevi ziraat ve sanayi faaliyetlerine merkezlik etmek, piyasanın denetimini sağlamak ve ticari faaliyetler üzerine çalışmalar yapmak olmalıdır. Avrupalı devletlerin bu konuda önde geldiğini belirten yazar, özellikle İngiltere ve Fransa’da böyle bir meclisin kurulduğundan, ona özel bir yer tahsis edildiğinden ve meclisin başına da bir nazır atandığından söz etmiştir. Yazar, bu meclislerin diğer devletlerce de model alınarak uygulandıklarını ifade etmiştir. Ona göre Osmanlı Devleti’nin de bu alanda istenilen ilerlemeyi kaydetmesi ancak bu tarz bir meclisi kurması ve başına bir nazırını atamasıyla mümkün olabilecektir. Atanacak olan nazırın görevleri arasında ziraat, sanayi ve ticari faaliyetlerin geliştirilmesi hususunda çalışmalar yapmak, Osmanlı memleketinde yaşayıp ticaretle meşgul olan Müslim ve Gayrimüslimlerin ticari faaliyetlerini yapabilmelerine yardımcı olmak, tarım ve sanayi işlerindeki gelişmeleri takip etmek olmalıdır. Bunların haricinde tüccarlar aracılığıyla raporlar elde etmek, Avrupa’da iktisat konusunda yazılmış kitapların basılmasını sağlamak ve daha sonra bunlar üzerinde mütalaa ederek devletin istifade edebileceği fikirleri elde edebilmek de meclisin görevleri arasında yer almalıdır.

Bu meselenin ardından Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasındaki ideal ticaret hukukundan bahsedilmiş ve yine ticaret nazırının bu meseleye vakıf olarak gerektiği noktalarda devlete uyarılarda bulunmasının lüzumu belirtilmiştir.

Risalenin son kısmında dikkati çeken noktalardan biri de bu meclise nazırlık yapacak kişinin zikredilen görevleri yanında politik ekonomi ilminde tahsil görmüş, yerli veya yabancı herkesi meclis etrafında toplamayı becerebilen ve onlardan istifade eden bir kişi olması gerektiğidir. Yazara göre, tüm bunlar hakkıyla gerçekleştirildiği takdirde Avrupa’da iki yüz senede ortaya çıkan zenginliğin ve refahın, Allah’ın izniyle

⁸⁵ TUM, 39a, sr. 3-4.

Osmanlı Devleti'nde yaklaşık yirmi senede gerçekleşmemesi için hiçbir sebep yoktur. Yazar İbn-i Haldun'dan aldığı, "...bir 'asrın hâl ve şânı 'asr-ı âhire kıyâs olunmayup belki her 'asra taraf-ı Hakk'dan tahsîs olunan usûl-ı maslahata ri'âyet ile hıfz-ı nizâm-ı mülk ve millete sa'y oluna."⁸⁶ cümleyi ilave ederek risalesine son vermektedir.

⁸⁶ TUM, vr. 43a, sr. 2-4.

BÖLÜM 2: OSMANLI DEVLETİ'NDE İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN EVRİMİ

2.1. Klasik Dönemden Yenileşmeye Osmanlı İktisadi Düşüncesi

Tarih boyunca devletler, karşılaştıkları iktisadi problemlere karşı çözümler üretmeye çalışmışlardır. Genel olarak bu sorunlar her devletin kendi varlığını devam ettirebilme gayesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Başta başkent, ordunun ve bunlarla birlikte diğer şehirlerin iktisadî tedariki, halktan vergilerin toplanması, uzun mesafeli ticaretin teşviki ve denetlenmesi, para talebinin düzene konulması da bu sorunlara örnek olarak gösterilebilir. 14. yüzyıldan sanayi devriminin ortaya çıktığı 19. yüzyıla değin her devlet bu sorunlarla başa çıkabilmek için kendine has iktisadi politikalar üretmiştir⁸⁷. Ortaya konan bu politikaların bir sonucu olarak para ve üretimde yaşanan gelişmeler, iktisadi meselelerin diğer olaylardan farklı bir bakış açısıyla ele alınması ihtiyacını doğurmuştur⁸⁸. Bu bağlamda bir memleketin temel ihtiyaçları devletlerin izledikleri iktisadi politikalara yön vermiştir.

Batı'da iktisadın kendine has bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında merkantilizmin önemli katkılarının olduğu giriş kısmında belirtilmişti. Merkantilizmle birlikte iktisadi olaylarla ilgili yeni düşünceler geliştirilmiştir. Bunlar para, faiz, dış ticaret, devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesi ve korumacılıkla ilgili yeni görüşlerdir⁸⁹. Bu doğrultuda merkantilizm akımı Batılı ülkelerde farklı şekillerde yayılma alanı bulmuştur. Buna karşın Osmanlı Devleti, 16. ve 17. yüzyıllar arasında Batılıların izledikleri bu politikanın dışında kalmayı tercih etmiştir. Bu düşünce akımının Osmanlı memleketinde yayılma alanı bulamamasının başlıca nedenleri şunlardır:

a-) Osmanlı Devleti'nde iktisadi politikalar, her şeyden evvel merkezi bürokrasinin önceliklerine yer vermiştir.

b-) Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracata karşı takındığı tutumun oldukça net sınırlarla çizilmiş olmasının da etkisi yadsınamaz. Zira Osmanlılardaki ithalatın teşvik

⁸⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, Seçme Eserler I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2007, s. 19.

⁸⁸ Harun Şahin, "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 61, (Kış 2015), s. 417.

⁸⁹ Güngör, *a.g.m.*, s. 3.

edilmesinin nedeni yurt içindeki malların arzı konusunda hareketlilik getirmesinden kaynaklanmıştır.

c-) Devlet, ihracatı sınırlı olmakla beraber denetimi altında tutmuştur. Buna göre devletin temel gayesi öncelikle kendi yurttaşlarının talebini karşılamak olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti, başta payitaht olmak üzere kendi şehirlerinin iâşesine öncelik vermiştir⁹⁰.

Batı ise Osmanlıların aksine milli zenginlik ekonomisi yolunda başarılı adımlar atmıştır. Batı'nın bunu sağlamasında kapitalist bir düzen içerisinde sürekli yayılma alanı bulan sanayi ve pazar faktörleri etkili olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti, fütuhât yoluyla toprak elde etmeyi önemseyen politikalarına bağlı kalmıştır. Bunun haricinde devlet, üretim alanında lonca sistemine; toprak kullanımı ve tarım alanında ise mîrî devlet denetimi usulüne önem vermiştir⁹¹. Bu doğrultuda yönetimin esas endişesi siyasî düzeni ekonomik dengelerle istikrarlı kılmak olmuştur⁹². Nitekim Batılı devletlerde yaşanan iktisadi gelişmelere karşın Osmanlı Devleti gelenekçi kimliğini sürdürmüştür.

Devletlerin iktisadi politikalarının belirlenmesinde yerel unsurların etkisi de yadsınamaz. Örneğin Avrupa'da uzun bir dönem iktisadi politikaların belirlenmesinde rol oynayan merkantilizm ve bu akıma dayalı uygulamaların ortaya çıkmasında tüccar ve üreticiler önemli bir paya sahip olmuştur. Ancak Osmanlı memleketinde bu sınıfların iktisadi düşüncelerin belirlenmesinde fazla bir etkisi olmamıştır⁹³. Bu açıdan 15. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı toplumunda iktisadi politikaların belirlenmesinde iki sınıf arasında mücadele görülmüştür. Bunlardan birincisi, büyük bir bölümünü devşirmelerin oluşturduğu merkezdeki bürokrasidir. İkincisi ise taşradaki toprağa bağlı Türk asıllı soylu sınıftır. II. Mehmed'in 15. yüzyılın ikinci yarısında merkezileşme adına yaptığı bazı girişimler taraflar arasındaki mücadeleyi net bir şekilde merkezden yana kılmıştır. Ortaya çıkan bu tablodan sonra iktisadi politikalar merkezin önceliklerini yansıtmıştır⁹⁴. Örneğin, Osmanlı sultanlarının başlıca sorumlulukları kıtlığa engel

⁹⁰ Pamuk, *a.g.e.*, s. 29-30.

⁹¹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1300-1600*, Halil Berktaş (çev.), C. 1, İstanbul: Eren Yay., 2000, s. 82.

⁹² Sinan Akşin (Yay. Yön.), *Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600-1908)*, İstanbul: Cem Yay., 1997, s. 221.

⁹³ Pamuk, *a.g.e.*, s. 29.

⁹⁴ Pamuk, *a.g.e.*, s. 20.

olmak ve bolluk ekonomisini garanti altına almaktır. Arşiv belgeleri bu prensiplerin Osmanlı bürokrasisinin ekonomik etkinliklerle ilgili tüm kararlarına tesir ettiğine şahitlik etmektedir⁹⁵. Buna mukabil taşradaki toprak sahiplerinin, tüccarların ve sarrafların merkezi bürokrasinin iktisadi politikaları ile ilgili etkileri sınırlı olmuştur⁹⁶. Aynı zamanda iktisadi politikalara yön veren Osmanlı bürokrasisi, geleneksel düzendeki katı tutumunda zaman zaman esneklik göstermiştir. Zira bürokrasinin bazen faydacı bir politika izlemesi ve muayyen ölçülerde değişim gösteren bu düzeni devam ettirmesi bunun göstergesidir⁹⁷.

Her devlette olduğu gibi Osmanlılarda da iktisadi politikalar zamanla değişiklik göstermiştir. Bu bakımdan Osmanlı iktisadi düşünce sistemi *klasik* ve *yenileşme* olarak iki dönemde incelenmektedir. Klasik dönemde oluşma, olgunlaşma ve esnekliğini kaybetme dönemleri yaşanmış; bu sistemde sarsıntılar meydana geldikten sonra yenileşme ve Batılılaşma hareketleri görülmüştür⁹⁸. Genel itibariyle, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde başta İslam ve Doğu kültürünün tesiri varken, bu dönemin etkisini kaybetmesiyle başlayan yenileşme döneminde Batı'nın kaynak olarak alındığı söylenebilir⁹⁹. Kısaca Osmanlı Devleti, klasik dönemde gücünü kaybetmesiyle birlikte yönünü Batı'ya doğru çevirmiştir.

Tarihte toplumların, devletlerin iktisat politikalarına yön verdiği bir gerçektir. Bu yönde klasik dönem Osmanlı Devleti'nin iktisadi sistemi ile yaşam tarzı arasında bir paralellik mevcuttur. Başka bir ifade ile yaşam tarzı toplumsal ve ekonomik zihniyete önemli derecede tesir etmiştir. Bu açıdan İslamî ilkelerin, Osmanlı düşünce yapısını şekillendiren unsurların ana hatlarının çizilmesinde önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Osmanlılarda İslamî ilkelerin referans alınmasının sonucu olarak iktisat anlayışı ile iktisat ahlakı yakından ilişkili olmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında ahilik Osmanlıların iktisadi zihniyet ve ahlakının oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır¹⁰⁰.

⁹⁵ İnalçık, *a.g.e.*, s. 84.

⁹⁶ Pamuk, *a.g.e.*, s. 21.

⁹⁷ Pamuk, *a.g.e.*, s. 30.

⁹⁸ Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 125.

⁹⁹ Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981, s. 115.

¹⁰⁰ A. Tabakoğlunun "Ahiler özgün bir iktisat süjesi oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Hatta Osmanlı sistemini Batı'dan ayıran en önemli özelliklerin ahilikten kaynaklandığını söylemek pek yanlış değildir. Kapitalizmi ve Batı medeniyetini yapan en önemli faktör burjuva zihniyeti iken Osmanlı toplum ve ekonomisini büyük ölçüde ahî zihniyeti yönlendirmiştir. Bu zihniyetin hakim olmasından dolayı

İslamî bir felsefeyle yoğrulan ahilik, iktisadi zihniyete ahlak boyutundan bakmıştır. Bu görüşe sahip olarak ahilik, Batı'dan farklı bir anlayışla bireysel düşünmeyi geri plana atmıştır. Böylece, İslamî ilkeler çerçevesinde ortaya konulan Osmanlı iktisadi anlayışı esasen talep yönlü değil arz yönlü olmuştur. Osmanlıların adalet anlayışıyla ilgili olan bu zihniyet, gerek insan gerekse cemiyet ve ekonomi için aynı şekilde olmuştur. Bu doğrultuda Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say, “*Her arz kendi talebini yaratır.*” ifadesinde kapitalizmin, talep oranının arttırılmasına dayalı bir sistem olduğunu belirtmiştir. Ancak kapitalizm bu yönüyle Osmanlı sistemine yabancı kalmaktadır. Zira klasik Osmanlı zihniyetinde insanın alıcı konumda olmasından çok verici olmasına özen gösterilmiştir. Başka bir deyişle kendisinden önce başkalarını düşünen bir insan tipi göze çarpmaktadır. Bu insan tipinin oluşturulmasında ahî zihniyeti önemli bir role sahip olmuştur¹⁰¹. Osmanlılarda bireyler muhafaza etmeye çalıştıkları ahlak, din ve halkın menfaati gibi ilkeler doğrultusunda kendi zümrelerinin menfaatlerini koruma ve başkasının hakkına dokunmama konusunda titiz davranmışlardır¹⁰². Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin klasik iktisadi düşüncesinin belirlenmesinde din ve ahlak faktörlerinin önemli bir role sahip oldukları görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin, *klasik dönem* olarak nitelendirilen kimliği, 14. ve 16. yüzyıllar arasında yavaş fakat kararlı bir şekilde gelişen ana vasıfları ile özdeşleşmiştir. Osmanlılarda birçok iktisadi faaliyet devlet eliyle yapılmıştır. Ancak bu ekonomik faaliyetlerde yer alan devlet organlarının hiçbir zaman tek başına iktisadi bir vasıf taşımadığı görülmektedir. Zira ekonomik faaliyetler genellikle siyasî, dinî, askerî, idarî veya malî hedef ve fikirlerle birlikte olmuştur. Bu nedenle birbirinden ayrılması güç bir durum meydana gelmiştir. Bunun açık bir belirtisi olarak iktisadi kararların alınmasında ve uygulanmasında etkili olan kimselerin tümüyle iktisat dışı devlet organlarında görevli olmalarıdır. Örneğin; *Kazasker, Kadı, Defterdar, Darphane Nazırı, Gümrük*

Osmanlılarda Batı kapitalizmini oluşturan sömürgeci faaliyetler, sınıf mücadeleleri görülmemiştir. Kapitalizmin oluşturup idealize ettiği homo economicus'un temel saiki ferdî menfaattir ve bunun müşahhas şekli burjuvadır. Osmanlılarda ise toplum yararını kendi çıkarından üstün tutan, kanaatkâr fakat müteşebbis insan tipi idealize edilmiştir. Anadolu iktisadi hayatının ilk örgütleyicileri olan ahiler bu tipin müşahhas örnekleri olmuşlardır.” ifadelerinde görüldüğü üzere ahilik kurumu Osmanlılarda iktisat anlayışının oluşmasında aktif bir rol oynamıştır. Nitekim ahlak ve dayanışma prensipleri çerçevesinde oluşmuş ahilik kurumunun zihniyet bakımından tesiri Osmanlı devlet anlayışında kendisini göstermektedir. Bkz. Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 125-126.

¹⁰¹ Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁰² Ömer L. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 41, S. 1-4, 1985, s. 46.

Emini ve Divan Beylikçisi gibi görevliler asıl işlevleriyle beraber iktisadi kararların alınması ve uygulanmasında etkili olan kimseler olmuştur¹⁰³. Daha açık bir deyişle Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde yalnızca iktisat ile ilgilenen bir organ olmamış; bu faaliyetler genellikle muhtelif devlet organlarının kararları doğrultusunda teşekkül etmiştir.

Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin iktisadi yaşamla ilgili almış olduğu kararlarda etkili olan ve iktisadi dünya görüşünü yansıtan üç temel prensibi olmuştur. Bu prensipler; *Provizyonizm, Tradisyonalizm ve Fiskalizm* başlıkları altında incelenmektedir¹⁰⁴.

a-) Provizyonizm: Osmanlı iktisadi politikasını yansıtan ilkelerin başında gelen *provizyonizm/iaşe* ilkesi, tüketici kesimin arzuladığı görüşe dayanmaktadır. Bu ilkeye göre iktisadın öncelikli amacı, vatandaşların ihtiyacını karşılamak olmalıdır. Bununla birlikte üretilen mal ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, nitelikli ve ucuz olması bu ilkenin temel esasını oluşturmaktadır. Bu açıdan asıl amaç piyasadaki mal arzını mümkün olan en üst seviyede tutmaktır. Ekonomide genel olarak verimliliğin düşük ve artırılmasının güç olması, ulaşımın çok zor ve ucuz olmaması *iaşe* ilkesinin uzun bir süre iktisadi politikanın temeli olmasını sağlamıştır. Bunların dışında var olan durumu değiştirmeye yönelik müdahalelerin verimliliği arttırmak yerine düşürücü bir etkiye sahip olma ihtimali de etkili olmuştur. Bu koşulların cari olduğu bir dönemde toplumun yaşaması, içtimaî düzenin korunması ve devlet faaliyetlerinin istikrarlı bir biçimde uygulanması için iktisadi yaşamı tanzim etmekte *iaşe* prensibine dayanmak zorunlu olmuştur¹⁰⁵. Bununla beraber *iaşe* sisteminin bir sonucu olarak tüketim yapısı oldukça sınırlı bir görünüştedir. Böyle bir dönemde üreticinin pazardan talep edeceği mal çeşidi nerdeyse yok gibidir. Bu sebeple ticaret için üretilecek mallar kısıtlı olmuş ve üretici genellikle tüketeceği kadarını üretmekle yetinmiştir¹⁰⁶. Bu çerçeveden bakıldığında Osmanlı klasik döneminde kanaatkâr bir toplum tipi ön plana çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ihracat ve ithalat konusundaki politikalarına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Zira klasik dönemde ihraç politikası, *iaşeci* bir hüviyete

¹⁰³ Mehmet Genç, "Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri", *Sosyoloji Dergisi*, S. 1, 1989, s. 175.

¹⁰⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul: Paradigma Yay., 2012, s. 75.

¹⁰⁵ Genç, *a.g.m.*, s. 177-178.

¹⁰⁶ Toprak, *a.g.e.*, s. 222

bürünmüştür. Buna göre öncelik, yurt içerisindeki vatandaşların ihtiyacını karşılamak olmuştur. Bu sebeple bir malın ihraç edilebilmesine, ihtiyaç fazlasının olması durumunda izin verilmiştir. Ayrıca devlet, yed-i vahid usulü ile ürün alışverişi üzerindeki tekeli elinde tutmuştur¹⁰⁷. Nitekim iâşe prensibi üzerine kurulmuş iktisadi politika için ihracat, üretim faaliyetinin hedefleri arasında yer almamıştır. Üretimdeki temel esas vatandaşın ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu ilke bakımından Osmanlı Devleti, yurt içinde imal edilen ürünleri öncelikle kendi vatandaşının hizmetine sunmak istemiştir.

Bir ürünün ihracına izin verilmesi, içerideki tüm ihtiyaçların karşılanmasından sonra artmış olması şartına bağlı olmuştur. Bu bağlamda hangi maldan ne ölçüde ihracat yapılacağı, her defasında özel bir izne tabi tutulmuş ve ihraç edilen mallardan yüksek bir gümrük vergisi alınmıştır. Buna mukabil, hiçbir sınırlamaya gerek görülmeden ithalat serbest bırakılmıştır. Yurt içerisinde ihtiyaç duyulan, fakat hiç üretimi olmayan ya da az ölçüde üretilen malların ülke piyasasına girmesinde ithalat faydalı görüldüğü için kolaylaştırılmış ve aynı zamanda teşvik edilmiştir. Özetle iâşe prensibi üzerine kurulu bu iktisat politikası, dış ticarete ihracatı zorlaştıran ve sınırlı tutan; ithalatta ise kolaylaştırıcı ve özendirici bir kimliğe büründürülmüştür. Bu tutumu ile Osmanlı Devleti, çağdaş korumacı iktisat politikalarından farklı hareket etmiş; iâşe prensibinin bir sonucu olarak dış ticarete yabancılara tanınan imtiyazlara zemin hazırlamıştır¹⁰⁸. Avrupalı devletlere tanınan kapitülasyonların arka planında da bu zihniyet yatmaktadır¹⁰⁹. Bu açıdan bakıldığında devletin ekonomisinin iyi olduğu dönemlerde yabancı devletlere tanınan kapitülasyonlarda herhangi bir sakınca görülmemiş, fakat çözülme sürecine girilmesinden itibaren bu ayrıcalıklar Osmanlı Devleti'nin bir dizi sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

b-) Tradisyonizm: Klasik dönem Osmanlı iktisadi düşüncesini oluşturan ikinci prensip *tradiesyonizm/gelenekçilik* olmuştur. Gelenekçilik ilkesi iki temel özelliğe dayanmaktadır. Birincisi geçmişteki tecrübelerin Osmanlı değerlerine uygun olması halinde kendine uygulama alanı bulmasıdır. Diğeri ise toplumsal ve ekonomik

¹⁰⁷ Cihan Özgün, "Osmanlı Ekonomi Politığıne Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 1, Sonbahar-2008, s. 8.

¹⁰⁸ Genç, *a.g.m.*, s. 179-180.

¹⁰⁹ Toprak, *a.g.e.*, s. 222.

ilişkilerde teşekkül eden dengeleri imkân çerçevesinde koruma ve değişimleri önleyerek kadim olana dönme iradesinin ortaya konulmasıdır¹¹⁰. Kısaca gelenekselcilik ilkesi, muhtemel bir değişmeyi önleme ve muhafaza etme ihtiyacından doğmuştur.

Üretim ile tüketim arasındaki dengenin bozulması halinde devletin bunalıma düşmesi muhtemeldir. Bunun sonucunda gerçekleştirilecek asıl sakıncalı durum bir kıtlığın ortaya çıkmasıdır. Bu sebeple Osmanlı Devleti, “*Men-i israfât/israfi önleme*” usulünü uygulayarak muhtemel bir üretim-tüketim dengesizliğinin önüne geçmeye çalışmıştır. Devletin dengede tutmaya çalıştığı bu düzende yalnızca tüketim değil üretim de kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ekonomide gereksinim duyulan zorunlu ithalatı giderecek kadar bir üretim fazlası dışında, herhangi bir mal veya hizmette üretim artışının görülmesi pek de istenilen bir durum olmamıştır. Nitekim üretim fazlası, emek ve sermayenin çekildiği bölgelerde üretimde düşüşe neden olabilir, bu bölgelerde üretilmeye devam eden mal ve hizmetlerde bir kıtlık ortaya çıkabilirdi. Bunun üzerine uzun dönemli tecrübe ve adaptasyonlarla meydana getirilen üretim ve istihdam yapısının aynı kalmasına çaba gösterilmiştir¹¹¹.

Gelenekçilik prensibini özel kılan husus, İslam ve Osmanlı sistemine yeni şartlara uyma ve esneklik özelliği kazandırmış olmasıdır. Bu özelliğiyle de Osmanlı sisteminde çok renkli, çok dinli ve birçok kavmi bir arada tutabilmeyi başarabilen bir ilke olmuştur. Diğer bir deyişle, gelenekçiliğin çoğulculuk sisteminin teşekkülünde büyük katkısı olmuş¹¹²; ilke, bu yönü ile Osmanlı'nın klasik döneminden başlayarak modernleşme belirtilerinin görüldüğü 18. yüzyıl sonlarına kadar kalıcı olmayı başarmıştır.

c-) Fiskalizm: Osmanlı Devleti'nin iktisatla alakalı kararlarına yön veren üçüncü prensip, hazine gelirlerini mümkün olduğu kadar üst seviyeye çıkararak, ulaşılmış olduğu bu seviyenin altına inmesini engelleyen *fiskalizm* prensibidir¹¹³. Hazine gelirlerinin temel amacı, devletin yapmak zorunda olduğu masrafları karşılamaktır. Bundan dolayı fiskalizm prensibi bir anlamda harcamaları kısma politikasını da

¹¹⁰ Abdullah Mesut Küçükcalay, *İktisadi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 2010, s. 146.

¹¹¹ Genç, *a.g.m.*, s. 181.

¹¹² Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 127.

¹¹³ Mehmet Genç, “19. Yüzyılda Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler”, *Divan Dergisi*, 1991/1, s. 2.

kapsamaktadır. Çünkü esas fonksiyonu devlet gelirlerini en üst seviyede tutmak olan fiskalizmin bu hedefi doğrultusunda zorluklarla karşılaşması ihtimal dahilindedir. Bu sebeple harcamaların azaltılması gibi faaliyetler de aynı zamanda gelirlerin arttırılmasına zemin hazırlamasından dolayı fiskalizm ile ilişkilidir¹¹⁴.

Osmanlı fiskalizmi incelendiğinde gelirlerin yükseltilmesinden çok azalmasına engel olma ve harcamaları azaltma yönünde çabalar sarf edildiği görülecektir. Yaşanan bütçe açıklarındaki artış eğilimi ile eş zamanlı hareket eden bu çabalar bir süre sonra artış göstermiştir. Bu durum klasik dönemin sonlarına doğru alınan iktisadi kararların büyük bir bölümünde, birinci derecede getireceği vergileri göz önüne alan fiskosantrizme dönüşmüştür. Bununla beraber toplumun refahının vazgeçilmez unsuru olan iâşe ilkesi ile çatıştığı durumlarda fiskalizmin feda edildiği görülmektedir¹¹⁵. Bundan hareketle, klasik dönemin iktisadi ilkeleri arasında bir uyum olmakla birlikte zaman zaman çatışmalar da ortaya çıkmıştır.

Klasik dönemde Osmanlı Devleti'ni uyguladığı iktisadi politikalarda başarılı kılan taraf, hassasiyetle üzerinde durduğu bazı prensiplerle ilgilidir. Devletin bunu başarabilmesindeki esas nokta kuralcı bir iktisadi politika izlemiş olmasıdır. Buna göre, Osmanlı Devleti, içeride yaşanan bozulmaların yanı sıra dışarıdan gelen baskı ve telkinler karşısında sağlam bir duruş sergileyebilmiştir¹¹⁶. Bunun gerçekleştirilmesinde Osmanlı iktisadi yaşamını düzenleyen üç prensibin rolü önemlidir. Nitekim uzun bir sürede yavaş yavaş teşekkül eden bu sistem iktisadi açıdan hem büyümeyi hem de küçülmeyi ve dağılmayı önleyen unsurları içerisinde barındırmıştır. Bundan dolayı Osmanlı elitleri teşekkül eden bu sistemi “*Devlet-i ebed-müddet*” olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı toprakları dışında yaşanan gelişmelere kayıtsız kalınmasında bu sistem referans olmuştur¹¹⁷. Bu bağlamda devletin geliştirmiş olduğu kuralcı düzenin ana unsurlarını başta toprak sistemi, vergi sistemi, -müsadere de buna dâhil- narh sistemi ve sikke tağşişi oluşturmaktadır¹¹⁸. Bu unsurlar Osmanlı

¹¹⁴ Genç, “Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri”, s. 183.

¹¹⁵ Mehmet Genç, “Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S. 42, Aralık-2014, s. 11.

¹¹⁶ Sayar, *a.g.e.*, s. 62.

¹¹⁷ Genç, “19. Yüzyılda Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler”, 8.

¹¹⁸ Sayar, *a.g.e.*, 68-69.

Devleti'nin klasik dönemde sağlam bir iktisat yapısına sahip olmasında ve dışarıdan gelebilecek çeşitli etkilere karşı direnç gösterebilmesinde etkin bir rol oynamışlardır.

Klasik dönemin sonlarında Osmanlı Devleti'nin karşılaşmış olduğu birtakım sıkıntılar onu ekonomik bir buhrana sokmuştur. Dolayısıyla kendine özgü bir iktisat anlayışına sahip olan Osmanlı Devleti bu konuda yeni arayışlara yönelmiştir. Osmanlıları iktisadi anlayış yönünden değişiklikler yapmaya zorlayan etkenleri konjonktürel, ekonomik ve sosyal nedenler olarak üç başlık altında incelemek mümkündür¹¹⁹. İlk olarak Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıla kadar geçirdiği değişiklikler göz önüne alındığında imparatorlukta yaşanan değişmelerin, sınırların büyümesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda devlet yöneticileri birtakım değişiklikler gerçekleştirerek imparatorluğun toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan birarada tutunmasını sağlamayı amaçlamışlardır. Birkaç dönem dışında bu yüzyıldan sonra yaşanan değişiklikler öncekilerin aksine bir seyir takip etmiştir. Çünkü mevcut sınırların genişliğini kaybetmesiyle birlikte devletin yaşadığı ekonomik sorunlar karşısında bürokrasinin çaresiz kaldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde tüm bunlar gerçekleşirken dünya farklı ekonomik gelişmelere sahne olmuştur. Bu yüzyılda dünya ekonomisinde önemli yer tutan Akdeniz ticaret yolu etkisini yitirmeye başlamış, ticaret yoğunluğu Atlantik Okyanusu'na kaymıştır¹²⁰. Doğu ticaret yollarının Akdeniz bölgesinden Atlantik kıyılarına kayması ile Osmanlı Devleti'nin bu ticaret bölgesinden elde ettiği gelirler azalmış, bu bölgede sermaye ve girişimcilik adına yapılan faaliyetler Batı'daki limanlara kaymaya başlamıştır. Bu süreç yaşanırken Osmanlı Devleti yaşamış olduğu parlak devrinden itibaren istikrarlı bir şekilde ve azar azar bir çözüme sürecini tecrübe etmeye başlamıştır. Devlet ileri gelenlerinin -Sokullu gibi- Akdeniz ticaretini canlandırma gibi teşebbüsleri olsa da bu çabalar devleti içine düştüğü durumdan kurtaramamıştır¹²¹. Osmanlı coğrafyasından geçen ticaret yollarının canlılığını yitirmesiyle birlikte gümrüklerden elde edilen gelirler de azalmaya başlamıştır. Genel itibariyle, Osmanlı

¹¹⁹ Murat Şeker, "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 2, 2007, s.117. (115-134)

¹²⁰ Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi -On Dokuzuncu Yüzyıl-*, Kudret Emiroğlu (çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 1993, s. 17.

¹²¹ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları, 1991, s. 22-23.

Devleti'ni konjonktürel anlamda mali bunalıma sürükleyen sebeplerin başında Batılı ülkelere tanınan kapitülasyonlar ile ekonomik bağımlılığın ortaya çıkması ve Batı'da gerçekleşen fiyat ve nakit devriminin Akdeniz bölgesinin doğusuna yayılması gelmektedir¹²².

Osmanlıların iktisadi zihniyetlerini sorgulamalarına neden olan faktörlerden biri de fütühat kapılarının kendisine kapanmış olmasıdır. Bu bağlamda önceki devirlere oranla devlet hazinesi ganimet bakımından yokluğa düşmüştür. Devlet hazinesine ganimet girmemesi, savaşların ekonomik tahribatı ve saray harcamalarına ek olarak çok defa cülus ödemeleri devleti ekonomik bir buhranın içerisine sürükleyen diğer sebepler olmuştur. Ayrıca kendine has kuralcı Osmanlı düzenindeki dengelerin sarsılmasıyla birlikte gelir-gider arasındaki fark da artmıştır. Bu sıkıntıların giderilebilmesi için paraya duyulan ihtiyaç çoğalmış; devlet sikke tağşişi, vergi artışı ve yeni vergiler konulması gibi yollara müracaat ederek sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Bunların haricinde kısa vadede kaynak sağlamak üzere toprakta iltizam sistemine geçilmiştir. Böylece ekonominin parasal bir zemine oturtulması girişimlerine ortam hazırlanmıştır¹²³. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ekonomik sıkıntılar 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha fark edilir bir hal almıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında devletin geniş sınırlara ulaşması ve özellikle girmiş olduğu savaşların sürelerinin önceki devirlere göre oldukça uzaması etkili olmuştur. Nitekim ortaya çıkan bu değişimler, devlet ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir¹²⁴.

Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü buhranın meydana gelmesinde toplumsal olayların da rolü vardır. Mali bunalımların Osmanlı ekonomisine getirmiş olduğu olumsuz sonuçlar, halk arasında da memnuniyetsizliğe sebep olmuş; bu durum ayaklanmalarla birlikte güvensizlik ortamının doğmasına zemin hazırlamıştır. Bir yandan halkın içerisine düştüğü ekonomik sıkıntılar ve dış gelişmeler diğer yandan savaşların artması ülke içerisinde iç huzursuzluğa neden olmuştur. Bunların haricinde yerel güçlerin merkezi otorite karşısında güç kazanması, bürokraside yolsuzluk ve rüşvetin yayılması halkın refahını bozan diğer önemli faktörler olmuştur¹²⁵. Tüm bu

¹²² Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2013, s. 381-382.

¹²³ Sayar, *a.g.e.*, s. 69.

¹²⁴ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 27.

¹²⁵ Murat Şeker, *a.g.m.*, s.120.

sebepler Osmanlı Devleti'ni içinden çıkılması güç bir duruma sokmuş ve ıslahat yapma mecburiyeti doğmuştur.

Osmanlı Devleti'nde gerek iktisadi gerekse devletin diğer organlarında meydana gelen bozulmalara yönelik ıslahat ihtiyacı fikri ilk olarak 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu hususta ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman zamanında Lütü Paşa'nın *Asafnâme*'sinde birtakım uyarıların yer aldığı görülmektedir. Aynı doğrultuda Defterdâr Sarı Mehmet Paşa, Kâtip Çelebi ve Koçi Bey gibi önemli Osmanlı aydınları da devleti uyarıcı niteliğe sahip tedbirler önermişlerdir. III. Selim'e kadar devam eden bu ıslahat lâyhaları genel olarak devletin problemlerinin “*kanun-ı kadim*”e dönülerek aşılabileceğini savunmuşlardır. Bu düşüncenin farklı bir seyir alması ancak III. Selim'den itibaren olmuştur. Bu farklı ve yeni seyir Batı deneyiminden yararlanmayı öneren raporların hazırlanmasıyla sonuçlanmıştır¹²⁶.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecine girmesindeki kırılma noktası Batı kapitalizmi ile bütünleşmesiyle belirmektedir. Bu konuda tarihçiler, Osmanlı Devleti'nin Batı ile bütünleşmesini üç farklı pencereden incelemişlerdir. İlk olarak Ömer Lütfi Barkan ve Halil İncalcık, Braudel'in görüşlerinden etkilenerek 16. yüzyıl Osmanlı ekonomisini Batı'da meydana gelen fiyat hareketi ışığında değerlendirmişlerdir. İkinci olarak -Reşat Kasaba gibi¹²⁷- Immanuel Wallerstein'den etkilenen yazarlar Osmanlı ekonomisinin Batı ile bütünleşmesini, sanayi devriminin ilk adımlarının atıldığı 18. yüzyılın ikinci yarısında ele almaktadırlar. Üçüncü bir pencereden bakanlar ise bu bütünleşmeyi 19. yüzyıla oturtmaktadır. Başta Şevket Pamuk gibi¹²⁸ bu son görüşün sahiplerine göre, 18. yüzyılın ikinci yarısı Batı için mühim bir dönem olsa da Osmanlı'ya etkisi gecikmeli olmuştur. Nitekim Fransız devrimi ve Napolyon savaşlarının gerçekleştiği bu dönemde ekonomi siyasetin gerisinde kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Batı'yla yoğun bütünleşme süreci Napolyon savaşlarının ardından teşekkül etmiştir¹²⁹.

¹²⁶ Sabri Orman, *a.g.e.*, s. 86-87.

¹²⁷ Reşat Kasaba'nın Osmanlıların Batı ile entegrasyonu hakkındaki görüşleri için bkz. Kasaba, *a.g.e.*, s. 23-35.

¹²⁸ Şevket Pamuk, Osmanlıların 19. yüzyılda Batı'nın askeri, politik ve ekonomik gücüyle karşılaşması sonucu kapitalizm dünyasıyla bütünleştiğini ileri sürmüştür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 191-197.

¹²⁹ Toprak, *a.g.e.*, s. 221-222.

18. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlılarda Batı iktisadi düşüncesine dair bir işarete rastlanılmamaktadır. Bununla beraber Adnan Adıvar bu konuda “... *Türkiye, bu devirde müspet ilimler noktasından harice karşı kuvvetli bir setle kapanmış ve âdeta garp ile teması olmamış gibidir.*” şeklinde düşüncelerini ifade ederken Osmanlının yalnızca iktisadına değil Batı’nın bilimsel düşünüşüne de ilgisiz kaldığını açıkça ifade etmiştir. Osmanlı devlet adamlarında olduğu gibi Osmanlı insanında da dışa karşı bir kapalılık ve ilgisizlik mevcuttu¹³⁰. Aynı doğrultuda Ahmed Rasim, halkla birlikte Osmanlı aydınlarının da bu konuda cahil kaldığını, buna mukabil Batı’da özellikle Fransa’da iktisatçılar ile filozofların kamu düşüncesi üzerine tesir ettiklerinden bahsetmiştir¹³¹.

Osmanlılar, Batı’dan gelebilecek bilimsel gelişmelere karşı bu tarzda bir tavır sergilerken 16. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa’da merkantilizmi benimseyen devletler ulusal sanayilerini ve ekonomilerini güçlendirmek için birçok önlem almışlardır. İhracatı teşvik etmekte tereddüt etmemişler; ticari faaliyetlerin artmasına paralel olarak yeni endüstri sahalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Buradan hareketle Batılı devletler gerek ham madde gerekse artan nüfuslarının ihtiyaçlarını giderebilmek için Osmanlı Devleti’ni pazar sahası olarak görmüşlerdir¹³². Osmanlı Devleti’nin bu yönde ihracata müsaade etmesi kritik sıkıntılara neden olmuştur. Bunların başında memlekette hissedilen kıtlık gelmektedir¹³³. Daha açık ifadelerle, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere’de üretim ve pazarlama sistemlerine dair yeni modeller ortaya çıkmasıyla, üretimde kol kuvvetinin yerini makineler almıştır. Böylece Endüstri Devrimi’ne giden süreç başlamıştır. Buna karşılık Osmanlılarda endüstrileşme adına faaliyetler henüz gerçekleşmemiştir. Bu bakımdan makine yapımı ürünler,

¹³⁰ Sayar, *a.g.e.*, s. 99.

¹³¹ 18. yüzyılın sonlarına değin Osmanlı devlet kadrosu ve toplumunun Batı’ya karşı olan tutumu Ahmet Rasim’in şu ifadelerinde açıkça görülebilmektedir: “Önce, bilgi ve kültür düzeyini yükseltecek yayın araçları yoktu. İkincisi böyle yayın araçları bulunsa bile, bilisiz kamuoyu ona şiddetle karşı çıkacaktı. Bundan başka bizde, etkisi seçkin zümrede bile görülen, yaygın bir bilgisizlik bulunuyordu. Avrupa’da ise yıllarca süren çalışıp çabalamanın etkisi görülmüştü. Özellikle Fransa’da iktisatçılar ile filozoflar kamunun düşüncesi üzerinde etkin olabiliyorlardı. Hatta hükümdarlar bile bunları çağırıp yanlarına getirerek saltçılık (istibdat) yönetimine aykırı düşmeyen düşünce ve görüşlerini dinliyorlardı.” Bkz. Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (hızl), İstanbul: Çağdaş Yay., 1987, s. 45.

¹³² Mehmet Bulut, “XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 11, S. 39, 2000, s. 33. Ayrıca bkz. Pamuk, *a.g.e.*, s. 194-195.

¹³³ Elem Paylanbay, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması”, *T.C. Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007/1, s. 52.

makineleşmemiş memleketlerin pazarlarında varlıklarını yoğun bir şekilde göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı pazarlarına sürülen bu mallar memleket endüstrisinin yok olmasına ve halkın ekonomik anlamda zor duruma düşmesine neden olmuştur¹³⁴.

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarına doğru kendine has sistemi iktisadi üzerindeki hassasiyetini kaybetmeye başlamıştır. Nitekim sistemin esnekliğini kaybetmesi, yenileşme gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan Lale Devri, yenileşmenin sosyal açıdan zeminini hazırlayan bir dönem olmuştur. Yenileşme ve Batılılaşma meyli 18. yüzyıl bitmeden evvel III. Selim'in Nizam-ı Cedîd dönemini başlatmasıyla askeri ve idari bir niteliğe bürünmüştür. 18. yüzyılın sonlarında *Nizam-ı Cedîd* ile başlayan yenileşme ve batılılaşma dönemi, çerçevesini kapitalizmin çizdiği bir dönemdir. Yerli bir orta sınıfın bulunmaması ve büyük servetlerin ortaya çıkmasının önlenmesi, Osmanlı toplum ve ekonomisinin kapitalist düzenin dışında kalmasını sağlayan başlıca faktörler olmuştur. İlerleyen süreçte Tanzimat hareketleri mal güvenliği gerekçesiyle böyle bir sosyal sınıfın ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti sanayi kapitalizminin başlangıcı olan 19. yüzyıl başlarında kapitalizme karşı koyamamış ve onun etki alanına girmiştir.¹³⁵ Bu dönemden itibaren artık Osmanlılar, kendine has bir ekonomik sistem geliştirme adına ciddi atılımlarda bulunamamıştır. Bu sebeple uluslararası ticaret Osmanlıların kontrolü dışında teşekkül etmiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin mevcudiyet ve hareket sahasını sınırlayan politik sonuçlara neden olmuştur¹³⁶.

Osmanlı ile Batı arasındaki iktisadi münasebet, kapitalizmin olgunluğa ulaştığı dönemde yapısal dönüşümlere sebep olacak bir kimliğe bürünmüştür. Bununla beraber, parasallaşmanın oldukça sınırlı olduğu bir ortamda Batı'da gerçekleşen fiyat devriminin Osmanlı Devleti'ni birdenbire sarsması zor olmuştur. Zira Osmanlı Devleti'nde parasallaşma süreci 16. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Bu süreç Osmanlıların klasik yapısının çözülmesinde etkili olmuştur¹³⁷.

19 yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü iktisadi durum yeni dünya düzenine ayak uydurmasının zeminini hazırlamıştır. Osmanlıların içeride ve

¹³⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Baskı 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2007, s. 8.

¹³⁵ Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 131-132.

¹³⁶ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994, s. 62.

¹³⁷ Toprak, *a.g.e.*, s. 221.

dışarıda yaşadığı değişimler müesseselerinde, sosyal ve ekonomik yapılarında yeni bir dönüşüme neden olmuştur¹³⁸. Osmanlıların düşmüş olduğu iktisadi çıkmaz, merkezi bir maliye teşkilatının oluşmasını mümkün kılmamıştır. Devletin gelir ve gider kaynakları sistemli bir biçimde tespit edilememiştir. Yani faal bir mali kontrol ve kayıt yöntemi geliştirilememiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni merkezileşme adına yeni adımlar atmaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda esham sistemi gibi uygulamalara başvurulmuştur. Bu uygulamalar arzu edilen neticeyi vermemiş, dolayısıyla çağdaş bir mali düzen ve yapıya kavuşma daha da gecikmiştir. Bunların haricinde sikke taşıması ve iltizam uygulamaları mali sorunları giderecek çözümler olmaktan çıkmıştır. Bunun için Osmanlı Devleti, Avrupa sistemindekine benzer bir uygulamaya giderek “*kaime-i nakdiye-i mutebere*” isimli banknotu çıkarmıştır. Fakat ülkede ticaret bakımından bir gelişme sağlanamamış; bu banknotlar biriktirilen bir değer olarak kalmıştır¹³⁹.

İktisadi gerilemeyi artarak hisseden Osmanlı Devleti, siyasi anlamda da olumsuz sonuçlar elde etmiştir. Bu durum Batı iktisadi düşüncesine karşı duyulan ilginin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. 19. yüzyılın hemen başında III. Selim'e sunulan projeler arasında klasik tutumların yerine yeni bir sistem oluşturulmasına dair öneriler mevcuttur. Buna rağmen Batı'ya açılan ekonomik anlayış yolunda henüz tam ilerleme kaydedilememiştir. Ekonomik sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti'nde bu dönemde farklı bir uygulama olarak yabancı devlet ve sermaye sahiplerinden borç alma fikri doğmuştur. Ancak Avrupalıların gerek kâr gerekse güven noktasında duyduğu endişelerden ötürü bu fikir uygulamaya konulamamıştır¹⁴⁰. Bunların haricinde devlet hazinesinin ciddi sıkıntılar yaşadığı bir dönemde Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın tehlike arz etmesi Osmanlılar ile İngilizler arasında 1838 Balta Limanı antlaşmasının imzalanmasına neden olmuş; bu antlaşma ile Osmanlı serbest ticaret usulünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı ticaret ve ekonomik düzeninde kritik değişimler ortaya çıkmıştır. İngilizler gibi diğer Batılı devletler de sırasıyla bu antlaşmanın esaslarını kabul etmişlerdir. Netice itibariyle serbest ticaret usulü Osmanlı Devleti'ni ekonomik anlamda zora sokan etkenlerin başında gelmiştir¹⁴¹. Böylelikle hem iktisadi hem siyasi bakımdan sıkıntılı bir dönem geçiren Osmanlı Devleti, içinde

¹³⁸ Elem Paylanbay, *a.g.m.*, s. 53.

¹³⁹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yay., 2003, s. 130-134.

¹⁴⁰ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 385-386.

¹⁴¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1838-1850)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., C. 2, 1976, s. 5-6.

bulunduğu bunalımdan kurtulmak maksadıyla Batı'ya karşı ilgisini gittikçe artırmaya başlamıştır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti muhtelif sıkıntılarla dolu bir dönem geçirirken, Batı birçok anlamda yeni gelişmelere sahne olmaktaydı. Sanayi sahasında yaşanan gelişmeler ve buhar gücünün Osmanlı sınırlarına varması ekonomik anlayışta eski düzeni çarpıcı bir biçimde değiştirecek gelişmelere neden olmuştur. Bu doğrultuda Batı ekonomik anlayışının izlerine kısmen de olsa Türkçe “*Takvim-i Vekayi*” ve Fransızca “*Moniteur Ottoman*” gazetelerinde rastlamak mümkündür. Bu gazetelerde çıkan yazıların iktisadi manada ilgi çekici yanları olmuştur. Yayınlarda Batı ekonomisi ve örgütleri hakkında bilgilere yer verildiği gibi Batı'nın ekonomik tesirine dair bazı görüşler de tartışılmıştır. Bunların haricinde iktisadi kalkınma fikirlerin ortaya atılmaya başlandığını da ifade etmek gerekir¹⁴².

Osmanlı Devleti 19. yüzyıldan itibaren, Batı'daki gelişmeleri referans almadan, yaşadığı sıkıntıları atlatamayacağına farkına varmıştır. Devletin yeniden ihyası yönünde ekonomik alanda çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Merkezi hazineye ait kaynakların arttırılması isteği bu değişimlerin başında gelmiştir. Bu yönde yapılan girişimler, 18. yüzyılın sonlarındaki merkezîleştirme faaliyetleri ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısını kapsayan ve başarı ile sonuçlanması zor olan bu girişimlerin dışında mevcut vergilerin arttırılması ve yeni vergilerin konulmasına da yoğun bir biçimde devam edilmiştir. Bu dönemdeki faaliyetler incelendiğinde, klasik dönemin temel iktisadi ilkeleri olan provizyonizm ve fiskalizmin etkisini sürdürmeye devam ettiği, gelenekçilik ilkesinin yenileşme dönemi ile birlikte etkisini yitirmeye başladığı söylenebilir. Bu durumun başlıca sebebi, *kadîme* dönme ve onu iyileştirme düşüncelerinden vazgeçilmesi ile beraber bu fikrin zihinsel meşruluğunu kaybetmiş olmasıdır. Fakat iktisadi sistemin diğer ilkeleri provizyonizm ve fiskalizmdeki değişimler gelenekçiliğe kıyasla çok daha yavaş ve zor olmuştur. Fiskalizm, devletin yeni kaynak arama sürecinde kendisine yayılma alanı bulup devam etmiş; provizyonizm ise daha az bir ömre sahip olmuştur. Zira provizyonizm ilkesinden vazgeçilmesi 1840'larda başlamış ve 1860'lı yıllardan sonra bu ilke etkisini yitirmiştir¹⁴³.

¹⁴² Berkes, *a.g.e.*, s. 387.

¹⁴³ Genç, “19. Yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler”, s. 4-6.

Genel olarak, Osmanlı Devleti'nin Batı ile 18. yüzyılda kurulan temaslarının yoğunlaşması 19. yüzyılda -1820'li yıllar- artmıştır. 1838 Balta Limanı Antlaşması ve sonraki dönemde yapılan ticaret sözleşmeleri bu bütünleşmenin yasal zeminini oluşturmuştur. Bundan sonra Osmanlı Devleti, klasik iktisadi zihniyetini yönlendiren provizyonist, fiskalist ve gelenekçi prensiplerini bırakarak dışa açılmaya başlamıştır¹⁴⁴.

2.2. 19. Yüzyılda Osmanlı İktisat İlminde Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nde klasik iktisadi düşünceden Batı iktisadi düşüncesine geçiş süreci aniden gerçekleşmemiştir. Avrupa'da yaşanan birtakım gelişmeler, Osmanlıların klasik düzenini sorgulamasına neden olmuştur. 17. yüzyılın hemen başında Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun yaşadığı iç çalkalanmalardan sonra ortaya çıkan değişim, 18. yüzyıla gelindiğinde çok farklı bir hal almıştır. Yurt dâhilinde padişahın mutlak gücü sarsılmış ve siyasi genişleme anlamında ise devlet varlık gösterememiştir.

18. yüzyıldan sonra varlığını devam ettirebilmek için Batılılardan daha çok yararlanmayı gerekli görmüştür. Bu amaçla Avrupalılara ait kurumları kendisine mal etme yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'ni daha önceden var olmayan büyük bir değişim içerisine sokmuş; bir anlamda “*Batılılaşma*”ya sevk etmiştir¹⁴⁵. Savaş meydanlarında alınan yenilgilerden dolayı Batı karşısında geri kaldığını fark ettiren ilk kurum ordu olmuştur. Dolayısıyla ilk modernleşme belirtileri bu kurumda başlamıştır. Klasik düzen anlayışından yavaş yavaş vazgeçen Osmanlılarda modernleşme çabaları iktisadi politikalara da sirayet etmiştir. Modernleşme dönemi ile birlikte yeni bir iktisat anlayışına kapılar açılmıştır.

Batı iktisadına dair ilk işaretler III. Selim'den itibaren klasik düşüncenin arasına farklı vesilelerle girme fırsatı bulmuştur. Ancak Osmanlı ülkesine giren Batı iktisadi anlayışının bu ilk ürünleri sınırlı kalmıştır. II. Mahmud'un saltanatının (1808-1839) son dönemlerinde gazeteci, seyyah, diplomat gibi kişiler vasıtasıyla Batı iktisadi anlayışıyla ilk temaslar kurulmuştur. Bu kimseler ağırlıklı olarak ekonomik liberalizmi ve klasik iktisat düşüncesini Osmanlı ülkesine sistemli ve bilinçli bir şekilde transfer etmeye çaba

¹⁴⁴ Toprak, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁴⁵ Sinan Akşin (Yay. Yön.), *Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600-1908)*, İstanbul: Cem Yay., 1997, s. 64-65.

sarf etmişlerdir. Gazete yazıları, resmi ya da özel temaslar Osmanlı bürokrasisi ve aydınlarını klasik iktisat felsefesi ile karşılaştırmaya aracılık etmişlerdir¹⁴⁶.

Batı iktisadi düşüncelerinin muhtelif yollarla Osmanlı Devleti'ne giriş yapması bu alana olan ilgiyi artırmıştır. Bu doğrultuda “*Divan-ı Hümayun*” ve “*Bâb-ı Âli*” tercüme kalemlerinin yanında şahsi çalışmalar günden güne artış göstermiştir. Bu yönde Beyoğlu'nda bazı dükkânlar yabancı gazete ve kitaplar satmaya başlamışlardır. Bunların satışında dair herhangi bir sansür uygulanmadığı için Tanzimat anlayışından yetişen genç nesil bu dükkânlara sık sık uğrayarak Batı ile temasların artmasına katkı sağlamışlardır¹⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nde Batı'ya karşı olan ilgi Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte yeni bir yola girmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı iktisat literatürünün oluşmasında Tanzimat Fermanı'nın oynadığı rol yadsınamaz. Zira bu hususta; vergiler, iltizamın kaldırılması ve bütçe gibi düzenlemeleri içeren Tanzimat reformları bizzat iktisadi bir muhtevaya da sahipti¹⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde iktisat için kullanılan ilk terim, eski İslâm ve Osmanlı ahlak eserlerinde karşımıza çıkan *İlm-i Tedbir-i Menzil* olmuştur¹⁴⁹. Bunun sebebi Osmanlılarda temel eğitim müessesesi olan medreselerde doğrudan iktisatı karşılayacak bir ders ya da eğitimin olmamasıdır. Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 1561 M.) *Mevzû'âtü'l-Ulûm* ve Kâtip Çelebi'nin (ö. 1657 M.) *Keşfü'z-Zünûn* isimli eserlerinde iktisat terimi, İslâm dünyasına bağlı kalınarak “*İlm-i Tedbir-i Menzil*” veya “*İlm-i Tedbir-i Medine*” olarak karşılık bulmuştur¹⁵⁰. Kâtip Çelebi'ye göre bu ilim, bir ev halkı arasındaki ilişkileri biçimlendiren bilgi anlamına gelmektedir. Bu ilişkiler daha çok kaynakların ve gelirlerin bölüştürülmesi ile giderlerin organize edilmesini içermektedir. Bu manada “*Tedbir-i Menzil*” ilmi genel olarak aileden topluma yayılarak genişleyen bir anlayışın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵¹. İslâm iktisat tarihine ait

¹⁴⁶ Sayar, *a.g.e.*, s. 168-169.

¹⁴⁷ Ülken, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁴⁸ Coşkun Çakır, “Türkiye’de İktisat Tarihi Çalışmalarının Tarihi Üzerine Bir Deneme”, *TALİD*, C. 1, S. 1, Bahar 2003, s. 15.

¹⁴⁹ Berkes, *a.g.e.*, s. 389.

¹⁵⁰ Mehmet Nuri Güler, “Günümüzde İktisat (Ekonomi) Bilimi'nin Adlandırılma Problematigi”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, C. 18, S. 4, 2005, s. 380.

¹⁵¹ Ortaylı, “Osmanlılarda İlk Telif İktisat Elyazması”, s. 94.

çalışmalarda bulunan Sabri Orman bu terimi günümüz deyiimiyle *Ev Yönetimi Ekonomisi* olarak ifade etmiştir¹⁵².

19. yüzyıldan sonra Batı politik iktisadının tesiriyle yeni bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu hususta söz konusu literatürün iktisadi düşünce tarihi ile münasebeti ve onun için ehemmiyeti aşikârdır¹⁵³. Osmanlı Devleti'nde Batı iktisadi düşüncesinin tesiri ile kaleme alınan eserlerden ilki Avusturya Statsbibliothek'te kayıtlı bulunan ve bu çalışmanın konusu olan "*Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülki*" isimli eserdir. 1833 tarihinde kaleme alındığı tahmin edilen bu yazma, çalışmanın giriş kısmında detaylı olarak ele alınmıştır.

19. yüzyılda Batı iktisadına ait kitapların çeviri yoluyla Türkçeye kazandırıldığı görülmektedir. Bu hususta Türkçeye çevrilen ilk iktisat kitaplarından biri telif tarihi 1850'lilerin başına rastlayan "*Tasarrufat-ı Mülkiye*"dir. Bu belge iktisat profesörlerinden merhum İbrahim Fazıl Beyin kütüphanesinde mevcuttur¹⁵⁴. Mevcut bilgiler ışığında belgenin yazarı, II. Mahmud döneminde kurulan *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*'de Fransızca iktisat dersleri veren Serandi Arşizen isimli sürgün bir İtalyan'dır¹⁵⁵. Serandi Arşizen, İtalyan iktisatçı Luigi Rossi'nin "*Cours d'Economie Politique*" isimli eserini Fransızcaya tercüme etmiştir. Daha sonra bu eser, Aleko Suço isimli bir Rum tarafından *Tasarrufât-ı Mülkiye* ismiyle Türkçeye aktarılmıştır¹⁵⁶. Bu yazma eser; mukaddime, üç kısım ve bir hatmeden oluşmaktadır. İlk kısımda "*Kuvvet-i maliyenin teşkil ve istihsali*", ikinci kısımda "*Tevzi ve mukaseme-i emvâlin ahvâli*" ve son kısımda ise "*Esbâb-ı maliyenin ahvâli*"ne dair konular tetkik edilmiştir. Bu tercüme eser, Batı kökenli iktisadi fikirlerin Tanzimat Dönemi'nde aktif ve olumlu bir rol oynayacağına dair Arşizen'in fikirlerini vererek sona ermektedir¹⁵⁷.

¹⁵² Orman, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁵³ Sabri Orman, *a.g.e.*, s. 295.

¹⁵⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 94. Ayrıca İbrahim Fazıl Pelin'in kütüphanesinde mevcut olan bu belgenin tam neşri günümüz Türkçesine aktarılarak Hamdi Genç ve M. Erdem Özgür işbirliği ile *Osmanlı'da Bir Politik İktisat Kitabı Tasarrufât-ı Mülkiye* ismiyle kitaplaştırılmıştır. Bkz., Serandi Arşizen, *Osmanlı'da Bir Politik İktisat Kitabı Tasarrufât-ı Mülkiye*, Hamdi Genç ve M. Erdem Özgür (hzl.), İstanbul: Kitabevi Yay., 2011.

¹⁵⁵ Serandi Arşizen hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Güner Sayar, "İlk İktisat Muallimi Serendi Arşizen", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ekim 2003, s. 116.

¹⁵⁶ Ahmed Güner Sayar, *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları*, İstanbul: Ötüken Yay., 2005, s. 143-144.

¹⁵⁷ Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, s. 264. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Z. Fahri Fındıkoğlu, *a.g.m.*, s. 341-344.

Tasarrufât-ı Mülkiye'nin haricinde tercüme edilen bir başka eser, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan "*İlm-i Tedbir-i Menzil*" isimli yazmadır. Eserin taşbaskı nüshaları da mevcuttur. Bu eser, Fransız iktisatçı J. Baptiste Say'ın "*Catéchisme d'Economie Politique*" isimli eserinin çevirisidir. J. Baptiste Say'ın bu eseri, Sehak Abru tarafından 1851/1852'de *İlm-i Tedbir-i Menzil* ismiyle tercüme edilmiştir. Eserin mütercimi Sehak Abru Efendi, Tercüme Odası'nda yetişmiş ve farklı bürokratik görevlerde de bulunmuştur¹⁵⁸. Ayrıca Sehak Abru'nun, servet bölüşümü hakkında bir eser yazan Sakızlı Ohannes Efendi'ye hocalık yaptığı bilinmektedir¹⁵⁹. Bu tercüme eserin haricinde Abru, Voltaire'in bazı hikâyelerini ve Makyavelli'nin *Prens* adlı eserini de çevirmiştir¹⁶⁰. J. Baptiste Say'ın *Catéchisme d'Economie Politique* adlı eseri 30 bölümden oluşmaktadır. Genel olarak politik ekonomi konularını işleyen eser, sorulu ve cevaplı düzeniyle ilmihâl tarzını yansıtmaktadır. Ancak Sehak Abru bu eseri tercüme ederken içeriği nesir yani düz yazı halinde kaleme almıştır. Bu tercüme eser ile orijinali arasında bazı farklılıklar olsa da Batı iktisadına dair işaretler taşımasından ötürü düşünce tarihimizde önemli bir konuma sahiptir¹⁶¹.

Yukarıda zikredilen ilk Türkçe iktisat kitaplarının dışında İngiliz Charles Wells'in (1838-1917) 1860'ta Londra bastırıldığı eserden söz etmekte yarar vardır. C. Wells, kendi eseri olan *İlm-i Tedbir-i Milk*'in -günümüz deyimiyile *Mülk*- Türk tarihinde ilk iktisat kitabı olduğunu ileri sürmüş ve eserinin kapak sayfasında bunu belirtmekte herhangi bir engel görmemiştir¹⁶². Wells, İngiliz oryantalistlerinden biridir. Ayrıca Türk dili ve edebiyatına dair çalışmalarıyla tanınmaktadır. 1870-74 yıllarında İstanbul'da *Osmanlı Bahriye Mektebi*'nde İngilizce öğretmenliği yapan Wells'in Londra'da yayınlanan *Muhbir* gazetesinde de birkaç yazısı neşredilmiştir. Wells'in *İlm-i Tedbir-i Mülk* isimli eseri, bir tanıtım yazısı ile başlamakta ve içindikiler kısmı ile devam etmektedir. Eser toplamda VIII+88 sayfadan oluşmaktadır. Dokuz bölümden oluşan kitap, ilkel iktisat döneminden İngiltere'de demiryollarının tesirine kadar genel iktisat bilgilerini bir arada vermiştir¹⁶³. Niyazi Berkes, eserin iktisadi bir kitap olmaktan çok

¹⁵⁸ Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, s. 264.

¹⁵⁹ Mehmed Cavid Bey, *İktisat İlmi*, Orhan Çakmak (sad.), Ankara: Liberte Yay., 2001, s. V.

¹⁶⁰ Ülken, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁶¹ Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, s. 266-267.

¹⁶² Sabri Orman, *a.g.e.*, s. 296.

¹⁶³ Cavit Orhan Tütengil, "Türkçe'de İlk İktisat Kitabı Konusu ve Yeni Bir Eser Üzerine Notlar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 25, S. 1-2, Ekim 1965- Mart 1966, s. 145-146.

bir ekonomik tarih kitabını çağrıştırdığını ifade etmektedir¹⁶⁴. İlber Ortaylı ise bu eserde iktisat bilgisinin ve kavramlarının eksik tanıtıldığına dair bir görüşe sahiptir¹⁶⁵.

Tanzimatla birlikte Batıya ait iktisadi düşünce ürünleri gerek telif gerekse tercüme kanalıyla Osmanlı iktisat anlayışında tesirini açık bir şekilde göstermiştir. Bu dönemden sonra Osmanlılarda yeni iktisat anlayışı çerçevesinde ortaya konan kitapların sayısında artış yaşanmıştır. Tanzimat Dönemi'nden sonra iktisatla ilgili yazılmış kitaplar şu şekilde sıralanabilir: 1863 yılında Mehmed Şerif Efendi'nin *İlm-i Emval-ı Milliye*'si, 1869'da Mehmed Midhat'ın bir çeviri çalışması olan *Fenn-i İdare*'si ve Ahmed Hilmi Efendi'nin *İlm-i Tedbir-i Servet*'i, 1874'te Ahmed Mithat Efendi'nin *Ekonomi Politik*'i ve 1878'de *Sevda-yı Sa'y ü Amel*'i. Bu eserleri müteakiben 1879'da Sehak Abru'nun talebesi olan Sakızlı Ohannes Paşa *Teşrik-i Mesai ve Tefrik-i Mesai*'yi, 1881'de Nuri Bey *Mebahis-i İlm-i Servet*'i, 1884'te Seydişehirli Mahmut Esad Efendi *İlm-i Servet*'i, 1885'te Ahmet İhsan *İlm-i Servet*'i, 1896'da Akyığıtzâde Musa *İlm-i Servet*'i ve 1897'de Mehmed Cavid Bey *İlm-i İktisat* isimli iktisat kitapları kaleme almışlardır. Batı iktisadi düşüncesinden esinlenerek yazılmış bu iktisat kitaplarında tercüme izleri görülmele beraber bir kısmı telif niteliğine sahiptir. Yukarıda zikredilen iktisat kitapları haricinde 1890'da neşredilen Süleyman Sûdi'nin *Defter-i Muktesid*'i, Abdurrahman Vefik'in *Tekâlif-i Kavâid*'i ve Hasan Ferid'in *Nakid ve İtibar-ı Malî* isimli eserleri de önemlidir. Zira bu eserleri özel kılan dönemlerinin klasikleri haline gelmeleri ve birer iktisadi-malî tarih örneği teşkil etmeleridir¹⁶⁶. Batı'dan Osmanlı memleketine akan Avrupaî iktisadi düşüncelerin izlerine bu eserlerde rastlamak mümkündür. Klasik iktisadi düşünceden sıyrılarak kaleme alınan bu eserler, Osmanlı iktisat düşüncesinde yaşanan gelişmeleri gün yüzüne çıkarması bakımından iktisadi düşünce tarihimizde önemli bir yere sahiptirler.

¹⁶⁴ Berkes, *a.g.e.*, s. 390-391.

¹⁶⁵ Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, s. 95.

¹⁶⁶ Çakır, *a.g.m.*, s. 18-19.

SONUÇ

Elyazmaları, tarihçilerin başvurduğu önemli kaynaklar arasındadır. İlk elden kaynaklar olması bakımından hem telif edildiği dönem; hem de sonraki dönemlerin araştırmacıları için oldukça önem arz etmektedir. Üzerinde çalıştığımız *Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî* isimli eser, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki iktisadi düşüncesine dair mühim görüşler içermekle birlikte siyasi ve sosyal duruma dair ipuçları da vermektedir. Bu yönüyle, tarihçiler dışında iktisat ve sosyoloji gibi bilimler için de kıymetli bir kaynak eserdir.

Transkripsiyonu gerçekleştirilen eserin konusu genel olarak politik ekonomidir. Bu çalışma ile birlikte Osmanlı iktisadi düşünce tarihinin literatür bakımından başlangıcı hususundaki ihtilafların ortadan kaldırılması yolunda yeni bulgulara ulaşılmıştır. Bu eserin transkripsiyonu yapıldığı kadar Osmanlılarda ilk politik ekonomi kitabının telif tarihi 1850'li yılların başlarına kadar götürülmekteydi. Bu eserle birlikte Batı iktisadi düşüncesi etkisinde başlayan Osmanlı iktisadi literatürü 1833 yılına kadar gitmektedir. Müellif yazmada telif tarihine dair bir bilgi vermemiş olsa da, onun bazı ifadelerinden hareketle eserin 1833 tarihinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Yazarın Takvim-i Vekayi'nin 56. sayısında makale neşrettiğini belirtmesi¹⁶⁷ ve eseri kaleme alırken Malthus'un 30 sene önce basılan nüfusla ilgili kitabına atıf yapması, eserin telif tarihinin belirlenmesine yardımcı olmuştur. Bu yönüyle, *Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî* ilk Türkçe iktisat kitabı olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nin politik ekonomi kavramını Tanzimat Dönemi'nden önce keşfettiği anlaşılmaktadır.

Eserde telif tarihi yer almadığı gibi müellifin adı da açıkça belirtilmemiştir. Yazarın ifadelerinden yola çıkıldığında, Takvim-i Vekayi'de neşredilen makaleleri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, gazetenin yazar kadrosuna ulaşmak mümkün olmadığından kesin bir yazar ismi vermek güçtür. Takvim-i Vekayi'de yazarın verdiği sayılar incelendiğinde, müellifin -kesin olmamakla birlikte- bir dönem Hariciye Nazırlığı yapan Mehmet Nuri Efendi olabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır. Birtakım bürokratik görevlerde bulunan Mehmet Nuri Efendi, sefir olarak atandığı Londra ve

¹⁶⁷ Müellif, risalede söz ettiği makalesini Takvim-i Vekayi'nin 56. sayısında neşrettiğini belirtmişse de yazıları 54. ve 55. sayıların Umûr-ı Hâriciyye kısmında yer almaktadır.

Paris'te ekonomi ile ilgili incelemelerde bulunmuştur. Eserde müellifin Fransız ve İngiliz ekonomistler üzerinde durması bu ihtimali güçlendirmektedir. Bunun haricinde müellifin tarım, sanayi ve ticaret işlerini yürütecek bir meclisin kurulması yönündeki önerileri de bu konuda fikir vermektedir. Zira müellif bu meclisin kurulmasını önerirken açılacak meclisin vasıflarını da belirtmiştir. Müellifin işaret ettiği vasıflar ile Takvim-i Vekayi'nin 167. sayısında meclisin açılması ile ilgili neşredilen resmi yazıda belirtilen meclisin görevleri hemen hemen aynıdır. Ayrıca sözü edilen resmi yazıda meclisin başına Mehmet Nuri Efendi'nin reis olarak atandığına dair verilen bilgi yazarın kimliğiyle ilgili ihtimali desteklemektedir.

Bu eser, Osmanlı Devleti'nin iktisat politikasına yeni bir soluk kazandırdığını ifade etmekte yarar vardır. Eserde ileri sürülen fikirlerin özellikle devlet nazarında dikkate alınmış olması önemli hususlardan biridir. Zira bu durum, Osmanlı iktisadi düşünce tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını haber vermektedir. Eserde en çok dikkat çeken noktalardan biri, müellifin özellikle barut ve onu müteakiben ateşli silahların ortaya çıkmasıyla birlikte askeri düzenin değişmesine dair ortaya attığı fikirlerdir. Ona göre, bunların gerçekleşmesiyle beraber yeni bir iktisat anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda müellifin, ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için kanun-ı kadîme geri dönme gibi klasik söylemlerden ziyade Batı'ya yönelmesi gerektiği fikrini belirtmesi dikkat çekici bir yaklaşımdır. Eserde geçen bu ve benzeri fikirler Osmanlıların klasik düzen çizgisinden sıyrılarak Batı'ya yönelmesini sağlayan ilk adımlar içerisinde düşünülmelidir. Diğer bir ifadeyle bu fikirler, Osmanlı iktisadi düşüncesinde gelenekselciliğin yerini gelişme düşüncesinin almasında rol oynamıştır.

Müellifin eserde üzerinde durduğu noktalardan biri de, Batı'daki iktisadi gelişmelerdir. Bunlardan biri Avrupa'da açılmış olan ticaret meclisleridir. Müellif, Batılı tarzda bir ticaret meclisinin açılmasının Osmanlı Devleti'ne katkı sağlayacağı görüşündedir. Birkaç yıl sonra Osmanlı yöneticileri tarafından bu önerinin yerine getirilmesi Osmanlı iktisadi düşünce tarihinde kayda değer bir gelişme olup eserdeki fikirlerin hayata geçtiğinin bir göstergesidir. Nitekim eserde yer alan devletin ihyası konusunda Batı'nın örnek alınarak aşılabileceği yönündeki fikirler, itibar görmüş ve uygulanmaya konmuştur. Bu durum, risalenin padişah ya da devlet adamlarının siparişi üzerine yazılmış olma olasılığını kuvvetlendirmektedir. Bütün bu yönleriyle eserin,

Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen reformların ayak seslerini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Müellif, eseri kaleme alış gerekçesinin devlete olan minnet duygusundan ve yabancı dil bilmeyenlere politik ekonomi hakkında bilgi verme arzusundan doğduğunu ifade etmiştir. Bunu yaparken politik ekonomi bilimi sayesinde devletlerin hem güç bulduklarının hem de istikrar kazandıklarının altını çizmiştir. Müellif eserde kendi fikirlerini açıkladığı bölümde genel olarak politik ekonominin tanımını yapmış; kimlerin aracılığıyla teşekkül ettiğini izah etmiş ve bir devlete nasıl bir katkıda bulunacağını dile getirmiş ve bu hususta önerilerine de yer vermiştir. Bu bağlamda yazar, iyi bir politik ekonomi bilgisinin bir devletin refah ve ilerlemesinde önemli bir faktör olabileceğini vurgulamıştır. Bu hususta önerilerini ortaya koyarken yazar, Batı iktisadi düşüncesinden etkilenen bir tutum içerisinde görünmektedir. Böylece klasik iktisat geleneği çizgisinden uzaklaşmış; devletin ilerlemesi hususunda Batıcı tavra bürünen bir karakter görüntüsü sergilemiştir. Bununla birlikte, müellife ait değerlendirmeler göz önüne alındığında, devlet müdahaleciliğini savunan bir niteliğe de sahip olduğu söylenebilir. Bu durum, müellife ait önerilerde açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim onun, devletin ekonomiye de müdahalesini öngören modern devlet yapısına doğru giden anlayışı yani merkeziyetçi devlet anlayışını savunduğunu ifade etmek mümkündür.

Batı'nın teknolojik ve bilimsel üstünlüğünü kabul etmiş bir tutumla hareket eden müellif, politik ekonominin konu bakımından kapsadığı üretim faktörlerini ve nüfus meselesini detaylı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Onun bu unsurlar üzerinde fazla durması birtakım soruları da beraberinde getirmektedir. Bunlardan birincisi, bir ülkenin kalkınmasında önceliğin üretime mi sanayiye mi verilmesi gerektiği sorusudur. İkincisi ise dış ticareti koruma altına alma konusunda neler yapılabileceği veya devletin bunda rolünün ne olacağı sorularıdır. Genel olarak müellifin bu konudaki tutumu, her ikisinin de dengeli bir biçimde yürütülmesi gerektiği yönündedir. Dış ticarete ise devletin himayeci bir politikayı sürdürmesi gerektiği fikrini ileri sürmüştür. Ayrıca, müellifin Batı'da uzun sürede meydana gelen gelişmelerin Osmanlı Devleti'nde iyi bir politika ile 20 senede gerçekleşebileceği fikrini öne sürmesi, onun yaşanabilecek gelişmelere dair

umutlu tarafını ortaya koymaktadır. Denilebilir ki müellifin tutumu, bu meselelerin iyi analiz edilmesi ile doğru bir iktisat politikasına ulaşılacağı yönündedir.

Tanzimat Dönemi'ne girerken bu tarz bir eserin kaleme alınması Osmanlı Devleti'nin klasik iktisadi düşüncesinde değişmelerin yaşandığını gözler önüne sermektedir. Esasen eserin telif tarihinin reformların gerçekleştiği bir döneme rast gelmesi tesadüfi bir durum değildir. Askeri endişelerle başlayan reformlar diğer alanlara tesir etmiştir. Bu durumu devletin iktisadi politikalarında yaşanan değişmelerde açık bir şekilde görmek mümkündür. Eserdeki bilgilerden hareketle, merkezileşme konusunda politik ekonominin bir araç, asıl amacın ise Tanzimat Dönemi reformlarına zemin hazırlamak olduğu söylenebilir. Eser her ne kadar ağırlıklı olarak ekonomik bir içeriğe sahip olsa da yer yer Batı'daki gelişmelerden, teknolojik yeniliklerden söz etmesi ve bazı modern kavramları tanıtmaya bakımdan büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu eserin Tanzimat Dönemi reformlarının habercisi niteliği taşıyan ilk adımlar arasında değerlendirmek mümkündür. Bütün bu özellikleriyle *Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî*, Batı iktisadi düşüncesinin tesiriyle yazılan ve Türk iktisat düşüncesinde modernleşmenin önemli bir safhasını oluşturan bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKŞİN, Sinan (Yay. Yön.), *Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600-1908)*, İstanbul: Cem Yay., 1997.
- ANONİM, *Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî*, Viyana Nationalbibliothek, Codex Mixt. 1169.
- ARŞİZEN, Serandi, *Osmanlı'da Bir Politik İktisad Kitabı Tasarrufât-ı Mülkiye*, Hamdi Genç ve M. Erdem Özgür (hzl.), İstanbul: Kitabevi Yay., 2011.
- AYDEMİR, Cahit ve Hüseyin Haşimi GÜNEŞ, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 15, (Kış 2006), s. 136-158.
- BARBER, William J., *İktisadi Düşünce Tarihi*, İhsan Durdu (çev.), İstanbul: Metropol Yay., 2007.
- BARKAN, Ömer L., “Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 41, S. 1-4, 1985, s. 39-46.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2013.
- BULUT, Mehmet, “XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 11, S. 39, 2000, s. 23-35.
- CAVİD BEY, Mehmed, *İktisat İlmi*, Orhan Çakmak (sad.), Ankara: Liberte Yay., 2001.
- CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy. dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.
- ÇAKIR, Coşkun, “Türkiye’de İktisat Tarihi Çalışmalarının Tarihi Üzerine Bir Deneme”, *TALİD*, C. 1, S. 1, Bahar 2003, 7-63.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1981.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumı*, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981.
- ELİAÇIK, Muhittin, “Osmanlı Belgelerinde Kalıplaşmış Zarf, Sıfat, Edat vd. İfadeler”, *Turkish Studies*, C. 7, S. 13, Yaz 2012, s. 1123-1158.
- ERİM, Neşe, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Ankara: Palme Yay., 2007.
- ERSOY, Arif, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Ankara: Nobel Akademik Yay., 2008.

FINDIKOĞLU, Z. Fahri, “İktisadî Tefekkür Tarihimize Ait Yeni Bir Vesika”, *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım 1948*, Ankara: TTK Yayını, 1952, s. 340-346.

GENÇ, Mehmet, “19. Yüzyılda Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler”, *Divan*, 1999/1, s. 1-8.

_____, “Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeri”, *Sosyoloji*, S. 1, 1989, s. 175-186.

_____, “Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S. 42, Aralık 2014, s. 9-18.

GÖKÇE, Ali Fuat, “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”, *Yasama Dergisi*, S. 14, 2010, s. 59-78.

GÜLER, Birgül A. ve Nuray E.KESKİN, “Devlet Reformunu Tarihten Çalışmak”, *Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar (içinde)*, Ankara: Nobel Yay., 2007, s. 101-152.

GÜLER, Mehmet Nuri, “Günümüzde İktisat (Ekonomi) Bilimi’nin Adlandırılma Problematikliği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. 18, S. 4, 2005, s. 377-386.

GÜNGÖR, Kamil, “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf, Çevrimiçi: 11.09.2011.

_____, *Küresel Kriz, Mali Kural ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yay. 2011.

HAFTACI, Vasfi, *İktisadi Düşünceден Yönetim Düşüncesine*, Umuttepe Yay., Kocaeli 2014.

HATİBOĞLU, Zeyyat, *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: İşletme İktisadi Enstitüsü Yay., 1989.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1300-1600*, Halil Berktaş (çev.), C. 1, İstanbul: Eren Yay., 2000.

İNALCIK, Halil ve Bülent ARI, “Osmanlı-Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, S. 87, 2007, s. 213-247.

KABACALI, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın*, İstanbul: Literatür Yay., 2000.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Baskı 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2007.

KASABA, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi -On Dokuzuncu Yüzyıl-*, Kudret Emiroğlu (çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 1993.

KAZGAN, Gülten, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

KÜÇÜKKALAY, Abdullah Mesud, *İktisadi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 2010.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1838-1850)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., C. 2, 1976.

ORMAN, Sabri, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yay., 2001.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yay., 2003.

_____, “Osmanlılarda İlk Telif İktisat Elyazması”, *Batılılaşma Yolunda (içinde)*, İstanbul: Merkez Kitapçılık Yay., 2007, s. 93-99.

ÖZGÜN, Cihan, “Osmanlı Ekonomi Politığıne Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX. Yüzyıllar)”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 1, Sonbahar-2008, s. 5-17.

ÖZTÜRK, Nazım, “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 39. S. 1, (Mart 2006), s. 17-38.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, Seçme Eserler I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2007.

_____, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

PAYLANBAY, Elem, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması”, *T.C. Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007/1, 50-64.

PIÇAK, Murat, “Fizyokrazi (Fizyokratik Okul)”, Mahmut Masca-Ozan Bahar (Ed.), *İktisadi Düşünce Tarihi (içinde)*, İstanbul: Lisans Yay., 2012, s. 125-147

RASİM, Ahmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (hzl.), İstanbul: Çağdaş Yay., 1987.

ROUSSEAU, J. Jacques, “Ekonomi”, *Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü (Seçilmiş Maddeler)*, Denis Diderot-J. L. Rond D'Alembert (hzl.), Selahattin Hilav (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1996, s. 180-186.

SAVAŞ, Vural, *İktisatın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

SAYAR, Ahmed Güner, *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları*, İstanbul: Ötüken Yay., 2005.

_____, “İlk İktisat Muallimi Serendi Arşizen”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ekim 2003, s. 115-127.

_____, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Ötüken Yay., 2006.

SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, C. 4, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2000.

ŞAHİN, Harun, “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 61, (Kış 2015), s. 415-424.

ŞEKER, Murat, “Osmanlı Devleti’nde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 2, 2007, s. 115-134.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1998.

TEZEL, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, “Türkçe’de İlk İktisat Kitabı Konusu ve Yeni Bir Eser Üzerine Notlar”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 25, S. 1-2, Ekim 1965- Mart 1966, s. 141-150.

ÜLGENER, Sabri F., *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları, 1991.

ÜLKEN, Hilmi Z., *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay., 1992.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., 2011.

_____, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul: Paradigma Yay., 2012.

ÜZGÖR, Tahir, “Dîbâce”, *TDVİA*, C. 9, Ankara: TDV Yay., 1994. s. 278.

WALLERSTEİN, Immanuel, *Modern Dünya Sistemi*, C. 2, İstanbul: Yarı Yay., 2012.

YALÇIN, Aydın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1976.

ZENKER, Jules Théodore, *Türkisch-Arabisch-Persisches Hand-wörterbuch*, Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms Verlag Yayını, 1994.

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

[1b] Eyyâm-ı mâziyyede vücûdu nâ-bûd ve düvel-i sâlife zamanlarında eser ve haberi ma'dûm ve mefkûd olan eczâ-ı bârût zuhûr ve hudûs idüp anın muktezâsından olan esliha-i nâriyyenin karîn-i îcâd ve hurûb ve kîtâlde isti'mâli mu'tâd oldıktan sonra usûl-ı muhârebe ve andan matlûb olan zafer ve galebe esbâbı tagyîr ve tebdîl olunmağla düvel ve milel-i müteahhir sâ'ir nizâmât-ı dahiliyye-i mülkiyyelerinin tebdîlini îcâb ve 'ale'l-husûs 'umrân-ı mülkîye 'âid olan nizâm ve tedbîrin 'ilm-i mazbût nisâbına iblâğ ve îsâlini istîcâb itmiş olduğu beyânında risâle-i muhtasaradır.

Mukaddime: Bu emrin vukû'u ve bu tebdîlâtın îcâbı şu 'ilel ve esbâba mebnî olmuştur ki sâlifü'z-zikr eczâ-ı bârût tahaddüs ve zuhûr idüp anın muktezâsından olan top ve tûfeng ve sâ'ir esliha-i nâriyyenin hurûb ve kîtâlde isti'mâlini düvel-i müteahhirîn te'âkuben ve vâhiden ba'de vâhidün ahz ü iltizâmına mecbûr ve muztarr olmağın masâff-ı cenginde iki 'asker top ve tûfeng menziline geldiklerinde top ve tûfeng dâneleri katarât-ı bârân gibi hevâdan nüzûl ve mevt ve helâki ve yâhûd cürh-i zahmı 'askeri neferâtına mevsûl eylediğinden mâ-adâ bârût dumanı zayâ'-ı nehâr şeb-i deycûra tahvîl eylediği ma'lûm ve meşhûd olmağla âlât-ı harb ve kîtâl ok ve yay ve rümh ve sinân misillü isti'mâli kuvvet-i bedeniyyeye mevkûf silâhdan 'ibâret olduğu zamanda cârî olduğu gibi âhâd-ı 'askerden herkes hüm ricâl ve nahnü ricâl müeddâsınca kendü kuvvet-i bedeniyyesine ve sevk ve i'timâd ve şecâ'at-ı nefsanîyyesine istinâd [2a] ile mehâlik-i harb ve kîtâle hücum ve iktihâm ve yâhûd müdâfa'a îcâb eyledikde tahaffuz ve taharrüzde sebât ve kıyâmı düşvâr olup neferât-ı 'askerin zabt ü rabtı ve 'ârıza-ı perişanî ve inhizâmdan vikâyesi muhâl olmuş olmağla lâ-mahâle âhâd-ı 'askerin mecmû'u eyyâm-ı sulh ve huzurda dahi mazbûtu'l-ahvâl tutularak himl-i silâh ile usûl-ı harbi 'ale'd-devâm meşk ve ta'lîm itdirilüp gice ve gündüz yatup kalkmalarına varınca bi'l-cümle sükûn ve hareket ve hâl ve keyfiyyetleri mukâbele-i a'dâ vaktinde râyet ve taburunda kîtâl edecekleri rü'esâ ve zâbitânın zîr-i nezâret ve taht-ı hükümetlerinde cârî olarak hengâm-ı harb ve kîtâlde rü'esâ ve zâbitânın ednâ işaretlerine mütâba'at ve muvâffakatle sürat-ı hareket ve itâ'at emri âhâd-ı 'askere mülke ve tabî'at makamına kâ'im olduğu takdirde vakt-i masâff ve mukâbeledede sebât ve kıyâm ve râbita ve intizâmları hâsıl ve mümkün olacağı cezm-i karîn ve ilme'l-yakîn ile ta'akkul ve istidlâl olunmuş olduğına mebnî olan ma'lûm ve meşhûd ve tanzîm ve istihdâmı düvel-i

müteahhirîn 'indinde mültezem ve ma'hûd olan ma'lûm muntazam 'askerin tertîb ve istihdâmı îcâb ve iktizâ itmiş ve bu vechle mu'allem ve muntazam 'askerin usûlünü iltizâm iden düvel ve milelin 'asâkir-i müte'allime ve mürettebesinden mâ-adâ ahâlî-i sâ'iresinden sıfat-ı 'askeriyye ve harbiyye münselib ve hâl-i ra'iiyyete münkalib olmuşlardır. Lakin 'ahd-ı kadîmde 'asâkir-i gayr-ı müte'allimenin isti'mâl itdiği âlât-ı kadîme-i harb ve kıtâl ok ve yay ve nîze ve kılıc misillü edevât-ı harbiyyeden 'ibâret olup bunların isti'mâli hîn-i mukâbelede kuvvet-i bedeniyyeye mevkûf cest ve çâlâkî ve sür'at-ı harekete menût olmağla esfâr ve hurûb-ı mâziyede zafer ve galebe âhâd-ı 'askerden münferiden herkesin kuvvet-i bedeniyyesine ve sevk ve i'timâd ve şecâ'at-ı nefsâniyyesine istinâd birle mehâlik-i harb ve kıtâle hücûm ve iktihâm ile hâsıl olduğundan bu gûne muhârebeye iktizâ iden meleke ve idmân [2b] eyyâm-ı huzurda ba'zen remy-i sihâm ve rükûb-ı efrâs ve sayd ve şikâra devâm ile hâsıl olur. Umûr-ı cüz'iyeden olmakdan nâşî a'sâr-ı sâlifede umûr-ı harbi herkes münferiden meşk ve ta'lîm ve yâhûd hic ta'lîme dahi hâcet olmayarak heman sinn ü bünyesi sâlih-i harb ve darb olan mecmû'-ı ahâlî-i devlet ve milletden herkes bi'l-îcâb mukâbele-i a'dâya 'âzim ve hamle ve hücûma câzim olmağın 'ahd-ı kadîmde eyyâm-ı sulh ve huzurda âhâd-ı 'askerden her şahıs bir gûne emr-i ma'âşa mübâşeret ve kesb ü ticâretten bir tarîke şürû' ve mübâderet birle hâcât ve me'ûnetlerin bi'n-nefs tedârik ve istihsâle bir gûne mahzûr ve mümâna'at olmayup âhâd-ı 'asker belki rü'esâ-ı leşkerin vakt-i sulh ve huzurda emvâl-ı mirîyyeye müceb masârif olmadığı der-kâr fe-emmâ mu'allem ve muntazam 'askerin usûlü iltizâm olundıktan sonra âhâd-ı 'askerin eyyâm-ı sulh ve huzurda dahi me'kel ve meşârib ve melâbis ve mesâkin ve sâ'ir 'ilâc-ı edviyelerine varınca bi'l-cümle hâcât ve me'ûnetlerin îfâ ve ikmâli ve husûsâ esliha-i nâriyyenin isti'mâli ve mu'allem 'askerin istihdâmı sebebiyle emr-i harb mürûr-ı zemân ile fûnûn ve ma'ârif-i 'adîde şâmil 'ilm-i celîl ve fenn-i mücmel nisâbına iblâğ olunarak merâtib-i rü'esâ ve zâbitâna 'urûc idecek neferât sinn-i sabâvetlerinde tûl-ı müddet 'ilm-i harbin mevzû'-ı ilmiyyesi ve gerek ana müterettib 'ameliyyât ve sâ'ir nice ma'ârif ve ma'lûmâtını mu'allimînden ahz-ı ta'lîme muhtâc olup mu'allimîn ve müte'allimîn bi'l-cümle havâyc ve mühimmâtları ve sâ'ir bunların emsâli masârif-i kesîre ve bezl-i emvâl-ı mevfûreye mevkûf idüğü zâhir ve bedîdârdır. Kezâlik edvâr-ı sâlifede 'asâkir-i gayr-ı müte'allimenin isti'mâl eylediği âlât-ı kadîme-i harb ve kıtâlin husûl ve tedâriki bayağı kabâ ve basît san'atlar ile vücûda gelmekle âhâd-ı 'asker ve neferât-ı leşkerden

herkes kendü silâhın tedârik ve istihsâline muktedir ve o takrîb hazâ'in-i mirîyyeye mûcîb masârif-i külliye olmadığı [3a] bâhir ve amma esliha-i nâriyyenin îcâdından sonra âlât-ı harb ve kîtâl top ve humbara ve tüfeng ve piştov ve gülle ve bârût ve kurşun ve sâ'ir ta'bîr ve takrîrden efzûn edevât-ı harbiyyeye menût ve bunların i'mâli ve kemâl-i vücûdat üzere tedârik ve istihsâli hem masârif-ı kesîre ve hem nice fûnûn ve ma'ârif-i 'acîbe ve sanâyi'-i garîbe ve mürekkebeye mütevakkıf ve meşrût olduğu emr-i zâhirdir. Hâsılı 'ahd-ı kadîmde esfâr ve hurûbda müsta'mel esliha ve sâ'ir edevât-ı harbiyye kalîl ve hafîf olmağla âhâd-ı 'askerden piyâde ve süvârisi herkes kendü silâhının himl ve nakline muktedir olarak he'yet-i mecmû'a-ı ordu ve mu'askerin bir mekandan mevzi'-i âhere sür'at ve sühûletle intikâli mümkün ve her mevki' ve mekânda ordu kurmak emr-i mütemekkin olduğundan cünûd-ı 'asâkir ekser me'kel ve meşârib ve sâ'ir havâyic ve me'ûnetlerin ahz-ı ganâ'im ve selb ve celb-i levâzım ile tahsîl idegeldikleri ma'lûm ve esliha-i nâriyyenin îcâd ve isti'mâli ve mu'allem ve muntazam 'askerin tertîb ve istihdâmı iltizâmından sonra top ve tüfeng ve gülle ve humbara bunlara mûmâsil sâ'ir nice âlât ve edevât-ı harbiyye ağır ve girân ve himl ve nakli sa'b ve düşvâr olup bir pâre bal yemez kebîr topun nakli bu kadar tüvânâ bâr-gîre ve bir tabur 'askerî neferâtının bârût ve kurşun ve gülle ve zahiresinin himl ve nakli şu kadar öküz arabasına muhtâc olduğundan ordu ve mu'askerin nakl ve hareketi batî ve ağır olup memerr ve ma'berînin bi-eyyi-hâl sükkânı mevfûr ve kurâ ve ahâlîsi ma'mûr-ı memleket olmağa mevkûf idüğü emr-i mefhûmdur. Bâ-husûs muhârebe-i deryâ sâbıkda cârî olduğu gibi kadirga ve sagîr tekneler ve harbe ve pıçaklar misillü sehlü'l-isti'mâl ve'l-istihsâl âlât ve edevât ile vâki' olmayup bu 'asırda deryâ muhârebesine mühim ve lâzım olan sefâ'in-i harbiyyenin inşâ ve techîzi ve deryâ 'askerinin tavzîfi mâl-ı mevfûre menût olduğundan kat'-ı nazar edvâr-ı sâlifede cemî'-i akvâm ve milelde hîn-i mukâbele ve mukâtelede mücâhidîne ta'yîn-i [3b] infâl ve ruhsat-ı ahz-ı ganâ'im ve celb-i islâb-ı mukâteleyn usûlü mer'î olmakdan nâşî bu keyfiyyet-i muhârebeyn ve mukâteleynin hîn-i muhârebede kendü nefslerinin mehâlik-i harb ve kîtâle ilkâlarına 'illet-i akvâ ve sebeb-i evfâ olduğu der-kârdır. Lakin mu'allem ve muntazam 'askerin istihdâmını iltizâm iden düvel-i müteahhirîn ruhsat-ı celb-i ganâ'im ve ahz-ı islâb-ı mukâteleyn usûl-ı kadîmeden terettüb iden mahâzîr-i 'adîdeye mebnî bu usûlü ilkâ itmeleriyle bu 'asrın usûlü üzere rü'esâ ve zâbitân-ı 'asker belki âhâd-ı leşkerin muhârebe ve mukâteleye ikdâm ve mehâlik ve mu'ârekeye iktihâma tahrîz ve tergîbi bi-

eyyi-hâl mükâfât-ı mâliyye ve in‘âmât-ı kâfiyye mevkûf idüğü bedîhî ve bunun emsâli tekerrür-i edvâr ve tebeddül-i eyyâm ve a‘sâr ile ahvâl-ı alem ve usûl-ı düvel ve ümeme tatarruk ve terettüb iden tebeddül-i küllî ve ‘umûmîyeden nâşî eslâfda vücûd ve eseri olmayan havâyc ve mühimmât-ı tahaddüs ve teşa‘ub iderek düvel-i müteahhirîn hazâ’in ve emvâl-i mirîyyelerine masârif-i zâ’ide terettüb ve terakkî ve bunların tedârik ve istihsâl ve kemâ-hüve’l-merâm istitmâm ve istikmâli ‘imâret-i memleket ve kesret-i mâl ve ra‘iyyete muhtâc olduğu emr-i celî olduğundan düvel-i Avrupa katında i‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîrin ma‘ârif ve dakâyıkı sâ’ir ‘ulûm ve medîne misillü kavâ'id-i külliye ve nice mebâhis-i müşkile ve mesâ'il-i fer‘iyyeyi şâmil ve ta‘lîm ve ta‘allüme sâlih ve kâbil ‘ilm-i mahsûs ve fenn-i mazbût rütbesine iblâğ olunmuş olmağla ‘ilm-i merkûmun bu risâle-i muhtasarada ta‘rîf ve tavsîfi maksûd-ı aslı olmağın bu ‘ilmin mebhas ve mevzû‘u olan emvâlin hudûs ve husûlünün mütevakkıf olduğu mebâdî ve usûlü zîrde mebsût fusûl-ı erba‘a zımnında derc ve telhîs ve teksîr-i mâlin netîce-i mütertibesi olan ‘umrân ve ‘imâretin hakikat ma‘nâsı ve husûlü mevkûfün ‘aleyh olduğu mebâdî ve esbâbın mebnâsını beyân ve îzâh için fasl-ı hâmis olmak üzere [4a] bir fasl dahi tahsîs kılınarak bir hâtme ile tezyîl olundu.

Fasl-ı evvel: Ta‘rîf-i mâl ve anın hudûs ve husûlünde cârî olan a‘mâl ve ef‘âl beyânındadır. Nev‘-i benî beşer mebde-i hilkat ve fitratından hulûl-ı ecel-i müsemmasına kadar menât-ı bekâ ve ma‘âşî olan hâcât ve levâzıma muhtâc olup insânın hâcât ve levâzımını gerek hilkat-ı asliyye ve gerek tabî‘at-ı sâniyesi makamına kâ'im olarak me'lûf ve mu'tâd olduğu rüsûm ve ‘âdâtdan neş‘et itmekle nev‘-i benî ademin havâyc-i asliyye ve levâzım-ı sâ'iresi bulunduğu haline ve ma'dûd olduğu cemâ‘at-ı nâsın rüsûm ve ‘âdâtına göre tezyîd ve taklîl kabul ider. Umûrdan olduğu emr-i ma‘kûldur. Şöyle ki efrâd-ı nâsdan bir şahıs bedâvet tavrına mülâzım ve me'lûf bir kabile cemâ‘atından ma'dûd bulunduğu halde hâcât ve levâzımını menât-ı bekâ-ı insân olan me'kel ve meşârib ve sâ'ir eşyâ-ı hakîre haddini ez-nesnede tecâvüz ider. Amma şahs-ı mefrûz merâsim-i hazâret ve esbâb-ı medeniyeti nisâb-ı kemâle irmiş bir devlet ve saltanat ahâlîsinden bulunduğu sûretde hâcât ve levâzımını mevfûr olup îfâ ve ikmâline muhtâc olduğu envâ‘-i zevât ve eşyânın hadd ve pâyânı olmadığı müstagnî-i kayd-ı beyândır. Pes insânın sûret-i ta‘ayyüşü her hâlde bulunduğu hâl ve me'lûf ve mu'tâd olduğu ‘örf ve ‘âdât üzere cârî olmağla îfâ-i hâcâtına muktezâ her dürlü zevât ve eşyânın

‘adem-i istihsâl ve istitmâmında kıyâm ve bekâsı gayr-ı mutasavverdir. Hâl-ı ângêh kıyâm ve bekâsı dahi farz olursa nefsine bir derecede vehn ve fütûr ve rehâvet ve kusûr ‘âriz olur ki bekâ-ı nev‘e mecâl muhâldir. Binâen ‘aleyh tâ’ife-i insânın hâcât ve levâzımı mücerred me’kûl ve meşrûb ve melâbis ve mesâkin misillü havâyic-i asliyyesine maksûr olmayup belki refâh ve rahat ve ‘örf ve ‘âdât üzere zîb ve zînet ve hatta istîfâ‘-ı mezâkını müceb olan **[4b]** nesnelere varınca mecmû‘-ı zevât ve eşyâyı şâmil olmağla mâl bi’z-zât ve yâhûd tasarruf vechiyle bi’l-vâsita hâcât ve levâzım benî ademin îfâsına sâlih ve ma‘âşını mücib cemî‘-i zevât ve eşyâdan ‘ibâret olduğundan bunların mecmû‘u mâl ta‘rîfi tahtında dâhildir. Şöyle ki hamr tâ’ife-i Nasârâda mubâh ve isti‘mâli gayr-ı memnû‘ olarak ‘indlerinde mâl-ı mütekavvim olduğu der-kâr ve millet-i İslâmiyyede tahrîmine mebnî lisân-ı şer‘ide mâl sıfatından iskât olındığı âşikâr olmağla şey-i vâhidde işbû ihtilâf mâl vasfında sâlifü’l-beyân ta‘rîfin sıhhat ve kemâline delîl-i bilâ-hilâfdır. Pes mâl nev‘inden olan cemî‘-i zevât ve eşyânın hudûs ve husûlü sâha-ı vücûda vusûlü bir çok esbâb ve vesâ’ile mevkûf olup husûsâ tâ’ife-i insânın kudret ve irâdetine menût zirâ‘at ve san‘at ve ticâret misillü a‘mâl ve ef‘âle mahsûs olmakdan nâşî benî beşerin muhtâc ve muztarr olduğu cemî‘-i hâcât ve levâzımın iki tarîk ile tahsîl ider. Ya bi’z-zât kendü ‘amelinden hâsıl ve hâdis olur ve yâhûd kendü ‘amelinden hâsıl ve hâdis olan bir nev‘ metâ‘ ve mahsûlü ‘ivâz ve bedel i‘tâ iderek hasbe’l-ihhtiyâc tahsîlini murâd eylediği başka nesneyi ahz ider. Binâen ‘aleyh beyne’n-nâs mu‘âmelât ve mübâya‘ât ve istikmâl-i ma‘âşir benî beşere asl-ı asîl ve emr-i mühimdir. Zirâ muhtâc olduğu zevât ve eşyânın istihsâli emrinde işbû zıkr olunan iki sûretten sûret-i sâniye sûret-i evvelîye galibdir. Şöyle ki pâbuş ve cizme i‘mâl iden şahıs senede iki yüz çift cizme tasnî‘ ve i‘mâl eylediği sûretde kendü ancak bir yâhûd iki çiftini isti‘mâl ve mâ-bekâ metâ‘ını fûrûht ile hâsıl olan kesb ü kârından sâ’ir hâcât ve levâzımın istihsâl eylediği ve zirâ‘at ve ‘amel-i ticâret ile iştigâl idenlerin hâli dahi buna makîs ve mümâsil olduğu zâhir olmakdan nâşî **[5a]** istikmâl-i emr-i ma‘âş mübâya‘ât ve mu‘âmelâta mevkûf olduğu emr-i bâhirdir. Ve işbû güzerân iden ta‘rîfe nazaran mâlda killet ve kesrete nazar olunmayarak bir kîle hinta mâl olduğu gibi bir kabza buğday dahi mâl olmak îcâb ider. Ma‘a-hâzâ mâl killet ve kesreti kabul ider mevâddan olmağla mübâya‘ât ve mu‘âmelât emrinde mâlda der-kâr olan killet ve kesretin takdîr ve tahmînine bir mikyâs-ı mahsûs iktizâ ider. Pes mâl nev‘inden olan cemî‘-i zevât ve eşyânın hükm-i mâliyyet ve killet ve kesretde birbirlerine vâki‘ olan

tefâvüt ve mümâseletin fark ve temyîzine bâ'is olan eser ve keyfiyyet ancak anların kıyemîleridir. Zirâ zevât ve eşyânın hükm-i mâliyyeti sûret-i nev'iyeye ve sevâd-ı cismiyyeleri i'tibâr ile olmayup belki kıymet ta'bîr olunur. Keyfiyyet-i nazariyye ve ma'nevîyyelerine mebnîdir. Meselâ bir kıt'a arz ve bir bâb menzîl ve sâ'ir her dürlü ecnâs-ı emtî'a ve hayvan nev'inden bir re's bâr-gîr misillü zevât ve eşyâda vâki' olan mâliyyetin killet ve kesreti kıymetlerinin nisbeti üzere olmağla efrâd-ı nâsdan her ferd mâlik ve mutasarrıf olduğu emvâlin mikdârı silk-i mülkünde dâhil ve münselik olan zevât ve eşyâ kıymetlerinin mikdâr ve kemmiyetinden 'ibârettir ve bir nesnenin şerîf ve hasîs kıymet ve mâliyyeti mutazammın mâl-ı mütekavvim olmasına 'âlâmet oldur ki ol nesne tâ'ife-i insânın bi'z-zât ve yâhûd bi'l-vâsıta bir nev' hâcet-i îfâsına sâlih olduğına sâ'ir efrâd-ı nâs mukar ve mu'teref olarak temlîk ve tahsîlini murâd iden şahs-ı aher başka bir cins-i mâl 'ivaz ve bedel virmeğe rızâ ve ihtiyârî der-kâr ola. Pes bâlâda bast ve temhîd kılınan mukaddemâtdan vâzıh ve âşikâr olur ki bir şey-i şerîf ve hasîs her ne olur ise olsun kıymet ve mâliyyeti mutazammın mâl-ı mütekavvim olmasına bâ'is ve bâdî olan hâlet-i ol nesne tâ'ife-i insânın bi'z-zât bir gûne hâcet-i îfâsına sâlih ve yâhûd bi'l-muvâza'a ve'l-istibdâl istihsâli [5b] murâd olunan başka her dürlü zevât ve eşyânın husûlünü müceb olan sıfat ve keyfiyyetdir ve bu sıfat ve keyfiyyet ya'ni bir gûne hâcet-i insâna yaramak hâleti zevât ve eşyânın nefsinde kâ'im ve mevcûd olan kıymet ve mâliyyetlerinin killet ve kesretine mikyâs ve mikdârdır. Meselâ bir bâb menzîlin şirâ' ve temlîkine 'ivâz ve bedel virilen nukûd veya hınta ve yâhûd sâ'ir her dürlü emtî'a ve eşyânın mikdâr-ı kıymetleri menzîl-i mezkûrun kıymet ve mâliyyetine mîzân olduğu gibi menzîl-i mebî'-i mezkûrun kıymet ve mâliyyeti dahi şirâ'sı için 'ivâz ve bedel virilerek nukûd ve hınta ve sâ'ir her dürlü emtî'a ve eşyânın mikdâr-ı kıymetlerine mikyâs olduğu bî-iltibâsdir. Binâberîn mâl tâ'ife-i insânın bi'z-zât ta'âm ve libâs ve süknâ misillü ve yâhûd bi'l-vâsıta tarla ve 'alef-i hayvan gibi bir gûne hâcet-i îfâsına bir nev' intifâ'ına sâlih olan cemî'-i zevât ve eşyâdan 'ibâret idüğü ve zevât ve eşyânın kıymet ve mâliyyeti mikdârı anlarda mevcûd hâssa-i intifâ' ve istimtâ'ın nisbeti üzere vâki' olduğu beyân-ı sâbıkdan 'ayân ve müsbet olmağla bu sûretde mukaddem zâtında mü'eddî-i intifâ' bir hâssa ve keyfiyyeti olmayan bir şeye intifâ' ve istimtâ'ı müceb bir gûne sıfat ve keyfiyyet-i izâfe imkânı benî beşerin kudret ve irâdetine mevkûf olan umûrdan olup işbû ifâza olunan sıfat-ı mütehaddise-i intifâ' ol şeye müceb ifâza-i kıymet ve mâliyyet olduğu ve kıymet ve müfize-i mezbûre ol nesneyi ve sıfat-ı kıymet

ve mâliyyet-i mutazammın mâl-ı mütekavvim nisâbına iblâğ eylediği bast-ı edille-i sarîhe ve serd-i mukaddemât-ı vâzih ile isbât ve istidlâl olunduğu sûrette mâl havâdis-i fi'iliyyeden olan umûrdan olup îcâd ve ihdâsı kudret ve irâdet-i insân ile hâdis ve hâsıl ve anın teksîr ve tevfirî dahi tâ'ife-i insânın sa'y ve ikdâm ve tedbîr ve ihtimâmıyla müstahsil olageldiği 'alâ-vechi'l-yakîn zâhir ve müstebîn olur ve hüve-'umdetu'l-merâm lakin kable's- [6a] şürû' fi'l-merâm şu dakika dahi ma'lûm ve müstebân ola ki îcâd-ı mâl lafzından ma'nâ-i maksûd mâl nev'inden olan zevât ve eşyânın asl-ı mâdde ve cevheri îcâd ve ihdâsı değildir. Zirâ bir zerre-i gayr-ı mevcûdenin 'ademden vücûda ityânı beşerden hâric olduğu gibi bir zerrenin in'idâmı dahi dâ'ire-i imtinâ'da münderic olduğundan fakat tâ'ife-i insân bi-hasebi't-tabî'a 'âlem-i şuhûdda mevcûd olan cevâhir ve a'yânda vücûd ve eseri olmayan bir sıfat ve keyfiyyeti îcâd ve ihdâs ider. Ya'ni 'anasl zâtında vasf-ı kıymet ve mâliyyet olmayan bir şeye izâfe-i sıfat-ı mâliyyet ile mukaddem mâl-ı mütekavvim hükmünde değil iken anı kıymet ve menfa'ati mü'eddî mâl-ı mütekavvim rütbesine iblâğ ve îsâl ider. Pes sun' ve i'mâl-i beşer ile kıymet ve mâliyyet-i izâfe olunan nesneye zirâ'at ve san'at ve ticâret a'mâlinden her kangı 'amelden hâdis ve hâsıl olur ise ana 'ale'l-ıtlâk mahsûl ıtlâk olunur. Binâberîn tâ'ife-i insân bir cins mahsûlün îcâd ve ihdâsını murâd eyledikde mâdem ki bâlâda zikr ve beyânı güzerân eylediği vechle îcâd-ı mâdde ve cevâhir emri kudretinden hâricdir inzimâm-ı âmel-i beşer ile hâsıl-ı mütehaddisenin mürekkebi olduğu mevâdd ve a'yânın eczâsı tefrîk ve yine bir nizâm üzere rabt ve terkîb ile bir şekilden sûret-i ahrâya tebdîl ve yâhûd bir mekândan mevzi'-i diğere nakl ve tahvîl olunup ya'ni a'yân-ı mevcûdenin buldukları hâl ve keyfiyyetden başka bir gûne hâlet ve keyfiyyete tebdîle bâ'is ve bâdî olur ve insânın işbû sun' ve 'ameli ta'alluku ile evvel-i a'yân-ı mevcûdeye nev'-i insânın bir gûne hâcetine ifâsını mûcîb salâhiyyet vasfı izâfe ve ittisâl olunur ve sun' ve 'amel-i beşerin îcâd-ı mâl ve ihdâs-ı mahsûlde der-kâr olan hâssa-i mahsûsası bu vechle tavzîh ve tanzîr kılınur ki kum tesmiye olunan şey bi-hasebi't-tabî'a mevcûd amma meydanda pâ-zede [6b] bî-kıymet ve bî-menfa'at idüğü rû-nümûd iken cam ve şişe metâ'ını tasnî' ve i'mâl iden sâhib-i san'at ol rîg-i mebzûlu yerinden ahz ü iltikât ve kalîl-i kıyme ba'zı eczâ inzimâmıyla evvelâ tahmîr ve ba'de ateş ve sâ'ir a'mâl-ı mühimme mu'âvenetiyle berd ve bârânı ve hevâ-ı bârid men' ve ziyâ-ı nehârı büyüta idhâl ve infâz ider. Cam ta'bîr olunan şey-i şeffâfi ve sâ'ir bunun emsâli nice dürlü eşyâyı îcâd ve ihdâs idüp ol şeyi benî beşerin hâceti ifâsına sâlih mâl-ı mütekavvim

nisâbına iblâğ itmekle cam metâ'ını i'mâl iden sâhib-i san'at ihdâs-ı mâl bâbında işbû fî'il ve 'amelinin ta'alluku ile bî-nefi' ve bî-fâ'ide olan rîg-i mezkûru kıymet ve menfa'ati mûcib mâl-ı mahsûle tebdîl idüp mâl ihdâs itmiş olduğu âşikâr ve mahsûl-ı mezbûre kıymet takdîr olunduğı ancak menâzır-ı büyût ve menâzile vaz' olunmağla benî ademin îfâ-i hâcetine sâlih ve intifâ'ı mûcib bir cins metâ' olduğına mebnî idüğü bedîdârdır ve kezâlik hasır didikleri nesneye nazar olundıkda anda dahi hâl bu minvâl üzere cârî olduğu bî-cidâldır. Hasır-ı ma'mûlün asl-ı mâdde ve cevheri bir nev' saz ve kemiş olup yerinde 'aynı bî-kıymet hod-reste haşîş ve nebât cinsinden iken anı erbâb-ı 'amel cem' ve tahsîl ve 'amel ve san'at ile ana intifâ'ı mûcib sıfat ve keyfiyyet izâfe ve ittisâl eyledikten sonra endâzesi şu kadar sümün ile erbâb-ı hâcât şirâ' ve bi'l-isti'mâl hâcâtların îfâ eyledikleri bâhir ve hüveydâdır. 'Amel-i zirâ'atde dahi hâl ol minvâl üzere cârî olup hars ve zirâ'at ile meşğûl bir şahıs 'amel-i zirâ'ate âlet makamına kâ'im olan zemîni sürmek ve bi'l-îcâb li-ecli't-tesmîn fişkî ilkâ itmek gibi emsâl ve tecrübe ile me'hûz ve mazbût i'mâlin icrâsından sonra tohum-ı hintayı zîr-i zemîne ilkâ itmekle bi-hasbe't-tabî'a arzda mevcûd rutubet ve taht-ı arzda [7a] cevher-i hevâ ve hararet-i âfitâb misillü müteferrik ve müteşettit olarak kable't-ta'alluk 'amel-i insân bî-nefi' ve bî-kıymet olan mevâdd ve eczânın incizâb ile bir zamandan sonra menât-ı bekâ-ı insân olan nebât-ı hinta ve yâhûd 'alef-i hayvan hâsıl olduğu nümâyândır ve şahs-ı mefrûz işbû fî'il ve 'ameli icrâsıyla rutubet-i mâ'îye ve hevâ ve hararet-i âfitâb misillü kimesnenin mülkünde dâhil olmayan ve hâcet-i benî ademe yaramayan şeylere ifâza-ı kıymet itmiş ve zîr-i zemîne ilkâ eylediğı tohum-ı hinta mukaddem kalîlü'l-mikdâr ve hakîrû'l kıyme iken mü'eddî-i intifâ' olan kıymet ve mâliyyetini artırmış olduğu zâhirdir. ve yine bu makamda âlet menziline nâzil hayvan cinsinden olan koyunu şahs-ı mefrûz 'alef ve yâhûd hudâyî nâbit-i hışır ve nebât makulesi şeyler ile besleyüp ve terbiye idüp vakt-i mu'ayyenede andan sof istihsâl itmekle sof mahsûlünü çuka i'mâl iden sâhib-i san'at andan iştirâ ve taramak ve gazl ve rişteye tebdîl itmek ve dokumak misillü a'mâlî lede'l-îkâ' beden-i insânı birden hıfz ve tezyîne sâlih çuka metâ'ını îcâd ve ihdâs ider. 'Amel-i zirâ'at ve 'amel-i san'atda cârî olan ahvâl 'amel-i ticâretde dahi tamâm ol minvâl üzere vâki'dir. Şöyle ki ma'mûl ve mensûc olan sade ve beyaz çukayı bir gûne levn ile sıyag için boyacı didikleri sâhib-i san'at çivid boyasına farazâ muhtâc olup hâl-ı ângêh çivid boyasının mahall-i mahsûlü diyâr-ı Amerika ve Hind-i Şarkî olmağla farazâ Der-sa'âdete îsâle menût ve bu keyfiyyet dahi beyne'n-nâs tâcir ismiyle

ma'lûm ve meşhûr olan diğerk şahıs çivid boyasını nakl ile sabga takrîb ve îsâl ve temkîn-i isti'mâl emrine mübâşeret itmesine meşrût olup tâcir-i merkûm dahi bu fî'il ve 'ameli ile boyacılık san'atına mahsûs mevâdd-ı asliyesinden olan çivid-i mezbûrun mahall-i mahsûlünü tebdîl ve mevzi'-i âhere nakl itmesiyle çivid-i mezbûra müceddeden [7b] ifâza-i kıymet-i zâ'ide iderek müfize-i mezbûra mukâbelesinde kendüne 'âid olan hisse-i menfa'ati ahz ü kabza müstahak olmuş olduğu zâhir ve 'ayândır. Zirâ mâl mahsûlü tâlibîn ve ragîbîne takrîb ve îsâl birle temkîn-i isti'mâle vâsıta olan tâcirin 'ameli olmasına ne Der-sa'âdetde olan boyacı kendü bi'n-nefs Amerika ve Hind-i Şarkî'ye ve bi'l-farz Edirne ve Burusa'ya varup san'atının mâdde-i asliyesi olan çivid boyasını tedârik ve istihsâle kâdir ve ne memâlik-i mezkûrede çivid mahsûlünü ihdâs iden şahıs bi'n-nefs Der-sa'âdete çivid-i mezbûru îsâle muktedir olabilürdü. Binâen 'alâ-hâzâ çivid boyasından 'ibâret olan mahsûl-ı mezkûrun sâlifü'l-beyân mahall-i mahsûlünde vâki' olan kıymetinden ba'de'l-nakl menkûl-ı ileyh olan mevzi'de kıymeti ezyed ve ekser ve bu bâbda tezyîd-i kıymet emri ancak tâcirin naklinde sebkat iden 'amelinden neş'et eylediği celî ve zâhirdir. Hâsılı Der-sa'âdetde mâ'î çukadan kukulata giyinmek bâlâda mebsût sâhib-i zirâ'at koyunu ra'y ve terbiye itmek ve sofunu kırkmak ve çuka metâ'ını tasnî' iden sâni' sof-ı ganemi taramak ve gazl ve rişteye tebdîl iylemek ve dokumak ve sâ'ir bunların emsâli ve a'mâl ve ef'âlin icrâsına mevkûf olduğu gibi çivid boyasını mahall-i husûlünden sabga îsâle tavassut iden tâcirin 'ameline dahi menût idüğüne şekk ve iştibâh yokdur ve cây-ı dikkat şu olur ki temsîl-i mebsûtda çuka metâ'ının husûlü ve lebs ve isti'mâl rütbesine vusûlü emrinde icrâ olunan a'mâl ve sanâyi' eğerçi sûretde gayetle muhâlif ve mübâyin lakin ma'nâda mecmû'u birbirlerine mümâsil ve mukârindir. Zirâ çuka metâ'ından 'ibâret olan işbû mahsûlün îcâd ve ihdâsında cârî olan a'mâl ve sanâyi'in kârı mevâdd-ı gayr-ı ma'mûle ya'ni a'yân-ı mevcûdeyi buldukları hâl ve keyfiyyetden diğerk şekil ve hey'ete bi't-tebdîl intifâ' cihetiyle derece derece merâtibini terfî' [8a] ve kıymetlerin tezyîd emrine münhasır olarak zâtında mukaddem olmayan ve yâhûd mikdâr-ı kalîlden 'ibâret olan kıymetlerine ifâza-i kıymet-i zâ'ide mütehaddis ile üç guruşluk kıyye sof-ı ganemden bi'l-i'mâl kırk ve altmış ve seksân guruşluk mâla mu'âdil bir endâze çuka hâsıl olduğu gibi Bolu dağında hüdâyî nâbit ve yerinde bî-kıymet olan ağac kat' ve haşebe bi't-tebdîl İznikmid ve Der-sa'âdete îsâl ve deryâda olan balık kimesnenin mülkünde dâhil olmayarak külliyyen kıymetden 'ârî ve berü iken sayd ile mâl ve erzâk hükmüne idhâl ve

orman ve berr ve beyâbânda seyrân iden hayvanât-ı vahşiyeden tilki ve bunun emsâli canavarlar bi'l-ıstıyâd postları i'mâl olundıkda ne mikdâr mâl ihdâs ve istihsâl olduğu sehlü'l- istidlâldir. Pes a'mâl-ı insânın husûl-ı mâl emrinde küll-i yevm meşhûd olan âsâr-ı kesîresine basar-ı basîret ile nazar ve dikkat olursa bir mülk-i vâsi' ve ma'mûrun arâzî-i mevrû'a ve mevâki'-i magrûsa ve çayır ve mer'alarında ve büyüüt ve dekâkin ve kâr-hânelerinde ve îcâr ve enhârında seyr ve sibâhat iden sefâ'in ve kayıklarında ve dağ ve ormanlarında icrâ ve îkâ' olunan zirâ'at ve san'at ve ticâret misillü a'mâldan senevî îcâd ve istihsâl ve bi'l-istimta' ve'l-isti'mâl ve ibtizâl olunan emvâl ve erzâk hadden efzûn ve husûle-i ta'bîr ve ta'rîfden bîrûn olduğu celî ve rû-nümûn olmağla husûl-ı mâlik menşe'-i aslı ve ma'den-i hakikîsi i'mâl-i insân olduğında reyb ve gümân-ı mün'adim ve 'arak-ı iştibâh münhasım olur. Hatta Fransa memleketi mü'ellifin-i meşhûrîninden bir zât bu bâbda müdde'âsını isbât zımında bast ve temhîd eylediği edille-i akliyyeyi te'kîd için zikrî âtî temsil ile kelâmını tezyîd idüp der ki: Merâsim-i hazâret ve levâzım medeniyyeti rûsûh ve istihkâm bulmuş ve esbâb-ı i'mârî meh-mâ-emken mertebe-i kemâle irmiş. Bir mülk-i vâsi' ve ma'mûrun re'âyâ ve teb'ası **[8b]** beyinde icrâ ve îkâ' olunan ecnâs-ı a'mâl ve ef'âlinden senevî hâdis ve hâsıl olan emvâl ve erzâkın mikdâr-ı kıymet ve mâliyyeti ber-vech-i tahmîn takdîr olunmak murâd olursa ecnâs-ı a'mâlin ednâ ve ahkarı olan kundura pâ-pûşunu tasnî' ve i'mâl iden sınıfdan senevî hâdis ve hâsıl olan mâliyyet bi't-tahmîn ana kıyâs ile sâ'ir ecnâs a'mâl ve işgâlden hâsıl olan mâlin mikdârına min-vechin 'ilm ve vukûf-ı müstahsal olur. Meselâ Fransa devletinin el-yevm otuz iki milyon 'aded nüfûsu mevcûd olduğu i'tirâfgirde-i erbâb-ı vukûf olmağın işbû otuz iki milyon 'aded nüfûsdan rub' 'adedi kundura pâ-pûş isti'mâl itmeyüp çarık giydikleri ve yâhûd pâ-bürehne gezdikleri ve kûsûr-ı yirmi dört milyon 'aded nüfûsun sagîr ve kebîr ve zengin ve fakir her birisi senede dört çift kundura bi'l-isti'mâl ibtizâl eyledikleri farz olundıkda beher sene Fransa memâlikinde i'mâl olunan kundura çiftinin 'adedi doksan altı milyon ve işbû 'adedden mâ-adâ Fransa memâlikinde gerek li-ecli't-ticâre ve yâhûd heman müşâhede-i 'acâib ve mu'âyene-i garâib kasdıyla müsâfereten mukîm ve mevcûd-ı ecânibin isti'mâl ve gerek Fransa'da i'mâl ile diyâr-ı Amerika ve Hind-i Şarkî ve sâ'ir kunduranın revâcî der-kâr olan memâlik-i ecnebiyyeye fûruht için irsâl olunan kundura pâ-pûşunun çifti dört milyon 'adedine bâliğ olduğu farz olundıkda Fransa memâlikinde senevî yüz milyon çift kundura pâ-pûşu tasnî' ve i'mâl olduğu ve kunduranın

mevâdd-ı asliyyesi olan gûn ve kösele ve sahtiyân misillü asl-ı kerestesinin kıymetleri lede'l-ifrâz ve't-tenzîl mücerred 'amel ve üstâdiyyeleri a'lâ ve evsat ve ednâ i'tibârıyla hadd-ı vasat üzere beher çiftine üçer Fransa kıymet takdîr olduğu halde fakat kunduracı esnâfi 'amelinden senevî üç yüz milyon [9a] Fransa ya'ni on iki bin yük guruşa mu'âdil mâl hâsıl olduğu celî ve nümâyândır. Hâl-ı ângeh diyâr-ı Amerika'da mevcûd ve gayet ruhas ve bereket ile meşhûr ve ma'hûd ma'âdin-i sîm ü zerin mecmû'ndan senevî istihrâc ve istihsâl kılınan tibr-i zeheb ve fidda kıymet ve mâliyyeti ancak iki yüz otuz milyon Fransa ya'ni dokuz bin iki yüz yük guruşluk kıymete mu'âdil mâl hâsıl olduğu meşhûr ve ma'rûfdur. Pes mü'ellif-i merkûmun ber-vech-i tahmîn Fransa memâlikinde fakat kundura pâ-pûşunu i'mâl iden sınıfdan senevî hâdis ve hâsıl olan mâlın takdîri mübâlağaya himl olunup her ne mikdâr tenzîl olursa yine mâl ve erzâkın menşe'-i aslı ve ma'den-i hakikîsi ecnâs-ı a'mâl-ı insân olduğunu inkâra mecâl muhâldir.

Fasl-ı Sâni: Husûl-ı mâlın mevkûfün 'aleyh olduğu 'amelin 'alâ hidetin ta'rîfi ve aksâm-ı mu'teberesine tenvî' ve taksîmi beyânındadır. Fasl-ı sâbıkda bast ve temhîd kılınan mukaddemâtdan hâsılât ya'ni emvâl ve erzâk-ı mevâdd ve a'yânın buldukları hâl ve keyfiyyetden kıymet ve mâliyyeti mûcib başka sûret ve hey'ete tebdîl ve tahvîl ile vücûd bulduğu ve bu hâlet-i sun' ve 'amel-i beşerin ta'alluk ve icrâsıyla hâsıl olduğu gereği gibi ma'lûm ve müstebân olmağla 'amelden der-kâr olan kasd ve garaza ve anın ityân ve icrâsından zuhûr ve terettüb iden âsâr ve netâ'ic-i nâfi'aya 'ale'l-ıtlâk nazar ve mütâla'a olundıkda 'amel-i emr-i vâhid lakin icrâ ve ityânında cârî olan turuk ve suver muhtelif olarak ve ıslâhına mübâşeret olunan mevâdd ve a'yânın envâ' ve ecnâsı lâ-yu'add ve lâ-yuhsâ olduğu zâhir ve hüveydâdır. Binanen 'alâ-hazâ ta'rîf-i icmâlîsi şu vechle olabilür ki 'amel-i emr-i vâhid ve ma'nâ-i müttehid olup [9b] lakin fi'il ve icrâsı hezâr sad hezâr envâ'a müteşâ'ib ve müteferri' olur. Pes husûl-ı mâlî mûcib ecnâs-ı a'mâlın icrâ ve ikmâlinde der-kâr olan suver-i 'adîde ve turuk-ı muhtelifeye min-vechin tahsîl-i 'ilm ve ma'rifet ve ve ihâtasına medâr-ı sühûlet olmak için musanniffin ecnâs-ı a'mâlî taksîm ve beynlerinde nev'an münâsebet ve mücâneset-i der-kâr olanları bir cümleye derc ve tertîb birle üç nev'-i küllîye taksîm ve tenvî' idüp kısm-ı evvelîni 'amel-i zirâ'at ve kısm-ı sâniyi 'amel-i san'at ve hirfet ve kısm-ı sâlisini 'amel-i ticâret ile tesmîye ve tavsîf iderler. Evvelâ 'amel-i zirâ'at zer' ve gars ile istihsâl olunan ecnâs-ı hubûb ve envâ'-i esmâr ve sâ'ir her dürlü hâsılât-ı beriyye ile müştâgil ecnâs-ı a'mâlî

şâmil olduğundan mâ-adâ terbiye-i hayvanât-ı ünsiyye ve bâtin-ı arzdan istihrâc ve sath-ı zemînden istihsâl olunan envâ'-i ma'deniyyât ve hudây-ı nâbit ve bir nev' hâcetin îfâsına sâlih mecmû'-ı mevâdd ve zevâtın tahsîli ve enhâr ve ibhârda balık saydı ve dağ ve ormanlarda ve cevvi-i hevâda hayvanât-ı vahşiyye ve ecnâs-ı tuyûrun şikâr ve ıstıyâdı misillü a'mâl dahi 'amel-i zirâ'atde dâhildir. Ve'l-hâsıl tahsîl ve temlîkinde bir gûne mu'âvaza ve mübâdele sebkat ve tavassut itmeyerek mâlik ve mutasarrıfları müstahsilîn-i evvel olmaları şartıyla enhâr ve ibhâr ve zemîn misillü mu'âvenet-i tabî'at ve nefsi-i tabî'at husûl-pezîr olan ecnâs-ı mahsulâtın husûlüne masrûf envâ'-i a'mâl 'amel-i zirâ'at nev'inden ma'dûd ve mahsûbdur ve sâniyen 'amel-i san'at bâlâda ta'rîf ve tavsîf kılınan 'amel-i zirâ'atden mahsûl zevât ve eşyâya bir gûne 'amel-i sinâ'î izâfe ve ittisâl ve tebdîl-i 'ayn ile terbiye ve ıslâh için hâsılât-ı gayr-ı ma'mûleyi evvel emrde husûle getüren erbâb-ı zirâ'atden bi'l-iştirâ tasnî' ve ıslâhlarında vâki' ve cârî olan ecnâs-ı a'mâlın [10a] mecmû'undan 'ibâret olup bu takdîrce fi'il-i hayyât a'mâl-ı sanâiyyedendir. Zirâ çuka ve abâ ve kutnî misillü esvâb ve emti'ayı biçüp fi'il-i hayyât ile libâs hey'etine tebdîl etmekle mâdde-i cismiyyesine bir gûne cesâmet izâfe ve ittisâl itmeyüp fakat lebs ve isti'mâle salâhiyyetini mûcib diğerk şekl ve hey'ete tebdîl ve ana san'atıyla bir sıfat-ı âhiri izâfe ve kıymet-i zâ'ide ifâza ider. Şöyle ki zergerlik ve sâ'atcilik ve çukacılık 'amelleri a'mâl-ı sanâiyyeden olduğu gibi etmekci ve kebabcı ve poğacacı ve değirmancı ve bunların emsâli esnâfın kârları dahi a'mâl-ı sanâiyyeden olduğu âşikârdır. Zirâ bunların mecmû'u insâna ta'âm ve gıda olan hinta ve lahm ve dakîk misillü eşyâ-ı mahsûleyi iştirâ ve bi't-terbiye ve'l-ıslâh ekl ve ta'âma sâlih olacak hâlet ve keyfiyyete tebdîl idüp kıymet-i evvelîyelerine kıyem-i zâ'ide-i cedîde izâfe ve 'ilâve iderler ve 'amel-i zirâ'atden mahsûl penbe ve sof-ı ganem gayr-ı ma'mûlü rişteye tebdîl ve andan bir dokumak ve çorab örmek misillü a'mâl sinâ'î cinsinden olmağla hâatunların menâzil ve büyütda vâki' olan 'amellerinin mecmû'u 'amel-i sinâ'îden ma'dûd olduğu emri zâhirdir. Bu sûretde 'amel-i sinâ'î mücerred bi'l-i'mâl tâlibîn ve muhtâcîne fûruht ve tahsîl-i ribh ve fâ'ide kasdıyla dükkânlarda kâr-gâh ve kâr-hânelerde îkâ' ve icrâ olunan ecnâs-ı i'mâle münhasır olmayup belki kendü nefsi ve 'iyâl ve evlâ-yı isti'mâli kasdına mebnî büyütda ve menâzilde icrâ ve îkâ' olunan i'mâl 'amel-i sinâ'î cinsine dâhil olduğu celf ve bâhirdir. Sâlisen 'amel-i ticâret emvâl ve erzâk-ı mahsûlenin 'aynını bi't-tebdîl heman buldukları şekl ve hey'etde bir mekândan mekân-ı âhîriye haml ve nakl itmekden 'ibâret olmağın 'amel-i ticâretten kasd ve

menfa'at iki nev'dir. Biri envâ'-i hâsılât ve ecnâs-ı emti'a ve eşyâyı hâsıl olan mahallden [10b] ve yâhûd ruhas ve râygân olan emkineden ahz ve isti'mâl ve istimtâ'larına tâlibîn ve râgıbîne takrîb ve isti'mâllerin temkîn için mevâzı'-ı sâ'ireye nakl ve îsâl ve nev'-i diğeri tâlibîn ve râgıbînün muhtâc oldukları ve yâhûd kudretleri ta'alluk eylediği mikdârını ahz ve şirâlarına bâ'is-i sühûlet olmak üzere emvâl-i ticâretin topundan tefrîk ile aksâm-ı sagîre ve yesîre üzere ya'ni pâreleme ta'bîr olunur. Sûret ile çarşu ve bazar ve dükkânlarda bey' ve fûruhta iştigâlden 'ibâret olup 'amel-i ticâret bi-hasebi'z-zâhir emvâl ve erzâk ve ecnâs-ı emti'a ve eşyânın 'aynlarını tebdîl ve ıslâh ve terbiye misillü tezyîd-i kıymetlerini mûcib bir gûne evsâf-ı cedîde ve havâss-ı zâ'ide ifâza itmez görünür ise de 'amel-i ticâretin menfa'ati 'âm ve 'umrân-ı mülk ve memleketde medhali küllî olduğu mâ-lâ-kelemdir. Zirâ 'amel-i ticâret erbâbı 'amelîn-i âhirîn erbâbından ya'ni gerek 'amel-i zirâ'atden hâsıl olan emvâl ve erzâk-ı gayr-ı masnû'a ve gerek 'amel-i san'atdan husûl-pezîr olan hâsılât-ı masnû'a ve ma'mûleyi ruhas ve râygân üzere olan emkineden ahz ve iştirâ ve revâc ve nedret ve isti'mâllerine râğbet hüveydâ olan muvâza'a nakl ve îsâle tavassut itmese mahall-i mahsûllerinde lüzûmundan harc ve sarf olunacak mikdârdan ziyâde hâsılât-ı ihdâs ve istihsâle kimesnede râğbet ve ikdâm olmayup bit-tab' hâsılâta killet ve 'umrâna noksân terettüb ideceği zâhir ve nümâyândır. Lakin 'amel-i ticâret tavassutuyla nâhiyetîn ve eyâletîn ve yâhûd memâlik-i devleteynde mahsûl-ı hâsılâtın mahall-i mahsûllerinde harc ve isti'mâl olunacak mikdârından ziyâdesi cânibine nakl ve îsâl ve 'ale'l-husûs hâsılât-ı masnû'a ve ma'mûlenin mahall-i mahsûlü olan bilâd ve emsârdan ahz ve iştirâ ve kurâ ve sahârîde erbâb-ı zirâ'ate nakl ve isrâ birle bi'l-münâvebe ve'l-mübâdele kurâ ve sahârîde 'amel-i zirâ'atden [11a] mahsûl-ı hâsılât-ı gayr-ı masnû'a ve erzâk-ı mütenevvi'ayı bilâd ve emsârda sâkin-i erbâb-ı sînâyi'e celb ve haml ile iştigâl emri hâsılâtın revâc ve kıymetine bâ'is ve bâdî ve bâlâda mefrûz iki nahiye veya iki memleket ve yâhûd bilâd ve emsâr ahâlîsiyle kurâ ve sahârî sekenesinin ihdâs-ı hâsılât-ı kesîreye sa'y ve gayretlerini mü'eddî olup bu vechle tarafeyn-i ahâlîsi ziyâde mahsûl-ı ihdâs ve istihsâl ve mekâsib ve menâfî'ilerini teksîr ve tezyîd iderek bi'l-mu'âvaza ve'l-mübâdele hâcetleri der-kâr olan başka erzâk ve emti'anın tahsîline ve emr-i ma'âşlarının teshîline zafer-yâb olacakları âşikâr olmağla tarafeyn ahâlîsine refâh-ı hâl ve intizâm-ı ahvâl hâsıl olarak gündün güne mertebe-i yûsr ve gınâya vâsıl olurlar. Hâsılı emr-i mu'âmele ve mübâdelede 'amel-i ticâret ile tavassut olunmasa erbâb-ı zirâ'at ve ehl-i san'atdan

‘ibâret olan muhdesîn-i emvâl ve erzâka ziyâde ‘usret belki emr-i mu‘âmele ve mu‘âvazanın derece-i imtinâ‘a resîde olmasına sebeb ve ‘illet olur. Zirâ erbâb-ı zirâ‘at ve yâhûd ehl-i san‘atdan bir nev‘ mahsûlün ihdâs ve istihsâline iştigâl iden şahıs mahsûlü husûl-pezîr oldıkda eğer kendü bi’n-nefs müşteri tedârikine ‘âzim olmak lâzım gelse iştigâl eylediği kâr ve ‘amelini bir zaman terk ve ibtâl ve vaktini ızâ‘a ideceği der-kâr ve ol vechle zararı nefî‘inden ekser olacağı bedidârdır. Binâberîn ‘amel-i ticâret büyük gemiler ve ağır kârbân ile aktâr-ı ba‘îde ve memâlik-i ecnebiyyeden isticlâb ve istihsâl olunan eşyâ-ı nefîse ve zî-kıymet emti‘anın haml ve nakline münhasır olmayup belki İznikmid Körfezi’nden sagîr kayıklar ile kömür ve etrâf-ı kurâdan emsâr ve bilâda saman ve soğan ve sebze ve fevâkih misillü erzâkın haml ve nakli dahi ‘amel-i ticâret nev‘ine ve kezâlik emti‘a-i girân-bahâ ve zî-kıymet-i eşyâ ile memlû dekâkin-i ma‘mûre ve mahâzin-i meşhûrede vâki‘ olan [11b] mübâya‘ât ve mu‘âvazât ‘amel-i ticâret cinsinden olduğu gibi çay ve günlük (?) ve çanak ve çömlek fûruht olunan ‘attâr dükkânlarında ve köşe ve bucaklarında vâki‘ olan mübâya‘ât hatta çeşmelerden kırba ile büyütm ve menâzile su nakl ve îsâl iden sakkâların a‘mâlına varınca mecmû‘-ı a‘mâl ve işgâl ticâret kısmına dâhildir. Zirâ bunların mecmû‘u teksîr-i a‘mâl ile teshîl ve sâ‘il-i ma‘âşa bâ‘is ve bâdî olduğu bilâ-cidâldir. Hâsılı mâlın îcâd ve ihdâsı ‘amel-i beşerin ta‘alluk ve icrâsı ile mukaddem külliyyen bî-kıymet olan şeye ifâza-i vasf-ı kıymet ve yâhûd kalîlül-kıyme olan nesneye bi’t-terbiye tezyîd-i âsâr-ı mâliyyet ile hâsıl olduğu ve mâl nev‘inden olan zevât ve eşyanın mübâdele ve mu‘âvazaları vesâtetiyle şirâsı murâd olunan başka her dürlü emti‘a ve eşyanın tahsîl ve temlîki mümkün idüğü fasl-ı sâbıkda serd ve beyân olunan mukaddemâtdan gereği gibi ma‘lûm ve müstebân olmağın tâ‘ife-i insânın mâlik ve mutasarrıf oldukları zevât ve eşyâyı mâl hükmüne iblâğ ve îsâl iden ve vasf-ı kıymet ve hâssa-i mâliyyet bilâ-tercîh ve’t-takdîm ‘amel-i zirâ‘at ve ‘amel-i san‘at ve ‘amel-i ticâret ile hâdis ve hâsıl olduğu zâhir ve nümâyândır. Bundan sonra bu dahi ma‘lûm ola ki ecnâs-ı a‘mâldan ‘amel-i zirâ‘at nev‘inden olsun ve gerek ‘amel-i ticâret ve ‘amel-i san‘at cinsinden olsun bir cins mahsûlün hudûs ve husûlü ve rütbe-i kemâle vusûlü iki emre mevkûf olup emrîn-i mezkûrînden biri re’y ve tedbîr ve biri tahrîk-i adâlât ve a‘sâbla mübâşeret-i ‘âmil-i bi’l-yeddir. Binâen ‘alâ-hâzâ husûl-ı mâlî mûcib ecnâs-ı a‘mâl ile iştigâl iden efrâd-ı insân dahi iki kısma münkasım ve munfasıldır. Kısım-ı evvelî mübâşeret ve icrâsı musammem ‘amelden hâsıl olacak mahsûle nâsda ihtiyâc ve şirâ ve isti‘mâline rağbet ve revâc var mıdır ve revâc ve

ihitiyâc der-kâr olduğı sûretde beyne'n-nâs cârf olan kıymet ve semeninden evvel mâlın [12a] hudûs ve husûlü mevkûfün 'aleyh olduğı 'amel ve masârif-ı sâ'iresini ba'de'l-ifrâz sâni' ve 'âmiline ne mikdâr-ı ribh ve menfa'at hâsıl olur misillü tedbîri takdîm ve gereğı gibi mülâhaza ve tahmîn eyledikten sonra mahsûl-ı musammemin ihdâs ve istihsâline iktizâ iden esbâb ve levâzımı cem' ve tedârik ve tehyie i'dâd iden eşhâsdan 'ibâretdir ki anlara ıstılâh tarfkiyle mübâşirîn-i a'mâl ya'ni lisân-ı Türkîde ustalar ta'bîr olunur. Meselâ 'amel-i zirâ'atde çiftlik mültezimleri ve çûbân kahyâsı ve sâ'ir 'amel-i zirâ'atin icrâsına mühimm mülk arâzî ve tohum-ı hubûb ve öküz ve saban ve araba ve sâ'ir bunların emsâli âlât ve esbâbı tedârik ve tehyie birle kendü nefsi için 'âmil olan her kim olur ise mübâşir 'amel-i zirâ'at gürûhundandır ve kezâlik 'amel-i sînâ'îde dülger kalfası ve derzi ustası ve sefine re'isi ve bunların emsâli ve 'amel-i ticâretde mâl-ı sermâyeye mâlik ve yâhûd bi'l-istidâne mutasarrıf olup kâr ve zarar kendü nefesine 'âid olmak üzere müdebbirîn-i umûr-ı ticâret olanlar mübâşirîn-i a'mâl kısmındandır. Kısm-ı sâni'si ecnâs-ı a'mâlın mübâşeret ve icrâsında iktizâ iden tedbîr ve tasarrufda ve kâr ve zararda kat'en medhalleri olmayup nefi' ve fâ'ideleri ancak ecr-i müsemmâlarına münhasır olmağla ücret-i yevmiyye ve şehriyye ve yâhûd seneviyye ile mübâşirîn-i a'mâlın taht-ı re'y ve nezâretlerinde husûl-ı mâlî mü'eddî a'mâlda tahrîk-i adâlât ve a'sâbla 'âmilîn-i bi'l-yed olan bi'l-cümle ecîrîn makulesinden 'ibâret olup 'amel-i zirâ'atde hizmetkâr ve yanaşma ve çoban ve gündelikci ve sâ'ir bunların emsâli ve kezâlik 'amel-i sînâ'îde şâkird ve kalfa ve sâ'ir ücret-i yevmiyye ve şehriyye ve seneviyye ile 'âmilîn olan bi'l-cümle müstahdemîn ve 'amel-i ticâretde yazıcı ve sandikkâr ve mu'temed ve dellâl ve hammal ve kiracı ve sâ'ir 'amel-i ticâretin îfâ ve ikmâlinde lâzımîn ve'l-hâsıl bir nev' mahsûlün ihdâs ve istihsâli ile [12b] iştigâl iden mübâşirîn-i ecnâs-ı a'mâlın taht-ı re'y ve tedbîrlerinde 'âmilîn olan mecmû'-ı ecîrîn işbû kısm-ı sâni' sınıfından ma'dûd ve mahsûbdur. Lakin mübâşir-i 'amel başka ve 'âmil-i bi'l-yed başka şahıs olmak husûl-ı mahsûl emrinde şart-ı mutlak olmayup çok 'amellerde şahs-ı vâhid hem mübâşir-i 'amel ve hem mübâşeret eylediğı 'amelin fi'il ve icrâsında ecîr ve ma'âvin-i istîcâr ve istihdâm itmeyerek bi'n-nefs müdebbir ve 'âmil-i bi'l-yed olmak vâki' olur. Pes kendü nefis ve 'ıyâllerinin ma'âş ve me'ûnetlerin ledel-îfâ re'âyâ ve teb'ası buldukları mülk ve devletin deryâda ve karada müstahdem cünûd ve 'askerin ve cüz'î ve küllî umûr-ı devletde istihdâm olunan bi'l-cümle me'mûrînin hâcât ve me'ûnetleri ve sefer ve hazerde vâki' olan mühimmât-ı külliye-i mülkiyyenin

istitmâm ve istikmâline bezl ve sarf olunan emvâlden mâ-adâ yollarda ve sokaklarda a'mâ ve sâ'ilîn ve bir gûne kâr û kesb ile iştigâl itmeyen mecmû'-ı battâlinin erzâk ve infâklarına iktizâ iden emvâl ve erzâka işbû bâlâda mezkûr iki sınıfa mensûb efrâd-ı re'âyâ ve teb'anın a'mâlından hâdis ve hâsıl olduğu zâhir ve nümâyân olmağla bu iki sınıfdan ma'dûd efrâd-ı eşhâsın himâyet ve sıyânet birle tevfir ve teksîrine himmet ve ikdam evceb-i mûcibâtdan olduğu mâ-lâ-keâmıdır.

Fasl-ı Sâlis: Tâ'ife-i insânın ihdâs-ı mâl emrinde isti'mâl eylediği âlât ve edevât ve sâ'ir esbâb-ı müstahsale-i emvâl beyânındadır. İstihsâl-ı mahsûl ile ihdâs-ı mâl 'amel-i beşere mevkûf olduğu ve ecnâs-ı a'mâlın husûl-ı mâlda ahvâl ve keyfiyeti ne vechle cârî idüğü fasl-ı evvel ve sâ'nide gereği gibi tafsîl ve tavzîh olundu. Lakin tâ'ife-i insân âlât-ı mühimme ve esbâb-ı lâzimeye mâlik ve mutasarrıf olmadığı sûrette mâl nev'inden hiç bir nesnenin îcâd ve ihdâsına muktedir olamaz. Zirâ hayyâtın iğne ve yüksüğü ve neccârın keser ve burgusu ve sakkânın kırbası [13a] olmadığı takdîrde 'amel ve san'atını icrâ ve îfâ birle bir nesnenin îcâd ve ihdâsına kâdir olmadığı bâhir ve hüveydâdır. Pes fasl-ı sâ'nide zikr ve beyânı sebk ve takaddüm eylediği vechle ecnâs-ı a'mâlın fi'il ve icrâsında turuk ve suver lâ-yu'add ve lâ-yuhsâ olduğu gibi ihdâs-ı mâlda dahi tâ'ife-i insânın isti'mâl ve istinsârına mecbûr ve muztarr olduğu âlât ve esbâb dahi bî-hadd ve bî-hesâb olmak îcâb ider. Binâberîn inzimâm-ı ecnâs-ı a'mâl ile husûl-ı mahsûlde isti'mâl olunan âlât ve esbâb 'ale'l-ıtlâk iki kısma münkasım ve münfasıldır. Kısım-ı evvelî arz ya'ni arzda bi-hasebi't-tabî'a mevdû' kuvve-i nâmiye ve nâbite ve bâtın-ı zemînde medfûn zeheb ve fidda ve îcâr-ı nefise ve ruhâm ve ahcâr-ı mubâha ve hakîre ve ma'den kömürü ve sâ'ir envâ'-i ma'denden istihrâc olunan ecnâs-ı ma'deniyyâtdan 'ibâret olup bunların mecmû'u bi-hasebi't-tabî'a bâtın-ı arzda ve sath-ı zemînde mevcûd ve min-araf-ı Allah benî beşere mevhûb ise de kâbil-i temellük ve tasarruf olan mevcûdât-ı tabî'iyeden olmağla ba'zı eşhâsın taht-ı mülk ve tasarrufuna dâhil olmuş olduğına mebnî anlar husûl-ı mâlda âlât ve esbâb-ı tabî'iyye-i mütemellike ismiyle ma'lûm ve müte'ârifdir. Zirâ hevâ ve rüzgâr dahi sefâ'ini deryâda icrâyâ sebep-i mühimdir. Lakin hevâ ve rüzgâr ve bunun emsâli esbâb husûl-ı mâl ve îfâ-i a'mâl emrinde cümleye mubâh ve gayr-ı mütemellik olduğundan bunlardan fark ve temyîz için bâlâda zikr olunan mevcûdât-ı âlât ve esbâb tabî'iyye-i mütemellike vasfıyla tavsîf olunur ve kısım-ı sâ'nisi bi-hasebi't-tabî'a mevcûd olmayup belki yine a'mâl-ı mütekaddime-i insân ile hâdis ve hâsıl olmuş mahsûlât cinsindedir. Meselâ zer' ve

inbât-ı hubûba sebep ‘âdî olan tohum-ı hubûb yine mukaddem ‘amel-i zirâ‘atden hâsıl olmuş mâl-ı mahsûl olduğu gibi çukacılık san‘atına sebep ve mâdde-i asliyye¹⁶⁸ [4] olan sof-ı ganem [13b] ve bezzâzlık hırfetine mâdde-i asliyye olan penbe ve ketan ve sâ’ir bunların emsâli mevâdd ve esbâb ‘amel-i sâbıka-i insân ile hâsıl ve tavassut ‘amel-i ticâret ile sâni‘ ve ‘âmillerine müstahsal olmuş ve kezâlik ecnâs-ı a‘mâlin mübâşeret ve ikmâline mühim dükkân ve kâr-gâh misillü ebniye ve neccârın burgusu ve derzinin endâze ve mikrâzı ve re’isin sefinesi ve garrazın? dolabı misillü âlât ve edevât ve yine ‘amel-i zirâ‘atde âlât makamında isti‘mâl olunan öküz ve sâ’ir ecnâs-ı hayvanât ve bunların emsâli a‘mâl-ı mütekaddime-i insân ile vücûda gelmiş olmakdan nâşî bu misillü a‘mâl-ı sâbıka-i insân ile hâdis ve hâsıl olarak ecnâs-ı a‘mâlda bir cins ‘amelin îkâ‘ ve îcâresinde müsta‘mel olan âlât ve esbâb ‘ale’l-ıtlâk [14a] sermâye ve bıdâ‘a ismiyle ta‘rîf ve tesmiye kılınur ve çünkü emvâlin mikdârına mikyâs her senenin mutazammın olduğu kıymet ve mâliyyetidir. Ecnâs-ı a‘mâldan bir cins ‘amelin îfâ ve icrâsına mühim âlât ve esbâbın mâliyyetine nazaran kıyem-i bıdâ‘aya ve yâhûd kıymet-i mâl-ı sermâye vasfıyla dahi ta‘rîf ve tavsîf kılınmak enseb ve evvelîdir. Pes ecnâs-ı a‘mâl erbâbı husûl-ı mahsûlde isti‘mâl itdiği sâlifü’z-zıkr âlât ve esbâb tabî‘iyet-i mütemellikeden harâset ve girâsete sâlih arâzî ihdâs-ı mâla âlet-i a‘zam ve sîb-i ikdâmdır. Ma‘a-hâzâ mülk arâzîye dîvâr ve cidâr ve enbâr ve hırmân ve âhûr ve bunların emsâli envâ‘-i ebniye ve filâhet ve zirâ‘at levâzımından olan âlât ve ecnâs-ı hayvanât misillü a‘mâl-ı sâbıka-i insân ile vücûd-pezîr olmuş mâl-ı sermâye munzam olmadıkca arzdan istihsâl-ı mahsûl gayr-ı mümkün olduğundan ihdâs-ı mâl ile husûl-ı mahsûl emrinde müsta‘mel olan âlât ve esbâb tabî‘iyye-i mütemellikeye a‘mâl-ı

¹⁶⁸ (4) ma‘lûm ola ki erbâb-ı san‘atdan her ferdin ıslâh ve tertîb ve bir gûne hâcet benî ademin îfâsına ittisâl-ı kabiliyyet için bi’z-zât tasnî‘ne mübâşeret eylediği a‘yân eşyâya ‘ale’t-tarikü’l-ıstılâh ol san‘atın mâdde-i asliyyesi ta‘bir olunur. Zergerlik san‘atının mâdde-i asliyyesi sîm û zer ve kuzgancının ve nahhâs ve değirmancının hinta ve habbâzın dakîk misillü hâlbuki ba‘zı a‘yân eşyâ bi’z-zât istimâ‘ ve isti‘mâle kesb-i salâhiyyet-i tamme idinceye kadar sînâyi‘-i muhtelifê erbâbından bir kaç eşhâsın a‘mâl-ı mahsûsalarına muhtâc olmalarıyla ‘alâ-vechi’l-münâvebe ve’t-te‘âkub her birine intikâl eyledikçe müntakîl-i ileyh olan ehl-i san‘ata müceddeden mâdde-i asliyye olduğu âreste-i kayd-ı ihtiyâcdır. Bu emrin tanzîh ve tanzîri penbe-i gayr-ı ma‘mûldür ki penbe-i gayr-ı ma‘mûl evvel-i emrde müstahsil-i evvelî olan sâhib-i zirâ‘atin mülkünden hurûc eyledikde rişteciye ya‘ni rişteye tebdîl iden sâhib-i hırfete mâdde-i asliyye olduğu gibi sonra nessâca ve andan bi’l-îcâb basmacıya ve andan hayyâta ve andan bi’l-isti‘mâl karîn-i ibtizâl oldıkda kağıd i‘mâl iden sâhib-i ‘amele mâdde-i asliyye olduğu zâhirdir. Binâen ‘aleyh bundan sonra mâdde-i asliyye ta‘bîri her ne mahalde vârid olur ise mefhûm-ı ma‘nâ minvâl-i meşrûhü’l-meâl üzere zabt ve infihâma i‘tinâ olunur.

mütekaddime-i insân ile hâdis ve hâsıl olup bâlâda kıymet-i mâl-ı sermâye ile tesmiye kılınan zevât inzimâmına mevkûf olarak husûl-ı mâlda mâl-ı sermâye asl-ı asıl ve rûkn-i rekîn olduğu zâhir ve müstebîndir. Eğerçi lafz-ı mâl-ı sermâye zeheb ve fiddadan maktû‘ ve madrûb mikdâr-ı mu‘ayyen nukûda itlâkı beyne’n-nâs kesîrû’l-isti‘mâl olduğundan elfâza firîfte olup mefhûm ve ma‘nâya dikkat itmeyenler mâl-ı sermâye bu mahallde ebniye ve dükkân ve kâr-gâh ve ‘amel-i zirâ‘at ve san‘at levâzımından öküz ve saban ve sof-ı ganem ve penbe ve ketan misillü şeylerde bi’l-itlâk isti‘mâl olunmasına istigrâb itmek muhtemeldir. Ma‘a-hâzâ mikdâr-ı mu‘ayyen mâliyyet-i mübâdele ve mu‘âvaza tavassutuyla a‘yân-ı eşyâdan her ne şekl ve hey‘ete mütebeddil ve mütehavvil olur ise kıymet ve mâliyyet olmak haysiyyetiyle yine nefsinde mevcûd ve sıfat-ı mâliyyet ke’l-evvel anda kâ‘im ve ma‘hûd olduğu dakikasına nazar ve dikkat [14b] olundıkda sebab-i ta‘accüb mündefi‘ olur. Bu emrin tavzîh ve tanzîri şöyledir ki mikdâr-ı mu‘ayyen kıymet ve mâliyyet bugün on bin guruş ‘aynında mevcûd ve kâ‘im iken yarın belki bir sâ‘atden sonra mübâdele ve mu‘âvaza vechile bir bâb-ı menzil ve dükkân ve yâhûd bir kıt‘a arz ve bostan ‘aynlarına hulûl ve şeklini tebdîl idüp a‘yân-ı mezkûrede kıyâm ve vücûdu mümkün olduğu nümâyân olmağla kıymet ve sıfat-ı mâliyyet-i mezkûre ihdâs-ı mâl ve husûl-ı mahsûlü mûcib bir cins ‘amelin icrâ ve îfâsında müsta‘mel her ne cins âlât ve esbâb ‘aynlarında kâ‘im olur ise terzinin iğne ve mikrâz ve neccârın burğu ve desteresine varınca mâl-ı sermâyeden ma‘dûd ve ana kıymet-i mâl-ı sermâye vasfı sahîh ve hem bu ma‘nâ nefsü’l-emre mutâbık olduğu emr-i sarîhdir. Binâberîn a‘mâl-ı mütekaddime-i beşer ile hâdis ve hâsıl olarak kıymet-i mâl-ı sermâyeden ma‘dûd ve bir mülk ve devletin re‘âyâ ve teb‘ası mülkünde mevcûd olup ‘amel-i insâna ihdâs-ı mâl ve istihsâl-ı mahsûl emrinde âlât ve esbâb-ı ittihâz kılınan zevât ve eşyâ altı kısma münkasım ve münfasıl kılınur. Kısm-ı evvelî ecnâs-ı a‘mâlin ta‘ammül ve icrâsına mahsûs mevâzı‘ ve ebniyeden ‘ibâretdir. Mesela ‘amel-i zirâ‘atde yanaşma ve ecîrîn makulesinin beytûtet eyledikleri odalar ve öküz ve sâ‘ir ‘amel-i zirâ‘atde müsta‘mel ecnâs-ı hayvanâta muktezî âhûr ve sâye ve ecnâs-ı hubûbun vaz‘ ve hıfzına iktizâ iden enbâr hatta bağ ve bostan bekcisi kulübesine varınca mecmû‘-ı mesâkin ve a‘mâl-ı sanâiyyenin ta‘ammül ve icrâsına mahsûs dükkân ve kâr-hâne ve sâ‘ir bunların emsâli envâ‘-i kâr-gâhlar ve ‘amel-i ticâretde kezâlik dükkân ve mahzen ve oda ve sâ‘ir emti‘a-i ticâretin vaz‘ ve iddihârına mühim mevâzı‘ ve’l-hâsıl her ne cinsten olur ise olsun bir nev‘-i ‘amelin îkâ‘ ve icrâsına muktezî iki dîvârlı bir sakf altında kâ‘in her mevki‘ ve

mekân ecnâs-ı a'mâlın ta'ammül ve icrâsına mühim ebniyeden 'ibâretidir. Kısm-ı sâniyi ecnâs-ı a'mâl ile iştigâl iden efrâd-ı [15a] eşhâsın husûl-ı mahsûlde isti'mâl eyledikleri envâ'-i âlât ve edevâtdır. 'Amel-i zirâ'atde öküz ve camuş ve saban ve araba ve bunların emsâli ve sayd ve şikâr 'amel-i zirâ'at nev'inden olmağla sayd-ı hayvanât-ı vahşiyeye ve tuyûr erbâbının mâ-yuhtâcu ileyhî olan silâh ve bârût ve dâm ve dâne ve ıstıyâd-ı mâhî 'ameline muktezî olta ve balık ağı ve kayık ve bunların emsâli ve istihrâc-ı ma'deniyyâta iktizâ iden envâ'-i âlât ve edevât ve 'amel-i ticâretde müsta'mel kantar ve terâzu ve kîle ve re'isin sefinesi ve halat ve yelken ve lenger ve bunların emsâli ve a'mâl-ı sanâiyyede neccârın keser ve burgusu ve terzinin mikrâz ve endâzesi hatta nisvânın çıkırığı ve teymürcü ve bakırcının küreginden ta fûnûn-ı garîbe ve sınıyî'-i 'acîbe ile masnû' bârûthâne-i 'âmirenin çarhları ve cerr-i eskâl için tersâne-i 'âmirede maçine ta'bîr olunur âlete varınca teshîl-i a'mâl ve istihsâl-i emvâl emrinde a'mâl-ı sanâiyyede müsta'mel âlâtın mecmû'u âlât ve edevât nev'indedir. Kısm-ı sâlisi matâ'im ve meşârib ve melâbis ve mesâkine 'âid havâyic ve levâzımdan 'ibâretidir. Zirâ gerek mübâşîrin-i ecnâs-ı a'mâl gürûhundan olsun gerek 'âmilîn-i bi'l-yed ecîrîn tâ'ifesinden olsun husûl-ı mahsûlü mûcib bir cins 'amel ile meşgûl olan bir şahıs mübâşeret eylediği 'amelinden hâsıl olacak mahsûl lede'l-husûl anıyla bi'n-nefs ve yâhûd bi'l-mu'âvaza intifâ' vaktine kadar şahs-ı mefrûz kendü nefsi ve yâhûd 'ıyâl ve evlâdı kuvvet ve gıda ve libâs ve süknâya muhtâc ve anın kıyâm ve mübâşeret eylediği 'ameline devâmı anların vücûduna mevkûf olduğundan bunlar dahi mâl-ı sermâye nev'inden olduğu ve areste-i kayd-ı ihtiyâcdır. Kısm-ı râbi'i ecnâs-ı a'mâl-ı sanâiyye erbâbı bi'n-nefis tasnî' ve i'mâl birle ıslâh ve tertîblerine mübâşîr oldukları mevâdd ve a'yân ya'ni a'mâl-ı sanâiyyenin mevâdd-ı asliyyelerinden 'ibâretidir.[15b] Meselâ teymürcülük san'atının mâdde-i asliyyesi teymür ve kuzgancılık hırfetinin nahhâs ve çukacının sof-ı ganem ve habbâzın un ve nessâcın rişte-i penbe ve ketân ve harîr ve bunların emsâlidir. Kısm-ı hâmis 'amel-i zirâ'at ve sâ'ir ecnâs-ı a'mâl-ı sanâiyyeden hâsıl olup gerek bir gûne hâcet-i insâna sâlih olmak üzere nisâb-ı kemâle vâsıl olmuş hubz-ı matbûh gibi ve gerek bi'z-zât hâcet-i benî ademde isti'mâle kesb-i salâhiyyet için başka gûne ıslâh ve terbiyete muhtâc olarak rişte-i penbe bez olmak için nessâca ve kisve-i nisâbına iblâğ için tekrâr hıyâtet hırfetine muvaffak olan emti'a ve eşyâ misillü cemî'-i hâsılâtından 'ibâretidir. Ve'l-hâsıl bi'z-zât bir gûne hâcetde isti'mâle ta'yîn ve tahsîs ve zahire ve me'ûnet ittihâz birle kilâr ve sandıkda celb ve tevkîf olunmayup

asl-ı ihdâs ve istihsâl idenlerin dükkân ve enbâr ve kâr-hânelerinde henüz nâ-füruht kalan ve yâhûd bey' ve füruht için tüccâr yedlerinde ve dekâkin ve mahâzinde tedâvül iden cemî'-i zevât ve eşyâ mâl-ı sermâyenin işbû kısım hâmisine dâhildir. Zirâ emvâl ve erzâkdan bir nesne tâ'ife-i insânın bi'z-zât bir nev' hâcetine isti'mâle tahsîs ve kilâr ve sandıka celb ve tevkîf olundıkda ol nesne zahire ve me'ûnet için mahsûs havâyic ve levâzım kısmına dâhil olarak mâl-ı sermâye vasfından sâkıt olur. Kısm-ı sâdis zeheb ve fiddadan maktû' ve madrûb nukûddan 'ibâretidir. Hâl-ı ângeh nakd-ı madrûb bi'z-zât ihdâs-ı mâl emrinde müsta'mel âlet olmadığı der-kâr ise de aslına ve 'aynına i'tibâren mu'âmelâtta müsta'mel ve kıymet-i mütebâdileyi mutazammın mâl-ı mütekavvim olmakdan nâşî husûl-ı mahsûlde 'amel-i beşere âlât ve esbâb olan kıymet-i mâl-ı sermâyenin kâ'im ve mevcûd olduğu zevât ve eşyânın mübâya'ât ve mu'âvazâtında isti'mâl olunmağla ihdâs-ı mahsûl ile husûl-ı mâla bi'l-vâsıta a'zam-ı sebep ve gayetle elzem bir âlet olup nakd-i madrûb dahi mâl-ı [16a] sermâyeden ma'dûd olduğu ma'lûm-ı meşhûrdur. Bu cümle ile nakd-i madrûbun mu'âmelât ve mu'âvazâtta lüzûmu ancak mikyâs ve mîzân makamında sâ'ir ecnâs-ı emvâlin hîn-i istibdâllerinde takdîr ve takvîmlerine münhasır olmağla bin guruşluk nakd-i madrûb yevm-i vâhidde yigirmi belki otuz bin guruşluk başka ecnâs-ı emvâlin istibdâline kâfi ve vâfi olduğundan nakd-i madrûb sâ'ir ecnâs-ı emvâlde kâ'im ve mevcûd kıymet-i mâl-ı sermâyeye nisbet ile akall-i kalîl olduğu kâl ü kıldır. Pes işbû faslın evvelinde zikr-i beyânı sebk ve takdîm eylediği vechle sun' ve 'amel-i beşer âlât ve esbâba mâlik ve mutasarrıf olmadığı sûrette mâl ve kıymet dinmeğe şâyân bir nesnenin ihdâs ve îcâdına gayr-ı kâdir ve bi'l-'akis 'amel-i beşer olmadığı takdîrde âlât ve esbâb min-cihetin el-husûl-ı mâl ma'dûm hükmünde kalacağı zâhir olmağla istihsâl-i mahsûl ile ihdâs-ı mâl bi-eyyi-hâl 'amel-i beşer ile bâlâda meşrûh âlât ve esbâbın ictimâ' ve ittihâdına mevkûf idüğü bâhirdir. Ma'a-hâzâ ecnâs-ı i'mâl erbâbından olan bir şahıs mübâşeret ve icrâsını tasmîm ve 'azîmet itdiği bir cins 'amelin îfâ ve ikmâline mühim olan âlât ve esbâb kendü mülkü olmak şart-ı matlûb değildir. Zirâ husûl-ı mahsûle âlât ve esbâb-ı mühimmenin kıymet ve mâliyyetleri istidâne ve istikrâz ve yâhûd 'aynlarını istîcâr ile dahi tahsîl-i mümkün ve ol vechle ihdâs-ı mâl maksûdu mütemekkin olur. Bu emrin tavzîh ve beyânı şöyledir ki mülk arâzîye mâlik yetim ve dul 'avret bulunmak veya mâlik-i mülk arâzî kendü bi'n-nefs hars ve zirâ'ate kifâyet-i mikdârdan ziyâde arâzîye mutasarrıf olmak ve yâhûd kendü bi-nefsihî mübâşeret-i 'amel-i zirâ'ate rağbet itmek hâletleri vukû'unda bu

makuleler mülk arâzîlerin îcâre ve talebkâr ve kezâlik mâl-1 sermâyeye mâlik amma mübâşeret-i ‘amele muktezî ma‘rifet ve kifâyet ile gayr-1 muttasîf ve yâhûd sâ‘ir-i umûr ile müştagil olup mâl-1 sermâyelerin [16b] idâne ve ikrâza rağbetleri bedidâr olanlardan mübâşirîn-i ecnâs-1 a‘mâldan herkes mâ-yuhtâcu ileyhî olan mülk arâzîyi istîcâr ve mâl-1 resmiyenin kendüye lüzûmu olanlar mâl-1 resmiyeyi istidâne ve istikrâz mümkün olmağın ecnâs-1 a‘mâlin mübâşeret ve ikmâline mühim ve münâsib olan âlât ve esbâb erbâbına bu vechle vâsıl ve husûl-1 mahsûl maksûdu hâsıl olur. Nihâyetü’l-emr berrense bir cins mahsûlün ihdâs ve istihsâline şart-1 matlûb olan liyâkat ve iktidâr ve yâhûd istidâne-i mâl-1 resmiyeye i‘tibârı olmayup lakin kuvve-i ‘âmilesi der-kâr olmağla tahrîk-i ‘adalât ve a‘sâbla ‘amel-i bi’l-yede kabiliyyeti kendünde bedidâr olan bir şahıs mübâşeret-i ecnâs-1 a‘mâldan birine kuvve-i ‘âmile sinn-i îcâr ve ahz-1 ücret ile ta‘ayyüşe kesb-i iktidâr ider. Binâen ‘alâ-hâzâ husûl-1 mahsûlü mûcib âlât ve esbâbın mâlikîn ve mutasarrıfını her ne kadar muhtelifîn oldukları müstebîn ise de lâ-muhâle mübâşirîn-i ecnâs-1 a‘mâlin taht-1 tasarruflarında ictimâ‘ ve ittihâd itmeleriyle bu sûretde mübâşirîn-i ecnâs-1 a‘mâl merkez-i dâ‘ire-i esnâfı işgâl ve ‘ale’l-ıtlâk mûcidîn-i emvâl oldukları bâhirü’l-istidlâldir. Lakin mutasarrıf-1 mülk arâzî mülk arâzîsini îcâr ve mukâbelesinde ahz-1 bedel îcâre-i ibtidâr eylediği gibi mâlik-i mâl-1 sermâye bi’n-nefs bir cins ‘amele mübâşir değil ise de mâl-1 sermâyesin idâne ve ikrâz birle ribh ve fâ‘ide tahsîl ider ve kezâlik kuvve-i ‘âm îcâr iden şahs ecîr-i ‘ameli mukâbelesinde nâ‘il-i kesb ü kâr olduğu bedidâr olmağla merkez-i dâ‘ire-i husûl-1 emvâl olan mübâşirîn-i ecnâs-1 a‘mâlden mâ-adâ bunlar dahi bi’l-vâsıta muhdesîn-i emvâldir. Zirâ mutasarrıf-1 mülk arâzî mülk arâzîsinde bi-hasebi’t-tabî‘a mevdû‘ kuvve-i nâmiye ve hâssa-i nâbite hasebiyle ve mâlik-i mâl-1 sermâye bi’n-nefs mâl-1 sermâyesin isti‘mâl itmese de emvâl-1 sermâyesi vesâtiyle ve şahs-1 ecîr berrense mübâşir-i ‘amel değil ise de tahrîk-i ‘adalât ve a‘sâbla sarf-1 ta‘ab ve tûvân [17a] idüp husûl-1 mahsûlde medhali nümâyân olmak sebebiyle bunlar dahi bi’l-vâsıta mûcidîn-i mâldır. Hâl-1 ângeh mübâşeret-i ‘amel-i zirâ‘ate râğbîn ve lakin mülk arâzîye gayr-1 mutasarrıfın ve kezâlik a‘mâl-1 sanâ‘iyeden bir cins ‘amele ve ‘amel-i ticâretten bir nev‘ ticârete isti‘dâd ve kifâyetleri bâhir olup lakin emvâl-1 sermâyeye gayr-1 mâlikîn olan eşhâs istîcâr-1 mülk arâzî ve istikrâz-1 mâl-1 sermâye vechiyle husûl-1 mahsûle mühim âlât ve esbâba nâ‘ilîn olmak imkânını takdîm ve tebyînden maksûd husûl-1 mahsûl mevkûfün ‘aleyhim olduğu âlât ve esbâb şahs-1 vâhidin silk-i mülkünde ictimâ‘ ve ittihâd itmediği sûretde dahi istîcâr-1

arâzî ve istidâne-i emvâl sermâye tarîkiyle dahi husûl-ı mahsûle mühim âlât ve esbâbın mübâşirîn-i ecnâs-ı a'mâlin taht-ı tasarruf ve zîr-i idârelerinde ictimâ' ve ittihâdı mümkün ve ihdâs-ı mahsûl maksûdu mütemekkin olduğu 'aks-ı kazıyye ile tahkîk ve beyândır. Yohsa husûl-ı mahsûle şart-ı matlûb olan âlât ve esbâbın şahs-ı vâhidin silk-i mülkünde bulunması imkândan hâric idüğünü tibyân değildir. Zirâ mülk arâzîye mutasarrıf olan şahıs 'amel-i zirâ'ate muktezî mâl-ı sermâyeye dahi mâlik kezâlik 'amel-i san'at ve 'amel-i ticâret erbâbından olan eşhâs a'mâl-ı mezkûrenin mübâşeretine muktezî mâl-ı sermâyeye dahi mutasarrıf olup ecîr istîcâr ve istihdâm itmiyerek kendüleri bi'z-zât hem mübâşirîn-i 'amel ve hem 'amel-i bi'l-yede bi-nefsihî meşgûlîn olmak kesîrû'l-vukû' olduğu emr-i şüyû'dur. Meselâ mülk arâzîden ma'dûd bağçeye mâlik ve mutasarrıf olan bağçıvan zer' ve inbât-ı sebze 'ameline iktizâ iden âlât ve esbâb kendü mâl-ı sermâyesi olarak yanaşma ve şâkird istihdâm ve ecîr istîcâr dahi itmeyüp bağçıvanlık 'ameline 'âid 'amel-i bi'l-yede kendü bi'n-nefs mübâşeret eylediği takdîrde şahs-ı mefrûz cihet-i sâlise ile müstahsil ve mûcid-i mâldır. Zirâ hem mülk arâzî ve hem mâl-ı sermâyeye mâlik [17b] ve mutasarrıf olarak tahrîk-i 'adalât ve a'sâbla dahi 'âmil olduğu zâhir ve kezâlik mülk arâzîye mâlik dihkânı bir ferd öküz ve sâ'ir 'amel-i zirâ'ate mühim ve muktezâ âlât ve esbâb kendü mâl-ı sermâyesi olarak kendü bi'n-nefs 'âmil-i bi'l-yed olduğu sûrette evvel dahi cihet-i sâlise-i meşrûha üzere müstahsil-i mahsûl olduğu emr-i bâhirdir. 'Amel-i sînâ'î ve 'amel-i ticâretde dahi hâl-ı minvâl meşrûhü'l-meâl üzere cârîdir. Şöyle ki duhân kıyıcısı mübâşir-i 'amel-i san'atdır. Zirâ kendü nefsi için 'âmidir ve hem sâhib-i mâl-ı sermâyedir. Zirâ mâl-ı sermâye nev'inden olan havân ve bıçakları kendü mülküdür ve hem 'âmil-i bi'l-yedir. Zirâ duhân kıyıcılığı san'at olmak takrîbiyle ana bi'n-nefs mübâşeret itmişdir ve bâ-husûs ecnâs-ı a'mâlden bir cins 'amele mübâşir olan bir şahıs mübâşeret eylediği 'amelin icrâ ve îkâ'ına mühim âlât ve esbâb ya'ni mâl-ı sermâyenin hiç olmaz ise bir mikdârı kendü mülkü olmamak derecelerinde fakir ve bî-nevâ olmak nâdirü'l-vukû'dur. Bundan sonra bu dahi ma'lûm ola ki kimesnenin mülk ve tasarrufunda olmayup mübâh-ı mutlak olan mevâki'de ya'ni deryâda sayd-ı mâhi ve istihrâc-ı derârî misillü a'mâlde husûl-ı mahsûle ancak 'amel-i beşer ile mâl-ı sermâyenin ictimâ' ve ittihâdı kâfidir ve kezâlik a'mâl-ı sanâ'iyeleri gâlib Felemenk ve İngiltere ve Fransa devletleri ve meh-mâ-emken sâ'ir her devlet ve hükümetde vâki' olduğu gibi penbe ve harîr ve sof-ı ganem ve cülûd gayr-ı ma'mûle-i hayvan ve bunların emsâli memâlik-i ecnebiyyede

‘amel-i zirâ’atden hâsıl olan mahsûlât-ı beriyye ve gayr-ı ma‘mûleyi vesâtet-i ‘amel-i ticâret ile celb ve ıslâh ve tertîblerinden hâsıl olan emvâlin husûlünde ‘amel-i beşer ile mâl-ı sermâyenin ittihâdı vâfidir. Zirâ hâsılât-ı gayr-ı ma‘mûle-i merkûmenin şîrâsında i‘tâ olunan bedel mâl-ı sermâye nev‘inden olduğı bâhir ve hüveydâdır. Hâsılı cemî‘-i a‘mâl-ı sanâi‘yyede ‘amel-i insân ile mâl-ı sermâye ictimâ‘ ve ittihâd eyledikleri sûretde **[18a]** husûl-ı mahsul ile ihdâs-ı mâl emrinde zemîn ve arâzî dâhil olmak şart-ı matlûb değildir. Meğer a‘mâl-ı sanâi‘yyenin fi‘il ve icrâsı vâki‘ olduğı mevâki‘ ve emkine mülk arâzî vâsına şâyân ola. Hâl-ı ângeh nefsü’l-emre dikkat olunsa bu ma‘nâ ya‘ni a‘mâl-ı sanâi‘yyenin işlendikleri mevâki‘e mülk arâzî itlâkı hakikat-ı emre mutâbık ve ahrâdır. Pes böyle olduğı sûretde emvâl-ı sermâye kesîr oldıkda mevki‘-i mazîk ve zemîn-i yesîrde i‘mâl-ı vefîre ikâ‘ ve icrâ ve emvâl-ı mevfüre istihsâl ve istifâ mümkün idüğü zâhir ve rû-nümâdır. Binâen ‘alâ-hâzâ her mülk devletin âsâr-ı ma‘mûriyyeti olan servet ve yesâr ve esbâb-ı miknet ve iktidârı ve vüs‘at-ı memâlik ve füşat-ı arâzî ve mesâlikine makîs olmayup belki re‘âyâ ve teb‘asının mâlik ve mutasarrıf oldukları emvâl-ı sermâyelerinin killet ve kesreti nisbeti üzere vâki‘ olduğına bundan ziyâde delîl-i sahîh ve bürhân-ı sarîh olamaz. Hikmeti şu sebebe mebnîdir ki âmel-i zirâ‘at nev‘inden olan ecnâs-ı a‘mâl her mülk ve devletin zîr-i hükmünde olan memâlik ve arâzînin ve vüs‘atı ile müttesi‘ ve münbasit ve tenüklüğü ile mahdûd ve munkabız olduğı zâhir ve nümâyândır. Zirâ ne mülk ve devlet ‘ale’l-‘umûm hudûd ve sügurîn-i tevsî‘e her vakt fırsat-yâb olur ve ne re‘âyâ ve teb‘ası ‘ale’l-infirâd mâlikîn ve mutasarrıfın oldukları emlâk ve arâzîlerini mevki‘ ve iklîm cihetiyle âb ve hevâsını tagayyür ve ıslâh birle bi-hasebi’t-tabî‘a bulunduğı dereceden ziyâde menbet ve mahsûl-dâr itmeğe muktedir olurlar. Lakin bunun hilâfı her mülk ve devletin re‘âyâ ve teb‘ası emvâl-ı sermâyelerin ilâ-gayri’n-nihâye teksîr ve tevfir birle dâ’ire-i a‘mâl-ı sanâi‘yye ve umûr-ı ticâretlerin tevsî‘ emri kudret ve irâdetlerine menût ve ol vechle mürettibe-i yüsîr ve gınâya vusûl sa‘y ve himmetlerine merbût ve meşrûtdur. Muhassılı’l-keâm bir gûne hâcet-i benî ademin ifâsına sâlih şerîf ve hasîs bir cins mahsûlün **[18b]** hudûs ve husûlü işbû fasl-ı sâlisede ta‘rîf ve tavsîf kılınan mebâdî ve esbâb-ı sâliseye ya‘ni ‘amel-i beşer arz ve zemîn ve mâl-ı sermâyenin ictimâ‘ ve ittihâdına mevkûf olup hatta arz ve zemîn zikr ve beyânı sebk iden âlât ve esbâb-ı tabî‘iyye-i mütemellikenin a‘zam ve ekberi ve sâ’ir envâ‘-i ma‘deniyyât ve bunların emsâli mecmû‘-ı âlât ve esbâb-ı tabî‘iyye-i mutasarrıfanın şâmil olduğına mebnî zikr-i hâl idâre-i mahall kabîlinden

olmak üzere arz ve zemîn müştemil olduğu sâ'ir cemî'-i âlât ve esbâb-ı tabî'iyye-i mutasarrıfa ile husûl-ı mâl emrinde bir asl ve mâl-ı sermâye diğeri bir asl ve 'amel-i beşer dahi kezâlik bir asl olmak haysiyyetiyle bunlara husûl-ı mâlî mü'eddî olduklarına binâen ta'bîr ve 'ahd ile 'ale't-tarîkü'l-istilâh usûl-ı müstahsale-i mâl ıtlâk olunur. Binâberîn her mülk ve devlet ve sâ'ir bir gûne nizâm ve ahkâm tahtında idâre olunan cemâ'at-i nâsın mürekkebi olduğu efrâd-ı eşhâsın kıyâm ve bekâsını mûcib havâyic-i zarûriyye ve gerek her dürlü mühimmât ve tasarrufât-ı sâ'iresine bezl ve sarf olunan emvâl ve erzâk işbû usûl-ı müstahsaleden hâdis ve hâsıl ve sâha-ı vücûda vâsıl olurlar. Eğerci verâset ve bahş ve hibe ve ihsân misillü esbâb ve vesâ'il-i meşrû'a ve gerek nehb ve gasb ve serika gibi gadr ve harâmı mûcib ve vücûh-ı memnû'a ile mâla dest-res olmak mümkündür. Lakin bu sûretler ile kabza-i tasarrufa idhâl olunan mâl tarîk-i 'âdî ve sebep-i tabî'î ile icâd olunmuş mâl hâdis olmayup belki bâlâda şerh ve tafsîl kılınan usûl-ı müstahsaleden hâdis ve hâsıl olmuş mâl-ı mahsûl mevcûdîn-i asliyye ve mâlikîn-i hakikiyyesin bi't-tebdîl bir şahısdan diğeri şahsa insirâf ve intikâl hâletinden 'ibâret olduğu zâhirü'l-istidlâldir. İmdi her mülk ve devletin hudûd-ı mülkiyyesinde dâhil re'âyâ ve teb'asının kesb ü ticâret ve esbâb-ı ma'âş ve menfa'atlerinin mikdâr ve kemmiyeti işbû usûl-ı müstahsaleden bi-hasebi'l-âde beynlerinde tefâzul ve tefâvüt [19a] üzere mâlik ve mutasarrıf oldukları eshâm ve hâssalarının kıllet ve kesreti nisbeti üzere vâki' olup her mülk ve devletin dahi irâdât ve 'âidâtından hâsıl olan emvâl-ı mirîyyesinin kemmiyet ve mikdârı re'âyâ ve teb'asının kesb ü ticâret ve menâfi' ve hâsılâtlarının kıllet ve kesreti üzere hâsıl ve müterettib olduğu ve ta'bîr-i âhir ile her mülk ve devletin hars ve gars ile ma'mûl mâdde-i mevrû'a ve ma'mûresi ne kadar vâsi' ve emvâl-ı sermâyesi ne kadar kesîr ve ecnâs-ı a'mâlî ya'ni husûl-ı mâlî mûcib bir cins 'amel ile iştigâl iden efrâd-ı re'âyâsının 'aded-i nüfûsu ne kadar ziyâde ise ol mülk ve devletin ol kadar âsâr-ı ma'mûriyyet ve esbâb-ı gınâ ve serveti gâlib ve izdiyâd-ı 'azamet ve şevketini müstevcib idüğü ta'rîf ve tavsîfden ganî tatvîl-i kelâmdan müstagnîdir.

Fasl-ı rabî': Kıymet-i mâl-ı sermâyenin hakikat-ı zât ve mâhiyeti ve anın husûl-ı mâl emrinde tarîk-i isti'mâlî ve efrâd-ı nâsın mülk ve tasarruflarında sûret-i teksîr ve terâkümü beyânındadır. Fasl-ı mütekaddimde kıymet-i mâl-ı sermâyenin ancak ta'rîf ve taksîm ve husûl-ı mâlda vücûdu şart-ı akdem ve rûkn-i a'zam olduğu imâ ve tefhîm ile iktifâ olup bu fasıldan maksûd mâl-ı sermâyenin hakikat-ı zât ve mâhiyetini ve husûl-

ı mâlda vâki‘ olan medhali ve sûret-i isti‘mâlini beyân ve tafsîl olmağla zikr-i âtî mukaddime ile merâm ve maksûda şu vechle şürû‘ ve mübâderet olunur ki mâl nev‘inden olan cemî‘-i zevât ve eşyânın sıfat-ı müşterekesi anlarda mevcûd hâssa-i intifâ‘ ya‘ni tâ‘ife-i insânın hâcât-ı kesîre ve tasarrufât-ı muhtelifesinden bir nev‘ hâcetin bi’z-zât ve yâhûd bi’l-vâsıta îfâsına sâlih hâssa ve keyfiyyetleri olmağla mâl-ı mütekavvim olan a‘yân ve eşyânın muttasıf oldukları işbû hâssa-i intifâ‘ ya bi-küllihâ ve yâhûd bi-vech mâ-ifsâd ve ifnâ olunmaksızın anlar **[19b]** ile intifâ‘ ve temettu‘ gayr-ı mümkün idüğü ve bu isti‘mâl ve istimtâ‘ hâleti anlarda kâ‘im ve mevcûd olan kıymet ve sıfat-ı mâliyyetin mahv ve izâlesini mü‘eddî olduğu zâhir ve nümâyândır. Meselâ ta‘âm nev‘inden olan me’kûlât ekl emrinde yeniden ve bi-küllihâ karîn-i fesâd ve fenâ ve libâs ve siyâb ve büyût ve süknâ ve emti‘a-i beyt ve bunların emsâli bi-hasebi’z-zâhir her ne kadar bekâ-ı ‘ayn üzere isti‘mâl ve istimtâ‘ olundıkları görünür ise de küll-i yevmin tedric ile bi-vech mâ-fersûde ve rehîn ve ibtizâl ve ibtilâ oldukları rû-nümâdır. Bu sûretde istihlâk-ı mâl ma‘nâsı mâl nev‘inden olan a‘yân-ı eşyânın bi’l-isti‘mâl ve istimtâ‘ kıymet ve sıfat-ı mâliyyetleri mahv ve izâlesinden ‘ibâret olmağla istihlâk olunan mâlın mikdâr ve kemmiyeti dahi mâl-ı müstehlikin kıymet ve mâliyyeti i‘tibârıyladır. Yohsa sûret-i nev‘iyye ve hey‘et-i cismiyyesine makîs değildir. Binâen ‘alâ-hâzâ fasl-ı evvelde husûl-ı mâl ta‘rîfinde ihdâs-ı mâl îcâd-ı kıymet ve mâliyyet emrinden ‘ibâret olduğu tahkîk ve isbât olduğu gibi bu emrin hilâfî izâle-i kıymet ve ifnâ-i sıfat-ı mâliyyet hâleti bezl ve istihlâk-ı mâl keyfiyyetinden ‘ibâret olduğu muhakkak ve müsbetdir. Pes îcâd-ı kıymet ve ihdâs-ı sıfat-ı mâliyyet teksîr-i emvâl ve menâfi‘i mücib olduğu gibi bezl ve istihlâk-ı kıymet ve izâle-i sıfat-ı mâliyyet ızâ‘et-i mâl ve taklîl-i menâfi‘i müstevcib idüğü dahi zâhir ve ‘ayândır. Bu sûretde mâl nev‘inden bir nesne-i şerîf ve hasîs her ne ise ve bezl ve istihlâkından kasd ü garaz her neye mebnî olur ise gerekse usûl-ı havâyicden bir gûne hâcetin îfâsına mebzûl olsun gerekse zevkiyyât ve huzûz-ı nefsâniyyeye ‘âid bir hazz ve lezzetin istîfâsına müstehlik olsun ifnâ-i mâl ve istihlâk-ı kıymet ve mâliyyet hâletinden ‘ibâretdir. Pes emvâl ve erzâkın îcâd ve ihdâs ve sarf ve istihlâkında bi’l-istisnâ-i cârî olan **[20a]** işbû kâ‘ide-i külliyyenin hakâyık ve dakâyıkı bu vechle mefhûm oldıkda sarf ve istihlâk-ı mâl kasd ü garazı zıdd ve muhâlif iki vechle vâki‘ olur. Vechin biri bir ferd kendü nefsi ve yâhûd ‘iyâl ve evlâdına ‘âid bir gûne hâcetin îfâsına mâl nev‘inden olan bir nesneyi sarf ve istihlâk eyledikde bu fi‘ili ile maksûdu olan hâcetin îfâsı bi’l-fi‘il vâki‘ olmağla mâl-ı

mezbûr hakîkaten ya'ni hissene ve hükmen müstehlik olmak ve vech-i âhiri husûl-ı mâli mûcib bir cins 'amele mübâşeret iden bir şahıs mâlik ve yâhûd bi'l-istidâne mütemellik olduğu bir mikdâr mâl ve yâhûd ta'bîr-i müterâdifi mikdâr-ı mu'ayyen kıymet ve mâliyyet her ne a'yân ve eşbâhda kâ'im ve mevcûd olur ise zemân-ı müteahhirede yine mütehaddis ve mütehassıl ve tekrâr silk-i mülküne dâhil olmak kasd ve 'azîmete mebnî sarf ve istihlâk olunmaktan 'ibâret olup işbû iki sûret ile dahi bezl ve sarf olunan mâl hissene ve hakîkaten müstehlik olmuştur. Zirâ iki sûretde dahi kıymet ve mâliyyeti kâ'im ve mevcûd olduğu a'yân eşyâ mahv ve izâle olunmuştur. Hâl-ı ângel sûret-i evvelide 'ayn ve mâliyyet külliyyen mezbûl ve müstehlik-i kıymet ve mâliyyeti başka cins a'yân eşyâda ya'ni hâsıl olan mahsûlde tekrâr mütehaddis ve mütehassıl olduğu emr-i bâhirdir. Pes mâl-ı sermâye istihsâl-ı mahsûl ile ihdâs-ı mâl kasd ve 'azîmetine mebnî sûret-i sâniye üzere bezl ve istihlâk olunmak için tehye ve a'dâd birle vakf kılınan ecnâs-ı emvâlden 'ibâretidir. Binâen 'aleyh bir nev' mahsûlün ihdâs ve istihsâline şürû' ve mübâderet iden mübâşirîn-i ecnâs-ı a'mâldan bir şahsın fi'il ve 'ameline nazar-ı te'emmül olundıkda i'mâl ve islâhına mübâşeret eylediği şeylerin 'aynların ifsâd ve ifnâ ve icrâ-ı 'amelde isti'mâl kıldığı âlât ve edevâtı ibtizâl ve ibtilâ ve istihdâm [20b] itdiği ecîrin ve 'amelinin vakt ve zemânların ızâ'et ve imhâ eylediği zâhir ve rû-nümâdır ve bu vechle mezbûlât ve müstehlikât husûl-ı mahsûle mebâdî ve mukaddemât ve ihdâs-ı mâla esbâb ve âlât olmağla anlara kıymet-i mâl-ı sermâye vasfı lâyük ve ahrâ olduğu hüveydâdır. Zirâ bu vechle müstehlik olan kıymet ve mâliyyet hükmen müstehlik olmayup ol 'amelden hâsıl olan mahsûlün kıymetinde mütehaddis ve mütehassıl ve mâl-ı müstehlikin kıymet ve mâliyyeti mazmûn olduğu rû-nümûndur. Bu emrin tanzîh ve tanzîri şöyledir ki 'amel-i zirâ'at erbâbından olan bir şahıs inbât-ı hubûb ile ihdâs-ı mahsûl kasdıyla zîr-i zemîne ilkâ eylediği tohum-ı hubûb 'amel-i zirâ'atden mahsûl ve hâcet-i ekle sâlih mâl-ı mütekavvim olmağla anı zîr-i zemîne ilkâ eyledikde 'aynı ifsâd ve kıymeti istihlâk olunduğu âşikârdır. Zirâ tohum-ı mezbûrun bir kaç günden sonra zîr-i zemînden tekrâr istihrâcî mümkün olsa ve fûruhtu murâd olursa kıymeti fâsid ve revâcî kâsid olmağla hakîkatde hükmi mâliyyetden sâkit olmuş idüğü zâhirdir. Kezâlik filâhet-i arz fi'ilinde saban âletini sevk iden ve orak biçmek 'amelini edâ iden 'âmilîn-i bi'l-yed olan ecîrînin 'amellerin mübâşir-i 'amel-i zirâ'at olan şahs-ı mefrûz şirâ ve a'mâl-ı mübâya'a-ı mezkûreyi mübâşir olduğu 'amelin icrâ ve îkâ'ında sarf ve ifnâ eylediği zâhir ve hüveydâdır. Zirâ ahîrîn-i merkûmeynin filâhet-i arz ve orak biçmekden

‘ibâret olan ‘amellerini icrâ esnâsında mürûr iden vakt ve zemânların başka emre sarf itmek mümkün olmayup sevk-i saban ve hasâd fi‘illerine hasra muztarr olmalarıyla ‘amelleri ol fi‘ilde mebzûl ve müstehlik olduğu ezherdir. Kezâlik mübâşir-i ‘amel-i zirâ‘at olan şahs-ı mefrûz amel-i zirâ‘atinin îfâ ve ikmâline mühim olan öküz ve saban ve teymür ve bunların emsâli cemî‘-i âlât ve edevât ve dîvâr ve cidâr ve enbâr ve süknâ ve bunların emsâli ‘amel-i zirâ‘at muktezâsından [21a] olan levâzım ve esbâbdan ba‘zısı tohum-ı hubûb ve saban âletinin sevkinde vâki‘ olan ‘amel gibi külliyyet ile yeniden mebzûl ve müstehlik ve ba‘zısı öküz ve saban ve teymür ve ebniye misillü şeyler tadrîc ile fersûde ve karîn-i ibtilâ oldukları rû-nümâdır. Zirâ re’s senede ibtidâ-i mübâşeret-i ‘amel-i zirâ‘atde vâki‘ olan kıymetleri ile sene hitâmında ba‘de’l-istihsâl mahsûl vâki‘ olan kıymetlerinde tefâvüt der-kâr olduğu âşikâr olmağla bi’l-ibtizâl ve’l-ibtilâ kıymet ve mâliyyetlerinin birer cüz‘ü müstehlik olmuş idüğü bedidârdır. Ma‘a-hâzâ gerek külliyyet ile müstehlik ve gerek tadrîc ile fersûde olup kıymet ve mâliyyetlerine terettüb iden noksân ve tefâvüt isti‘mâllerinden hâsıl olan mahsûlün kıymetinde mütehâddis ve mütehassıl olmağla kıymet-i mâl-ı sermâye bu vechle idâme olunduğı rû-nümâdır. Zirâ böyle olmasa mübâşir-i ‘amel-i zirâ‘at olan şahs-ı mefrûz zarar ve hasâra mazhar ve mübâşeret-i ‘amel-i zirâ‘ati terke muztarr olacağı âcil ve ezherdir. A‘mâl-ı sanâi‘yyenin icrâsında cârî olan ahvâl dahi tıbk-ı minvâl meşrûhü’l meâl gibidir. Şöyle ki her ‘amel-i sanâi‘yyenin icrâ ve ikmâlinde ol san‘atın mâdde-i asliyyesi ve sâ’ir âlât ve edevât ve kâr-gâh ve kâr-hâneden ‘ibâret olan a‘yân ve eşyânın ba‘zısı külliyyet ile müstehlik ve ba‘zısı tadrîc ile bi’l-ibtizâl fersûde olarak kıymet ve mâliyyetlerine noksân terettüb eylediğı zâhir ve lakin bunların isti‘mâl ve istihlâkından hâsıl olan mahsûl kıymetinde tekrâr mütehâddis olduğu emr-i bâhirdir. Meselâ sabun dedikleri nesneyi tabh ve i‘mâl iden sabuncu san‘atının mâdde-i asliyyesi olan revgan-ı zeyt ve tuz ve kirec ve hatab ve bunların emsâli tabh-ı sabun ‘amelinde külliyyet ile ifnâ ve kazgan ve firun ve kâr-hâne ve sâ’ir bunların emsâli âlât ve esbâb tadrîc ile ibtizâl ve ibtilâ olunarak kıymet ve mâliyyetlerine noksân terettüb eylediğı nümâyândır. Lakin sabun-ı matbûhdan ‘ibâret olan mahsûlün [21b] kıymetinde tekrâr mütehâddis ve kıymet-i mebzûle ve müstehlike mazmûn olduğu rû-nümûndur. ‘Amel-i ticâretde dahi hâl bu minvâl üzere cârîdir. Eğerçi mübâşirîn-i ‘amel-i ticâret mübâyâ‘ât ve mu‘âvazâtıyla meşgûl oldukları a‘yân eşyâ emr-i mübâdelâtda müstehlik değildir. Lakin îfâ-i ‘amel-i ticâretde vâki‘ olan fi‘il ve ‘amelleri ve emvâl-ı ticâretin haml ve naklinde araba ve bâr-

gîr ve kayık ve sefine misillü a‘mâlin istfîcârı bedeli müstehlik olarak emvâl-ı ticâretin ribh ve fevâ’idinde tekrâr mütehaddis ve mütehasıl olarak kıyem-i müstehlikeyi zâmin olmağla kıymet-i mâl-ı sermâye bu vechle dahi idâme ve ibkâ olunduğı bâhir ve hüveydâdır. Pes bu tafsilâtdan ma‘lûm ve müstebân olur ki mâl-ı sermâyenin husûl-ı mahsûl emrinde vücûdu bir cins ‘amelin îfâ ve ikmâline mühim olan âlât ve esbâbın istihsâl ve istihzârına mahsûs olup âlât ve esbâb-ı mühimme-i mezbûreden ‘ibâret olan a‘yân eşyâ ba‘de’l-bezl ve’l-istihlâk kıymet ve mâliyyetleri tekrâr başka eşkâl ve a‘yânda mütehasıl ve mütehaddis olarak bu siyâk üzere ‘ale’t-temâdî tekrâr bi-tekrâr ba‘de’l-bezl ve’l-istihlâk başka cins a‘yânda mütehaddis ve mütehasıl olmağla dâ’imen ve müstemirren idâme ve istibkâ emrine münhasır ve mevkûfdur. Muhassılı’l-keâm mâl-ı sermâye husûl-ı mahsûlün muhtâc-ı ileyhim olduğı âlât ve esbâb ‘aynlarında sarf ve istihlâk olunmak üzere vakf olunmuş mikdâr-ı mu‘ayyen kıymet ve mâliyyetden ‘ibâret olduğına binâen mikdâr-ı mu‘ayyen kıymet ve mâliyyet mâl-ı sermâye ile tavsîf ve tesmîye olunmak nakd-i madrûb ‘aynında bulunmak şart-ı matlûb olmayup belki ol kıymet ve mâliyyet hakîkaten mâl-ı sermâye vasfına sezâ-vâr ve şâyân olmak için mutlaka ihdâs-ı mahsûl kâd ve ‘azîmetine mebnî mübâşeret olunan bir cins ‘amelin îfâ ve ikmâline münâsib ve mühim âlât ve esbâb ‘aynlarına kâbil-i hulûl olmak evsâfî ile ittisâfî kâfidir. Binâen ‘alâ-hâzâ kıymet-i mâl-ı sermâyenin hakîkat-ı zât ve mahiyyeti [22a] ve husûl-ı mahsûl emrinde keyfiyyet-i isti‘mâli bu vechle ma‘lûm ve mefhûm oldıkda muvakkaten bulunduğı a‘yân ve eşbâhdan sarf-ı nazar kıymet-i mâl-ı sermâye hezâr güne a‘yân eşyâda kâ’im ve mevcûd olduğı hâlde aktâr-ı ma‘mûre-i dünyayı seyrân ve devrân ve a‘yândan a‘yâna tebeddül ve intikâl eylediğı sûretde dahi yine bâkî ve müstedâmdır. Meselâ medine-i İzmir iskelesinden bi’l-farz penbe ve harîr ve bunların emsâli hâsılât-ı gayr-ı masnû‘a bir sefineye tahmîl ve İngiltere memâlikine tesbîl olunarak anda basma ve harîrden mensûc ve masnû‘ ecnâs-ı emti‘a ve eşyâ mukâbelesinde ta‘vîz ve istibdâl olundıkdan sonra ol emti‘a ve eşyâ Amerika diyârına isbâl ve anda tâlibîne lede’l-bey‘ semeninden hâsıl olan mâlî hâm şeker ile istibdâl ve andan Fransa ve yâhûd İngiltere’ye ircâ‘ ve îsâl olunarak ol hâm şeker anda ıslâh ve terbiye ve sükker-i murabbâyâ tebdîl olundıkdan sonra yine İzmir iskelesine vârid ve vâsıl olup bey‘ ve fûruht olunmağla işbû mâl-ı sermâye iki yüz bin guruşluk kıymet ve mâliyyetden ‘ibâret olduğı farz olunsa bunca a‘yân ve eşkâle mütebeddil ve mütehavvil olmuşken kıymet ve mâliyyet idâme ve ibkâ olunarak mâlik ve mutasarrıfı her kangı

mülk ve devletin re'âyâ ve teb'asından ise mâl-ı mezbûr ol mülk ve devletin cümle-i envâl-ı sermâyesinden mahsûb ve esbâb-ı servet ve i'mârından ma'dûd olduğu emr-i gayr-ı meşkûkdur. Pes bu beyândan ma'lûm ve müstebân olur ki kıymet-i mâl-ı sermâyeden 'ibâret olan mâl her ne kuvvet ve her ne cins 'amelde isti'mâli murâd olunur ise ol 'amelin icrâ ve ikmâline münâsib ve cüsân olan a'yân eşyâya tebdîl oluna geldiği nümâyândır. Şöyle ki menzil ve tarla ve dükkân misillü şeylerin şirâ' ve temellükü murâd olundıkda nukûda tebdîl ve mu'âmele ve mübâdele ile hâsıl olan 'amel-i ticâret kâs olundıkda ecnâs-ı emti'a ve envâ'-i erzâk 'aynlarına tahvîl ve a'mâl-ı sanâi'yyeden bir cins hîrfetin mübâşeret merâm olunur ise 'amel-i [22b] mezkûrun îfâ ve ikmâline mühim mevâdd-ı asliyye ve âlât ve esbâb-ı sâ'ireye tagyîr olduğu zâhir ve müstenîrdir. Binâen 'aleyh kıymet-i mâl-ı sermâye işbû mezkûrâtdan her ne a'yân ve eşyâda bulunur ise hükm-i tercih ma'dûm ve ma'nâ-i tefâzul ve tefâvüt gayr-ı mefhûmdur. Zirâ bunların mecmû'ndan asl-ı maksûd mâl-ı sermâyenin kıymet ve mâliyyetidir. Ve'l-hâsıl kıymet-i mâl-ı sermâye kâ'im ve mevcûd olduğu a'yân ve eşyâ madem ki 'ayn ve kıymet külliyyen ve ebeden mahv ve ma'dûm olmak vecihiyle benî ademin îfâ-i hâcetini mü'eddî bi'z-zât bir gûne hâcetin îfâsına sarf ve istihlâk olunmayup ihdâs-ı mahsûl ile îcâd-ı mâl emrinde mezbûl ve müstehlik olarak hâsıl olan mahsûlün kıymet ve mâliyyetinde mütehaddis ve mütehassıl ola. Kâ'im ve mevcûd olduğu a'yân ve eşyânın nev' ve cinsi kat'a şâyân ve i'tibâr ve tercih ve takdîme sezâvâr değildir. Pes imdi ecnâs-ı a'mâlin mübâşeret ve icrâsında kıymet-i mâl-ı sermâye mezbûl ve müstehlik ve yine ol 'amelden hâsıl olan mahsûlün kıymet ve mâliyyetinde mütehaddis ve mütehassıl olarak mâl-ı müstehlik mazmûn olur deyu merreten ba'de uhrâ güzêrân iden ta'bîrin zâhirine nazaran husûl-ı mahsûlü mûcib bir cins 'amelin îfâ ve icrâsı hitâmında kıymet-i mevcûde ba'de'l-istihlâk kable'l-mübâşere-i 'amel bulunduğu meblağa iblâğ olunarak ibkâ-i mekân 'alâ mekân kabîlinden bir hâlet olmağla bir cins 'amelin mübâşeret ve ikmâlinden maksûd olan mâl-ı cedîd ve nefî'-i mezîd hâdis ve hâsıl olmamış gibi istidlâl olunur deyu i'tirâz vâki' olur ise muhtemelü'l-vukû' olan bu misillü i'tirâzın cevabı ve bu emrin beyânı şöyledir ki bir cins 'amelin mübâşeret ve icrâsında bâlâda ta'rîf ve tavsîf kılınan nefis usûl-ı müstahsale bezl ve istihlâk olunmayup belki usûl-ı mahsûlde vücûdu şart-ı matlûb olan [23a] aslın biri mülk arâzî olup lakin mülk arâzî 'amel-i zirâ'atde müstehlik değildir. Zirâ 'amel-i zirâ'atin hitâmında ya'ni ba'de'l-istihsâl mahsûl-ı mülk arâzî kable'l-mübâşere-i 'amel

sene-i sâbıkada kıymeti ne mikdâr ise yine kâ'im ve müstedâmdir. Kezâlik aslın diğeri kuvve-i 'âmile-i beşer olmağla icrâ ve ikmâl olunan fi'il ve 'amel esnâsında ol dahi müstehlik değildir. Zirâ husûl-ı mahsûl emrinde 'âmil-i bi'l-yed olan şahıs ibtidâ-ı mübâşeret-i 'amelde nefsinde mevcûd kuvve-i 'âmile hitâm-ı 'amelde yine nefsinde mevcûddur. Mâl-ı sermâyenin kıymet ve mâliyyeti dahi istihlâk ve in'idâmdan masûn ve mahfûzdur. Zirâ kıymet-i mâl-ı sermâye ecnâs-ı a'mâlın icrâ ve ikmâlinde mübtelâ olduğu tebdîlât ve teşkilâtdan sonra yine kıymeti mazmûn ve mâliyyeti idâme ve istibkâ olduğu sâbit ve rû-nümündür. Bu sûrette ecnâs-ı a'mâlın icrâ ve ikmâli emrinde hakikatde mebzûl ve müstehlik olan usûl-ı müstahsale-i meşrûhanın isti'mâlâtı olduğu zâhir ve nümâyân olur. Binâen 'alâ-hâzâ tevâbi' ve müştemelâtı ile arz ve zemîn ve mâl-ı sermâye ve 'amel-i beşere usûl-ı müstahsale-i mâl ta'bîr olduğu gibi anların isti'mâlâtına dahi husûl-ı mahsûlü mü'eddî olduklarına mebnî isti'mâlât-ı müstahsale-i mâl ta'bîr olunur. Zirâ bir cins 'amelin ifâ ve ikmâlinde masrûf ve müstehlik olan mülk arâzînin isti'mâl-ı müstahsalı mukâbelesinde müste'cir-i mülk arâzî sâhib-i zemîne ücret ve bedel-i îcâr i'tâ ve kezâlik kıymet-i mâl-ı sermâyenin isti'mâl-ı müstahsalı mukâbelesinde müstakraz emvâl-ı sermâye mukraza ribh ve fâ'iz-i edâ ve 'âmil-i bi'l-yed olan ecîr 'amel-i müstahsalı mukâbelesinde ecr-i müsemmâ istifâ eylediği bâhir ve hüveydâ olmağla işte ecnâs-ı a'mâldan bir cins 'amelin mübâşeret ve ikmâlinde müceddeden hâdis ve hâsıl olan emvâl-ı cedîde ve kıyem-i mütehaddise-i zâ'ide [23b] mûcir-i mülk arâzî ahz eylediği ücret ve bedel-i îcâr ve mukraz-ı mâl mâl-ı sermâye kabz itdiği ribh ve fâ'iz ve 'âmil-i bi'l-yed olan şahs-ı ecîr istifâ kıldığı ecr-i müsemmâdan mâ-adâ mübâşirîn-i ecnâs-ı a'mâl mübâşeret eyledikleri 'amellerinin ikâ' ve ikmâlinde vâki' olan tedbîr ve tasarruflarına mebnî tahsîl idegeldikleri mekâsib ve menâfi'den 'ibâretir.¹⁶⁹ [4] Hâl-ı ângeh mübâşir-i 'amel-i zirâ'at olan eşhâsın [24a] arz

¹⁶⁹ (4) bu dahi ma'lûm ola ki gerek tahsîl-i refâh ve râhat ve gerek izhâr-ı nümâyîş ve haşmet kâsına mebnî merâtib-i muhtelifle ile müstahdem cemî'-i huddâmın hidmeti ve etibbânın marîze tertîb-i ilâc ve devâda vâki' işâreti ve sâzende ve hanendegân usûl ve ahenge mübâdereti ve sâ'ir bunların emsâli sunûf-ı mütenevvî'a erbâbının kârları dahi müceb-i kesb ü ticâret olduğu bilâ-işkâldir. Lakin bu misillü sunûf erbâbının ef'âl ve a'mâlî bâlâda meşrûh husûl-ı mâlda cârî olan a'mâl ve ef'âl gibi bir gûne mevâdd-ı cismiyyeye ta'lîk itmediğinden anlardan mahsûl olan hâsîlât karîn-i istikrâr ve kâbil-i iddihâr olmadığından a'mâl-ı gayr-ı maddiye ve hâsîlâtlarına mahsûlât-ı gayr-ı cismiyye ve yâhûd sadece hîdemât vasfıyla tavsîf olunarak husûl-ı emvâl ve istihsâl-i mahsûlât-ı cismiyyede cârî olan a'mâldan bu ta'rîf ile tefrîk ve temyîz olunurlar ve çünki bâlâda zikr olunan etibbâ ve hanendegân ve bunlara mûmâsil sunûf ve bi'l-cümle hîdemât-ı süfliye mâ-adâ hatîb ve imâmın huttab ve imâmeti ve müderrisin tadrîsi ve ta'lîmi ve hükâm ve kudât ve bi'l-cümle me'mûrîn-i devlet ve esnâf-ı 'asâkirin a'mâl ve ef'âli işbû zikr olunan a'mâl-ı gayr-ı maddiye ve imâllerinin hâsîlâtı mahsûlât-ı gayr-ı cismiyye nev'indendir. İ'mâlin işbû kısmı bahs-i 'amîk ve nazar-ı dakîk olduğundan kat'-ı nazar teksîr-i emvâl ile tevfir-i esbâb-ı i'mârda medhalleri bi'z-zât olmayup bi'l-vâsita olmakdan nâşî bu mahalde şerh ve tafsîli terk ve ihmâl olundu.

ve zemîn kendü mülkü ve mübâşirin-i a‘mâl-ı sanâi‘yye ve ‘amel-i ticâret olan kimesnelerin emvâl-ı sermâye kendü mâl mutasarrıfları olduğu halde dahi hâl tıbk-ı minvâl meşrûhü’l-meâl üzere cârîdir. Zirâ mâlik-i mülk arâzî her ne kadar kendü mülkünde ‘âmil ise de mülk arâzisini âhere îcâr ve ilzâm eylediği takdîrde bedel-i îcârından müstefid olacağı mikdâr mâl-ı hâsıl olan mahsûlün masrafına idhâl ve kıymet-i mâl-ı sermâyeye mâlikîn olup emvâl-ı sermâyelerin bâ-nefsihim isti‘mâl eyledikleri sûretde dahi âhire bi’l-ikrâz fâ‘ide-mend olacakları kadar mâl hâsıl olan mahsûlün kıymet ve mâliyyetine ‘ilâve ve kezâlik kuvve-i ‘âmile sâhibi hem mübâşir-i ‘amel hem ‘âmil-i bi’l-yed olduğu halde istîcâr-ı ‘âmil-i bi’l-yed için vireceği ecrin misli mikdârı mâl ‘amelinden hâsıl olan mahsûlün masrafına zam idegeldikleri ma‘lûm ve münfehimdir. Pes kuvve-i ‘âmile-i insân ve tevâbi‘ ve müştemelâtı ile arz ve zemîn ve kıymet-i mâl-ı sermâyeden ‘ibâret olan nefsi usûl-ı müstahsale ecnâs-ı a‘mâln mübâşeret ve ikmâlinde mebzûl ve müstehlik olmayup belki anların isti‘mâlât-ı müstahsaleleri bi’l-ibtizâl ve’l-istihlâk emvâl-ı cedîde ve kıyem-i mütehaddise-i zâ‘ide hâdis ve hâsıl olduğu hakâyık ve dakâyıkına bu vechle kesb-i itlâ‘ olundıkda her mülk ve devlet ve sâ‘ir bir gûne nizâm ve ahkâm-ı mazbûta tahtında ta‘ayyüş iden cemâ‘at ve hükümetin ahâlî ve sükkânı mâlikîn ve mutasarrıfın oldukları işbû usûl-ı müstahsalenin isti‘mâlatların beynlerinde mübâya‘a ve mu‘âvaza iderek mecmû‘-ı mekâsib ve menâfi‘ ve kâffe-i fevâ‘id ve ticâretleri işbû mübâdelât ve mu‘âvazâtdan hâsıl olan emvâle münhasırdır. Bu sûretde sükkân ve ahâlî-i mülk ve devlet mâlikîn ve mutasarrıfın oldukları işbû usûl-ı müstahsalenin isti‘mâlâtlarından senevî hadîs ve hâsıl olan mâl-ı hudûs ya‘ni mekâsib ve fevâ‘id ve ticâret ve menfa‘atlerinin yekûnu îfâ-i hâcetlerine ‘âid harc ve masraflarına [24b] kâfi olmayup cebr-i noksân ve istitmâm-ı kusûr için nefsi usûl-ı müstahsalenin kıymet ve mâliyyetlerinden sarf ve bezle muztarr ve mecbûr oldukları sûretde usûl-ı müstahsale-i mezkûreden ‘ibâret olan emvâl-ı sermâyelerine¹⁷⁰

¹⁷⁰ (4) Usûl-ı müstahsale-i bâlâda sebk ve takdîm iden mefhûm ve meâle nazaran üç emr-i muhtelifeden ‘ibâret olup mâl-ı sermâye bunlardan ancak biri iken bu mahalde mâl-ı sermâye ta‘biri ne vechle üçünü câmi‘ oldu deyu ‘ale’t-tarikûl-istiğrâb isticvâb olunur ise bu emrin beyânı şöyledir ki arz ve zemînden istihsâl-ı mahsûl ile ihdâs-ı mâl emri mücerred ‘amel-i beşer ile husûl-pezir olmayup belki a‘mâl-ı beşere âlât ve esbâbdan ‘ibâret olan mâl-ı sermâyenin inzimâmına dahi mevkûf olduğu fasl-ı sâlisde gereği gibi isbât ve ifhâm olunmuş olmağla bu sûretde emvâl-ı sermâyeye kesir ve noksân terettüb eyledikce ‘amel-i zirâ‘ate dahi killet ve noksân-ı arz olup arz ve zemîn günden güne harâb ve gayr-ı mevrû‘ ve ma‘mûl kalarak menşe‘-i mâl ve erzâk olan ecnâs-ı hâsılât-ı beriyye yerine nebât-ı bî-kıymet ve haşîş hod-reste-i bî-menfa‘at nâbit olacağı ve kezâlik ‘amel-i sinâ‘î ve ‘amel-i ticâret dahi mâl-ı sermâye ve hâsılât-ı beriyyeye menûit olup mâl-ı sermâyeye ‘ârıza-ı fıkdan vâki‘ oldıkca anlar dahi taklîl ve günden güne ta‘til olunacağı muhtâc-ı isbât ve tafsîl değildir. Binâen ‘aleyh bu mahalde üçünü câmi‘ olmak üzere usûl-ı müstahsaleden ‘ibâret olan mâl-ı sermâye ta‘birinin îrâdı bu hikmete mebnîdir.

[4] kesir ve noksân tatarruk ve tertîb ideceği zâhir ve nümâyân olmağla ol mülk ve devletin gündün güne şürût ve yesâr ve esbâb-ı i‘mârî mütedennî ve ma‘dûm ve nihâyet hâline müncer olacağı ma‘lûm ve mefhûmdur [25a] ve bunun hilâfî usûl-ı müstahsale-i mutasarrıfanın isti‘mâlâtlarından senevî hâdis ve hâsıl olan mekâsib ve fevâ'id ve ticâret ve menfa‘atleri envâ'-i hâcât ve mühimmâtlarının bülegâ mâ-beliğ ifâ ve ikmâline vefâ eyledikten sonra fazla mâl terettüb ve terâküm idüp usûl-ı müstahsale-i mutasarrıfalarına zam ya'ni emvâl-ı mâl-ı sermâyelerine 'ilâve ve munzam eyledikleri sûretde emvâl-ı sermâyeleri gündün güne tezâyüd ve tekâsür bularak ol mülk ve devletin sükkân ve ahâlîsi hâllerine intizâm vâki' olup mülk ve devlet dahi mecmû'-ı eczâ levâhıkıyla ma'mûr ve âbâdân olacağı zâhir ve nümâyândır. İmdi mâl-ı sermâyenin hakikat ve mâhiyyeti bu vechle ma'lûm ve mefhûm oldıkda anın 'an-asl tahaddüs ve zuhûru ve bir mülk ve bir devletin sükkân ve ahâlîsi mülk ve tasarruflarında tekâsür ve terâkümü nehc-i vâhid ve nesak-ı müttehid üzere vâki' olur. Bu emrin tavzîh ve tanzîri şöyledir ki 'amel-i zirâ'atle meşgûl şahs-ı zârî' mübâşir olduğu 'amel-i zirâ'atden on kîle hinta ihdâs ve istihsâl eylediği farz olursa şahs-ı mefrûz farazâ yüz elli guruşluk kıymet ve mâliyyet ihdâs ve istihsâl itmiş idüğü emr-i âşikârdır. Eğer şahs-ı mezbur hinta-ı mahsûle-i mezkûreyi 'aynen ve yâhûd bi't-ta'vîz bedelini nefis ve 'iyâline 'âid bir güne hacetinin ifâsına sarf ve ifnâ ider ise icâd ve ihdâs eylediği yüz elli guruşluk kıymet ve mâliyyet külliyyen mahv ve ma'dûm ve şahs-ı mefrûzun mukaddem mevcûd-ı mâl-ı sermâyesine ziyâde ve noksân terettüb itmediği ma'lûmdur. Lakin bu tarzın hilâfî hinta-ı mezkûreyi tohum-ı ittihâz veya bi't-ta'vîz 'amel-i zirâ'atin âlât ve esbâbından olan enbâr ve ahûr ve bunların emsâli ebniyenin termîm ve sâ'ir âlât ve edevâtının kusûr ve kusûrunu tetmîm ve yâhûd 'amel-i manda olan öküzlerîn istibdâl ile tûvânâ öküz tahsîl eylediği sûretde şahs-ı mefrûzun kıymet-i mâl-ı sermâyesi yüz elli guruşa mu'âdil kıymet ve mâliyyet mikdârı tezâyüd bulmuş olduğu emr-i meczûm ve mefhûmdur. Hâl-ı ângeh hinta-ı mahsûle-i mezkûrenin 'aynı her ne kadar istihlâk ve ifnâ olunduğu bâhir [25b] ve hüveydâ ise de kıymet ve mâliyyeti kezâlik kâbil-i isti'mâl ve istihlâk başka cins zevât ve a'yâna mütebeddil olup kıymet ve mâliyyeti bu vechle idâme ve ibkâ olunduğu rû-nümâdır ve kıymet-i mezkûre mesbûku'z-zikr sûret üzere bir def'a imkândan vücûda ityân olunup madem ki husûl-ı mâl emrinde âlât ve esbâb olmak şartıyla mezbûl ve müstehlik-i evvele te'dîb ve istikrârî âşikârdır. Hatta şahs-ı mefrûzun mâl-ı sermâyesi ol mikdâr mâl nisbeti üzere tezâyüd bulmuş olduğu der-kâr olmağla

mersûmun re‘âyâ ve teb‘asından ma‘dûd olduğu mülk ve memleketin usûl-ı müstahsale ve cümle-i emvâl-ı sermâyesine bir cüz‘ mâl-ı hudûs munzam ve mülhak olmuş idüğü bedfidârdır. Binâberîn işbû mukaddemât-ı vâzihadan mefhûm ve müstebân olur ki mâl-ı sermâyenin ‘an-asl vücûdu yok iken min-evveli’l-emr zuhûr ve tahaddüsü ‘amel-i beşer ile vücûd-pezîr ve bir mülk ve devletin sükkân ve ahâlîsi mülkünde efrâd-ı nâsdan ganî ve fakîr ve şerîf ve hakîr her ferd kesb ü ticâretinden hâsıl olan mâldan nefis ve ‘ıyâline ‘âid bi’l-cümle hâcât ve me‘ûnetin îfâ ve sükkân ve ahâlîsinden bulunduğu devlet ve hükümetin tekîf-i mirîyye ve rüsûm-ı sâ’iresini edâ eyledikten sonra bi’l-idâre ihrâz idediği mâl-ı fazla ile karîn-i teksîr olduğu zâhir ve hüveydârdır. Pes ‘akâr ve emlâk ve arâzî ve çiftlikât mutasarrıfları ve sâ’ir envâ‘-i irâdât sâhibleri olan agniyâ ve mütemevvilîn zümresi ‘akâr ve emlâk ve sâ’ir irâdâtlarından senevî hâsıl olan emvâlden bi’l-cümle hâcât ve her dürlü masârif ve mühimmâtların lede’l-îfâ ve’l-ikmâl bi’l-idâre ihrâz idedikleri mâl-ı zâ’id izdiyâd-ı emvâl-ı sermâyeyi mûcib olduğına şekk yoktur. Zirâ agniyâ ve mütemevvilîn tâ’ifesi husûl-ı mâlî mûcib bir cins ‘amele bâ-nefsihim mübâşeret itmedikleri sûretde dahi bi’l-idâre ihrâz eyledikleri mâl-ı zâ’id ile emlâk ve çiftlikât ve sâ’ir irâdâtların teksîr iderek mübâşirîn ecnâs-ı a‘mâla ‘aynen îcâr ve yâhûd başka mâla istibdâl ile muhtâcîn-i mâl-ı sermâye olanlara idâne ve ikrâza ibtidâr idecekleri âşikâr olmağla [26a] bu hâlleri ahâlîsinden ma‘dûd oldukları mülk ve devletde sermâyenin tekâsür ve izdiyâdını mûcib ve anın muktezâsından olan ecnâs-ı a‘mâlin tevfir ve tevsî‘ni müstevcib olur. Meğer ‘arız-ı ‘avârız ‘adem-i emniyet misillü hâlete mebnî ol mâl-ı fazlayı nukûd ve cevâhir gibi zî-kıymet zevâta tebdîl ile sandıkda habs ve ibkâ ve yâhûd zîr-i zemîne defn ve ilkâya i‘tinâ iderler. Bu takdîrce husûl-ı mâl ve istihsâl-ı mahsûl emrinde isti‘mâl olunmadığından ol mâl kıymet-i mâl-ı sermâye hükmünden sâkit olur. Hatta sandık habsinden ve zîr-i zemînden ihrâc ve ihdâs-ı mâl emrinde müsta‘mel emvâl-ı sermâyeye idrâc olunmadıkca hacet-i bî-kıymet ve cemâdât-ı bî-menfa‘at hükmünde olmağla kıymet ve mâliyyetleri nisbeti mikdârı kadar ol mülk ve devletin cümle-i emvâl-ı sermâyesine rahne ve noksân vâki‘ olduğu nümâyân ve bu hâlet izdiyâd-ı mâl-ı sermâyenin netîce ve semeresi olan teksîr-i ecnâs-ı a‘mâl ile tevfir-i hâsılât ve emvâle muzırr-ı mahz ve mâni‘-i sarf idüğü zâhir ve ‘ayândır. Lakin bir cins ‘amel ile iştigâl iden mübâşirîn-i ecnâs-ı a‘mâlin hâli başkadır ki anlar kâr ve kesblerinden havâyic-i zarûriyye ve levâzım-ı sâ’irelerin lede’l-îfâ bi’l-idâre ihrâz idedikleri mâl-ı zâ’idi emvâl-ı sermâyelerine hiss olunmaz sûret ile zam ve ilhâkda

ziyâde sühûlet der-kârdır. Zirâ anlar der-dest mübâşeret oldukları ecnâs-ı a‘mâlın asl ve mebnâsı mâl-ı sermâyenin isti‘mâli olunmağla nefis ve ‘ıyâllerine ‘âid hacât ve me‘ûnetlerin lede’l-ifâ bi’l-idâre ihrâz idegeldikleri mâl-ı zâ’id her ne kadar kalflü’l-mikdâr olur ise de kendü ‘amel ve san‘atlarının mevâdd-ı asliyye ve sâ’ir âlât ve esbâb-ı mühimmelerini teksîr ve ol vechle i‘mâl ve işgâllerini teshîl birle kesb ve menfa‘atlerin tevfir iderler. Meselâ a‘mâl-ı sanâi‘yye cinsinden olan sabunculuk ‘ameliyle meşgûl sâhib-i san‘at masârif ve me‘ûnetinden bi’l-idâre ihrâz eylediği mâl-ı zâ’id elli guruş dahi olsa derhâl kendü san‘atının mâdde-i asliyyesi olan revgan-ı zeyt ve sâ’ir zam ve terkîbi mühim eşyâdan **[26b]** ziyâdece mikdâr nesne şîrâ iderek mâl-ı sermâyesini ol mikdâr mâl nisbeti üzere tezyîd ve kesb-i ticâreti teksîr ideceği zâhir olmağla ifâ ve icrâsına ibtidâr eylediği tabh-ı sabun ‘amelinin itmâmını tekrâr eyledikce her def‘ada munzam olan mâl-ı sermâyesinin mikdâr-ı nisbeti üzere fâ’ide-i zâ’ide istifâde kılacağı bedîdârdır. ‘Ale’l-husûs şahs-ı mefrûz bin guruşa mu‘âdil kıymet ve mâliyyet bi’l-idâre ihrâz ile ser-firâz olacak olur ise derhâl kuzganını tecdîd ve kâr-hânesini ta‘mîr ve sâ’ir âlât ve esbâbdan ‘ibâret olan mâl-ı sermâyesini tevfir ve ol vechle dâ’ire-i ‘amelini tevsî‘ iderek mekâsib ve menfa‘ati tevfire ikdâm ideceği mâ-lâ-keîmdır. Kezâlik ‘amel-i zirâ‘at erbâbindan olan şahs-ı zârî‘ harc ve masrafından bi’l-idâre ihrâz itdiği mâl-ı zâ’id ile li-ecli’l-intifâ‘ koyun ve hergele ve bunların emsâli terbiyeleriyle iştigâl ve emr-i filâhetde isti‘mâl eylediği ecnâs-ı hayvanâtı teksîr ve hademe ve ecîrlerini ve sâ’ir ‘amel-i zirâ‘atde âlât ve esbâb olan edevâtını tevfir ile tenmiye ve ziyâde arâzi hars ve zer‘ ve bağ ve bostan ve her dürlü eşcâr ve nebâtât-ı nâfi‘a gars ve terbiye ile ziyâde hâsılât-ı istihsâle kesb-i ikdâr ideceği âşikârdır. ‘Amel-i zirâ‘at ve ‘amel-i sanâi‘yyede teksîr-i emvâl-ı sermâye emrinde cârî olan hâlât ‘amel-i ticâretde dahi tıbk-ı minvâl meşrûhü’l-meâl üzere cârî ve vâki‘dir. Bu dahi ma‘lûm ola ki husûl-ı mâlî mûcib bir nev‘-i ‘amel ile iştigâl iden mübâşirîn-i ecnâs-ı a‘mâl kısmından olsun ve gerek anların taht-ı tedbîr ve zîr-i nezâretlerinde ücret-i yevmiye ve şehriye ve seneviye ile ‘âmilîn-i bi’l-yed olan ecîrîn zümresinden olsun her şahs dünyaya gelen veledini bir cins ‘amele bi’l-iştigâl kendü bi-nefsihi esbâb-ı ma‘âşını istihsâl ve istikmâle kesb-i liyâkat ve iktidâr mertebesine yetiştirmek ve yâhûd ana bir nev‘ san‘at ve ma‘rifet tahsîl ve ta‘lîm itdirmek emrinde sarf ve bezl eylediği mâl veledinin kendü nefslerine ‘âid hacât ve me‘ûnetlerine bi’z-zât masrûf-ı emvâlden bi’l-idâre ihrâz olunmuş mâldan **[27a]** mahsûb ve hey‘et-i mecmû‘a-ı mülk ve devlete nisbeten bi’l-idâre terâküm ve iddihâr

kılınmış cümle-i emvâl-ı sermâyeden ma'dûd olduğu emr-i ma'hûddur. Zirâ bi'l-istîlâd beslenilüp yetiştirilen evlâd teksîr-i nev'a sebeb ve 'illet ve husûl-ı mâl ile esbâb-ı a'mâra âlet olduğu mefhûm ve müstefâddır. Pes mâl-ı sermâyenin 'an-asl tahaddüs ve zuhûru ve bir mülk ve devletin sükkân ve ahâlîsi mülkünde izdiyâd ve tekâsüründe cârî olan tarîk-i 'âdîsi bâlâda bast ve temhîd kılınan mukaddemât-ı vâzihadan ma'lûm ve müstebân olmağla her mülk ve devlet ve sâ'ir bir güne nizâm-ı tahtında dâhil cemâ'at ve hükümetin gerek 'ale'l-'umûm der-kâr olan masârif ve mühimmâtı ve gerek sükkân ve ahâlîsinin bi'l-infirâd harc ve masrafları nakd-ı kalîl ve hadd-ı i'tidâle karîb ve mâ'il olur ise ol mülk ve devletde mâl-ı sermâyenin tekâsür ve izdiyâdı ol kadar sür'at ve sühûletle vâki' olup hey'et-i mecmû'a-ı devlet mertebe-i servet ve 'imârete vâsıl olur ve bunun hilâfı her mülk ve devletin gerek 'ale'l-'umûm ve gerek sükkân ve ahâlîsinin bi'l-infirâd harc ve masrafları 'akl-ı selîmin istihsân ve fikr-i 'âkıbet endîşe istîcâb eylediği hadd-ı i'tidâli ve hemîşe-i ferdâyı fikr ve endîşeden 'ibâret olan idâre ve vasat hâlî tecâvüz eylediği hâlde ecnâs-ı a'mâldan senevî hâsıl olan mâl-ı hudûs ya'ni ecnâs-ı a'mâl ile iştigâl iden efrâd-ı re'âyânın mekâsib ve menâfî'ileri harc ve masrafa kâfi olmayup mekâsib-i senevî ile masarîf-i seneviyye beynlerinde tefâvüt bedîdâr olmağla cebîr ve noksân ve istitmâm-ı kusûr için bi-eyyi-hâl husûl-ı mâl-ı hudûs ve mahsûle âlât ve esbâb olan mâl-ı sermâye-i mevcûddan harc ve sarfa ıztırâr der-kâr olur. Pes mâl-ı sermâye-i mevcûddan bezl ve sarf olundıkca emvâl-ı sermâyeye günden güne 'ârıza-ı kesir ve noksân 'ârız olup bu keyfiyyet ecnâs-ı a'mâl ve anlardan hâsıl emvâlin taklîline sebeb ve 'illet olmağla tâ'ife-i insânın kıyâm ve bekâsını mûcib emvâl ve erzâkda killet ve nedret ve tedârik ve istihsâlinde [27b] 'usret vâki' olur ve bu hâlinin vukû'unda dâ'ü'l-udâl fakr û fâka ve maraz-ı zarûret ve muzâyaka ateş-i muharrak ve muharrib gibi şu'le-küş iltihâb ve ibtidâ-ı husûl-ı mâlî mûcib a'mâlda ecr-i müsemmâ ile 'âmilîn olan ecîrîn kısmından ve kalîlü'l-bidâ'a olan mübâşirîn ecnâs-ı a'mâl tâkımından bedâ' ile servet ve mâl ve intizâm-ı hâl cihetiyle ahâlî ve sükkân miyânında der-kâr olan merâtib ve tabakât muktezâsı üzere mâ-fevkde olan tabaka ehlî mâ-tahtda olan tabaka sınıfına münhat olarak bu vechle tabakadan tabakaya ve mertebeden mertebeye tâ agniyâ ve mütemevvilîn tabakasına varınca vech-i tefâzul ve tefâvüt üzere mecmû'-ı ahâlî ve sükkânı istî'âb ider. Şöyle ki şühûr ve bilâd-ı kasabât hey'etine ve kasabât-ı kurâ sûretini mütebeddil olup kurânın dahi ekserisi ma'dûm ve bâkîsi dahi harâbe müşrif ve makrûn olur. Pes ol mülk ve devletin 'umrânı zâ'il ve sükkân ve

ahâlîsi kalîl olacağına işbû fusûl-ı erba‘ada husûl-ı mâl ve sarf ve istihlâk-ı emvâl bahslerinde bast ve temhîd kılınan berâhîn-i sahîhe ve mukaddemât-ı sarîhe delil ile ‘alîldir.

Fasl-ı Hamis: ‘Umrân ve ‘imâretin hakîkat ma‘nâsı ve husûlu mevkûfün ‘aleyh olduğu mebâdî ve esbâbın mebnâsı beyânındadır. Nev‘-i insân cins-i ba‘îdi olan sâ‘ir hayvan misillü velâdeti kendünden kuvvet ve gıdanın hâcetini hiss ile talebine mecbûr olduğu gibi sinn-i bülûğa resîde olduğu anda mecbûl ve meftûr olduğu kuvve-i müvelledeye mebnî kendi misli gibi eşhâs-ı istîlâd ve istihlâf ve bi‘l-münâvebe anın a‘kâb ve ihlâfî dahi tenâvül-i kuvvet ve gıda ile neşv ü nemâ buldıkda âbâ‘ ecdâdı misillü istîlâd ve istihlâf birle ibkâ-i ihlâfa bir nev‘ ıztrâr hiss itmeleriyle nev‘-i insân rû-yı arzda tekâsür ve izdiyâda isti‘dâdı ve istibkâ-i nev‘e meyli emr-i tabî‘î ve cibillî olduğu rûşen ve celîdir. Pes herem ve pîrî ‘ârızasından vâki‘ olan mevt-i tabî‘îden sarf-ı nazar nüfûs-ı nev‘-i insânın rû-yı arzda [28a] tekâsür ve izdiyâdına mâni‘ ve hâciz olan esbâbın külliyyen def‘ ve ref‘i mümkün bazı izdivâc-ı insânîden yigirmiden ziyâde çocuk doğduğu mücerreb ve meşhûd olduğu bir yana dursun bir er ve bir ‘avret sinn-i bülûğa resîde oldukları anda izdivâca mübâderet iyaleseler izdivâc-ı insânînin beher çiftinden ‘âdeta on iki veledin tevellüdü mümkün olmağla eğer ‘aded-i mezkûr veled yine halef olmak üzere sinn-i bülûğa vusûl ile istîlâd ve istihlâfa kesb-i isti‘dâd mertebesine kadar mu‘ammer ve mevsûl olsalar ‘aded-i nüfûs-ı benî beşer her karnda tesdîs ya‘ni altı kat ziyâde olması emr-i mukarrerdir. Lakin etfâl ve sibyânda vefiyât ve telefıyyât ekser olmak takrîbiyle sinn-i bülûğa kable‘l-vusûl nısf-ı ‘adedi ya‘ni altısı fevt ve telef olageldiği emr-i mücerreb ve müsellemdir. Bu sebebden nâşî imtidâd-ı ömr-i insânî hadd-ı vasat i‘tibârıyla biribiri üzerine yigirmi altı sene olmak gâlib-i ihtimâl ile meczûmdur ve tevellüd iden mevâlîdin zükûr ve inâs ‘adedi yigirmi ile yigirmi bir nisbeti üzere vâki‘ olup ya‘ni yigirmi bir ‘aded zükûr ve yigirmi ‘aded inâs tevellüd idegeldiği tecrübe-i sahîhe ile müsbet ve ma‘lûm olmağla izdivâc-ı insânînin beher çiftinden on iki veled tevellüd ile bi‘t-terbiye sinn-i bülûğa vusûl ve istîlâd ve istihlâfa kesb-i isti‘dâd mertebesine mevsûl mümkün olmadığı sûretde altı veled tevellüd ile bi‘t-terbiye istîlâd ve istihlâfa müsta‘id olmak mertebesine resîde olmaları mütemekkin olmağla bu kıyâsa nazaran ya‘ni beher karn yigirmi altısına müddet olmak i‘tibârıyla bir memleketin sükkânı beher yigirmi altısına müddetde teslîs ya‘ni üç kat ziyâde olmak iktizâ ider. Şöyle ki nüfûs-ı beşerin rû-yı arzda tekâsür ve izdiyâdına mâni‘ ve hâciz

olmasa Fransa devleti gibi otuz milyon nüfûs ‘aded ile meskûn olan bir memleketin sükkânı yigirmi altısına müddetde doksan milyon ve elli iki senede iki yüz yetmiş milyon ve yetmiş sekiz senede sekiz yüz on milyon hâsılı yüz dört sene müddetde Fransa devleti gibi bir memleket sekenesinin ‘adedi el-ân rû-yı arzda mevcûd [28b] nüfûs-ı benî beşerin ‘adedini tecâvüz ideceği zâhir ve bârizdir. Ma‘a-hâzâ işbû delîl-i kıyâsînin hilâfı memâlik-i Avrupa’da ve ‘ale’l-’umûm ma‘mûre-i dünyada nüfûs-ı benî beşerin tekâsür ve izdiyâdı vâki’ olduğu memâlikde dahi gâyet batî ve tadrîc ile husûl-pezîr olduğu meşhûd ve mücerrebdir. Ve hâl-ı ângeh nev‘-i insânda şehvet ve tezevvüce rağbet hiç bir vakitte mütedennî ve karîn-i noksân olmadığı nümâyândır. Pes nüfûs-ı nev‘-i beşerin izdiyâdına mâni’ ve hâciz olan esbâb-ı tâ‘ûn ve sâ’ir ‘ilel-i sârîye-i mühlike ve ‘ârıza-ı hurûb ve kîtâl olduğu farz olursa nev‘-i insânın mecbûl ve meftûr olduğu kuvve-i müvelledeye mebnî bâlâda bast ve temhîd kılınan kıyâsa nazaran nev‘-i insânın tekâsür ve izdiyâda der-kâr olan isti‘dâd-ı şedîdine nisbet ile tâ‘ûn ve sâ’ir ‘ilel-i sârîye-i mühlike ve ‘ârıza-ı harb ve kîtâl hasebiyle telef olan ‘aded-i nüfûs-ı insân lâ-şey makulesi olduğu zâhir ve nümâyândır. Zirâ on milyon sekenesi olan bir devlet ve hükümetin ‘ârıza-ı hurûb ve kîtâl sebebiyle senevî yüzer bin ‘aded nüfûsu telef ve helâk olsa on milyon ‘aded nüfûs sâlifü’l-beyân kıyâs üzere yigirmi altısına müddetde teslîs ya‘ni otuz milyon ‘adedine bâliğ olacak olmağla senevî hurûb ve kîtâlde helâk ve telef olan yüzer bin ‘adedi tenzîl olursa yine müddet-i mezkûre tarafında yigirmi yedi milyon dört yüz bin ‘aded nüfûsa bâliğ olmak îcâb ider. Kezâlik tâ‘ûn ve sâ’ir ‘ilel-i sârîye-i mühlike vücûdu eğerçi Diyâr-ı Avrupa’da nâdirü’l-zuhûrdur. Bu cümle ile on iki milyon ‘aded nüfûsu olan bir memleketin yigirmi altısında bir def‘a şiddetli tâ‘ûn vâki’ olup sekenesinin rub‘ ‘adedini yeniden itlâf itse yine bâkî kalan dokuz milyon yigirmi altısına da yigirmi yedi milyona bâliğ ve müterakkî olmak lâzım gelür ve bunlardan kat‘-ı nazar nev‘-i insânın izdiyâdına mâni’ olan hevâciz ve mevâni‘den biri dahi bi-hasebi’z-zâhir kaht ve kıtlık seneleri olmağla kaht-ı sarfdan telef ve helâk olan ‘aded-i nüfûs dahi nev‘-i insânın mecbûl ve meftûr olduğu kuvve-i müvelledeye mebnî teksîr-i nev‘a der-kâr olan [29a] isti‘dâd-ı kavîsine göre cüz‘iyyât-ı makulesinden ma‘dûd olduğu emr-i ma‘lûm ve mefhûmdur. Zirâ itlâf-ı nefis-i beşere bâdî kaht-ı şedîd on senede bir def‘a ancak vâki’ olur. Binâberîn on milyon sekenesi olan bir cemâ‘at-ı nâsın on senede bir def‘a ‘öşrü kaht-ı mahz telef ve helâk olsa yigirmi altısına da sâlifü’z-zikr kıyâs üzere otuz milyon ‘aded nüfûsa bâliğ olacak olmağla kaht-ı sarfdan telef olacak

olan ‘öşrü için iki milyon altı yüz bin ‘aded tenzîl olursa yine yigirmi altısına da yigirmi yedi milyon dört yüz ‘adedine bâliğ olmak iktizâ ider. Hâsılı nüfûs-ı nev‘-i beşerin mârrü’z-zikr kıyâs üzere tekâsür ve izdiyâdına bi-hasebi’z-zâhir mâni‘ ve hâciz olan işbû bâlâda mebsût üç sebep küllî nev‘-i insânda mevdû‘ kuvve-i müvelledeye mebnî izdiyâd-ı nev‘a der-kâr olan isti‘dâd-ı kavîye nisbeten lâ-şey makulesi olduğu ma‘lûm oldıkda sâ’ir ‘ilel ve emrâz-ı cüz‘iyye sebebiyle herem ve pîrî ve mevt-i tabî‘îye kable’l-vusûl telef ve helâk olan nüfûsun ‘adedi hesâba bile idhâle şâyeste ve şâyân olmayup bâ-husûs ‘aded-i mezkûr sinn-i bülûğa kable’l-vusûl telef ve helâkı farz olunan altı ‘aded mevâlîd de dâhildir. Hâl böyle iken nev‘-i insânın sâlifü’l-beyân kıyâs üzere rû-yı arzda tekâsür ve izdiyâda der-kâr olan isti‘dâdı men‘ ve tevkîf olunarak ‘ale’t-temâdî mütemessik ve munkabız olduğu ma‘lûm ve meşhûd ve tecrübe-i sahîhe ile mefhûm ve ma‘hûddur. Zirâ emâkin-i ma‘mûre ve meskûne ki bi-hasebi’z-zâhir sâlifü’l-beyân mevâni‘ sülûse-i külliye tekâsür-i nüfûs-ı nev‘-i insâna mâni‘ ve hâciz olmak muhâl görünüyor. Yine sekenesinin ‘adedi hadd-ı mazîkde mahdûd ve mevkûf olup dâ’ire-i ‘aded nüfusları eğerçi ba‘zen bir mikdâr ziyâdece müttesi‘ ve münbasit ve ba‘zen mütemessik ve munkabız olmak vâki‘ olur. Lakin hadd-ı mu‘ayyeni tecâvüz ve tahattîye mecâl muhâldir. Pes bu keyfiyyetin hikmet-i tabî‘îyesinden su‘âl olunur ise nüfûs-ı benî beşerin ‘adedi meşhûd olan hadd-ı mu‘ayyende mevkûf ve mütevârî olmasına ve yâhûd kemâl-i betâ‘et ve tadrîc ile izdiyâd bulmasına bâ‘is olan [29b] ancak menât-ı bekâ-ı benî beşer olan esbâb-ı ma‘âşın hadd ve mikdârıdır. Zirâ nev‘-i insânın istîlâd ve istihlâfa olan rağbet ve keremiyetine ve meftûr olduğu kuvve-i müvelledeye mebnî tekâsür ve izdiyâd-ı nev‘e der-kâr olan isti‘dâdına hadd ve pâyân yoktur. Amma menât-ı hayatı olan esbâb ve ma‘âşının kemmiyet ve mikdârı dâ’ima mahdûd ve hadd-ı mu‘ayyende maksûr olup ‘aded-i nüfûs-ı insân işbû haddi tecâvüz ile bundan ziyâde tekâsürü gayr-ı mümkündür ve esbâb-ı bekâ ve ma‘âşdan maksûd her dürlü hâcât ve levâzım olmağla hâcât-ı nev‘-i insân dahi gerek ihtilâf-ı ıklîm ve mevki‘ ve gerek bir devlet ve hükümetde ‘ale’l-‘umûm ve yâhûd mürekkeb olduğu nâsın ba‘zı esnâf ve tabakâtında bi’l-husûs cârî olan ‘örf ve ‘âdet ve rüsûm-ı me’lûfe üzere muhtelif ve mütefâvit olup ekâlim-i şimâliyye ve bâridede büyût ve mesâkin ve libâs-ı müsahhin kuvvet ve gıda hâceti makamına kâ’imdir. Kezâlik merâsim-i hazâret ve esbâb-ı medîneti der-kâr olan memâlik-i ma‘mûre ahâlîsi tavâ’if-i bedeviyye ve galîza misillü ta‘ayyüşleri düşvâr ve belki muhâldir. Zirâ nev‘-i insânda nümâyân olan gayret-i akrân

muktezâsı üzere elbette ‘örf-i belde ve ‘âdet-i memleket muktezâsınca telebbüs ve tecemmülde ve emti‘a-i beyt ve bunların emsâli hâcât ve umûrunda hasbe’l-imbân ve’l-merâtib tekellüfe bir nev‘ ıztırâr der-kâr olup şöyle ki bir millet ve cemâ‘atin a‘yân ve eşrâfi ve eyü görmüş ta‘bîr olunan mütemevvilîn ve sâ‘ir adâb ve terbiye ile ittisâf itmiş kesândan bir şahıs müddeti’l-‘ömr esvâbı ‘abâ ve kebe ve kuvvet gıdası piyaz ve etmek ta‘amına münhasır olsa ol şahsın bu sûretle ta‘ayyüş ile hayatı ‘indeinde memât ile müsâvî ve mümâsildir. Binâen ‘alâ-hazâ gerek aktâr ve ekâlîm-i muhtelif sükânı ve gerek bir millet ve cemâ‘at-i nâsda mevcûd tabakât ve merâtib-i mütenevvi‘a sunûfunun hayat ve bekâları mevkûfün ‘aleyhim oldukları hacât ve mühimmât işbû ânifen ta‘rîf ve nev‘-i insânın esbâb-ı bekâ ve ma‘âşî ismi ile tesmiye kılınan zevât ve eşyâ envâ‘ından ‘ibâret olmağla gerek millet ve cemâ‘at-ı nâs ‘umûmen ve gerek müretteb olduğu esnâf ve tabakât-ı enâm bi’l-ihisâs sâbiku’z-zikr sûret ile ta‘ayyüş itmek [30a] üzere esbâb-ı bekâ ve ma‘âşdan mâlik ve mutasarrıf olup kudretleri ta‘alluk eylediği mikdâr ve kemmiyetin nisbeti üzere ‘aded-i nüfûsu ya bulunduğu hadd-ı mu‘ayyende müstakar veya mütezâyid ve mütekâsir ve yâhûd mütedennî ve mütenezzil olur. Şöyle ki kesb ü ticâretlerinin semere ve netîcesi olan esbâb-ı bekâ ve ma‘âşlarının mikdâr ve kemmiyeti terakkî ve tenezzüle temâyül itmeyerek hadd-ı mukarrerde karâr ider ise ‘aded-i nüfûsları dahi tezâyüd ve tenâkus ‘ârızasından masûn olarak ‘aded-i mu‘ayyende müstakar ve eğer esbâb-ı bekâ ve ma‘âşlarının kemmiyet ve mikdârı tezâyüd ve terakkî ider ise ‘aded-i nüfûsları dahi mütezâyid ve müterakkî olur ve eğer esbâb-ı bekâ ve ma‘âşlarının mikdârı tedennî ve tenezzül üzere vâki‘ olur ise ‘aded-i nüfûsları dahi tedennî ve tenâkus bulur. Pes ‘ârıza-ı mu‘ârızadan sâlim bâlâda bast ve temhîd kılınan işbû iki bahs-ı müstakîm ya‘ni bir taraftan nev‘-i benî beşer meftûr ve mecbûl olduğu kuvve-i müvelledeye mebnî dâ‘ima tenâsüb-i messâhî vechiyle bâlâda zikr ve beyân kılınan kıyâs üzere rû-yı arzda tekâsür ve izdiyâda isti‘dâdı der-kâr olduğu ve diğer taraftan dahi emvâl ve erzâkdan ‘ibâret olan esbâb-ı bekâ ve ma‘âşî kemmiyet ve mikdârının haddini tecâvüze mecâl muhâl idüğü mefhûm-ı medlûlünden bir memleket sekenesinin ‘aded-i nüfûsu fusûl-ı erba‘a-ı mütekaddimedede şerh ve tafsîl kılınan ecnâs-ı a‘mâlından hâsıl ve hâdis olan mahsûlâtın ya‘ni mekâsib ve menâfi‘in kemmiyet ve mikdârı ile mahdûd ve muayyen olduğu kazıyye-i müsellimesi intâc ve istidlâl olunmağla her mülk ve memleketin ecnâs-ı a‘mâlından hâsıl ve hâdis olan mahsûlât ‘aded-i nüfûsunun mikyâs ve mîzânı olduğu bî-iltibâsıdır. Lakin şu dakika dahi ma‘lûm

ve mefhûm olur ki bu makamda mahsûlât-dan ma'nâ-i maksûd hınta ve bunun emsâli ba'zı ecnâs-ı hâsılât-ı mahsûsa olmayup belki fasl-ı sâni'de şerh ve tafsîl kılınan ecnâs-ı a'mâlın mecmû'undan hâsıl olan mahsûlât-ı 'ale'l-ıtlâkdir. Zirâ bir memleketin hudûdu dâhilinde kâ'in arâzîsi münbit ve mahsûl-dâr olmağla mahsûl-ı hınta ve sâ'ir ecnâs-ı hubûb ne kadar ziyâde [30b] olur ise memleket-i merkûmenin 'aded-i nüfûsu ol kadar tezâyüd bulur deyu hüküm olursa bu ma'nâ-i tecrübe ile mecrûh ve matrûddur. Meselâ Leh memleketinin arâzîsi Felemenk devleti zemîninden ziyâde münbit ve mahsûl-dâr olduğu der-kâr olup memleket-i mezbûrede bir dönem arz-ı mezrû'ada hâsıl olan hınta ve sâ'ir ecnâs-ı hubûb mikdârı Felemenk devleti arâzîsinde ol mikdâr arz-ı mezrû'ada hâsıl olan hınta ve sâ'ir hubûb mikdârından ekser olduğu mücerreb ve ma'lûmdur. Lakin kesret-i nüfûsa gelince Leh memleketi ile Felemenk hükümetinde mevcûd 'aded-i nüfûs ve vüs'at-ı arâzîye taksîm olundıkda Felemenk devletinin hükümeti dâhilinde bir fersah murabba'a isâbet iden 'aded-i nüfûs-ı insân Leh memleketinde ol mikdâr mesâfeye isâbet iden 'aded-i nüfûsdan ekser esbâb-ı ma'âşları ekmel olduğu ezherdir. Pes memleket-i mezbûreynde 'aded-i nüfûs cihetiyle der-kâr olan tefâvüt ve tefâzulun hikmet-i tabî'iyesi Felemenk hükümetinin arâzîsi husûl-ı mahsûl cihetiyle Leh memleketinin arâzîsine nisbet ile dûn ve mahsûlü kalîl ise de devlet-i merkûmenin 'ale'l-ıtlâk ecnâs-ı a'mâlından hâsıl olan mahsûlâtın kıymet ve mâliyyetinin meblağ ve yekûnü ekser-i vâfir olmağla Felemenk ahâlîsi 'amel-i ticâret vâsıtasıyla ol kıymet ve mâliyyetin 'ivaz ve bedeliyle memleketlerinde hâsıl olmayan her dürlü zevât ve eşyâyı celb ve istihsâl ve hâcât ve mühimmâtlarîn îfâ ve ikmâl eyledikleri bâhirü'l-istidlâldir. Muhassılı'l-keâm rû-yı arzda 'ale'l-'umûm ve bir mülk ve devletde bâ-husûs 'aded-i nüfûs-ı insânın killet ve kesreti esbâb-ı bekâ ve ma'âşlarının mikdâr ve kemmiyeti nisbeti üzere vâki' olup dâ'ire-i esbâb-ı ma'âşın vüs'atı ile 'aded-i nüfûs-ı beşer mütezâyid ve mütekâsir ve killet ve noksânı ile mütedennî ve mütenâkis olarak beher hâl aded-i nüfûs-ı insân esbâb-ı bekâ ve ma'âşının mikdâr ve kemmiyeti ile mütenâsib ve mütevâzî olduğu hikmet-i tabî'yesinin tahkîk ve isbâtı zımnında bâlâda bast ve tafsîl kılınan mukaddemât-ı vâzıha ve delâ'ili sarîhe tedbîr-i 'umrân-ı mülkî 'ilminin [31a] mütâla'asıyla müzâvele ve iştigâl itmeyen kesâna itmînân-ı tâm ve ilzâm-ı tamâma kâfi olmayup ve hile-i evlâda nâkis ve nâ-tamâm görünmek emr-i müsteb'ad değildir. Ma'a-hâzâ Diyâr-ı Avrupa ve 'ale'l-husûs Fransa ve İngiltere memâlikinde zîrde zikr ve beyânı musammem tedbîr-i 'umrân-ı mülkî 'ilmiyle meşgûlîn hükemâ ve 'ukalâdan

sınıf-ı mahsûs erbâbı ‘aded-i nüfûs-ı benî beşerin taklîl ve izdiyâdına bâ’is ‘ilel ve esbâb-ı tabî’iyesinden elli sene müddet bahs ve cidâlden sonra nihâyet bundan otuz sene mukaddem tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî ilminde teferrüd ve teşehhür itmiş Maltus¹⁷¹ nâmında İngilterelü bir zât-ı hikmet-simât ‘aded-i nüfûs-ı insânîyenin rû-yı arzda tezyîd ve taklîline bâ’is ancak bâlâda serd ve beyân olunan ‘ilel ve esbâb olduğunu tahkîk ve isbât zımında nice delâ’il-i akliyye ve tecârib-i sahîhe-i nakliyeyi şâmil üç cild üzerine bir nüsha-i cesîme te’lîf ve tasnîf itmekle sıhhat da’vâsında mecmû’-ı ‘ukâla ve hükemâ icmâ’ ve ittifâk idüp musannif-i merkûmun bu babda da’vâsını te’dîb ve tahkîk ve dahi ziyâde îzâh ve tedkîk kasdına mebnî nice kitâb ve resâ’il te’lîf ve tasnîf olunmuş idüğü erbâbı ‘indinde müsellemler ve ma’rûfdur. Hatta bundan akdem Avrupa’nın gazete evrâkıdan bi’t-terceme tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî vasfıyla ta’rîf ve elli altıncı def’ada tab’ ve temsîl kılınan takvîm-i vekâyî’de derc ve takrîr olunmuş olan makâlenin mefhûmu bu ma’nâyı îmâ ve tahkîk ider. Pes ‘aded-i nüfûs-ı benî beşerin menât-ı bekâsı olan esbâb-ı ma’âşın tezyîd ve taklîli ile tezâyüd ve tenâkus kabûl ider umûrdan olduğu ve esbâb-ı ma’âş bilâ-istisnâ ve lâ-tercîh ecnâs-ı a’mâlin mecmû’undan hâdis ve hâsıl olan envâ’-i mahsûlâtın meblağ ve yekûnundan ‘ibâret idüğü kabûl ve teslîm olundıkda ‘umrân ve ‘imâret lafzlarının ma’nâsı dahi vâzih ve âşikâr olur. Bu bahsin tavzîhi şöyledir ki ‘umrân ve ‘imâret lafzları ‘aded-i nüfûs-ı gayr-ı mu’ayyen meskûn ve kesîrû’l-nüfûs mevzi’e itlâk olunduğı ma’lûmdur ve lakin kesret lafzı killet kelimesi gibi elfâz-ı nisbiyyeden olup kesret ve killetin ma’nâları mikdâr-ı mu’ayyen nesne başka bir mikdâr-ı mu’ayyen ile bi’l-muvâzene [31b] ve’l-mukâbele müttezih ve mefhûm olmağla ‘umrân ve ‘imâretin hakîkat ma’nâsı hudûd-ı mefrûza-i mu’ayyenede dâhil bir memleketin zirâ’at ve girâsete sâlih mecmû’-ı arâzîsi hars ve gars ile ma’mûr ve ma’mûl olduğu takdîrde hâsıl olan hâsılâtın mecmû’u ile ta’ayyüş idecek mikdâr ‘aded-i nüfûs-ı insân ile meskûn ve ma’mûr olmakdan ‘ibâret olduğu zâhir ve ‘ayân olur. Binâen ‘alâ-hazâ hudûd-ı mu’ayyene dâhilinde vâki’ bir nâhiye ve bir eyâlet ve yâhûd eyâlât-ı ma’dûdeden mürekkeb bir mülk ve devlet ‘umrân ve ‘imâret vasıflarıyla hakîkaten vâf ve ta’rîfe sezâ-vâr ve şâyân olmak bi-eyyi-hâl hudûdu dâhilinde kâ’in ve zirâ’at ve girâsete sâlih zemîn ve arâzîsinden bir şebr-i yer hâli ve mubâh ve müşterek kalmayarak zer’ ve gars ile ma’mûr ve ve ra’y-ı hayvanâta kâbil mevâki’ ve mevâzı’ı hayvanât-ı ünsîyye ile memlû olduğu hâlde ecnâs-ı a’mâldan hâdis ve hâsıl olan

¹⁷¹ Thomas Robert Malthus, İngiliz nüfus bilimci ve politik ekonomi teorisyenidir.

mahsûlâtın meblağ ve yekûnü ile ta‘ayyüş idecek kadar nüfûs-ı benî beşer ile meskûn ve ma‘mûr olmasına menût ve mevkûfdur. Hâl-ı ângeh bu makamda zikr-i hâl irâde-i mahal mefhûmu âşikârdır. Zirâ bir mülk ve devletin hudûdu dâhilinde vâki‘ zemîn ve arâzîsi beyân-ı sâbık üzere hars ve gars ile ma‘mûl ve ma‘mûr ve merâ‘îsi hayvanât-ı ünsiyye ile memlû olmak derece-i i‘mâra vusûlü ‘amel-i zirâ‘ate ‘amel-i sînâ‘î ve ‘amel-i ticâretin iltihâk ve inzimâmı emr-i tabî‘î ve zarûrîdir. Fakat sanâyi‘-i şerîfe ve mürekkebe ki anların hudûs ve husûlü ve mertebe-i kemâle vusûlü ‘ulûm-ı akliyye ve fûnûn ve ma‘ârif-i nazarîyeye mevkûfdur. Anların bi’t-tab‘ sâlifü’t-tavsîf mertebe-i ‘imâretin pey-revi ve müntehâ-ı derece-i ma‘mûriyetin ‘alâ‘im ve şî‘ârıdır. Pes fasl-ı sâlis ve râbi‘de tafsîlen zikr ve beyân olunduğı vechle a‘mâl-ı beşer îcâd-ı mâl ve ihdâs-ı mahsûl emrinde âlât ve esbâba muhtâc olmakdan nâşî ‘amel-i beşerin husûl-ı mahsûlde isti‘mâl eylediğı âlât ve esbâb dahi iki nev‘-i küllîye ve taksîm ve tenvî‘ kılınarak kısm-ı evvelî âlât ve esbâb-ı tabî‘iyye-i mütemellike vasfıyla ta‘rîf ve kısm-ı sânisî yine a‘mâl-ı sâbika-i beşer ile hâdis ve hâsıl olmuş olan emvâl-ı sermâye ile tesmiye ve tavsîf kılınmış idi. Hâl-ı [32a] ângeh âlât ve esbâb-ı tabî‘iyye-i mütemellikenin bi-hasebi’t-tabî‘a mevcûd oldukları mikdârdan ziyâde teksîr ve tevfiiri kudret ve irâdet-i beşerden hâric olup tâ‘ife-i insânın bu bâbda muttasîf olduğı mâye-i nevr-i şu‘ûr ve sermâye-i ‘akl ve tedbîr-i umûr bereket ve mu‘âvenetiyle anların ancak isti‘mâlâtı teshîl ve kuvvâ-i tabî‘iyyelerin bi’t-tasarruf ıslâh ve tekâmîl emrine münhasırdır. Lakin bunların isti‘mâlini teshîl ve kuvvâ-i tabî‘iyyelerin bi’t-tasarruf ıslâh ve tekâmîli mücerred a‘mâl fikr ve rü‘yet ile hâsıl olmayup belki fasl-ı sâlisde zikr ve beyânı sebk ve takdîm eylediğı vechle a‘mâl-ı sâbika-i beşer ile hâdis olmuş ve bi’l-idâre ihrâz ve iddihâr olunmuş emvâl-ı sermâyenin iltihâk ve inzimâmına mevkûf olmağla ihdâs-ı mahsûl ile teksîr-i emvâl beher hâl mâl-ı sermâyenin vücûduna menût ve meşrût olduğı zâhir ve nümâyândır. Binâen ‘alâ-hazâ teksîr-i emvâl-ı sermâye emri tevfiir-i ecnâs-ı a‘mâl ve tevsî‘ ve dâ‘ire-i ecnâs-ı a‘mâl ve tevfiir esbâbı husûl-ı emvâl maksûdu dahi vücûda geldikçe efrâd-ı re‘âyâ ve teb‘adan ‘ibâret olan gerek mübâşirîn-i ecnâs-ı a‘mâl sunûfu ve gerek anların taht-ı tedbîr ve zîr-i nezâretlerinde ücret-i yevmiye ve şehriye ve seneviye ile ‘âmilîn-i bi’l-yed olan ecîrîn gürûhu mekâsib ve menâfi‘-i zâ‘ide istihsâl ve hâcât ve me‘ûnetlerin istikmâl iderek bu keyfiyyet efrâd-ı re‘âyâ ve teb‘anın izdiyâd-ı nüfûsuna bâ‘is ve bâdî olacağından kat‘-ı nazar emvâl-ı sermâyenin izdiyâd ve tekâsürü husûl-ı mâl emrinde isti‘mâl olunan âlât ve esbâb-ı

tabî'iyeye-i mütemellikenin isti'mâlini teshîl ve kuvvâ-i tabî'iyelerini bi't-tasarruf ıslâh ve tekmîlini mü'eddî olmağla hâsılâtda kesret ve cevdet ve emvâl ve erzâkda feyz ve bereket ve kıymet ve bahâlarında ruhs ve rehâvet vâki' olacağı emr-i zâhir ve müsbetdir. Pes bir mülk ve devletde bu hâlinin vukû'u takdîrinde tekâsür ve izdiyâd-ı nüfûs-ı benî beşerin esbâb-ı tabî'iyesi bahsinde bast ve temhîd olunduğı vechle benî ademın esbâb-ı bekâ ve ma'âşî mütezâyid ve mütekâsir oldıkca ol nisbet üzere 'aded-i nüfûs-ı insân dahi mütezâyid [32b] ve mütekâsir olarak ol mülk ve devlet hey'et-i mecmû'asıyla mertebe-i 'imârete vâsıl olmak maksûdu hâsıl olur. Pes işbû mukaddemât-ı sarîhe ve edille-i vâzihadan ma'lûm ve müstebân oldu ki 'umrân ve 'imâret maksûdunun husûlü mevkûfün 'aleyh olduğı asl ve mebnâsı her mülk ve devlet ve sâ'ir bir gûne nizâm ve ahkâm-ı mazbûta tahtında mûnderic her cemâ'at ahâlîsi mülkünde îcâd-ı mâl ve ihdâs-ı mahsûle âlât ve esbâb olan emvâl-ı sermâyenin tekâsür ve izdiyâdı ile husûl-ı mahsûlü mü'eddî ecnâs-ı a'mâl ve envâ'-i ef'âl ve işgâlin teksîr ve teshîli ve bunların netice ve semeresi olan ecnâs-ı hâsılâtın tevfirî maksûdu vücûda gelmekle nev'-i insâna esbâb-ı bekâ ve ma'âş olan emvâl ve erzâkda kesret ve vefret ve kıymet ve bahâlarında ruhs ve bereket husûlünden 'ibâret olduğı bâhir ve hüveydâ ve tereddüd ve iştibâhdan mu'arrâ ve müberrâdır. Pes zemân-ı müteahhirde düvel-i Avrupa bu maksûdun husûlüne 'âid nizâm ve tedbîri sâ'ir 'ulûm-ı medeniyye misillü usûl ve kavâ'id-i külliye ve nice mebâhis-i müşkile ve mesâ'il-i fer'iyeyi şâmil 'ilm-i müstakil ve fenn-i mazbût nisâbına iblâğ idüp Avrupa lisânlarında 'ale'l-ıtlâk ekonomi politik 'unvânıyla tesmiye ve ta'bîr iderler ve bu ta'bîrin mâ-vaz'lesi lisân-ı Türkîde tedbîr-i mâl-ı medenî ve yâhûd tedbîr-i 'umrân-ı mülkî ta'bîrleriyle terceme ve ta'bîr olunmağla hülâsa-i meâli menâfi'-i devlet ve ra'iyete 'âid 'ilm ve ma'rifet dimek olur.¹⁷² [4]

¹⁷² (4) Bu dahi hafî ve mestûr kalmaya ki işbû vasf ve ta'rîf kılınan 'umrân ve 'imâretin husûlü bâlada mebsût fusûl-ı erba'a zımnında şerh ve tafsîli gûzerân iden 'amel-i zirâ'at ve 'amel-i san'at ve 'amel-i ticâretten 'ibâret üç nev' a'mâl-ı külliyyeye müteferri' ve müteşâ'ib (33a) olan ecnâs-ı a'mâldan her birinin kemâ-hüve'l-matlûb mübâşeret ve icrâ ve anlardan maksûd olan hâsılât ve emvâlin istihsâl ve istifâ'sına mevkûf olup hâlbuki 'amel-i zirâ'at nev'inden olsun ve gerek 'amel-i san'at ve 'amel-i ticâret cinsinden olsun her bir cins 'amelin vech-i sühûlet ve kemâl-i vücûdat üzere mübâşeret ve icrâsı 'alâ hidetin birer gûne haber ve ma'rifet ve kesret-i mu'ayyene ve tekrâr tecrübe ile mahfûz ve mazbût birer kânun 'ilmi ve zâbita-ı külliye meşrût mehâret ve mûmâresete menût idüğü ve bu misillü mehâret ve mûmâresete iktizâ iden isti'dâdın husûlü vasf-ı gılzet ve ümmîliğı müstevcib tavr-ı bedâvete mülâzemet iden eşhâs benî ademde mûmkün olmayup belki eşhâs-ı benî beşerin isti'dâd-ı fitrî ve kabiliyet-i cibillisini kuvvetden fî'ile ityân ile hâssa-i lâzime-i insân olan hadd-ı kemâle takrîb ve îsâlini mûcib tavr-ı hazâret ve evsâf-ı belediyyet ve medeniyyet ya'ni şehîrlik ile husûl-pezîr olduğı zâhir ve müstenîrdir. Bu sûretde sükkân ve ahâlî-i memleketi emkine-i mu'ayyene ve nevâhî-i mahsûsa ve mahdûdada tavfîn ve iskân ve zirâ'at ve san'at ve ticâret misillü a'mâl ile iştigâle i'tiyâd ve i'tilâf birle hasbe'l-mekân anlardan tavr-ı bedâvetin muktezâsından olan gılzet ve cehâleti def' ve izâle ve nüfûs-ı beşeriyyeye 'akl-ı nüvîd ve

İstitrâd: İ‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîrin ‘ilm-i müstakil ve ta‘lîm ve ta‘allüme sâlih fenn-i mazbût nisâbına iblâğı düvel ve milel-i garbiyye ya‘ni düvel-i Avrupa’nın usûl-ı cedîde ve nizâmât-ı mütehaddiselerinden olup düvel-i mâziyye mechûl olduğu emr-i ma‘lûm ve meczûmdur. Zirâ düvel-i sâlîfe zemânlarında esliha-i nâriyyenin [33a] îcâd ve isti‘mâli ve mu‘allem ve muntazam ‘askerin tertîb ve istihdâmı mechûl ve gayr-ı ma‘hûd olup mecmû‘-ı ahâlî-i devlet ve milletden heman sinn ve bünyesi kâbil-i harb ve darb olan herkes cünûd ve ‘asâkir ‘adedinden ma‘dûd olmağla gerek eyyâm-ı sulh ve huzurda ve gerek [33b] hengâm-ı hurûb ve esfârda ‘asâkir ve mühimmât-ı harbiyyeleri masârif-i ‘azîmeyi müstelzim olmadığından i‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîrleri ancak himâyet-i ra‘iyyet ve hıfz-ı hudûd-ı memleket ve bi-hasebi’-l-îmkân îfâ-i merâsim-i ‘adl ve ‘adâlet emrine münhasır olarak [34a] husûl-ı mâl ve teksîr-i emvâle ‘âid tedâbir ve esbâb-ı i‘mârî efrâd-ı re‘âyânın tedbîr ve ihtimâmlarına terk ve ihmâl idegeldikleri ma‘lûmdur. Lakin esliha-i nâriyyenin îcâd ve isti‘mâli ve mu‘allem ve muntazam ‘askerin tertîb ve istihdâmı mu‘tâd oldıktan sonra işbû risâle-i muhtasaranın mukaddimesinde tafsîlen zikr ve beyân olunduğı vechle emr-i harb-i fûnûn ve ma‘ârif-i ‘adîdeyi şâmîl ‘ilm-i celîl ve fenn-i mücmel rütbesine iblâğ olunarak mu‘allem ve muntazam ‘askerin eyyâm-ı sulh ve huzurda dahi ta‘lîm ve terbiyesi ve hengâm-ı hurûb ve esfârda âlât ve edevât-ı harbiyye ve sâ‘ir mühimmât-ı

isti‘dâd-ı mezîdi müfid olan merâsim-i hazâret ve levâzım-ı adâb ve medeniyyet evsâfi ile ittisâf itdirmek misillü tedâbir ve nizâmât i‘mâr-ı mülk ve memleketin usûl ve mebâdisinden olmakdan nâşî zikr-i sebeb irâde-i müsebbib kabîlinden olmak üzere tedbîr-i ‘umrân-ı mülkînin elsine-i Avrupa’da bir vasfî dahi sivilizasyondur. Ya‘ni sükkân-ı devlet ve ahâlî-i memleketi belediyyet (33b) ve medeniyyet evsâfi ile muttasıf ve mütehâllik kılmakdan ‘ibâretidir. Fî’l-vâki‘ bâlâda mebsût fusûl-ı erba‘a zımında zikr ve beyân olduğu vechle istihsâl-i mahsûl ile ihdâs-ı mâl ve teksîr-i emvâl emri mevkûfün ‘aleyh ve muhtâcün ileyh olduğu mebâdi ve esbâba im‘ân-ı nazar ile te‘emmül ve dikkat olundıkda tavr-ı bedâvete mülâzım ve bilâ-isti‘dâd kesbi heman fitrat-ı asliyyeleri üzere mecbûl olarak esbâb-ı iktisâbları koyun ve sığır ve birer mikdâr rüus deve ve hergele misillü hayvanâtın ra‘y ve terbiyesine maksûr ve kâr ve ‘amelleri bir mevzî ve mekânın giyâhî pâ-zede ve karîn-i fikdan oldıkda oba ve çergelerîn ref‘ ile diğere çeragâha intikâl emrine mahsûr olup istihsâl-i mahsûlü mûcib ecnâs-ı a‘mâl ile müzâvele ve iştigâl itmeyen ve teksîr-i emvâl ve erzâkı mü‘eddî âlât ve esbâba kemâ-hüve’l-lâzım mâlik ve mutasarrıf olmayan kabâ‘il ve ‘aşâ‘ir ahâlîsi misillü tavâ‘if-i ümmiye ve cemâ‘at-ı bedeviyeye göre teksîr-i emvâl ile vâsıl-ı rütbe-i ‘umrân olmak emri hâric-i ez-dâ‘ire-i îmkân olduğu zâhir ve nümâyândır. Bu emrin tavzîh ve tanzîri şöyledir ki bedâvet tavrına mülâzım olan ‘aşâ‘ir-i ekrâh ahâlîsinden ma‘îşet-gâh ve geşt ü güzârları olan Bağdad ve Diyarbekir eyâletleri ile Van ve Kars ve Erzurum eyâletleri beyninde vâki‘ memâlik-i vâsî‘a ve bunca münbit ve mahsûl-dâr arâzî ve nevâhînin âsâr-ı i‘mâr ve esbâb-ı servet ve yesâr cihetiyle ahvâli ve emvâl-i mirîyyeye menâfi‘i sükkân ve ahâlîsi merâsim-i hazâret ve evsâf-ı belediyyet ve medeniyyet muktezâsından olan ‘amel-i zirâ‘at ve ‘amel-i ticâret ve meh-mâ-emken hırfet ve sinâ‘at ‘amelleriyle iştigâl iden Şam ve Halep taraflarında ve Kayseri ve Sivas eyâletlerinin berü câniblerinde kâ‘in ve ‘ale’l-husûs (34a) nakl-i emvâl ve erzâk ile ‘amel-i ticârete bâ‘is mezîd-i sühûlet olan Akdeniz ve bahr-ı siyâh sevâhiline mesâmet ve der-sa‘âdet ve sâ‘ir şühûr-ı ‘azîmeye karîb olan memâlik ve nevâhînin esbâb-ı ma‘mûriyet emvâl-i mirîyyeye ‘âid olan menfa‘ati ile mukâyese ve muvâzene olundıkda husûl-ı mâl ve teksîr-i erzâk ve emvâl ile istikmâl-ı esbâb i‘mâr emrinde merâsim-i hazâret ve evsâf-ı medeniyyet ve belediyyetin medhali küllî ve belki esbâb-ı müveccehenin asl-ı aslî olduğu rûşen ve celîdir.

külliyesinin i‘dâd ve tehyiesi hem emvâl ve masârif-i mevfûre ve hem nice fûnûn ve ma‘ârif-i ‘acîbe ve sanâyi‘-i garîbe ve mürekkebeye mevkûf idüğü ve bunların mecmû‘u i‘mâr-ı mülk ve memleket ve zıdd-ı bedâvet olan merâsim-i hazâret ve medeniyet ile hâsıl olduğı bedîdâr olmağla düvel-i müteahhire ya‘ni düvel-i Avrupa’dan ‘ibâret olan milel-i garbiyye teshîl-i a‘mâl ve anın semere ve neticesi olan teksîr-i erzâk ve emvâl ile i‘mâr-ı mülk ve memleket ve tevfir-i sükkân ve ra‘iyyete ‘âid nizâm ve tedbîrin usûl ve mebâdisini mütâla‘a ve mübâheseye mecbûr ve muztarr oldular. İşte düvel-i garbiyye ve anların bu bâbda usûl-ı mer‘iyyelerine iktidâ iden milel-i sâ‘ire düvel-i mâziyenin usûllerinden müfârekat ve meslek-i diğere ya‘ni tedbîr-i âhere sülûk ve ‘azîmetleri ancak bu noktadan ya‘ni i‘mâr-ı mülke ‘âid asl-ı aslıden ‘ibâret olup sâ‘ir cemî‘-i nizâmât-ı muhtera‘a ve usûl-ı mütehaddiseleri bu aslın müteferri‘âtı ve bu faslın levâhık ve mertebâtı olduğı [34b] düvel-i merkûmenin nizâmât-ı dâhiliyye ve kavânîn-i mülkiyyelerini hâvî kütüb ve devâvîni dikkat-ı nazar ile müzâkere ve mütâla‘a idenlerin ‘inde müsellem ve ma‘lûmdur. Fî’l-hakîka düvel-i garbiyye ve anları bu bâbda taklîd iden milel-i sâ‘irenin bu hâleti ya‘ni i‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîri sâ‘ir cemî‘-i nizâmât-ı dâhiliyyelerine asl ve esâs ittihâz iderek buna ikdâm ve himmetleri düvel ve milel-i sâlifeye hem kuvvet ve iktidâr ve hem devâm ve istikrâr cihetiyle fazl ve rüchânlarını mücib bir ‘illet olmuş olduğı düvel-i sâlifenin tevârîh-i mu‘teberede mazbût ve mahfûz seyren ve âsâr ve şevket ve iktidâr ve bunun müceb ve muktezâsından olan devâm ve istikrârları düvel-i müteahhirînin hâllerine muvâzene ve mukâbele olursa vâzıh ve âşikâr olur. İşbû fark ve fâırıkın icmâlen beyân ve tavzîhi şöyledir ki düvel-i mâziyenin asl-ı satvet ve şevketlerinin hükmü ekseri evâ‘il-i zuhûr ve mebâdî-i hâllerinde teshîr-i memâlik-i cedîde ve tevsî‘-i mülk ve memlekete ikbâl ve ahz ü ganâ‘im ve selb ve nehb-i emvâl ve magânim ile iştigâlleri zemânlarında vâki‘ olageldikleri müstagnî-i bahs ve cidâldir. Hâl-ı ângeh etrâf ve eknâfa tecâvüz ve ta‘addî ve memâlik-i ecnebiyyeye istilâya tasaddî ile kabza-ı tasarrufa idhâl olunan mâl-ı menhûb medâhil-i memâliki bi’l-i‘mâr menâbi‘ müstemirri’l-nübû‘ misillü ecnâs-ı a‘mâlden hâsıl olan servet ve yesâr ve âsâr-ı i‘mâr gibi devâm ve istikrârı olmayup muvakkit ve serî‘ü’l-ibtizâl ve’l infikâd olmağla düvel-i mâziye devâm ve istikrâr ve bünyân-ı şevket ve iktidârların i‘mâr ve medâhil-i memlekete ‘âid nizâm ve tedbîr ile te’yûd ve te’kîd idemediklerinden şevket ve ikbâlleri muvakkat ve ekserisi serî‘ü’l-inkılâb olageldiğı tevârîh-i mu‘teberede mazbût hâllerinden ma‘lûm ve müstebândır.

Hatta ‘ilm-i tabî‘înin müceb ve muktezâsı üzere etıbbâ ve hükemâ tâ‘ife-i insânın müddet-i ‘ömr-i tabî‘îsini üç kısma taksîm idüp kısm-ı evvelîni sinn-i nemâ ve kısm-ı sânisini sinn-i vukûf ve kısm-ı sâlisini sinn-i rücû‘ ve inhitât isimleriyle tesmiye ve temyîz iderek bi‘l-âhire eşhâs-ı benî beşere ecel-i müsemmâ ‘ârız ve ‘ömr-i tabî‘îsi nihâyete vâsıl olur deyu hüküm [35a] eyledikleri hükemâ-ı eslâf dahi her mülk ve devletin kıyâm ve bekâsını ve tâ‘ife-i insânın ‘ömr-i tabî‘îsini teşbîh birle evâ‘ilini hengâm-ı neşv ü nemâ ve evâsıtını eyyâm-ı vukûf ve evâhirini zemân-ı inhitât ve vasflarıyla tavsîf iderek vech-i teşbîhlerinin dahi ‘ilel ve esbâbı tevârih-i mu‘tebere ve kütüb-i hikemiyyede meşrûh ve mebsûtdur. Hâl-ı âneğh zu‘mları ve galat ve teşbîhleri sakat olup nefsü‘l-emre muhâlif ve mugâyirdir. Zirâ envâ‘-i beşer rû-yı arzda istîlâd ve ihtilâf ile mecbûl ve meftûr olup nesl ve zürriyet vâsıtasıyla nev‘-i insân karndan karna ve batından batına teceddüd ve teşebbüb itmekle mülk ve devlet dahi efrâd [ve] eşhâs-ı benî beşerden mürekkeb bir cism-i hayy vezninde olup menât-ı bekâsı olan esbâb-ı ma‘âşına âsâr-ı noksân ve ‘ârıza-ı fikdân tareyân itmediği hâlde cism-i devlet ve millete herem ve şeyhûhet ve mizâcına za‘îf ve ‘illet tatarruk itmeyüp hayat ve bekâsı dâ‘im ve ‘alâim-i revnak ve şebâbeti ebedü‘l-adâb kâ‘im olacağı delîl-i aklî ile sâbit ve nefsü‘l-emre muvâfık ve mutâbıktır. Lakin hükemâ-ı eslâf düvel-i mâziyenin sâlifü‘l-beyân hâllerine nazar ile devâm ve istikrârların ‘ömr-i tabî‘î-i insânîye teşbîhleri ancak a‘sâr-ı mâziyede i‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîrin ‘ilm ve ma‘rifeti mechûl olduğundan neş‘et itmiş olduğu meczûm ve müsbetdir. Bu sûrette mu‘allem ve muntazam ‘askerin tertîb ve istihdâmı ve anın muktezâsından olan i‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîrin ‘ilm ve ma‘rifeti ‘ilm-i mahsûs nisâbına iblâğı hasebiyle düvel ve milelin te’dîb ve istikrârına tedbîr ve ‘ilâc bulunmuş dinse bâdî-i nazarda tavr-ı küstâhiye mahmûl olacağı zâhir ve lakin nefsü‘l-emre basr-ı basîret ile te‘emmül ve dikkat olursa hakikat-ı hâle makrûn idüğü bedîhî ve bâhirdir. İ‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîr-i müceb salâh-ı mülk ve millet ve mü‘eddî-i intizâm ahvâl-ı ra‘iyyet ve memleket olduğundan kat‘-ı nazar bâlâda merreten ba‘de uhrâ zikr ve beyânı tekrâr olunduğı vechle esliha-i nariyyenin isti‘mâli ve mu‘allem ve muntazam ‘askerin tanzîm ve istihdâmı düvel-i müteahhirîn ‘indeinde ma‘hûd ve mu‘tâd [35b] oldıktan sonra her mülk ve milletin şevket ve ‘azameti mü‘eddî-i servet ve yesâr olan esbâb âbâdânı ve i‘mârı nisbeti üzere vâki‘ olup bu ‘asırda bilâ-vücûd i‘mâr-ı ‘azamet ve iştihâr mümkün ve mutasavver olmadığından bedîdârdır. Hatta düvel ve milel-i garîbe ile milel-i

şarkiyenin ahvâline haffce dikkat ve nazar bu müdde‘ânın sübûtuna delîl-i mu‘teber olur ki Hind ve Acem ve Buhara ve sâ‘ir memâlik-i şarkiyeden a‘sâr-ı sâlifede aralık aralık müte‘addid cihân-gîrler ve nice kaviyyü’l-iktidâr ve ‘azîmü’l-iştihâr zâtlar zuhûr ve berûz idüp aktâr-ı ba‘îde ve memâlik-i ‘adîdeye tahakküm ve istilâları ma‘lûm ve meşhûr iken memâlik-i şarkiyenin mülûk ve hükümdârları bu ‘asırda mâye-i şevket ve iktidâr ve mâdde-i ‘azamet ve iştihâr olan i‘mâr-ı mülk ve memleket ve teksîr-i sükkân ve ra‘iyyete ‘âid nizâm ve tedbîr ki ‘asrın hükmüne ri‘âyetden ‘ibâretidir. ‘Adem-i mübâderet ve yâhûd ‘ilminden gafletleri hasebiyle kuvvet ve iktidârları günden güne tenezzül ve tedennîye mâ‘il ve sîn ve iştihârları zâ‘il olmakda idüğü meczûm ve mefhûm ve bu emrin hilâfî düvel-i garîbe ve anların bu bâbda usûllerine iktidâ iden milel-i sâ‘ire ‘asrın hükmüne ri‘âyet ile i‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîrde vâki‘ olan ikdâm ve himmetlerinin semere ve netîcesi meşhûd ve ‘âmmenin ‘indinde müselleme ve ma‘hûddur. Ve işbû cemî‘-i tebeddülât ve tagayyürâta asl-ı sebep ve ‘illet-i fikr ve mülâhazaya lâyük ancak i‘mâr-ı mülk ve memleket bahsinde sâbıkü’z-zikr mebâhis ve hakâyıkdır. Bundan sonra ma‘lûm ola ki tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî ‘ilminin ibtidâ-ı zuhûr ve hudûsu ve mürûr-ı zemân ile rütbe-i kemâle vusûlü şu vechle olmuştur ki Avrupa kıt‘asında sâkin düvel ve milel-i Nasârâ mu‘allem ve muntazam ‘askerin tertîb ve istihdâmını iltizâm eyledikten sonra işbû risâle-i muhtasarının mukaddimesinde tafsîlen zikr ve beyânı sebk ve takdîm eylediği vechle masârif-i mirîyye ve sâ‘ir her dürlü mühimmât-ı harbiyyeleri günden güne mütezâyid ve müterakkî oldıkca eshâb-ı re‘y ve tedbîr olan erbâb-ı devlet husûl-ı mâl ve teksîr-i erzâk ve emvâlîn mevkûfün ‘aleyh olduğu mebâdî ve esbâbın [36a] cüst ü cû ve bahs ve mütâla‘asına mecbûr ve muztarr olmakdan nâşî menşe‘-i husûl-ı mahsûl olan ecnâs-ı a‘mâldan hâdis ve hâsıl olan envâ‘-i mahsûlâtın mübâyâ‘ât ve mu‘âvazâtına tavassut iden tüccâr tâ‘ifesi mekâsib ve menâfi‘in tarîkine ve teksîr-i mahsûlâtın esbâbına sâ‘ir-i nâsdan a‘lem ve a‘ref olup tüccâr sınıfının umûr-dîde ve kâr-ı azmûdeleri eshâb-ı re‘y ve tedbîr olan zevâta takarruba fırsat-yâb olarak mekâsib ve menâfi‘in usûl ve mebâdîsi ve menşe‘-i emvâl-ı mirîyye olan re‘âyâ ve teb‘anın mülkünde emvâl ve hâsılâtın tekâsür ve izdiyâdı mevkûfün ‘aleyh olduğu nizâm ve tedbîri ihtâr ve iş‘âra mübâderet itmeleriyle i‘mâr-ı mülke ‘âid nizâm ve tedbîrin kısm-ı nazarîsi ‘ilm-i mazbûta idhâl olunmaksızın düvel ve milel-i mezbûrenin vükelâ-yı devlet ve müdebbirîn umûr-ı memleketleri ve gerek tecârib-i yevmiyenin tekrârı ve gerek tüccâr tâ‘ifesinin ihtâr ve

iş'ârı ile i'mâr-ı mülke dâ'ir zabt ve ihtilâs eyledikleri ma'ârif ve hakâyık ile 'âmil olarak bu vechle yüz seneden mütecâviz zemân i'mâr-ı mülk ve memlekete nasb-ı nefis-i ihtimâm idüp hâl-ı ângeh işbû müddetde vâki' olan nizâm ve tedbîrleri her ne kadar habt ü hatadan sâlim değil ise de habt ü hataları arasında savâb ve istikâmete makrûn i'mâr-ı mülke dâ'ir nice tedbîr ve nizâm ihtirâ' ve kuvvetden fi'ile ityân itmiş ve bu sebepten nâşî memleketlerinde fi'l-cümle âsâr-ı ma'mûriyyet ve esbâb-ı gınâ ve servet hâsil olmuş olmağla servet ve ma'mûriyyetin semere ve netîcesi olan envâ'-i 'ulûm-ı 'akliyye ve esnâf-ı fûnûn ve ma'ârif-i nazariyye dahi zuhûr ve hudûs idüp nihâyet bundan seksen sene mukaddem Fransa memleketinde Kesnay ve anın hem-'asrı olan İngilterelü Uvm nâm ehl-i hikmetden iki sâhib-i kemâl tedbîr-i 'umrân-ı mülkiye 'âid nizâm ve tedbîrin kısm-ı nazarîsini ibtidâ 'ilm-i mazbûta rabt ve usûl ve fûrû'unu tanzîm ve tertîb birle devâvîn-i mahsûsada zabt itmeleriyle ba'de Fransa ve İngiltere ve İtalya memâlikinde esnâf-ı 'ulûm-ı 'akliyye ve ecnâs-ı fûnûn ve ma'ârif-i nazariyye ile müzâvele ve iştigâl iden ehl-i hikmetden bir sınıf-ı mahsûs seçilüp [36b] musannifin-i mezbûrîne iktidâ ile 'ilm ve ma'rifetlerin i'mâr-ı mülke 'âid nizâm ve tedbîr-i kısm-ı nazarîsinin mütâla'asına vakf ve vakt-i zemânların usûl ve kavâ'id-i külliye ve mesâ'il-i fer'iyyesinin şerh ve îzâhına hasr idüp 'ilm-i mantık ve 'ilm-i nahive müntesibîn olan zevâta mantıkıyyûn ve nahvîyyûn dinildiği gibi bunlara dahi elsine-i Avrupa'nın mecmû'unda ikonometist ism ve şöhreti 'ilm-i hâs olmuşdur. Ya'ni tedbîr-i 'umrân-ı mülki 'ilmine müntesibîn eşhâs dimek olur. Binâen 'alâ-hazâ 'ilm-i merkûmun mebâhis ve mütâla'asına meşgûl ehl-i hikmet ve erbâb-ı ma'rifetden işbû sınıf-ı mahsûs 'ilm-i mezbûrun kavâ'id-i külliye ve mesâ'il-i fer'iyyesin îrâd-ı delâ'il-i 'akliyye ile isbât ve bast-ı tecârib-i nakliyye ile şerh ve îzâh eyledikce tenfiz-i ahkâm-ı devlet ve tanzîm-i umûr-ı memleket ve ra'îyyete me'mûr olanlar mesâ'il-i müttezihe ve meşrûhayı ahz ve zabt birle îcâb-ı vakt ve iktizâ-i maslahata göre kuvvetden fi'ile ve nazardan 'amele ityân ve ol vechle kısm-ı 'amelisini tenfiz ve icrâya ikdâm idüp el-yevm memleketlerinde der-kâr olan âsâr-ı 'umrân nümâyân ve her dürlü hâl ve şânları meşhûr ve 'ayândır. Pes 'ilm-i merkûmun tenkîh ve îzâh ve şerh ve tafsîline dâ'ir İngiltere ve Fransa ve İtalya lisânlarında seksen sene ve 'ale'l-husûs 'ilm-i mezbûrun rütbe-i kemâle iblâğ olunduğu kırk elli seneden berü te'lîf ve tasnîf kılınan kütüb ve resâ'ilin hadd ve hasrı olmayup hatta iki yüz otuz tarihinden otuz dokuz tarihine kadar dokuz sene tarafında gerek usûl ve fûrû'unu şerh ve îzâh ve gerek kısm-ı 'amelisi müteferri'âtından

olan ‘amel-i zirâ‘at ve ‘amel-i ticâret ya‘ni ‘ilm-i merkûmun ‘ilm ve ‘ameline dâ‘ir yalnız Fransa memâlikinde Fransızlu lisânında iki bin üç yüz yetmiş altı kütüb ve nesih mü‘ellifin-i muhtelifin himmetleriyle te‘lîf ve tedvîn olunarak tab‘ ve temsîl ile neşr olunmuş olmağla tab‘hâneleri defterlerinde mukayyed ve mazbût olduğu kırk beş tarihinde te‘lîf kılınan bir nüsha-i cedîdede bir münâsebetle zikr ve tasrîh olunmuştur. Hülâsa-i kelâm i‘mâr-ı mülk ve memlekete râci‘ nizâm ve tedbîrin [37a] ‘ilm ve ma‘rifeti emr-i harbe ‘âid fûnûn-ı harbiyye misillü ‘asrın hükmü îcâbından zuhûr ve neş‘et idüp derc-i cevâhir esnâf-ı ulûm ve mazbata-ı fûnûn ve fûhûm olan Arab ve Faris ve Yunan ve Latin lisânları gibi elsine-i kadîme ve meşhûrede eser ve vücûdu olmayup bu ‘asırda Diyâr-ı Avrupa’da tekellüm olunan elsinede ve ‘ale’l-husûs Fransızlu ve İngilterelü lisânlarında mazbût ve mevcûd olmağla bu risâle-i muhtasaradan asl-ı maksûd elsine-i mezbûreden birine aşinâ olmayan zevât-ı kirâma ‘ilm-i merkûmu tafsîlice vâsf-ı ta‘rîfdir. Yohsa şâmil olduğu ma‘ârif ve ma‘lûmât ve bunların müceb ve muktezâsından olan tedâbîr ve nizâmâtı terceme ve tafsîl değildir. Zirâ ‘ilm-i mevsûfun müstemil olduğu dakâyık ve hakâyık bahr-i Umman ve deryâ-yı bî-girân olup tafsîl ve tercemesi kâr-ı ‘âcizân olmadığı nümâyândır. Fakat her ‘ilm-i mazbûtun mevzû‘undan bâhis mebdâf-i mukaddemât-ı mahsûsası olmağla ‘ilm-i merkûmun dahi mebas ve mevzû‘u mâl ve esbâb-ı i‘mâr olup tafsîlice ta‘rîf ve tavsîfi mâl ta‘rîfi tahtında dâhil cem‘-i zevât ve eşyanın imkândan vücûda vusûlü ve bunların netîce-i müterettibe ve semere-i maksûdesi olan ‘umrân ve ‘imâretin husûlü mevkûfün ‘aleyh olduğu mebdâf ve usûlün bir mikdâr tafsîlini îcâb ve iktizâ itmekle maksûd-ı mezbûru usûvv-i bâlâda mebsût ve muharrer fusûl-ı hamse zımnında ‘ale’t-tarîkü’l-ihtisâr derc ve telhîse ibtidâr olundu. Egerçi bu mikdârı dahi husûle-i isti‘dâd-ı ‘übeydâne müdün-i bîrûn ve endâze-i kudret ve bîdâ‘a-ı nâçizâne müdün-i efzûn olduğu rû-nümündür. Ma‘a-hâzâ ni‘met-i celîle-i ra‘iyyet Devlet-i ‘Aliyye ile perverde ve nân-ı bî-îmtinân zimmet-i müstevcibetü’l-mefharet saltanat-ı seniyye ile terbiyetgerde olduğım eelden tahdîs-i nân ve ni‘met ve edâ-yı şükran ve mahmedet-i şî‘âr-ı hayr-hâhî ve ‘ubdiyyet ve refât-ı ve rıkkıyyete âsâr ve ‘alâmet olduğu cezim ve tumâninete mebnî bu cüz‘-i zahmet min-vechin edâ-yı hidmet-i ‘ubdiyyet ve îfâ-i merâsim-i tahdîs ni‘met ve ‘inâyete delîl-i bî-‘illet olur ümniyyesiyle işbû risâle-i perîşân-ı ta‘bîrin tertîb ve tahrîrine mücâseret kılındı. [37b]

Hatme: Her mülk-i müstakil kendü merâsim-i istiklâlini hıfz ve himâye ve ‘izzet ve şânını ‘ârıza-ı zelev ve halelden vikâye itmesi emniyet-i hâriciyye nizâm ve zâbita-ı dâhiliyyeye mevkûf ve bu hâlet cemî‘-i düvel ve milel-i müstakilenin sıfat-ı müştereke ve ‘azim ve himmet-i müttehidelere olduğu emr-i müteyakkın ve ma‘rûfdur. Hâl böyle iken yine her mülk-i müstakil kendüne mahsûs bir nev‘ ahkâm ve bir gûne kavânîn-i mazbûta ve nizâma ri‘âyetle ya‘ni tarîk-i muhtelifeye sülûk ile işbû ânifen mezkûr kasdı vâhid ve merâm-ı müttehida vâsil olageldikleri ma‘lûm ve mücerrebdır. Lakin maksûd-ı evvel ve esâs-ı küll olan ma‘âş bahsi bir gûne istisnâ ve ihtilâf kabul itmeyüp mecmû‘-ı tavâ’if-i insânın emr-i ma‘âş ve esbâb-ı inti‘âşa ihtiyâcı beraber ve siyyân olduğu zâhir ve nümâyândır. Hatta tâ‘ife-i efrencîden bir şahıs başında şapka taşır ise İslâm’dan bir ferd bir fese muhtâc olduğu bedîhî ve bâhirdir. Ve havâyicden olan işbû iki cins metâ‘ın şekli ve sûretleri her ne kadar muhâlif ve mübâyin ise de ihtiyâc-ı mâliyyetde vücûh ile mücânis ve mukârindir. Zirâ ikisinin dahi kıymeti kırk ve elli ve seksen guruşluk mâliyyete mu‘âdildir. Ve eğer mârû‘z-zıkr fes metâ‘ı hâricden ya‘ni vesâtet-i ‘amel-i ticâretle memâlik-i ecnebiyyeden isticlâb ve istihsâl olunmuş ise elbette anı min-evveli’l-emr ihdâs ve tasnî‘ iden sâhib-i ‘amele bedel mu‘âdili başka cins mâl ‘aynında ta‘vîz olunmadığı sûretde metâ‘-ı mezkûrun andan ahz ve isti‘mâli gayr-ı kâbil ve sâ‘ir gerek bi’l-infirâd eşhâs-ı benî adem ve gerek anlardan mürekkeb ve müretteb olan düvel ve ümemin cemî‘-i hâcât ve mühimmât ve kâffe-i tasarrufâtı bu temsîle makîs ve mümâsildir. Pes esbâb-ı ma‘âş olan emvâl ve erzâkın hudûs ve husûlü ve nisâb-ı intifâ‘ ve istimtâ‘a vusûlü bâlâda mebsût fusûl-ı erba‘a zımında şerh ve tafsîl kılınan usûl ve esbâba meşrû ve mevkûf olup vech-i hudûs ve husûllerinde hiç bir gûne tahallûf mümkün ve mutasavver olmamağla mâl nev‘inden olan cemî‘-i zevât ve eşyânın teksîr ve tevfirî ve anların netîce-i müterettibi olan [38a] âbâdânî ve ma‘mûriyetin husûlünü müceb nizâm ve tedbîr dahi ihtilâf-ı dîn ve millet ve mugâyeret-i ahkâm ve kavânîn-i devlet ile tahallûf ve tagayyür kabul itmediği emr-i zâhirdir. Binâen ‘alâ-hazâ ol vech-i Devlet-i ‘Aliyye-i ebediyyü’ d-devâm dahi mâlik-i mülk ve memleket ve sâhib-i ‘asker ve ra‘iyyet olmağla bu şarta dâhil ve bu bâbda istisnâ ve teferrüd emri gayr-ı kâbildir. Egerçi ‘umrân ve ‘imâretin asl ve esâsı olan merâsim-i hukûk-ı mülkiyyete ri‘âyet ya‘ni herkesin nefsinde ve mülkünde kemâl-i emniyetini mûcib himâyet-i ra‘iyyet ve îfâ-i merâsim-i nasfet ve ‘adâlet şartına Devlet-i ‘Aliyye cemî‘-i zemânda i‘tinâ ve dikkat idegeldiği ma‘lûm ve müsbeddir. Ma‘a-hazâ bâlâda

zıkr ve beyânı güzerân eylediği vechle tebeddül-i usûl-ı ‘âlem ve tagayyür-i ahvâl-i düvel ve ümem îcâbından ya‘ni mu‘allem ve muntazam ‘askerin tertîb ve istihdâmından nâşî düvel-i müteahhire ya‘ni düvel-i milel-i Avrupa i‘mâr-ı mülk ve memlekete ‘âid nizâm ve tedbîri ‘ilm-i mahsûs ve fenn-i mazbût rütbesine iblâğ ve i‘tilâ idüp ‘asrın hükmüne nazaran bu bâbda usûlleri düvel-i sâlifenin usûlüne ercah-ı fazl ve meziyetinin semere ve fevâ’idi müttezih olmağla düvel-i Avrupa ve anlara bu bâbda iktidâ iden milel-i sâ’ire katında i‘mâr-ı mülk ve memlekette mültezim ve mer‘î olan nizâm ve tedbîr memâlik-i mahrûse-i Devlet-i ‘Aliyye’de bi‘l-fi‘il icrâ ve kuvvetden fi‘ile ityân ve îfâ olunması matlûb-ı ‘alâ ve maksûd-ı ma‘âlî buyurulduğu sûretde bu bâbda maksûd ve merâm iki tarîk ile pezîrâ-yı ihtîâm olmak mümkün ve müyesser olur. Tarîkin biri şöyledir ki tedbîr-i ‘umrân-ı mülkîye ‘âid mârû’l-beyân ‘ilm-i mazbûtun kısm-ı nazarîsini müştemil kütüb ve nesih-i ‘adîde-i müteahhireden efdal ve ekmeli lede’l-terceme terceme-i mezbûra mütâla‘a ve müzâkere ve şâmil olduğu usûl ve fûrû‘u gereği gibi zabt ve ihâta olundıktan sonra asl-ı maksûd olan kısm-ı ‘amelisi bi‘l-fi‘il icrâ ve mûceb ve muktezâsı kuvvetden fi‘ile ityân ve îfâ olunmağla maksûd ve merâm karîn-i itmâm olmak mümkündür. Lakin bu tarîk ile maksûd ve merâma şürû‘ ve mübâderetde teklif ve su‘ûbet der-kâr ve intâc-ı merâmı mahâzîr ve ‘usret bedîdârdır. Şöyle ki [38b] evvelâ Diyâr-ı Avrupa’da ve ‘ale’l-husûs Fransa ve İngiltere memâlikinde beyân-ı sâbık üzere müddet-i medîde ehl-i hikmet ve erbâb-ı ma‘rifetden eşhâs-ı ‘adîde ‘ilm-i merkûmun bahis ve mütâla‘asına tavnî-i nefis-i ihtimâm ve tedkîk ve ikmâline ikdâm eylediklerine mebnî şimdilik i‘mâr cihetiyle memâlik-i mahrûse-i Devlet-i ‘Aliyye’nin bulunduğu mertebeye nazaran hiç lüzûmu olmayan tedkîkât ve tafsîlât ile gayet tevsî‘ ve tedkîk olup hatta mevâki‘-i ‘adîdesi ki şimdilik Devlet-i ‘Aliyye’ye hiç lüzûmu olmayan tedkîkât ve tafsîlât bunlardan ‘ibâretdir. İhtilâf-ı musannifin hasebiyle sadeden hâric cidâl-ı sarf ve nizâ‘-ı lafziye kabîlinden ma‘âni-i mücerrede misillü zevâ’id ile meşhûn olduğundan kat‘-ı nazar ‘ilm-i merkûmda mebsût delâ’il-i ‘akliyye ve tecârib-i nakliyyenin tavzîhi zımnında her musannifin bast ve îrâd eylediği temsîlât ve tanzîrât bulunduğu devlet ve memlekette cârî olan ahvâl-ı vâkı‘a ve usûl ve rüsûm-ı mer‘iyyeye tatbîk ve ol vechle ma‘âni-i maksûdesini tavzîh ve tasrîh eylediğine mebnî tercemesine mübâşeret olunacak her kangı nüsha olur ise îrâd olunan temsîlât ve tanzîrât ve gerek sadeden hâric nizâ‘-ı lafziye kabîlinden olan tedkîkât ve tafsîlât hafz olunmayarak nizâm ve tertîbi üzere ‘alî hâle terceme olursa düvel-i Avrupa ve ‘ale’l-

husûs tercemesi murâd olunacak nüshanın te'lif olunduğı devlet ve memleketde cârî olan rüsûm ve nizâmât-ı mer'iyeye vukûf-ı tam olmadığı hâlde mefhûm ma'nâ gayet mücmel ve muğlak olarak mütâla'asına zevk ve halâvet eseri olmayup zihn ve fikre kelâl ve fütûr ve tab'a nefret ve kusûr îrâs ideceğı zâhir ve eğer bunlar hazf olunsa nüshanın nizâm ve tertîbi münhall ve nesak-ı ma'âni ve silsile-i delâ'il ve mefâhîm külliyyen muhtel olup evvelkinden ziyâde muğlak ve mücmel olarak istifâde-i meâl rütbe-i istihâle resîde olacağı bâhirdir. Sâniyen 'ilm-i merkûmun tercemesi çalma ve çırpma bî-usûl ve esâs-ı lisân-ı Türkîde bir mikdâr meleke ve mehâret tahsîl itmiş kesânın kârı olmayup belki Arabîde tekmîl-i nesih itmiş ve 'ilm-i hikmet görmüş [39a] hâzık ve mâhir zevâtın himmetlerine mevkûf olduğu gibi mücerred elsine-i Avrupa'dan Fransızlu lisânına farazâ aşınâ olmak bîdâ'ası kâfi olmayup belki 'ilm-i merkûmu şâmil usûl kitâblarının mütâla'a ve müzâkeresiyle çok zemân müzâvele ve iştigâl itmiş mütercimlere dahi muhtâc olup hâlbuki işbû şart-ı matlûbu câmi'-i mütercimlerin Devlet-i 'Aliyye'de el-ân mevcûd olup olmadığı emr-i meşkûk ve müştebehtir. Nihâyetü'l-emr işbû mahâzîr ve su'ûbetlerîn indifâ'ı mümkün ve terceme-i maksûdenin ber-vefk-i merâm itmâmı mütemekkin olduğu farz olunsa husûl ve ihtitâmı zemân-ı medîde mevkûf olduğundan mâ-adâ maksûd-ı aslı olan kısım-ı 'amelisinin bi'l-fî'il icrâ ve imkândan vücûda ityân ve îfâsı eshâb-ı re'y ve tedbîr olan evliyâ-ı umûr hazerâtının re'y ve irâdet ve 'azm ve himmetlerine menût olmağla müşârün ileyhim hazerâtı ise ferâğ-ı hâtir ile bu misillü dûr-û-dirâz kitâb mütâla'a ve müzâkeresine ve hâvî olduğu usûl ve fûrû'nun zabt ve ihâtasına medd-i inzâr ve hasr-ı efkâra meşâgil-i yevmiye ve temşît-i umûr-ı mühimme-i mülkîye mâni' ve hâciz olduğu müstagnî-i beyân ve iş'ârdır. Lakin tarîk-i diğeri ve vech-i esheli şöyledir ki fasl-ı sânîde tafsîlen şerh ve beyân olduğu vechle 'amel-i ticâretin husûl-ı mâl ve teksîr-i esbâb-ı i'mârda medhali ancak 'amelîn-i âhirînden ya'ni 'amel-i zirâ'at ve 'amel-i san'at ve hîrfet ehlinden hâdis ve hâsıl olan ecnâs-ı hâsılât ve esnâf-ı emti'a ve emvâlin gerek asl-ı mahal-i mahsulleri olan mevâki' ve gerek bi't-tedehhür ve't-terâküm ruhs ve râygân üzere olan mevâzi'den isti'mâl ve istimtâ'larına revâc ve rağbet der-kâr olan emkineye nakl ve îsâle münhasır olmağla 'amel-i ticâretin şu'ûb ve fûrû'u 'amel-i zirâ'at ve 'amel-i san'atdan hâsıl olan ecnâs-ı hâsılât ve esnâf-ı emti'a ve mahsûlâtın envâ' ve ecnâsına müteferri'-i münşa'ib olarak 'arsa-ı mübâya'ât ve mu'âvazâta 'arz olunan emvâl ve eşyânın envâ' ve ecnâsı ne kadar muhtelif ve kesîr ise 'amel-i ticâret dahi ol mikdâr envâ'-i muhtelifeye [39b]

mütecennis ve mütenevvi' olduğu müstagnî-i beyân ve tezkîrdir. Bu sûretde 'amel-i ticâret 'amelîn-i âhirîn ya'ni 'amel-i zirâ'at ve 'amel-i sînâ'at envâ'ına dâhil ecnâs-ı a'mâle merkez ve anlardan hâdis ve hâsıl olan emvâl ve emti'anın ta'vîz ve istibdâline vâsıta olmağla 'amel-i ticâretin envâ' ve ecnâsıyla iştigâl iden efrâd-ı eşhâsdan her ferd mübâya'ât ve mübâdelâtıyla iştigâl eylediği cins-i mahsûl ve nev'-i metâ'ın husûlüne vâkıf ve mikdar ve kemmiyet ve her dürlü hâl ve keyfiyyetine cümleden ziyâde 'âlim ve 'ârif olmak îcâb itmekle bu sûretde bir mülk ve devletde gerek 'amel-i zirâ'at ve gerek 'amel-i san'at ve hırfet ehlinden hâdis ve hâsıl olan mecmû'-ı hâsılât ve emti'anın mahal-i husûlleri ve mikdâr ve kemmiyet ve her dürlü keyfiyyetlerinin vukûf ve ma'rifeti 'amel-i ticâretin envâ'ıyla iştigâl iden efrâd-ı eşhâsın vukûf ve ma'rifetleri topundan ya'ni cümlesinden 'ibâret olmak iktizâ ider ve çünkü fasl-ı hâmisde şerh ve tafsîli güzerân eylediği vechle i'mâr-ı mülk ve memleketin asl ve mebnâsı teksîr-i ecnâs-ı a'mâl ile tevfir-i envâ'-i hâsılât ve emvâlden 'ibâretdir. Bu emrin tedbîrine bi'l-fi'l şürû' ve mübâşeret ibtidâ-ı emrde mesbûku'z-zikr vukûf ve ma'lûmat ya'ni ecnâs-ı hâsılâtın mikdâr ve kemmiyet ve sâ'ir her dürlü ahvâl ve keyfiyyetlerine tahsîl-i yakîn ve ma'rifete menût ve bu bâbda iktizâ iden tedbîr ya'ni tevfir-i ecnâs-ı a'mâl ile teksîr-i hâsılât ve emvâl tedbîrine bi'l-fi'l mübâderet-i eshâb-ı re'y ve tedbîr olan erbâb devletin re'y ve irâdetlerine mevkûf ve meşrût olmakdan nâşî sâlifü'z-zikr vukûf ve ma'lûmâta tahsîl-i yakîn ve ma'rifet-i eshâb-ı re'y ve tedbîr olan erbâb-ı devlete cümleden ziyâde ehemmiyet ve elzem idüğü delîl-i aklî ile müstedill ve mesbûtdur. Pes işbû vukûf ve ma'lûmâtın isti'lâm ve istihbârı bir vâsıta-i mahsûsaya mevkûf olup ol vâsıta-i mahsûsa dahi i'mâr-ı mülk ve memlekete 'ilm-i müstakil ve tedbîr-i mahsûs ile şürû' ve mübâderet iden cemî'-i düvel-i Avrupa'da vâki' olduğu gibi umûr-ı ticâret [40a] ve andan maksûd olan ahvâl-ı hâsılât ve esbâb-ı 'imârete tahsîl-i yakîn ve ma'rifet için meclis-i ticâret nâmıyla kalem nev'inden bir mahall-i mu'ayyen ve meclis-i mahsûs ta'yîn ve tertîb ile vücûd-pezîr olduğu zâhir ve müstenîrdir. Şöyle ki i'mâr-ı mülk ve memleket esbâbına tedbîr-i mahsûs ile mübâşeretde düvel ve milel-i sâ'ireyi takdîm ve müsâbakat iden İngiltere ve Fransa devletleri bundan yüz seksen sene mukaddem hâsılât-ı memleketin mikdâr ve kemmiyet ve sâ'ir her dürlü ahvâl ve keyfiyyetlerine tahsîl-i hayr ve ma'rifet birle teksîr ve tevfir ya'ni müceb tedâbir ve esbâba sâhib-i re'y ve tedbîr olanlar tarafından bi'l-fi'l teşebbüs ve mübâşeret olunmak üzere meclis-i ticâret nâmıyla pây-ı taht-ı devletlerinde kalem nev'inden bir meclis-i mahsûs ve

cem'iyetgâh-ı mu'ayyen tahsîs ve ta'yîn itmiş ve devleteyn-i merkûmetînini bu bâbda taklîd iden sâ'ir mecmû'-ı düvel ve milel bu usûlü anlardan ahz ve her biri kendü memleketinde mer'î-i ahkâm ve kavânîn-i mazbûta ve nizâma tatbîk iderek mûceb ve muktezâsını imkân-ı vücûda getirmiş olmalarıyla tedbîr-i 'umrân-ı mülkîye 'âid 'ilm-i mahsûsun kısm-ı nazarîsi beyân-ı sâbık üzere 'ilm-i mazbûta kable'l-idhâl yüz sene mukaddem kısm-ı 'amelisinden bu vechle bed'an ve mübâşeret olunmuş olduğu bu umûra dâ'ir kütüb ve devâvîn-i mahsûsada tafsîl-i mevcûd ve el-ân cârî olan ahvâllerinde mu'ayyen ve meşhûrdur. Pes bu beyân ma'lûm ve müstebân olur ki tedbîr-i 'umrân-ı mülkîye 'âid sâlifü't-tavsîf 'ilm-i mazbûtun kısm-ı nazarîsi terceme olursa bile maksûd-ı aslı olan kısm-ı 'amelisinin bi'l-fi'îl infâz ve icrâsı bi-eyyi-hâl yine hâsılât-ı memleket ve ahvâl-ı ticâret ve 'imârete dâ'ir bâlâda meşrûh vukûf ve ma'lûmâta tahsîl-i yakîn ve ma'rifet emri meclis-i ticâret vâsıtasına mevkûf ve mahsûs olduğu ma'lûm ve mansûsdur. Binâberîn bu bâbda dahi düvel-i Avrupa'nın usûlüne iktidâen kısm-ı nazarîsinin sâlifü'l-beyân mahâzîr ve su'ûbetlere mebnî şimdilik tercemesi teklifinden sarf-ı nazar heman kısm-ı 'amelisinden bed'an ve mübâşeret [40b] olunmak savâb-dîd[e] yed re'y-i 'alâ olduğu sûrette bu emr-i mühim ve hatab-ı cismiye ibtidâ ve bi'l-fi'îl icrâsı ol emrde umûr-ı ticâret ve ahvâl-ı hâsılâta tahsîl-i vukûf ve ma'rifete vâsıta olmak üzere meclis-i ticâret nâmıyla kalem nev'inden bir mahal-i mu'ayyen tahsîs ve meclis-i mezbûrda teshîl-i umûr-ı ticâret ile teksîr-i ecnâs-ı a'mâl ve tevfir-i envâ'-i hâsılât ve emvâlin esbâbına dâ'ir vâki' olacak müzâkerât ve müşâverâtın hülâsa-i meâlini lâyıkı vechile tahrîren ve takrîren Devlet-i 'Aliyye'ye 'arz ve inhâya kifâyeti müselleme nâzır-ı meclis-i ticâret 'unvânıyla bir me'mûrun nasb ve ta'yînine mevkûf olduğu bâhir ve hüveydâdır. Pes meclis-i ticâret ve hizmet-i nezâret bu vechle tanzîm ve tertîb olundıkda nâzır-ı meclis-i mefrûzun hizmet ve me'mûriyetinin icmâlen keşf ve beyânı şöyledir ki pây-ı taht-ı saltanat ve merkez-i dâ'ire-i umûr-ı ticâret olan Der-sa'âdetde mukîm İslam ve re'âyâ ve müste'men tâ'ifesinden efrâd-ı tüccârın memâlik-i mahrûse-i Devlet-i 'Aliyye'de vâki' bilâd ve emsâr ve sevâhilinde kâ'in iskele ve benâdir ve sâ'ir sâha-ı vücûda vusûl ve 'arsa-ı mübâya'a ve mu'âvazaya mevsûl olan cüz'î ve küllî bir nev' mahsûlün vücûd-pezîr olduğu mevki' ve mevzi'inde şerîkleri ve me'mûrları ve sâ'ir gûn-â-gûn münâsebetleri mevcûd olup bunların işleri ve güçleri küll-i yevm anlar ile muhâbere ve mükâtebe emrine münhasır olduğu ve işbû muhâberât ve mükâtebâtlarının mâhasalı ancak 'amel-i zirâ'at ve 'amel-i san'atdan hâdis ve hâsıl

olan envâ'-i hâsılât ve ecnâs-ı emti'a ve mahsûlâtın mikdâr ve kemmiyet ve revâc ve keyfiyyetlerinin isti'lâm ve istihbârından 'ibâret idüğü der-kâr olmağla umûr-ı ticâret ve ahvâl-ı hâsılâta râci' vukûf ve ma'rifet bu münâsebetle efrâd-ı tüccâra ve onların vâsıtasıyla meclis-i ticârete etrâfiyla mevsûl olacağı emr-i medlûldur. Zirâ zümre-i tüccârdan her ferd me'mûr olsun olmasın meclis-i ticârete duhûl ve celb ve istihbâr eylediği vukûf ve ma'rifeti sâha-ı beyâna nihâde ve mevsûl kılmak kendüne mûcib fahr ve i'tibâr 'add ideceği bedfidâr olduğundan mâ-adâ usûl-ı ticâretde nizâm ve sühûlet ve emvâl ve hâsılâtda kesret [41a] ve vefret hâletî tüccâr tâ'ifesinin tezyîd-i menâfi'-i mahsûsalarını mü'eddî esbâb ve keyfiyyetden olduğu zâhir ve müsbetdir. Binâen 'alâ-hazâ nâzır-ı meclis-i ticâret bir taraftan bu husûsları dâ'ima tecessüs ve taharrî birle gerek efrâd-ı tüccârın vâsıtasıyla bâlâda mezkûr sûret ile ve gerek îcâb-ı maslahata göre bi'n-nefs iktizâ idenler ile mükâtebe ve muhâbereye mübâşeret ve sâ'ir her dürlü vâsıta ve münâsebetle memâlik-i mahrûse-i Devlet-i 'Aliyye'nin her mevki' ve mevzi'inde cârî olan umûr-ı ticâret ve bâ'is-i âbâdânî ve ma'mûriyet olan ahvâl-ı hâsılâta künh ve hakikati üzere tahsîl-i vukûf ve ma'rifete i'tinâ ve dikkat iylemek ve diğerk taraftan dahi menâfi'-i devlet ve ra'ıyyet ve i'mâr-ı mülk ve memleketi mûcib olan teshîl-i umûr-ı ticâret ile teksîr-i ecnâs-ı a'mâl ve tevfir-i envâ'-i hâsılât ve emvâle dâ'ir düvel-i Avrupa memâlikinde iki yüz seneden bugüne kadar îcâd ve ihtirâ' ve tekrâr tecrübe ile sıhhat-ı menâfi'ilerinde ittifâk ve icmâ' olunmuş usûl ve nizâmât sûretleri harf-ı vâhidî zâyi' ve sâkıt olmayarak tab' ve temsîl kılınmış devâvîn-i mezbûrenin tettebbu' ve mütâla'asına müzâvele ve iştigâl iderek bu vechle düvel-i Avrupa'nın menâfi'-i devlet ve ra'ıyyet ve i'mâr-ı mülk ve memleketde tedâbir ve nizâmâtın fevâ'id ve menâfi'i ve tarîk-i icrâ ve îfâsını istifâde ve istihzâr itmek nâzır-ı meclis-i ticâretin ikdâm-ı hizmet ve esâs-ı me'mûriyeti olacak olmağla evvelen memâlik-i Avrupa'da iki yüz seneden berü menâfi'-i devlet ve ra'ıyyet ve i'mâr-ı mülk ve memleket emrinde îcâd ve ihtirâ' ve imkândan vücûda ityân ile bi'l-fi'il infâz ve icrâ kılınan usûl ve nizâmâta ya'ni tedbîr-i 'umrân-ı mülkîye 'âid nizâm ve tedbîrin kısm-ı nazarî ve 'amelîsine dâ'ir bâlâda mezkûr sûretle me'hûz ve müstefâdi olan hakâyık ve dakâyıkı memâlik-i mahrûse-i Devlet-i 'Aliyye'de cârî umûr-ı ticâret ve ahvâl-ı hâsılât ve i'mârete 'âid vesâtet-i meclis-i ticâretle tahsîl-i [41b] yakîn ve ma'rifet eylediği umûr-ı vâkı'a ve ahvâl-ı hakikaya tatbîk ve gereği gibi muvâzene ve telfîk iderek memâlik-i mahrûse-i Devlet-i 'Aliyye'nin i'mâr cihetiyle el-yevm bulunduğu hâl ve mertebeye münâsib ve cüsbân

i‘mâr-ı mülk ve memleketi müstelzim usûl ve nizâmâtı ‘ilel ve esbâbı ile lâ-yenkati‘ ve levâiyih-i müzekkirât vechiyle Devlet-i ‘Aliyye’ye ‘arz ve inhâ ve sâniyen i‘mâr-ı mülk ve memleket emrinde asl-ı asıl olan marrü’z-zikr ticâret-i dâhiliyyenin mâ-dûnu ve ma‘a-hâzâ menâfi‘-i devlet ve ra‘iyyetde medhali küllî olan ticâret-i hâriciyyeye ‘âid nizâm ve tedbîr dahi bu ‘asırda ya‘ni mu‘allem ve muntazam ‘askerin tertîb ve istihdâmı muktezâsından olan tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî ‘ilminin hudûs ve zuhûrundan sonra mecmû‘-ı düvel-i Avrupa ve bu bâbda anlara iktidâ iden düvel ve milel-i sâ‘ire miyânlarında cârî olan usûl ve nizâmât muktezâsınca bahs-ı ‘amîk ve remz-i dakîk olup şöyle ki her devlet ve hükümetin kendü re‘âyâ ve teb‘asıyla âher bir devlet ve hükümetin re‘âyâ ve teb‘ası beynlerinde vâki‘ olan mu‘âmele-i ticâret ve tahsîl-i fevâ’id ve menfa‘at emrinde hukûk-ı mutlaka-i düvel ve milelden müstesnâ ‘ahden ve şartan der-kâr olan müşâratât ve mukayyedâtdan mâ-adâ ki anların dahi tebeddül-i ahvâl ve îcâb-ı vakt ve hâl ile ta‘dîl ve tahfîfi mümkün idüğü ‘adîmü’l-işkâldir. Seyr ve sibâhat-ı deryâ ve mu‘âmele-i ticâret ve müsâferet ve mücâveret-i müste‘menîn ve re‘âyâ husûslarında ‘ale’l-ıtlâk hukûk-ı düvel ve milele mebnî nice kavâ’id-i külliye-i mu‘tebere ve usûl ve nizâmât-ı mutlaka-i mer‘iyye der-kâr olarak kuvvet-i ‘askeriyye ve miknet-i harbiyyeden sarf-ı nazar mu‘âmele-i ticâret cihetiyle düvel ve milel-i müstakilenin ‘ale’l-‘umûm mecmû‘una siyyân olmağla mu‘âmele-i ticârete râci‘ işbû kavâ’id-i külliye ve usûl-ı mutlaka-i mer‘iyyeden kuvvet ve iktidârına igtirâren hiç bir devlet zimmeti tebriye ve istisnâ ve bu bâbda teferrüd ve imtiyâz-ı iddi‘âya salâhiyeti olmayup hürmet ve ri‘âyetlerini iltizâm ve bunlar ile dâ’ima kabûl-ı iskât ve ilzâm idgeldiği mâ-lâ-kelâmdır ve çünkü i‘mâr-ı mülk ve memleketi mücib ticâret-i dâhiliyyeden kat‘-ı nazar her mülk ve devletin mu‘âhid olduğu [42a] düvel ve milel-i sâ‘irenin re‘âyâ ve teb‘asıyla kendü re‘âyâ ve teb‘ası beynlerinde cârî olan mu‘âmele-i ticâretde meh-mâ-emken mekâsib ve menâfi‘i icâbından sarf ve taklîl ve kendü re‘âyâ ve teb‘ası tarafına celb ve tahvîle ikdâm ve himmeti tevfir-i menâfi‘-i devlet ve ra‘iyyet ve teksîr-i esbâb-ı âbâdânı ve ma‘mûriyeti mücib keyfiyyeti olduğu ma‘lûm ve müsbedtir. Bu sûretde Devlet-i ‘Aliyye dahi lâzıme-i ‘uhde-i velâyet ve menfa‘ati muktezâsınca mu‘âhid olduğu düvel ve milelin re‘âyâ ve teb‘ası kasd-ı ticâret ile berren ve bahren memâlik-i mahrûseye vusûllerinde müddet-i ikâmet ve müsâferet ve re‘âyâ-yı Devlet-i ‘Aliyye ile mu‘âmele-i ticâretleri emrinde menâfi‘-i ticâreti mümkün mertebe anlardan sarf ve taklîl ve re‘âyâ-yı Devlet-i ‘Aliyye tarafına celb ve tahvîl için ecânibe

iktizâ iden mu‘âmeleye mübâşeret kılınmak ve kezâlik re‘âyâ-yı Devlet-i ‘Aliyye li-ecli’t-ticâre memâlik-i ecnebiyyeye ‘azîmetlerinde düvel-i müte‘âhhide taraflarından anlara dahi mu‘âdele ve münâsafa vechiyle mu‘âmele olunarak menâfi‘ ve mekâsiblerine murîs taklîl ve noksân olmamak husûslarında iktizâ iden usûl ve nizâmâtın tanzîm ve icrâsı bi-eyyi-hâl sâbıkü’z-zikr ticâret-i hâriciyye bâbında düvel-i Avrupa’nın beynlerinde cârî olan kavâ'id-i külliye-i mu‘tebere ve usûl ve nizâmât-ı mutlaka-i mer‘iyyenin hakâyık ve dakâyıkıyla ‘ilm ve ma‘rifetine mevkûf olmakdan nâşî nâzır-ı meclis-i ticâretin hizmet ve me’mûriyetinin şikk-ı âhiri dahi kezâlik işbû usûl ve nizâmâtın vukûf ve ma‘rifetleri ve sûret-i icrâ ve menfa‘atlerini îcâb-ı maslahat zuhûr eyledikce kezâlik levâyih ve müzekkirât tarîkiyle tahrîren ve takrîren saltanat-ı seniyyeye ihtâr ve inbâya münhasır olacak olmağla eshâb-ı re’y ve tedbîr olan evliyâ-ı umûr hazerâtı levâyih ve müzekkirât-ı meşrûhayı Meclis-i Şurâ’da lede’l-mütâla‘a ve’l-muhâkeme esâs-ı ahkâm-ı İslâm olan usûl-ı şeri‘at ve kânun-ı akl ve hikmete muvâfık ve mutâbık olup menâfi‘-i devlet ve ra‘iyyet ve i‘mâr-ı mülk ve memleketi müstevcib oldukları sûretde kabûl ve imza ve müceb ve muktezâlarını bi’l-fi‘il infâz ve icrâya [42b] ihtimâm ve bunun ‘aksi zuhûr ve tebeyyün ider ise cerh ve ibtâlîne ikdâm buyurmaları re’y ve irâdetlerine menût olacağı mâ-lâ-kelâmdır. Muhassılı’l-keâm işbû meclis-i mefrûz nâzırının hizmet ve me’mûriyeti ancak i‘mâr cihetiyle menâfi‘-i devlet ve ra‘iyyet ve husûl-ı esbâb-ı âbâdânî ve ma‘mûriyete ‘âid düvel ve milel-i Avrupa’nın îcâd ve ihtirâ‘ eyledikleri usûl ve nizâmâtın beyân-ı sâbık üzere mütâla‘a ve müzâkere ve mucibât ve mukteziyyâtını Devlet-i ‘Aliyye’ye ihtâr ve iş‘âra münhasır olarak Devlet-i ‘Aliyye’nin cüz‘î ve küllî ve hafî ve celî sâ’ir umûr-ı mülkiyyesiyle vechen mine’l-vücûh bir gûne münâsebet ve kurbiyyeti olmayup umûr-ı mülkiyyeden hâric ba‘îd başkaca bir me’mûriyet olarak bu bâbda vukûf ve ma‘rifeti ya‘ni tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî ‘ilminin kısm-ı nazarî ve ‘amelîsinde ‘ilm ve ma‘rifeti mücerreb ve ma‘lûm her kim ise ve her kangı devlet ve millete müntesib olur ise meclis-i mezbura duhûl ve husûl-ı maksûda dâ’ir vukûf ve ma‘lûmâtına sâha-ı beyâna mevsûl idüp nâzır-ı meclisin mechûlü olan bir nev‘ ‘ilm ve haberi andan ahz ve istifâdede bir gûne mahzûr-ı muhtemel olmamağla meclis-i mezbûra bi’l-îcâb her millet ve her devletden tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî ‘ilminde hâzık ve mâhir eşhâsın celb ve idhâli mümkün olduğundan tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî ‘ilminin kısm-ı nazarî ve ‘amelîsi mütâla‘a ve müzâkeresine bir ta‘lîmhâne-i bâ-bahâne olarak düvel-i Avrupa’nın umûr-ı mâliyye ve i‘mâr-ı mülkiyyeye

‘âid usûl ve nizâmılarına evliyâ-ı umûr hazerâtının tahsîl-i yakîn ve ma‘rifete bir vâsıta-i kâmile ve vesîle-i asîle olacağında şekk ve iştibâh yoktur. Şöyle ki düvel ve milel-i Avrupa’da tekrâr tecrübe ile bunca zemânda müceddeden îcâd ve ihtirâ‘ olunan usûl ve nizâmâtın müceb ve muktezâsı müddet-i kalîlede memâlik-i mahrûse-i Devlet-i ‘Aliyye’de tanzîm ve tesviye ve bi’l-fi‘il infâz ve icrâ kılınarak memâlik-i Avrupa devletlerinde iki yüz senede vücûda gelen âsâr-ı servet ve esbâb-ı âbâdânî ve ma‘mûriyet inşa‘allah-ı te‘alâ yirmi sene müddetde memâlik-i mahrûse-i Devlet-i ‘Aliyye’de vücûda getirilmesi me‘mûl değil [43a] belki rütbe-i yakîne mevsûldür. Hâsılı hakîm-i zû-fünûn İbn-i Haldun’un bir ‘asrın hâl ve şânı ‘asr-ı âhire kıyâs olunmayup belki her ‘asra taraf-ı Hakk’dan tahsîs olunan usûl-ı maslahata ri‘âyet ile hıfz-ı nizâm-ı mülk ve millete sa‘y oluna deyu kelâm-ı hikmet iştimâli işbû risâle-i perîşan-ı intizâmıda serd ve beyân olunan akvâlin sıdk ve hakikatine dâll ve te’yîd-i subûtuna şâhid-i bilâ-cidâldir.

LÜGATÇE

A

Âfitâb: güneş, mihr, şems.
Ağniyâ: zenginler.
Ahcâr: taşlar.
Ahkâr: daha değersiz, aşağı.
Ahrâ: daha uygun, pek münasip.
Akall-i kalîl: en az, azın azı.
‘Aks-ı kazıyye: doğru farzedilen bir hükmün, konusu ile yüklemnin ters çevrilmesi ile zaruri bir sonucun elde edilmesi.
Aktâr-ı ba‘îd: uzak ülkeler.
Akvâ: en kavi, en kuvvetli.
‘Alâ‘im: belgeler, izler, nişanlar.
‘Alâ-hidetin: ayrıca.
‘Alâ-vechi‘l-münâvebe: nöbetleşme üzere.
‘Alâ-vechi‘l-yakîn: sağlam bilgi üzere.
‘Ale‘l-ıtlâk: genel olarak.
‘Âlem-i şuhûd: mevcut, görünen dünya.
‘Ale‘t -tarîkü‘l-ıhtisâr: sadeleştirme yoluyla.
‘Ale‘t-tarîkü‘l-ıstılâh: ilim sözü, terim yoluyla.
‘Ale‘t-tarîkü‘l-ıstiğrâb: tuhaf, şaşılacak yolla.
‘Alîl: hasta, illetli.
A‘mâr: ömürler.
‘Amîk: derin, inceden inceye.
‘An-asl: aslından, temelden.
Ânifen: yukarıda, az önce.
‘Arah: içine alan, havi anlamında.
Arâzî-i mevrû‘: ekili, dikili arazi.
A‘ref: pek bilgili, zeki.
Âreste: süslenmiş, bezenmiş.
‘Ârız: Sonradan olan şey.
‘Ârî: pak, pislikten uzak, hür.
A‘sâb: damarlar.
Âsâr: izler, nişanlar, alametler.
A‘sâr-ı sâlîfe: geçmiş yüzyıllar.

B

Ba‘de: sonra.
Ba‘de uhrâ: defe’âtle, birbirini müteakip birkaç defa.
Ba‘de‘l-ifrâz: ayırdıktan sonra.
Bâdî: sebep, neden.
Bâhir: açık, ayan, aşikâr.
Bâ-husûs: en çok, hele, özellikle.
Ba‘îd: irak, uzak.
Bâ‘is: sebep, neden.
Bârid: soğuk, tatsız, nâ-hoş.
Basar-ı basiret: ileri görüş, sezme.
Bast: yapma, serme, açma.
Batî: ağır hareketli, yavaştan.
Battâfîn: işsizler.
Bedâ‘: fikir, rey.
Bed‘an: başlangıçta, ilk önce.
Bedâvet: bedevîlik, göçebelik.
Bedîdâr: görünür, açık, meydanda.
Bedîhî: delilsiz, açık olan, besbelli.
Belâgan mâ-belâg: çok kâfi derecede.
Benâdir: ticaret yerleri, ticareti işlek limanlar.
Berâhîn: deliller, şahitler.
Berd: soğuk.
Beriyye: halk, insanlar.
Berr: kara toprak.
Berren: kara yoluyla, toprak aracılığıyla.
Berûz: zahir olmak, görünmek.
Ber-vefk-i merâm: merama, isteğe uygun olarak.
Betâ‘et: ağırlık, yavaşlık, yavaş davranma.
Bey‘: satma, satış, satılma.
Beyâbân: kır, çöl.
Beyne‘n-nâs: halk arasında.
Beytûtet: geceleme, gece kalma.
Bezl: bol bol verme, saçma.
Bezzâzlık: manifaturacılık.
Bıdâ‘a: alınıp satılan şey, mal, sermaye, ana mal.
Bî-cidâl: tartışmasız.
Bi-eyyi-hâl: Her halde, mutlaka.
Bî-girân: sınırsız.
Bî-hadd: hadsiz, sınırsız.

Bi-hasbe't-tabî'a: tabiat bakımından.
Bi-hasebi'z-zâhir: görünüş bakımından.
Bî-hesâb: hesapsız.
Bî-iltibâs: şüphesiz.
Bî-imtinân: minnetsiz.
Bilâd: memleketleri şehirler, kasabalar.
Bilâ-işkâl: şüphesiz.
Bi'l-ıstıyâd: avlanarak.
Bi'l-istidâne: borç, ödünç alarak.
Bi'l-istîlâd: çocuk isteyerek.
Bi'l-istimâl: kullanarak.
Bi'l-iştirâ: satın alarak.
Bi'l-mu'âvaza: değiş-tokuş olunarak.
Binâ-berîn: Bundan dolayı, bunun üzerine.
Binâen: dayanarak.
Binâen 'alâ-hazâ: bundan dolayı.
Bî-nefi': yararsız, çikarsız.
Bi-nefsihî: kendisi, kendisi için.
Bi'n-nefs: içinden, kendiliğinden, kendi kendisi.
Binye: beden, vücut.
Bünyân: yapı, bina.
Bürhân: delil, ispat.
Büyût: evler.

C-Ç

Cârî: geçmekte olan, cereyan eden.
Cây-ı dikkat: dikkat edilecek yer.
Câzim: karar veren.
Celî : aşikâr, meydanda.
Cemâdât: cansız varlıklar.
Cerh: birinin fikrini çürütüp kabul etmemek.
Cerr-i eskâl: çekme, sürükleme.
Cevv-i hevâ: hava boşluğu.
Cezîm: kesin karar, niyet.
Cibillî: yaratılışla ilgili, tabîî.
Cidâl: sözle mücadele.
Cidâr: duvar.
Cülûd: deriler.
Cünûd: askerler, ordular.
Cürh: yara.
Cüsbân: uygun, yerinde.

Cüst ü cû: araştırıp sorma, teftiş ve tahkik.
Çâlâkî: çabukluk, tezcanlılık.
Çeragâh: otlak.

D

Dakâyık: ince ve anlaşılması güç şeyler.
Dakik: toz haline getirilmiş şey, un.
Dâll: delil olan, yol gösteren.
Dâm: tuzak, ağ.
Dâ'ü'l-udâl: müzmin hastalık.
Dekâkin: dükkanlar.
Derârî: parlak, renkli şeyler.
Derc: içine almak, katmak.
Der-kâr: aşikâr, bilinen, belli.
Dest-res: kuvvet, zenginlik.
Devâvîn: divanlar.
Deycûr: çok karanlık.
Dihkân: çiftçi, köylü.
Duhân: tütün.
Dûn: aşağıda bulunan.
Dûr-û-dirâz: çok uzun.
Düşvâr: güç, zor.
Düvel-i sâlîfe: Eski, geçmiş devletler.

E

Ebedü'l-âbâd: tükenmez, sonsuzluk.
Ebniye: binalar, yapılar.
Ecânib: yabancılar.
Ecel-i müsemmâ: tabîî olarak gelen ecel.
Ecîrîn: ücretle işleyenler, gündelikçiler.
Ecr: ücret, ödül.
Ecr-i müsemmâ: tespit edilen, saptanmış ücret.
Eczâ: parçalar, kısımlar.
Edille-i akliyye: aklî deliller.
Edille-i sarîhe: açık deliller.
Ednâ: pek aşağı, pek az.
Edvâr-ı sâlîfe: geçen devirler.
Edviye: ilaçlar.
Ef'âl: işler, ameller.
Efrâd: fertler, bireyler.
Efrâs: atlar, beygirler.

Efrecî: Avrupalılara özgü.
Efzûn: fazla, çok.
Ehemm: daha mühim, çok mühim olma.
Ekâlim-i şimâliyye: kuzey iklimleri.
Ekl: bir şey yeme, yenilme.
Ekmel: daha mükemmel, olgun.
Eknâf: yanlar, taraflar, evin ortaları.
Ekser: en çok, daha ziyade.
El-ân: şimdi, bu ana kadar.
Elfâz: kelimeler, sözler.
El-yevm: bugün, bugünkü.
Emâkin: yerler, mekanlar.
Emkine: mahaller, mevkiler, yerler.
Emr: iş, husus, hadise.
Emr-i tabî'î: olağan iş, tabîî iş.
Emrâz: hastalıklar, dertler.
Emsâr: büyük şehirler, memleketler.
Emti'a: mallar.
Emvâl-ı mirîyye: devlete ait mallar.
Enâm: halk.
Enbâr: anbarlar.
Endâze: ölçü, mikyas.
Enhâr: ırmaklar, çaylar.
Enseb: daha münasip, en uygun.
Envâ': çeşitler, türölüler.
Ercah: daha çok tercih edilen, uygun görülen.
Esbâb: 1. aletler, vasıtalar. 1. Sebepler.
Eser: 1. tesir. 2. iz 3. meydana getirilen bir şey.
Esfâr: seferler.
Eshâm: paylar, irad hisseleri.
Eshel: daha, en kolay.
Eslâb: soyularak birinden alınan şeyler.
Eslâf: yerine geçilen kimseler.
Eslîha-i nâriyye: ateşli silahlar
Esmâr: meyveler.
Esvâb: giyecekler.
Eşbâh: benzeyenler.
Eşcâr: ağaçlar.
Etfâl: çocuklar.
Etubbâ: hekimler, tabipler.
Evceb: en vacip, çok gerekli, pek lüzumlu.
Evfâ: daha vefalı, en çok, yetkin.

Evlâ: daha iyi, daha uygun.
Evsâf-ı cedide: yeni vasıflar.
Eyyâm-ı mâziye: Geçmiş günler.
Eyyâm-ı sulh: Barış günleri.
Ezher: parlak, çok açık.
Ezyed: en çok, pek çok.

F

Fakr u fâka: yoksulluk.
Fârik: fark eden, ayrılmasına sebep olan.
Fâsid: kötü, fena, bozuk.
Fe-emmâ: kaldı ki, gelince.
Fenn-i mazbût: kayıtlı, düzenli bilgiler.
Ferdâ: gelecek, gelecek zaman.
Fer'îyye: esasa ait olmayan, kollara ve şubelere ait.
Fersûde: eskimiş, yıpranmış.
Fevâkih: meyveler, yemişler.
Fevt: yitirme, kaybetme.
Fidda: gümüş.
Fıkdân: yokluk, kıtlık.
Fışk: hayvanların taze gübresi.
Filâhet: çiftçilik, tarla işleri.
Fi'l-merâm: isteğe başlamadan önce, evvel.
Fi'l-vâki': aslında, hakikaten.
Firîfte: aldanmış, kandırılmış.
Fusûl: fasıllar, bölümler, kısımlar.
Fünûn: ilimler, marifetler.
Fürû': kollar, şubeler.
Füruht: satma, satım.
Füşhat: genişlik, bolluk, açıklık.
Fütûr: gevşeklik, zayıflık.

G

Gadr: acımasızca davranan.
Galat: yanlış, yanlış, yanlış.
Galîza: sık, yoğun.
Ganâ'im: ganimetler.
Ganî: varlıklı, bol.
Garaza: hedef, gaye, maksat.
Gars: ağaç dikme, dikilme.
Gayri'n-nihâye: ebediyen.
Gazl: ip, iplik, tire.

Geşt ü güzâr: gezip tozma, dolaşma.
Gilzet: kabalık, sertlik.
Girân: ağır.
Giyâh: bitki, taze ot.
Gûn: renk.
Gûn-â-gûn: renk renk, türlü türlü.
Gûne: türlü, gidiş, yol, tarz.
Gümân: zan, sanma, sezme.
Güzerân: geçici, geçen.

H

Habbâz: ekmekçi.
Habt ü hata: yanlışlık, düzensizlik.
Hâcât: istekler, dilekler.
Hacer: taş.
Hâcet: ihtiyaç, lüzum.
Hadd: birşeyin nihayeti, sonu.
Hadd-ı i'tidâl: aşırı olmama durumu, uygunluk.
Hâdis: ortaya çıkan, meydana gelen.
Hafî: gizli, açıkta olmayan.
Hakâyık: gerçekler.
Hâlât: haller.
Halâvet: zevk, zevk inceliği.
Halef: birinin yerine sonradan geçen kimse.
Hâlet: nitelik, durum.
Hâl-ı ângêh: o vakit, ondan sonra.
Hâmis: beşinci.
Haml: yük, yüklenme.
Harâset: çiftçilik.
Harbe: kısa mızrak, süngü.
Harîr: ipek.
Hars: tarlayı ekime hazırlama, tarla sürme.
Hasr-ı efkâr: birşeye bütün fikrini vermek ve başka şeyle ilgilenmemek.
Hâssa: nitelik, özellik, özgülük.
Haşebe: ağaç, odun.
Haşîş: kuru ot.
Hatab: çıra, odun.
Havân: tütün kesmekte kullanılan makine.
Havâss: hassalar, keyfiyetler.
Havâyic: ihtiyaçlar, gerekli şeyler.

Hayy : diri, canlı.
Hayr-hahî: iyilikseverlik.
Hayyât: dikici, terzi.
Hazâ'in: hazineler.
Hazâret: hazır olma.
Hazerât: hazretler, mertebeler.
Hazf: çıkarılma, yok etme, silme.
Hâzık: işinin ehli, usta.
Hemîşe: sürekli, daima.
Hengâm: zaman, çağ, vakit.
Hevâciz: hacizler.
Hezâr: bin.
Hıdemât: hizmetliler, hizmetler.
Hıfz: saklama, koruma.
Hınta: buğday
Hırmân: mahrumluk, ümitsizlik.
Hışır: olgunlaşmamış meyve.
Hıyatet: terzilik.
Hikmet-simât: hikmetli.
Hilkat: yaradılış.
Himl: yük.
Himmet: gayret, emek, çalışma.
Hîn: an, zaman.
Hirfet: sanat, meslek.
Hod-reste: kendi kendine yetişmiş.
Hubûb: taneler, tohumlar.
Hubz: ekmek.
Hudây-ı nâbit : kendi kendine yetişen.
Hudûs: sonradan peyda olma.
Hulûl: gelip çatma, girme.
Humbara: demir veya tunçtan dökme içi boş havan topu.
Hurûb: savaşlar, kavgalar.
Hurûc: çıkış, çıkma, dışarı çıkma.
Husûl-pezîr: hasıl olmuş.
Huttâb: güzel konuşanlar, iyi hitap edenler.
Huzûz-ı nefsâniyye: nefse hoş gelen şeyler.
Hükemâ-ı eslâf: eski hakimler.
Hükkâm: hakimler.
Hüm ricâl nahnü ricâl: onlar insan biz de insanız.
Hüveydâ: açık, apaçık, besbelli.
Hüve-'umdetu'l-merâm: meramın

dayandığı şey O'dur.

I-İ

Istılâh: ilim sözü, tabir, terim.

Itlâk: salıverme, başı boş bırakma

'İyâl: eş, çoluk, çocuk.

Izâ'a: kaybetme, mahvetme.

Izâ'et: parlatmak, aydınlık etmek.

Iztırâr: çaresizlik.

İbhâr: denizler.

İbkâ: ebedi olma, sürekli ve devamlı kılma.

İblâğ: varma, eriştirme, ulaştırma.

İbtidâ: başlangıç, ilk.

İbtidâr: hızlı başlama, işe hızlı girme.

İbtilâ: düşkünlük, tiryakilik.

İbtizâl: bir şeyi sürekli olarak kullanma.

İctimâ': toplanmak, toplantı, bir araya gelmek.

İ'dâd: hazırlama, hazırlanılma.

İdâne: borç.

İddihâr: biriktirme, toplayıp saklama.

İdrâc: derc etme, bir yazıyı yayımlamak üzere verme.

İfâza: bereketlendirme, bolca verme.

İfnâ: mahvetmek, kıymetini kaybetmek.

İfsâd: bozmak, karıştırmak.

İgtiraren: güvenerek.

İhâta: birşeyin etrafını çevirme, kuşatma.

İhrâz: kazanma, elde etme.

İhtirâ': yeni bir şey bulma, türetme.

İhtitâm: son bulmuş olma.

İhtiyârî: isteğe bağlı, seçimlik.

İkâ': yapma, yaptırma.

İkdâm: gayret etme.

İkdâr: geçim gücünü artırma, günlük ihtiyacını karşılayabilme.

İkrâz: ödünç vermek, borç vermek.

İktidâ: uyma, uyum gösterme.

İktihâm: hücum etme, saldırma.

İktizâ: lazım gelme, gerekme.

'İlel-i sârîye: bulaşıcı hastalıklar.

İlkâ: bırakmak, terk etmek.

'İlme'l-yakîn: Doğruluğundan şüphe edilmeyen ilim.

'İlm-i müstakil: ayrı, bağımsız bilim.

'İlm-i nahiv: söz dizimini konu alan bilim dalı.

İltihâb: bir uzuvda olan hararet, yanma, alevlenmek.

İltikât: bilgi toplama veya derleme.

İltizâm: kendi için lüzumlu sayma.

İlzâm: söz ve fikirde galibiyet, delil göstererek muhalifini susturmak

İmtidâd: uzun, uzun sürme.

İn'âmât: nimetler, ihsanlar.

İnâs: kızlar, kadınlar.

İnbât: bitme, bitmesini temin etme.

İncizâb: çekme, çekilme, ilgi duyma.

'İnd: 1. yan, taraf, yön, kat. 2.

yanında, göre, düşüncesine göre.

İnfâk: nafaka verip geçindirme, besleme.

İnfâl: ganimetten mal ayırıp verme.

İnfihâm: anlaşılma.

İnhâ: ulaştırma, yetiştirme.

İnhitât: düşme, çökme, gerileme.

İnhizâm: bozulma, alt olma, perişana uğrama.

İn'idâm: yok olma, tükenme, bitme.

İnsırâf: çekilme, gerileme, geri dönme.

İntâc: sonuç alma, neticelendirme.

İnti'âş: geçinme.

İntifâ': yararlanma, faydalanma.

İntikâl: bir yerden başka bir yere geçme, göçme.

İnzimâm: artırma, eklenme.
İrâdât: gelir, akar, gelir getiren mülkler.
İrâdet: irade, dileme, gönül isteği.
İrcâ': eski biçimine sokma, çevirme.
İsâl: vardırma, ulaştırma.
İsbâl: yollama, gönderme.
İsrâ: geceleyin yürütme, gönderme, yürütülme.
İskât: düşürme, düşürülme.
İsti'âb: alma, kapsama, sığdırma.
İstibdâl: değiştirme, değiş-tokuş.
İstibkâ: sürekliliğini arzu etme.
İsticâb: vacip görme, haklı sayma, gerekli bulma.
İsticâr: kira ile tutma, kiralama.
İsticlâb: çekme, çekilme.
İsticvâb: sorgulama, sorguya çekme.
İsti'dâd: yaradılıştan gelen, sonradan edinilmiş yetenek.
İstidâne: borç alma, ödünç alma.
İstidlâl: delil ile anlama.
İstigrâb: garip bulma, şaşma.
İstihlâf: birbirinin yerine geçme, halef olma.
İstihlâk: tüketim, tüketme, bitirme.
İstihrâc: çıkarma, çıkarılma.
İstihşân: birşeyin iyi olduğu kanaatinde bulunmak.
İstihzâr: 1. hazırlama. 2. hatırlama, anımasama.
İstikmâl: tamamlama, bitirme.
İstikrâz: borçlanmak, ödünç almak.
İstîlâd: çocuk isteme ve yapma.
İsti'lâm: yazı ile bilgi isteme, bilgi isteme.
İstimâ': dinleme, dinlenilme.
İsti'mâl: kullanma.
İstimtâ': yararlanma, faydalanma.
İstitmâm: tamamlanmasını isteme.
İstitrâd: söz arası, bir söz söylerken o fıkra içinde başka bir bahis nakletmek.

İş'âr: yazı ile bildirme.
İştibâh: şüphe, kuşku.
İştihâr: ün salma, tanınma.
İştirâ: satın alma.
İ'tâ: verme, verilme, ödeme.
İ'tilâ: yükselme, yücelme.
İ'tilâf: anlaşma.
İ'tiyâd: alışkanlık.
İtmâm: bitirme, tamamlama.
İtmînân: inanma, güvenme.
İttisâf: vasıflanma, nitelenme.
İttisâl: bitişme, birleşme.
İtyân: getirme, getirilme.
İvâz: bedel, karşılık.
İzâfe: birşeye veya bir kimseye bağlama, mal etme.
İzâle: halsiz bırakma.
İzdiyâd: çoğaltma, artma.
İzhâr: belirtme, gösterme.

K

Kabâ'il: kabileler.
Kâbil-i temellük: mülk edilebilir.
Kable't-ta'alluk: alakalı oluşundan önce.
Kabza: avuç.
Kadırğa: harp gemisi.
Kâffe: tüm, hep, bütün.
Kaht: kuraklıktan meydana gelen açlık, kıtlık.
Kâ'ide-i külliye: genel kurallar.
Kâ'im: mevcut.
Kâ'in: mevcut olan, var olan.
Kâl ü kâl: dedi denildi, dedikodu.
Kalîl: az, çok olmayan şey.
Kalîlü'l-kıyme: kıymeti çok olmayan.
Kalîlü'l-mikdâr: az miktar.
Kâr-gâh: iş yeri, fabrika.
Kâr-hâne: iş yeri, iş işlenen yer.
Karîn: yakın, birşeye nail olan.
Karn: yüzyıllık vakit, asır.
Kâsid: geçerliliğini yitirmiş, değerini kaybetmiş.

Kat'a: asla, hiçbir zaman.
Kat'-ı nazar: alakayı kesmek, itibar etmemek.
Katarât: katreler, damlalar.
Kavâ'id: kaideler, usuller.
Kavâ'id-i külliye: genel hükümler.
Kavî: sağlam, kuvvetli.
Kazgan: kazan.
Kebe: çobanların ve köylülerin giydikleri ve yere serdikleri kaba aba.
Kelâl: yorgunluk, bıkkınlık.
Ke'l-evvel: evvelki gibi, eskisi gibi.
Kemâ-hüve'l-lâzım: lazım olduğu gibi.
Kemâ-hüve'l-matlûb: talep olunduğu gibi, talep üzere.
Kemmiyet: adet, sayı, miktar.
Keremiyet: cömertlik, yardımseverlik.
Kesân: kimseler.
Kesb-i itlâ': bilgi edinme, haberi olma.
Kesîr: çok çok olan, bol.
Kesir: bozma, dağıtma, alt üst etme.
Kesîrû'l-vukû': sık sık olan, çok olan.
Kesret: Bolluk, çokluk.
Keyfiyyet: 1. nitelik. 2. birşeyin iyi veya kötü olması ciheti.
Kezalik: bunun gibi, böylece.
Killet: azlık, kıtlık.
Kırba: sakaların kullandığı, ince köseleden veya deriden yapılmış su kabı, su tulumu.
Kırmak: kırpmaq, kenarlarını ve uçlarını kesmek.
Kıt'a: parça, bölük, cüz.
Kıtâl: vuruşma, birbirini öldürme.
Kıyâm: 1. kalkma ayağa kalkma. 2. ayaklanma.
Kıyem: değerler.
Kıyye: okka, dört yüz dirhem.
Kîle: ölçek.
Kisb: çalışıp kazanma.
Kisb ü kâr: iş güç, kazanç.
Kudât: kadılar.

Kurâ: köyler, beldeler.
Kurbıyyet: yakınlık.
Kutnî: pamuğa ait, pamukla ilgili.
Kuvvâ: kuvvetler.
Kuvve-i 'âmil: işçi gücü, iş yapanın gücü.
Kuvve-i nâmiye: olma, yerden bitme kuvveti, gelişme kuvveti.
Küll-i yevm: tüm gün.
Küh: bir işin aslı.
Küş-iltihâb: öldürücü iltihap.
Kütüb-i hikemiyye: hikmet ve felsefe ile ilgili düşünceleri içeren kitaplar.

L

Lahm: 1. et. 2. meyvenin çekirdekle kabuk arasında bulunan kısmı.
Lâ-mahâle: ister istemez, elinde olmaksızın.
Lâ-muhâle: mutlaka, kesinlikle.
Lâ-şey: birşey değil.
Lâ-tercîh: tercihsiz, seçimsiz.
Lâ-yenkati': durmadan, hep.
Lâ-yu'add: sayılmaz, sayılamaz, pek çok.
Lâ-yuhsâ: sayılmaz, hesaba gelmez.
Lebs: giyecek şey.
Lede'l-bey': satıldığında.
Lede'l-ifâ: yerine getirildiğinde.
Lede'l-ikâ': yapıldığında.
Leşker: asker.
Levâhık: ilaveler, ekler.
Levâyah: layihalar.
Levn: renk, boya.
Libâs: giysi, elbise.
Li-ecli't-tesmîn: semirtmeden dolayı, yağlatmadan dolayı.
Li-ecli't-ticâre: ticaretten dolayı.

M

Mâ-adâ: -den başka.
Ma'a-hazâ: Bununla birlikte.

Ma'alî: yüksek düşünceler, büyüklükler.
Ma'âni: Manalar.
Ma'ârif: marifetler, bilgiler.
Ma'âşir: cemaatler, topluluklar.
Ma'âvin: yardımlar, azıklar, yol yiyecekleri.
Mâ-bekâ: arta kalan, geri kalan.
Ma'berîn: Geçilecek yerler, geçitler
Madrûb: dövülmüş, vurulmuş.
Ma'dûd: sayılı, muayyen, belli.
Ma'dûm: mevcut olmayan.
Mâ-dûn: alt, aşağı derece.
Mâ-fevk: üst taraf, yukarı.
Magânim: ganimetler.
Magrûs: dikilmiş.
Mâhasal: netice, sonuç.
Mahâzin: mahzenler, bodrumlar.
Mahâzîr: sakıncalar, engeller.
Mâhî: balık.
Mâhir: maharetli, hünerli.
Mahmedet: medhetme, övme.
Mahmûl: isnat olunmuş, bir şeye yüklenmiş.
Mahrûs: korunulan, gözetilen.
Mahsûb: hesap edilmiş.
Ma'hûd: bilinen, sözleşilen.
Mahz: asıl, katıksız, sade.
Mahzûr: mani, mücadele olmayan.
Mâ'î: 1. su ile ilgili. 2. su renginde, mavi, gök.
Mâ'il: meyilli, hevesli.
Ma'îşet-gâh: ekmek kapısı.
Makîs: benzetilebilir.
Makrûn: yaklaştırılmış, kavuşmuş, uzak değil.
Maksûd: kastedilen.
Maksûr: birşeye ayrılmış, kısaltılmış.
Maktû': kesilmiş.
Ma'kûl: akıllıca, akla yatkın.
Makule: tür, çeşit, soy.
Mâ-lâ-keîâm: diyecek yok, söz götürmez.
Ma'mûr: bayındır, şenlikli.

Ma'mûriyyet: bayındırlık.
Mansûs: açıklanmış.
Mantıkıyyûn: mantık uzmanları.
Ma'rîfet: ustalık, bilme, biliş.
Marîz: hasta, hastalıklı.
Mârû'l-beyân: geçen açıklama.
Masâff: harb, savaş.
Masârîf: harcamalar, giderler.
Masnû'a: sanatla yapılmış.
Masrûf: sarf edilmiş, harcanmış.
Masûn: saklanmış, korunmuş.
Mâ-taht: altta bulunan nesne.
Matâ'im: yemek odaları.
Matbûh: pişmiş, pişirilmiş.
Matlûb: talep edilen.
Matrûd: çıkarılmış, kovulmuş, görevinden uzaklaştırılmış.
Mâ-vâz': anlatılması durumu.
Mâye: iktidar, güç.
Mazbût: yazılmış, kaydedilmiş.
Mazîk: dar geçit, yer.
Mazmûn: 1. verilmesi veya ödenmesi gereken bir borç. 2. anlam, kavram.
Mebâdî: prensipler.
Mebâhis-i müşkile: araştırma ve incelemesi zor olan konular.
Mebde: evvel, başlangıç.
Mebhas: kısım, bahis, fasıl.
Mebî': satılmış olan.
Mebnâ: asıl, esas.
Mebnî: -den dolayı, -den ötürü.
Mebisût: etraflıca beyan olunan, uzun uzadıya anlatılmış.
Mebzûl: bol bulunan, ucuz.
Mecbûl: yaratılmış, halk olunmuş.
Mecmû': cem olmuş, toplanmış.
Mecmû'a: tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi, seçilmiş yazılardan meydana getiren kitap, risale.
Meczûm: kararlaştırılmış, niyetlenilmiş.
Medâhil: girilecek yerler, girişler.
Medâr-ı suhûlet: kolaylık vasıtası, vesilesi.
Medd-i inzâr: uzağa bakma,

bakışlarını dikme.

Medenî: şehirli, yerleşmiş.

Medhal: başlangıç, giriş.

Medîne: şehir.

Medlûl: delil, tanık olarak gösterilen.

Mefkûd: yok, olmayan, bilinmeyen.

Mefrûz: farz kılınmış.

Meftûr: yaratılmış.

Mehâlik: tehlikeli yerler, işler.

Meh-mâ-emken: mümkün olduğu kadar, olabildiği kadar.

Me'hûz: ele geçirilmiş, alınmış, yakalanmış.

Mekâsib: kazançlar, gelirler.

Me'kel: geçim yeri, nâ-meşru yiyim evi.

Me'kûl: yenmiş şey, yiyecek.

Melâbis: giyecekler, elbiseler.

Meleke: alışıklık, yatkınlık.

Me'lûf: alışılmış, alışmış.

Memât: ölüm.

Memerr: geçilecek yer, geçit yeri.

Memlû: doldurulmuş, dolu.

Memnû': men edilmiş, yasak edilmiş.

Me'mûl: umulan, beklenen.

Menâbi': kaynaklar.

Menâfi': menfaatler, yararlar.

Menât-ı bekâ: geri dönülecek sonsuzluk.

Menâzil: menziller, konak yerleri.

Menâzır: manzaralar.

Menbet: hayvanların otlatıldığı yer, otlak, çayır.

Menhûb: zorla soyulmuş, yağma edilmiş.

Mensûc: dokunmuş, dokuma yapılmış

Menût: raptedilmiş, bağlı.

Menzil: konak yeri, mesafe.

Merâ'î: meralar.

Merâtib: rütbeler, dereceler.

Mer'î: hükmü geçen, makbul olan.

Merkûm: yazılmış, adı geçen.

Merreten: bir defada, bir anda.

Mesâ'il-i fer'îye: ayrıntılı meseleler

Mesâkin: meskenler, oturulacak yerler.

Mesâmet: duracak yer.

Messâh: çok ölçen, çok ölçüp biçen.

Meşârib: içecek yerler.

Meşhûd: gözle görülmüş, görülen.

Meşhûn: doldurulmuş, dolu.

Meşk: alışmak, alıştıрма.

Meşkûk: şüpheli.

Meşrû'a: yasal, doğal.

Meşrûb: içilmiş, içilecek şey.

Meşrûh: açıklanmış.

Meşrût: şart koşulmuş, şartlı.

Metâ': satılacak mal, eşya.

Me'ûnet: birisinin ölmeyecek kadar yiyip içeceği.

Mevâdd: madde, cisimler.

Mevâki': mevkiller, yerler.

Mevâlîd: yeni doğanlar, dünyaya gelenler.

Mevâni': engeller.

Mevâzî': mevziler, yerler.

Mevcûdât-ı tabî'yye: doğada olan şeyler.

Mevdû': emanet edilmiş, üstüne verilmiş.

Mevfûr: çoğaltılmış, çok, bol.

Mevhûb: hibe edilmiş, ihsan edilmiş.

Mevkûf: ait, bağlı, vakfedilmiş.

Mevsûl: birleşmiş, kavuşmuş.

Mevt: ölüm.

Mevzû': bahis, üzerinde durulan mesele.

Mezâk: zevk alma.

Mezîd: çoğaltma, üreme.

Miknet: kudret, dirayet, iktidar.

Mikrâz: makas, kesecek alet.

Mikyâs: 1. ölçü aleti. 2. uzunluk ölçüğü.

Milel: milletler.

Min-cihetin: bu yönden.

Min-vechin: bir bakımdan.

Misillû: benzeri, gibi.

Miyân: ara, orta.

Mîzân: ölçü, tartı, terazi.
Mu'âdele: beraberlik, denk gelme.
Mu'âdil: denk, eşdeğer.
Mu'âhid: antlaşma yapanlardan her biri.
Mu'allem: talim görmüş, talimli.
Mu'allimîn: öğretmenler, hocalar.
Mu'âmelât: işler, işlemler.
Mu'ammer: uzun ömürlü kimse.
Mu'âreke: kavga, vuruşma, savaş.
Mu'ârıza: ters düşen, çatışan.
Mu'arrâ: arınmış, temiz.
Mu'asker: askerî karargâh.
Mu'âvaza: değiş-tokuş.
Mu'âvenet: yardım, destek.
Mûcibât: sebepler.
Mucîr: kiralayan, kiraya veren.
Mugâyeret: aykırılık, uymazlık.
Muğlak: kapalı, anlaşılmaz.
Muhâl: mümkün olmayan.
Muharrak: yakılmış, tutuşturulmuş.
Muharrer: kaleme alınmış, yazılmış.
Muharrîb: tahrip eden, yıkan.
Muhdes: ihdas edilmiş, sonradan meydana getirilmiş.
Muhtâcün ileyh: kendisine ihtiyaç duyulan.
Muhtasar: kısaltılmış.
Muhtera'a: yapılmış, icad edilmiş.
Mukâbele: karşılıklı iş yapma.
Mukâbele-i a'dâ: düşmana karşılık verme.
Mukaddem: önce, önce gelen, önceki.
Mukaddime: başlangıç, giriş.
Mukar: kararlaştırılmış, onaylanmış.
Mukârin: bir araya gelmiş, bitişmiş.
Mukarrer: kararlaştırılmış.
Mukâtele: vuruşmak, kavga, dövüş.
Mukâyese: karşılaştırma.
Mukîm: ikamet eden, oturan.
Mukraza: ödünç olarak verilen.
Muktedir: iktidarlı, gücü yeten.
Muktezâ: lazım gelmiş.

Munfasıl: ayrılan, ayrılmış, ayrı.
Munkabız: sıkıntılı, daralmış.
Muntazam: sıralanmış, düzgün.
Munzam: üste konulan, katılan, ek, zamlanmış.
Murabbâ: terbiyelenmiş, terbiye edilmiş.
Murabba'a: dörde tamamlanmış, dört şeyden oluşan.
Murîs: getiren, veren, kazandıran.
Musammem: kesin olarak karar verilmiş.
Musannifîn: kitap yazarlar.
Mutâbık: uyan, uygun.
Mu'tâd: adet olmuş, alışılmış.
Mutasavver: düşünülmüş.
Mutazammîn: ihtiva eden, içine alan.
Mu'temed: sayman, kendisine güvenilen.
Mu'teref: gizlenmeyip söylenmiş.
Muttasîf: vasıflı, nitelikli.
Muvakkaten: şimdilik, pek az bir zaman için.
Muvâza'a: bir malı satamamışken, satmış gibi sahte işlem yapma.
Muvâzene: denk, eşdeğer olma.
Muzâyaka: darlık, sıkıntı.
Muztarr: çaresiz kalmış, zorlanmış.
Mübâderet: bir iş yapmaya girişme.
Mübâhese: bir konu üzerinde karşılıklı konuşma, müzakere.
Mübâşeret: bir işe girişme.
Mübâşirîn: bir işe başlayanlar.
Mübâşirîn-i a'mâl: ustalar.
Mübâyâ'ât: satın almalar.
Mübâyîn: aykırı, zıt, muhâlif.
Müberrâ: arınmış, temize çıkmış.
Mübtelâ: düşkün, tutkun.
Mücâhidîn: cihat edenler.
Mücâneset: benzeme, hemcins olma.
Mücânîs: aynı cinsten olan.
Mücâseret: cesaretlenme.
Mücâveret: komşuluk.
Müceddeden: yeniden, sil baştan.

Mücerreb: denenmiş, tecrübe olunmuş.
Mücerred: tek, yalnız.
Mücmel: kısa ve az sözle anlatılmış.
Müdebbirîn: tedbirli, düşünceli olanlar.
Müddet-i medîde: uzun süre.
Müdü: medineler, şehirler.
Müeddâ: eda olunmuş, mana, mefhum.
Mü'eddî: icap eden, sebep olan, meydana gelmesine vesile olan.
Müfârekât: birbirinden ayrılma, uzaklaşma.
Müfid: hayırlı, faydalı.
Müfîze: bereket veren, bolluk veren.
Mühlik: tehlikeli, öldürücü.
Mülâzemet: devamlılık, stajyerlik.
Mülâzım: 1. bir yere veya bir kimseye sarılıp ayrılmayan. 2. stajyer.
Mülhak: eklenmiş, zammolunmuş.
Mülk: bir devletin ülkesi.
Mültezem: lüzumlu olan, gerekli görülen.
Mültezim: iltizâm eden, devlete ait geliri toplayan.
Mümâna'at: men etme, engel olma.
Mümâreset: tekrar ve sürekli çalışmayla kazanılan beceri.
Mümâselet: benzeyiş, andırma.
Mümâsil: benzeyen.
Mün'adim: yok olan
Münâsafa: yarı yarıya bölüşme.
Münbasit: yayılan, etrafa saçılan.
Münbît: bereketli, verimli.
Müncer: bağlı ve ilişkin olan.
Mündefî: savuşturulmuş, geçmiş, atlatılmış.
Münderic: içine girmiş, içinde bulunan.
Münfehim: anlaşılan.
Münhasım: çekişmeli, birbirine hasım olma.
Münhasır: sınırlanmış.
Münhal: gevşeyen, yayılan, çözülen.

Münhat: düşen, aşağı inen.
Münkalib: değişen, başka bir şekle giren.
Münkasım: kısım kısım bölünen.
Münselib: kaçmış, kaçırılmış.
 (rahat, huzur hakkında.)
Münselik: sülûk eden, yola giren.
Münşa'ib: şubelenen, dallanan.
Müntakil: intikal eden, geçen.
Müntehâ: son.
Müntesibîn: ilgili olanlar.
Mürekkeb: iki veya daha çok şeyin karışmasından meydana gelen.
Mürûr-ı zemân: zaman aşımı.
Müsâfereten: misafir olarak.
Müsahhin: ısıtan, ısıtıcı.
Müsâvî: aynı derecede, denk.
Müsellem: doğruluğu tartışılmaz olan., tasdik edilip inkar edilmeyen.
Müsemmâ: mukavele ve pazarlıkla kararlaştırılan ücret.
Müstagnî: gerekli ve lüzumlu bulmayan.
Müstahsal: yetiştirilmiş, üretilmiş.
Müstahsil: yetiştirici, üretici.
Müsta'id: kabiliyetli, yetenekli.
Müstakar: istikrar kazanan, durulan veya yerleşen.
Müstakîm: doğru, doğruluktan şaşmayan.
Müstakraz: borç edinilmiş.
Müsta'mel: kullanılan, kullanılmış.
Müsteb'ad: olası değil, uzak ihtimal.
Müstebân: meydana olan, aşikâr.
Müstebîn: ortada olan, açık.
Müste'cir: kiracı.
Müstedâm: sürekli olması beklenen.
Müstefâd: fayda görülmüş.
Müstefid: yararlanan, fayda gören.
Müstehlik: sarf eden, harcayan, tüketici.
Müstelzim: lüzumlu, gerektiren, mecbur ve zarurî sayan.
Müste'men: ecnebî tebaasından olan kimse.

Müstemirren: sürekli olarak.
Müstemirri'l-nübû': Suyun sürekli, kesintisiz akması.
Müstenîr: nurlanan, aydınlanan.
Müstevcib: layık, münasip.
Müstevcibetü'l-mefharet: iftihar edimesi gereken, övünmeye layık.
Müşâratât: şartlaşmalar.
Müşrif: bir hal almaya yüz tutan.
Müştagil: bir işle meşgul olan, uğraşan.
Mütâba'at: Birine tabi olma, ona uyma.
Mütâla'a: okuma, tetkik, düşünce.
Müte'ahhid: taahhüt eden.
Müteahhir: sonraya kalan, geciken.
Müte'allime: ilim, bilgi edinen, öğrenen.
Müte'arif: bilinen, bilinir.
Mütebeddil: değişen, başka hale giren.
Müteecennis: asimile edilmiş.
Mütedennî: tersine giden, gerileyen.
Müteferri': dal budak salan, bir kökle ilgili olan.
Müteferrik: farklı olan.
Mütehaddise: ortaya çıkan.
Mütehallik: yeni yeni huy edinen.
Mütehassıl: ortaya çıkan.
Mütehavvil: değişen, değişmiş, değişik.
Mütekaddime: 1. ileri geçen, öne geçen. 2. geçmiş, eskimiş, eski.
Mütekâsir: artan, çoğalan.
Mütekavvim: bozuk iken düzelen, doğrulan.
Mütemekkin: yerleşen.
Mütemellik: mülk edinen, malın sahibi olan.
Mütemessik: sıkı yapışan, birşeye dayanan.
Mütemevvilîn: mal, mülk sahipleri, zenginler.
Mütenâkıs: eksik olan, eksilen, azalan.
Mütenevvi'a: türlü, çeşit çeşit.
Mütenezzil: tenezzül eden, aşağı

inen.
Müterâdif: uyum gösteren, eş anlamlı.
Müterakkî: gelişme gösteren, ilerleyen.
Müterettib: ait olan, icap eden.
Müteşa'ib: dallanan, şubelenen, kollara ayrılan.
Müteşettit: darmadağın olan.
Mütevakkıf: birşeye bağlı olan.
Mütevârî: gizli, örtülü.
Mütevâzî: paralel konumda olan.
Müteyakkın: kesin bilinen.
Mütezáyid: yoğunlaşan, gittikçe artan.
Müttehid: birleşmiş, birlik olmuş.
Müttesi': genişleyen, yayılan.
Müttezih: ortada bulunan, apaçık.
Müvecceh: uygun bulunan, kabul gören.
Müvelled: doğmuş, doğan.
Müzâvele: yeni birşey yapmaya özen gösterme, yakınlştırma.
Müzekkirât: zikrettiren, andıran, hatıra getiren.

N

Nâ-bûd: yok olan, bulunmayan.
Nâbit: ekilmeksizin kendiliğinden biten.
Nâdirü'l-vukû': seyrek rastlanan.
Nâfi': menfaatlı, kârlı.
Nahhâs: hayvan alıp satan.
Nâhiyetîn: küçük yerler, bölgeler.
Nahvîyyûn: dilbilgisi uzmanları.
Nâkıs: eksik, tam olmayan, yetersiz.
Nâs: insanlar, adamlar, halk.
Nasârâ: hristiyanlar.
Nasfet: faziletli olma, erdemlilik.
Nâşî: ötürü, dolayı, sebebiyle.
Nâzil: nüzul eden, inen.
Neccâr: marangoz.
Nedret: azlık, seyreklik, kıtlık.
Nefi': menfaat, kâr, fayda.
Nefs: ruh, can, hayat.

Nefsâniyye: canlılığın uyandırdığı arzularla ilgili.
Nefsü'l-emr: işin özü, bir işin aslı.
Nehâr: gündüz
Nehb: yağma.
Nehc: yol, usul.
Nemâ: üreme, büyüme.
Nesak: tarz, üslup.
Nesih: bir kitabın suretini alma, istinsah.
Nessâc: dokumacı.
Neş'et: görünme, ortaya çıkma.
Neşv ü nemâ: büyüme ve gelişmek
Netâ'ic: neticeler, sonuçlar.
Nev': çeşit, sınıf, cins.
Nevâ: yoksul, zavallı, muhtaç.
Nev'an: cins bakımından, çeşitçe.
Nevr: nur, ışık, parlaklık.
Nihâde: konmuş, konulmuş.
Nihâyetü'l-emr: işin sonunda.
Nisâb: derece, istenilen had.
Nisvân: kadınlar.
Nîze: kargı, mızrak, süngü.
Nümâyân: görünen, ortaya çıkan.
Nümâyîş: gösteri.
Nüvîd: iyi haber, müjde.
Nüzûl: aşağı inme, konaklama.

Ö

'Öşür: onda bir.

P

Pâ-bürehne: yalın ayak.
Pâ-pûş: pabuç, ayakkabı.
Pâre: parça.
Pâreleme: parçalama.
Pâyân: son, nihayet.
Pâ-zede: ayak altında kalmış, ezilmiş, çiğnenmiş.
Penbe: pamuk.
Perîşân: dağınık, tertipsiz.
Perverde: yetiştirilmiş, beslenmiş.
Pes: öyle ise, sonuç olarak.
Pey-rev: takip eden, arkasından giden.

Pîrî: ihtiyarlık, yaşlılık.
Piştov: bir tür tabanca.
Piyâde: yaya, askerî bir sınıf.

R

Râbîta: münasebet, ilgi.
Rabt: bağlamak, bitiştirmek, birşeye bağlamak.
Râci': 1. geri dönen. 2. münasebeti, ilgisi olan.
Râgîbîn: rağbet edenler.
Rahne: zarar, ziyan.
Ra'iiyyet: bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk.
Ra'y: otlatma, gütmeye.
Râyet: sancak, bayrak.
Râygân: bedava, parasız, değersiz.
Ref': lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma.
Reftâr: gidiş, salınarak yürüyüş.
Rekîn: gururlu, ağırbaşlı, yüksek.
Remy: atma, fırlatma.
Remz: işaret, işaretle anlatma.
Re's: baş.
Resîde: erişmiş, yetişmiş.
Revâc: kıymet, değer.
Revgn-ı zeyt: zeytin yağı.
Revnâk: çekicilik, güzellik.
Re'y: görme, görüş.
Reyb: şüphe.
Rıkkıyet: kulluk, kölelik.
Rîbh: kâr, kazanç.
Rîg: toz, kum.
Rişte: makine ipi, ince ip.
Rub': dörtte bir.
Ruhâm: mermer.
Ruhas: izinler, müsaadeler.
Ruhs: ucuzluk.
Rû-nümâ: ortaya çıkan, yüzünü gösteren.
Rû-nümûde: yüz göstermiş, ortaya çıkmış.
Rû-nümûn: yüz gösterici, meydana çıkan.
Rûşen: belli, aşîkâr.

Rû-yı arz: yer yüzü.
Rüchân: üstünlük, üstün olma.
Rücû': geri dönme.
Rü'esâ: reisler, başkanlar.
Rükn: esas, kuvvet.
Rükûb: binme, bir vasıtaya binme.
Rümh: kargı, mızrak, süngü.
Rüsûh: muhkem, sağlam.
Rüsûm 1. vergiler. 2. adetler.
Rüüs: resler, başlar, kafalar.
Rü'yet: araştırma, soruşturma, inceleme.

S-Ş

Sabâvet: sabilik, çocukluk.
Sa'b: güç, zor, çetin.
Sabg: boyama, boyanma.
Sad hezâr: yüz bin.
Sagîr: küçük, ufak.
Sahârî: sahralar, çöller, kırlar.
Sahîh: gerçek, doğru.
Sahtiyân: serpilerek boyanmış ve cilalanmış deri.
Sâ'il: akan, cereyan eden, carî.
Sâkıt: düşen, düşmüş, hükümsüz.
Sakkâ: su dağıtan, saka.
Sâlifü'l-beyân: beyanı bildirilmiş, geçmiş.
Sâlifü'z-zikr: zikri geçen, bildirilen.
Salâh: rahatlık, iyilik, düzelme.
Sâlih: yetkisi ve hakkı olan.
Sâlim: ayıp, kusur ve noksanı olmayan.
Sâni': yapan, yaratan, Hâlık.
Sath: birşeyin dış tarafı, dış yüzü.
Satvet: kudret, güç.
Savâb: doğruluk, dürüstlük.
Savâb-dâde: doğru, haklı görülmüş.
Sa'y: gayretle çalışma.
Sayd: av, avlama.
Sâye: koruma, sahip çıkma.
Sâzende: saz çalan adam çalgıcı.
Sabâvet: çocukluk, sabilik.
Sebk: evvelce geçme, vaki olma.
Sebkât: geçme, ilerleme, yürüme.

Sefâ'in: gemiler.
Sefer ve hazer: 1. yolculuk ve evde oturma. 2. savaş ve barış zamanı.
Sehlü'l-isti'mâl ve'l istihsâl: üretimi ve kullanımı kolay.
Selâse: üç.
Selb: kapma, zorla alma.
Semen: kıymet, baha değer.
Serd: dile getirme, ifade etme.
Ser-firâz: başı yüksek olan, başıbüyük.
Serika: çalınmış eşya.
Sevâd: yerleşim bölgesi çevresindeki bağ, bahçe.
Seyrân: gezinme, bakıp seyretme.
Sezâ-vâr: yakışır, uygun, yaraşır.
Sıdk: doğruluk, gerçeklik.
Sıyag: biçim, şekil, suret.
Sıyânet: koruma, korunma.
Sîb: suyun aktığı yer.
Sibâhat: suda yüzme.
Sihâm: ok.
Silk: 1. sıra, dizi. 2. yol, meslek, tutulan yol.
Sîm ü zer: gümüş ve altın.
Sinân: mızrak, süngü.
Sîn: iyilikte şöhret, ün.
Sinn: yaş, ömrün derecesi.
Siyâb: giy
Siyâk: sözün gelişi, anlatım biçimi.
Sıyyân: birbirine denk, eşit.
Sof: yün.
Sun': iş, kâr, amel.
Sunûf: sınıflar.
Su'ûbet: güçlük, zorluk, zahmet.
Suver-i 'adîde: birçok suretler.
Sübût: şüpheye yer bırakmayacak şekilde görünme.
Suhûlet: kolaylık, kolaylık vasıtası.
Sügurîn: sınırlar.
Süflî: aşağı.
Sükkân: oturanlar.
Sükker: şeker.
Süknâ: Oturulacak yer, konak.
Sülûk: bir gruba girme, bir yolu takip etme.
Sümün: sekizde bir, 1/8.

Şâkird: çırak, yamak, stajyer.
Şâmil: içine alan, kaplayan.
Şâyeste: uygun, münasip.
Şeb: gece
Şebâbet: gençlik, tazelik.
Şebr: karış.
Şecâ'at: yiğitlik, yüreklilik.
Şekk: şüphe, kuşku.
Şerîk: ortak.
Şevket: kudret, haşmet.
Şeyhûhet: yaşlılık, olgunluk.
Şey-i vâhid: bir meselede, bir hususta.
Şikk: bir işin iki cihetinden biri.
Şi'âr: belirti, işaret, iz.
Şikâr: av, avlama.
Şirâ': satın alma, satın alınma.
Şu'le: alev, ateş ışığı.
Şühûr: şehirler.
Şürû': başlama.
Şürût: şartlar, koşullar.
Şüyû': yayılma, bilinme.

T

Ta'ab: zorluk, zahmet, güçlük.
Ta'accüb: şaşakalma.
Ta'addî: saldırma.
Ta'akkul: akıl erdirmeye, zihin yorarak anlama.
Ta'alluk: ilişkisi bulunma, ilgili olma.
Ta'allüm: öğrenme, öğrenilme.
Ta'âm: yemek, aş, rızık.
Ta'ammül: amel etme, çalışma.
Ta'ayyüş: yaşama, geçinme.
Tabakât: tabakalar, katlar, katmanlar.
Tab': huy, mizaç.
Tabh: ilaç yapmak için malzemeyi kaynatma.
Tabi'at-ı sâniye: ikinci yaradılış.
Ta'dîl: doğrultma, değişiklik.
Tagayyürât: değişmeler.

Tagyîr: değiştirme, başkalaştırma.
Tahaddüs: yok iken peyda olma.
Tahaffuz: kendini muhafaza etme.
Tahallüf: değişme.
Taharrî: arama, araştırma, araştırılma.
Taharrüz: çekinme, sakınma.
Tahattî: sınırı geçme, saldırı, tecavüz.
Tahdîs: teşekkürlerini dile getirme.
Tahfîf: hafifletilme.
Tahkîk: gerçeği ortaya çıkarma.
Tahmîl: yükleme, yükletme.
Tahmîr: yoğurma, yoğurtma.
Tahrîm: haram kılma, kılınma.
Tahrîz: kışkırtma, kışkırtılma.
Taht: 1. alt, aşağı. 2. elde.
Taht-ı arz: yer altı, toprak altı.
Tâ'ife: bölük, takım, fırka, grup.
Takaddüm: önce gelme, önce davranma.
Takarrub: yaklaşma.
Takdîr: kıymet biçme, değer tayin etme.
Taklîl: azaltma, indirme.
Takrîb: 1. yaklaştırma. 2. tahmin. 3. vesile, bahane.
Takrîr: anlatma, anlatış.
Taksîm: bölme, parçalara ayırma.
Takvîm: tertip ve tanzim etme, düzeltme.
Tâlibîn: talep ve arzu edenler.
Ta'lik: bağlı bulunma.
Tamme: bütün, eksiksiz.
Tanzîr: benzetme, benzerini yapma.
Tareyân: geliverme, birdenbire çıkma.
Tarîk: yol
Tasaddî: bir işe girişme, teşebbüs etme.
Tasmîm: kararlılık gösterme, kararlaştırma.
Tasnî': yapma, düzme, uydurma.
Tatarruk: yol bulma, yol bulup gitme.
Tatvîl: uzatma.

Tâ'ûn: veba ve yumurcak da denilen salgın hastalık.

Tavassut: aracılık yapma, vasıta olma.

Tavk: takat, kudret, iktidar.

Tavsîf: vasıflandırma, niteleme.

Tavtîn: bir yeri vatan edinme, oraya yerleşme.

Tavzîf: vazifelendirme.

Tavzîh: açıklama, açık ifade etme.

Te'âkub: birbirini takip etme.

Tebeddül: değişme.

Tebeyyün: belli olma.

Tebriye: birini temize çıkarma, şüpheden kurtarma.

Tebyîn: ortaya koyma, açıkça anlatma.

Tecdîd: yenileme, yenilenme, tazelenme.

Teceddüd: yenilenme, yeni olma.

Tecemmül: süs, süsleme.

Tecessüs: iç yüzünü araştırmak.

Tedârik: hazırlama, ele geçirme, edinme.

Tedennî: alçalma, aşağılama.

Tedrîc: derece derece, azar azar hareket etme.

Tedvîn: düzenlemek.

Te'emmül: derin, etraflıca düşünme.

Tefâvüt: iki şey arasındaki fark.

Tefâzul: fazilette yarışma, üstünlük sağlamaya çalışma.

Teferrüd: ayrılıp, yalnız bulunma, tek kalma.

Tefrîk: ayırma, seçme.

Tehyie: hazırlama, hazırlanma.

Tekâsür: artma, çoğalma.

Tekellüf: meşakkatli bir işe girişme, zahmete girme.

Tekerrür: tekrarlanma.

Te'kîd: kuvvetleştirme.

Teklîf-i mirîyye: padişaha ödenen vergi.

Telebbüs: giyinme, örtünme.

Telfik: birleştirme.

Telhîs: özetleme.

Temâdî: uzama, sürme, bitip tükenmemezlik.

Temhîd: serme, sunma, düzeltme.

Temkîn: tedbir, hazırlıklı olma.

Temlîk: mülk kazandırma.

Temyîz: ayırma, seçme.

Tenâkus: eksilme, azalma.

Tenâsüb: uyum, uyumluluk.

Tenâvül: alma, ele geçirme.

Tenkîh: fazlalıkları atma, ayıklama.

Tenmiye: çoğaltma, artırma.

Tenük: ince, zarif, narin.

Tenvî': çeşitlendirme, türlü türlü etme.

Terakkî: ilerleme.

Terâküm: bir araya gelme, birikme.

Terbiyetgerde: terbiye edilmiş, yetiştirilmiş.

Terettüb: 1. sıralanma. 2. ait olma.

Terfî': yükseltme, yukarı kaldırma.

Tergîb: arzu verme, isteklendirme.

Terkîb: yeni birşey oluşturma, birleştirme.

Termîm: ıslah ve tamir etme, onarma.

Teshîl: yolcu etme, yola çıkarma.

Tesdîs: altıya bölme veya altıya çıkarma.

Teshîl: kolaylaştırma.

Teshîr: zaptetme, ele geçirme.

Tesmiye: ad verme, adlandırma.

Tesviye: bir neticeye bağlama.

Teşa'ub: şubelenme, dallanma.

Teşebbüb: şaplaşma, şap haline gelme.

Teşehhür: şöhret bulmuş.

Tettebbü': mahiyetini anlamaya çalışma.

Tetmîm: bitirme, tamamlama.

Tevâbi': tâbiler, boyun eğenler, hizmetliler.

Tevâ'if: taifeler, bölükler.

Tevellüd: dünyaya gelme, doğma.

Tevfir: çoğaltma, artırma.

Tevkîf: durdurma, alıkoyma.

Tevsî': genişletme, yayma,

bollaştırma.

Teymürcü: demirci.

Tezâyüd: fazlalaşma, artma.

Tezevvüc: evlenme.

Tezyîd: ziyadeleştirme, artırma.

Tezyîn: süsleme, süslendirme.

Tıbk: birşeyin uygunu, aynısı.

Tibr-i zeheb: altın tozu.

Tibyân: açık ifade etme.

Tûl-ı müddet: uzun zaman.

Tumânînet: sükunet, hareketsizlik.

Turuk: tarikler, yollar.

Tuyûr: kuşlar.

Tüvân: güç, kuvvet.

Tüvânâ: güçlü, kuvvetli.

U-Ü

‘Ubudiyyet: kulluk, kölelelik, bağlılık.

‘Ulûm: ilimler.

‘Ulûm-ı akliyye: aklî ilimler.

‘Umrân: bayındırlaşma, ilerleme.

Umûr-dâde: tecrübeli.

‘Urûc: yukarı çıkma, yükselme.

‘Usret: zor, güçlük, zahmet, sıkıntı.

Usûl-ı harb: savaş tekniği.

Usüvv: yakın olmak.

Übeydâne: kul ve köleye yakışır tarzda.

Ümem: ümmetler.

Ümmî: tahsil görmemiş.

Ümniyye: umut, ümid.

Ünsiyye: alışmış, sokulgan.

V

Vâfi: yeterli, elverişli.

Vâfir: çok, bol.

Vâhid: tek, bir.

Vâhiden ba’de vâhidün: birer birer.

Vârid: gelen, vasıl olan.

Vasat: orta.

Vâsıl: ulaşan, kavuşan.

Vâsi’: geniş, açık, enli, bol.

Vaz’: konma, konulma, belirleme.

Vâzih: açık, belli, ortada.

Vech: 1. üslup, tarz, yön. 2. sebep, vesile, münasebet.

Vefîr: çok bol.

Vefret: bolluk.

Vehn: gevşeklik, kuvvetsizlik.

Velâdet: doğma, doğum, doğuş.

Vesâ’il: vesileler.

Vesâtet: araya girme, vasıta olma.

Vikâye: Koruma, esirgeme.

Vûcûd-pezîr: vücut bulan, meydana gelen.

Vukûf: anlama, bilme, öğrenme.

Vusûl: ulaşma, gelme.

Vücûh: yüzler, çehreler.

Vüs’at: genişlik, bolluk, rahatlık.

Y

Yed: el, kuvvet, güç.

Yesâr: zenginlik, servet.

Yesîr: 1. kolay, rahat. 2. az miktar.

Yüsr: zenginlik.

Z

Zâbitân: polisler, subaylar.

Zabt ü rabt: düzen, disiplin.

Zafer-yâb: zafer bulan, üstün gelen.

Zahm: vurma, darp, darbe.

Zâ’id: 1. artan, artıran. 2. lüzumsuz, gereksiz.

Zâ’il: yok olan, baki olmayan.

Zâmin: kefil, yüklenen.

Zâri’: çiftçi.

Zarûret: çaresizlik.

Zayâ’: yok olma, kaybolma.

Zelel: eksiklik.

Zer’: ekme, tohum saçma.

Zergerlik: kuyumculuk.

Zevâ’id: fazlalıklar, faydasız şeyler.

Zımnında: için, dolayısıyla.

Zîb: süs, bezek.

Zî-kıymet: kıymetli, değerli.

Zînet: süs, bezek.

Zîr: alt, aşağı.

Zîr-i zemîn: yer altı.

Ziyâ: aydınlık, ışık, nur.

Zû-fünûn: fenler sahibi, bilgi sahibi, bilgili.

Zuhûr: görünme, ortaya çıkma.

Zu'm: zan, şüphe.

Zükûr: erkekler.

EKLER

Ek-1: Takvim-i Vekayi, H. 21 Şevvâl 1248¹⁷³, Sayı:54 (Transkripsiyon)

Umûr-ı Hâriciyye

Tedbîr-i ‘umrân-ı mülkîye dâ’ir İngiliz gazetelerinin birinde münderic bir maddenin tercümesidir.

Avrupa ıklîminde a‘dâd-ı nüfûs benî ademin tekessür ve ızdıyâdı husûsuna kârgir-i te’sîr olan esbâb ve ‘ilel beyanındadır.

Avrupa ıklîminde sâkin milel-i muhtelif beyânında ‘aded-i nüfûsun mer’î ve müşâhed kesret ve noksânı husûsunda olan sebep ve kavânîn-i mülkiyyenin hüsn-i keyfiyyetine merbût ve mübeyyindir. Zira nâsın beyinde medâr aramış olan servet ve kudretin esbâbından olan kâr u kesb ve harc ve masraf maddelerine kavânîn-i hüsnâ ve nizâmât-ı müstahsene-yi mülkiyyenin küllî medhali derkâr olduğu zâhir ve aşikârdır. Zikr olunan mevâdd-ı ma‘âşir mebzûl ve raygân ve erbâb-ı hiref ve sanâyi‘in ve ecnâs-ı esnâf ve ‘amelenin bi’l-‘ade ele geldikleri yevmiye ve ücretleri mikdârı fi’l-hakîka ganîce ve firâvân olduğu memleketlerde ıklîmin âb ve hevâsı ve arazinin vüs‘at ve fûshatı her ne hâl ve keyfiyyetde ise ‘aded-i nüfûsun tezâyüdü ol taraflarda dâ’ima serî‘ ve bî-girân idüğü bi’l-‘akis marü’z-zikr mevâdd-ı asliyye-yi ta‘ayyüşün bahası galî ve girân ve ‘amele ve esnâfın kedd-i yeminleri rahîs ve erzân olduğu memleketlerin bereket ve ma‘mûriyyet-i terâbiyesi ve letâfet ve fûshat arazisi her ne kadar kemâlde ise ol memleketlerin ‘aded-i nüfûs cihetiyle derece-yi ma‘mûriyyeti tedennî ve noksân üzere olduğu bâhir ve nümâyandır. Muhassıl-ı kelâm ecnâs-ı bilâd ve memâlikde ‘aded-i nüfûsda vukû‘ bulan tekâsür ve ızdıyâd keyfiyyeti sükkân ve ahâlinin vüs‘at ve mebzûliyet tarîki üzere istihsâl-ı vesâ’il ma‘âşirleri husûsunda derkâr olan derece-yi yüsr ve sühûletin nisbetine göre dâ’ima i‘tibâr olunup işbu kâ‘ide hiç bir gûne istisnâya mütehammil olmayarak kavâ‘id-i külliye-yi mutlaka kâbilinden idüğü ve areste-yi şâ‘ibe-yi reyb ve gümândır. Amerika arazisinin ihtilâf-ı keyfiyyet-i ‘umrân işbu kazıyyenin sıhhatine reddi kabûl itmez bir bürhân-ı kavî olup Amerika’da İspanyaluya tâbi‘ memâlik-i cenûbiyyenin arazisi aktâr-ı şimâliyyenin arazisine nisbeten gayet münbit ve mahsûldâr ve letâfet-i âb ve hevâ-yı ıklîmi ziyade şöhet-şi‘âr iken

¹⁷³ M. 13 Mart 1833.

Amerika'da kâ'in eyâlât-ı müttefikinin 'aded-i nüfûsu ıklîm-i mezkûrda vâki' bi'l-cümle cemâhîr-i sâ'ire nüfûsundan ziyade kesb-i terakkî iylediği zâhir ve bedîdârdır ve Prusya memâlikinde zuhûr idegelen kemmiyet-i nüfûsun tezâyüdü dahi Fransa ve İngiltere memâlikinin ızdıyâd-ı nüfûsuna tatbîk ve kıyâs olunarak işbu müdde'ânın sıhhati isbâtına diğere bir delîl kâfidir. Zira Prusya memâlikinde erbâb-ı hiref ve 'amelenin ücret-i yevmiyyeleri pek ağır değil ise de ancak bey' ve fûrûht olunan erzâk-ı gıdâ'iyenin baha ve kıymeti bi'l-cümle memâlik-i sâ'ire-yi Avrupa'dan ziyade dûn idüğü bâhir ve rû-nümündür.

Prusya ve İngiltere ve Fransa memâlikinin 'aded-i nüfûsunda vâki' olan ızdıyâdın tatbiki zîrde beyân olunur.

Senevî ızdıyâd-ı nüfûs	1831 tarihinde	1821 tarihinde
184.848	13.848.468	11.000.000 Prusya memâlikinin 'aded-i nüfûsu
205.502	32.260.53	30.055.020 Fransa memâlikinin 'aded-i nüfûsu
218.334	16.255.705	14.072.331 İngiltere memâlikinin 'aded-i nüfûsu

İngiltere ve Fransa memâlikinin ızdıyâd-ı 'aded-i nüfûsu Prusya memâlikinde vâki' olan tezâyüd-i nüfûsun siyâk-ı tadrîcisine muhâzî ve mu'âdil olmak için Fransa memâlikinin beş yüz elli dört bin dört yüz ademe ve İngiltere'de iki yüz elli sekiz bin yedi yüz nüfûsa iblâğ olunmak lazım gelür idi. Prusya memâlikinde mevcûd olan nüfûsun 'adedi otuz dokuz sene tarafında muzâ'af ya'ni iki kat olur ki Avrupa ıklîminde işbu uhdûse ve 'ucûbe-yi tabî'anın mûntehâ-yı sür'atıdır ve Nemçe memâlikinde 'aded-i nüfûsu kırk dört sene tamamında muzâ'af olup Avrupa ıklîminde kâ'in Rusya memâlikinde kırk sekiz senede ve Leh ve Danimarka memleketlerinde elli senede ve İngiltere memleketinde elli iki senede ve İsviçre memleketinde altmış iki senede ve Norveç ve Norviçya ve İsviçri ve Portekiz memâlikinde elli altı senede ve İspanya memleketinde altmış iki senede ve İtalya memleketinde altmış sekiz senede ve

Avrupa'da vâki' memâlik-i Osmaniyye'de yetmiş senede ve Paiz Yebasi(?) ya'ni Felemenk memâlikinde seksen dört senede ve Alaman memâlikinde yüz yigirmi senede ve Fransa memleketinde yüz yigirmi beş sene devrinde 'aded-i nüfûs iki kat olur. Ma'-mâfih vekâyi'-i mülkiyyenin istiksâr-ı 'aded-i nüfûsda medhali 'azîmi derkâr olduğu aşikârdır. Binâen 'alâ zâlik Fransa orduları Prusya memleketini tahliye itmiş olduğu tarihte memleket-i mezkûrede vâki' olan izdivâcâtın 'adedi gayet kesîr ve firâvân olmuş ve bi'l-'akis Fransa memleketinde bin sekiz yüz on beş sene-yi mîlâdîyesinden bin sekiz yüz yigirmi iki senesine gelinceye kadar vukû' bulan izdivâcların kemmiyeti hayli hayli kesb-i tedennî ve noksân itmiş oldu. Ancak bin sekiz yüz yigirmi iki tarihinde düvel-i müttelikîn orduları Fransa arazisini tahliye iyledikleri anda ol senede 'akd olunan izdivâcâtın 'adedi sinîn-i sâbıkaya nisbetle yigirmi bin ve irtesi sene kırk bin mertebesinden mütecâviz olmuş oldu.

Bâlâda mestûr tedbîr-i 'umrân-ı mülkî maddesinin lâhikası bundan sonra tab' olunacak takvîm-i vekâyi' nüshasında tahrîr olunacaktır.

Takvim-i Vekayi, 21 Şevvâl 1248, Sayı 54 (Tıpkıbasım)

اشبوات امداد حقیقه کت مین اولدینی اسباب ظاهر به مطالعه و اهیه دن
تصفیه اذهانه وافی و کافیدر

* ندیل *

پروچه بالاقله انسان محاکمه عقلیه تک مقدمات و نتایج انجیق حربیه
و نظایجه اولان حقوق و استحقاقین طرفینک حصه زینسه عائد اولان
احوال بیاندن عبارت دیکسدر لکن خاتمه مقال اولوق شوراده برام
غریب و حال عجیب ذکر و آزادی اصحاب استماعه عبرتیا اولوق اوزره
مناسب کورلشدنر شوبله که بحاربات مذکورده اگرچه ظاهرده ایکی جنس
عسکر و ایکی فئنه متغایله بینده خصمانه وقوعوش ملاحم عادیه قیلیندن
کورنوب برجهته بافنجیه دخی ایکی طرفک باش قومندان و سرعسکری
بولسان ذاکل هر بری شمدیه قدر اولان و بوندن بویه انجیق پرادشاه
خلافتیناهک یعنی حالاً اربکه برای سلطنت علیه عثمانیه ولی نعمتن شوکتلو
قدرتلو کرامتلو پادشاهمن ولی نعمت جهان سلطان محمود خان غازی اوندیز
حضرتلرینک طرف اشرف شاهانه سندن کندوره احسان وتودیع اولوش
اولان رتبه وزارت و باشاق عنوان رفیعیه بنام و ممتاز اولمقلقدن غیری
سرمایه تمیز و اعتبارلی اولیه رقی ایکیسی دخی پرافسندنک بنده سی دیمک
اولدینی درکار و علی الخصوص که دولت علیه اسلامیه تک اس اساس
و دکن کتیز اولان دین و مذهب عالیبری اقتضاسیجه جمع زمانده و حتی ایلم
خصوصت و بحاربه زنده اویه طرف عسکرلرینک بویه بولمقلری ملکتلرک
عمومنده برمقتضای اسلامیت مجبور ملازمتی اولدقلری جوامع و مساجدک
مخاطف و منسار زنده کذلک ایکی طرفک دخی پادشاه ذیشان اولان شوکتلو
عظمتلو سلطان محمود خان لازات شوکتیه الی آخر الزمان حضرتلرینک
نام ناهی شاهانه سنی علاوه خطبه دینیه و ضمیمه دعوات خفیه و جلیسه
ایلدقلری ظاهر و آشکار اولغله بونقدرجه بحاربات مذکورده ده صدماتک
شدت وقوعندن صرف نظر ایله ایکی فئنه متخاصمه عموماً پدین عالی ایله
دیندار و پرادشاه خلافتیناهک تابع بنده و خدمتکار اولمقری جهتیه احکام
قلکیه انازندن اولان احوال واقعه تک از وقتنده و بلکه آن غیر منقسمده
دفع و رفیعیه اصلاح ماینلرینه کنشدو دین عالی و مذهب شرفلرینک حکم
قویسی کافی و وافی و بوجتهته بوحال و بوخصوصت سائر اوروپا وقوعاتنه
قیاس قبول ایلیوب بالاده محرر قضایای واقعه دینی بیاندن مقصود اصلی دخی
مجرد عساکر منتظبه شاهانه تک ضایع حکمنده کورینان حقوقی عبرت
و شجاعتلرینی حقایقجه ایتادن عبارت اوله جفی ظاهر و جلیدر

موارد عسکریه

کین شهر رمضان المبارکه طوب قیو خسته خانه سته درتوز سکسان طقوز
خسته دخول و اوجوز سکسان طقوز نفر شفا یاب اوله رق خروج ایلیوب
بالکراون بدی نفری ترک عالم مستعار ایتشلر مالدیه خسته خانه سسته بیک
طقسان اوج خسته دخول و بدیوز ایکی نفر اسکناس عاقبتله خروج ایلیوب
علل مرمندهن بالکراونش اتی نفر وفات ایتش مهمات حربیه خسته خانه سته
بوز ایتش طقوز خسته دخول و بوز سکسان اوج نفر کسب صحته خروج
ایلیوب بالکراونوز خسته ارتحال دار بقا ایتش بجمی به خسته خانه سسته طقوز
بوز سکز خسته دخول و طقوز بوز ایتش سکز نفر خروج ایلیوب بالکراون درت
نفری دارخلده عزیمت ایتشلر طو یخانه عامه خسته خانه سته بوز بکرهی

نفر دخول و طقسان بدی نفری مقارنت صحته خروج ایلیوب بالکراون سکز
نفر وفات ایلیوب بکی جورنال دفترلرینک مسلمان اولان یعنی رئیس اطباء
سلطانی اقلدی حضرتلرینک مهور مذکره زنده مسطوردر

امور خارجیه

تدبیر عسکران ملکی به دائر انکلیز غزته لرینک برنده منسودج برآمده تک
ترجه سیدر

اوروپا اقلینده اعداد نفوس بی آدمک نکتر و ایزدی خصوصت کاکر
تا تیر اولان اسباب و علل بیانته در

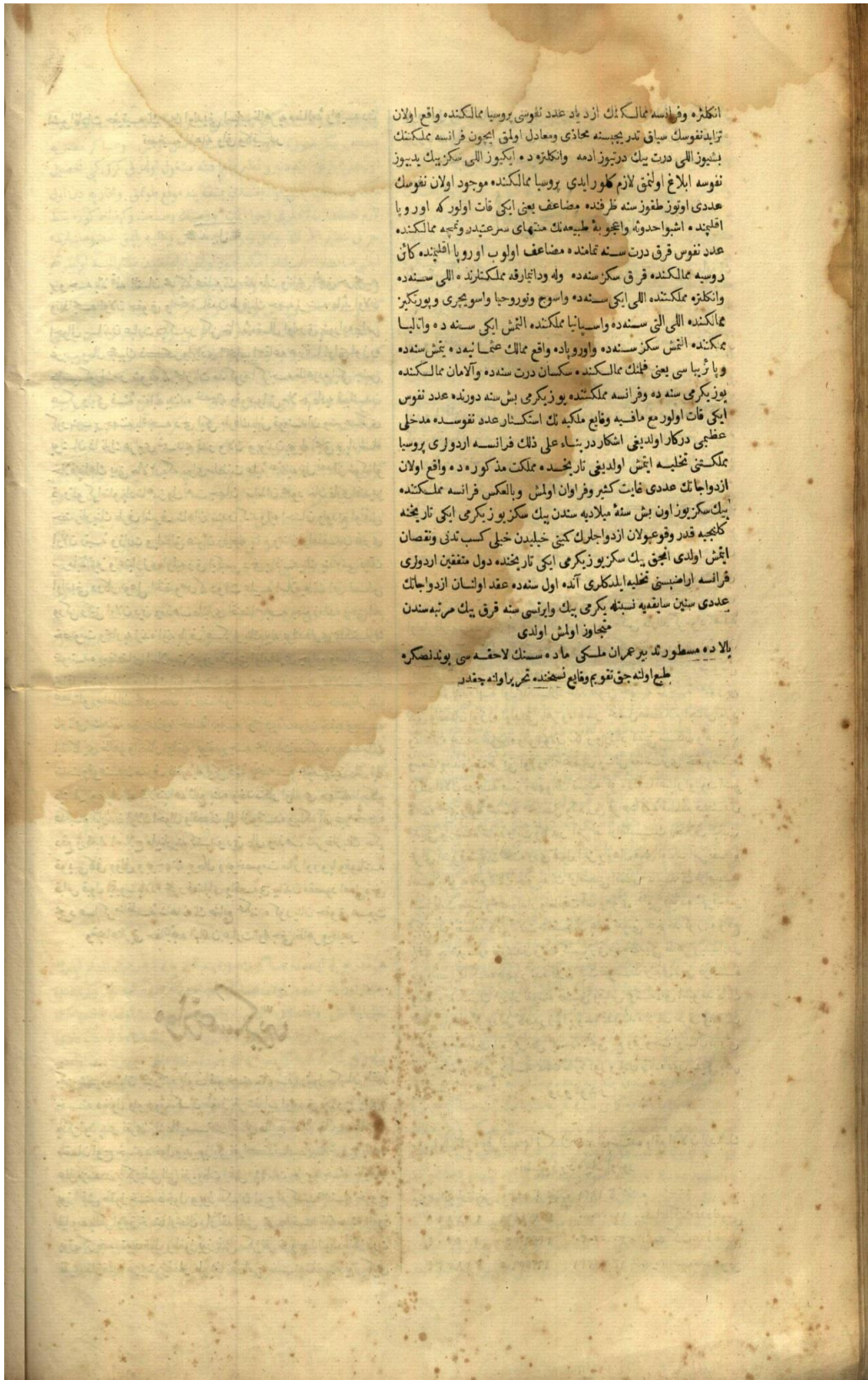
اوروپا اقلینده ساکن ملل مختلفه بینده عدد نفوسک مرتی و مشاهد
کرت و تقصاتی خصوصتده اولان سبب قوانین ملکیه تک حسن کفینه
مر بوط و میندیر زیرا ناسک بینده مدار اراض اولان ثروت و قیدلرک
اسبابندن اولان کار و کسب و خرج و مصرف ماده لرینیه
قوانین حسنه و نظایمات مستحسنة ملکیه تک کلی مدخلی درکار
اولدینی ظاهر و آشکاردر ذکر اولانان مواد معاش میدول و ایاکان و ارباب
حرف و صنایعک واجتاس اصناف و عله تک بالعاذه الکلکری بومیه و اجرتی
مقداری فی الحقیقه ختیجه و فراوان اولدینی ملکتلرده اقلیمک آب و هوایی
و اراضینک وسعت و فصحی هرنه حال و کفینده ایسه عدد نفوسک تزیاید
اولطر فزوده دائمی سریع و بیگران ایلیکی و بالعکس ماراند کر مواد اصلی
تعیشک هاسی غالی و کران و عله و اسنافک کد بینهلری رخیص و ارضان
اولدینی ملکتلرک برکت و مهوریت تزیاید و اطرافت و فصحت ارضیه سنی
هر نفسدر کالده ایسه اول ملکتلرک عدد نفوس جهشله درجه مهورتی
تدی و تقصان اوزره اولدینی باهر و نما بلاندر محصل سکلام اجناس بلاد
و ممالکده عدد نفوسده وقوعولان نکتر و ایزداد کیشی سکان و اهالیکن
وسعت و مبدویت طریق اوزره استحصال وسائل معاشلری خصوصتده
درکار اولان درجه یسر و سهولتک نسبتبه کوره دائمی اعتبار اولوب اشو
قاعده هیچ رکونه استثنایه محتمل اولیه رق قواعد کلیه مطلقه قیلیندن
ایلیکی و ارسته شایبه رب و کاندنر آمر بقا اراضینسک اختلاف کینیت
عمراتی اشو قضیه تک محتمه ردی قبول انجز بر پرهان قوی اولوب آمر بقاده
اسباب نیالو به نایع ممالک جنویه تک اراضینسی اقطار شمالیه تک اراضینسه
نسبه ثابت منبت و محصولات و اطرافت آب و هوای اقلیمی زیاده شهرتدهار
ایکن آمر بقاده کاش ایالات متفقسه تک عدد نفوس اقدیم مذکورده واقع
بالجمله جاهلر سائر نفوسدن زیاده کسب تر قی ایده کلدیکی ظاهر و بدیدارد
و پروسیا ممالکنده ظهور ایده کلان کیت نفوسک تزیاید دخی فرانسه
وانگلره ممالکنسک ایزداد نفوسنه تطبیق و قیاس اولنسه رق اشو ممالک
صحیحی ایانته دیکر پردلیل کافیدر زیرا پروسیا ممالکنده ارباب حرف و عله تک
اجرت بومیه لری تک آفر کدل ایسه ده انجیق بیع و فر وخت اولنسان ارضاق
غضایه تک بها و قینتی بالجمله ممالک سائره اور و یادن زیاده دون ایلیکی باهر
ور و نمودر

پروسیا و انگلتره و فرانسه ممالکنک عدد نفوسده واقع اولان ایزد بایک
تطبیق زیزده بیان اولنور

سنوی اذد یاد نفوس ۱۸۲۱ تاریخده ۱۸۲۱ تاریخده ۱۸۲۱ تاریخده

پروسیا ممالکنک عدد نفوس	۱۳۸۴۸۶۸	۱۸۴۸۴۸	۱۱۰۰۰۰۰
فرانسه ممالکنک عدد نفوس	۳۲۲۶۰۵۲	۲۰۵۵۰۲	۳۰۰۵۰۲
انگلتره ممالکنک عدد نفوس	۱۶۲۵۰۶۰	۲۱۸۳۳۴	۱۴۰۷۲۳۳۱

Takvim-i Vekayi, 21 Şevvâl 1248, Sayı 54 (Tıpkıbasım)

Ek-2 : Takvim-i Vekayi, H. 9 Zilkâide 1248¹⁷⁴, Sayı:55 (Transkripsiyon)

Umûr-ı Hâriciyye

Bundan evvel tab‘ olunan takvîm-i vekâyi‘ nüshasında münderic tedbîr-i ‘umrân-ı mülk maddesinin lâhikasıdır.

Nevv-i benî ademin esbâb-ı vüs‘at-ı ma‘âşdan kat‘-ı nazar akvâ-yı vesâ‘il-i memlekete tezâyüd ve tekâsürü hâssaten nisvân kısmının terkîb-i tabî‘î-i mizâc bünyesine vâsıta ve merbût olup inâsü’l-insân ile kemâl-i münâsebeti olan hayvanât inâsının cesedleri teşrîhinden ve ‘ilm-i hikmet-i tabî‘ye üzere taharrî ve tefâtîşden istinbât olunan tahkîkât ve tedkîkât bu bâbda ma‘lûmât-ı sahîhe ve kat‘iyye ve senedât-ı müstedelle-yi kaviyye ibrâzına vesile olur. Zaman-ı nitâcî insân inâsının hamline takrîben müsâvî’l-ımtidâd olan ve inâsü’l-insân misillü bir def‘ada yalnız bir veled doğuran hayvan dişileri layıkı vechi üzere beslenilüp gözedildiği takdîrde vülûd olmağla başladıkları tarihten inkitâ‘ vülûdiyetlerine kadar her sene vaz‘-ı haml idebilirler. İnâsü’l-insân beyninde radâ‘ ya‘ni emzirme zamanı dört beş aydan ziyadeye mütemâdî olduğu sûrette zenânın mâ-ba‘dî-yi hamlleri bir sene kadar te‘hîr itmekle inâsü’l-insân tâ‘ifesi kendüleriyle ziyade münâsebeti hayvan dişilerinden ekallî’l-vilâde olmalarının hikmet-i tabî‘iyyesi mahzan zikr olunan sebebe ya‘ni temâdî-yi irzâ‘ husûsuna mebnîdir. Bu bâbda derkâr olan takdîr ve kıyâsımız esahhu’l-netîce olmak için her bir ‘avret iki sene-yi kâmile gayetinde bir çocuk dünyaya getürdüğüne kabûl ve teslim idüp Avrupa ikliminde zenânın müddet-i vülûdiyetleri on altıncı ile kırk beşinci sinleri mâ-beynine münhasır ya‘ni nisvân tâ‘ifesi yigirmi dokuz sene tarafına kadar vilâdete muktedir oldukları derkâr ise de ancak müddet-i mezkûreyi cüz‘ice kısır ve yigirmi ile kırk yaş mâ-beynine hasr iylediğimiz sûrette işbu müddet-i hilâlinde her iki sene tamamında birer iki mevlûd zuhûru i‘tibârıyla on nefer evlâd vücûda gelmek lazım gelür. Şöyle ki hadd-ı vasat i‘tibârı üzere bir ‘avretin muntehâ-yı mertebe-yi vülûdiyeti on nefer etfâlden ‘ibâretidir deyü hükm olunabilür. Anca ba‘zı nisvânın ‘ukr ve ‘ukmu ‘ârızasına ya‘ni kısır olmağlığı hâletine nazar ve i‘tibâr olundığı hâlde esbâb-ı vüs‘at inti‘âşları bir kemâl ve gavâ‘il-i dünyeviyede kedd ve anâ‘ları i‘tidâl üzere olan izdivâc-ı insâniyenin her bir çifti dört beş evlâd kadar terbiye idüp yetiştirebildiği kazâyâ-yı müslimedden olmak üzere kabûl olunmak gerekdir. Tedbîr-i ‘umrân-ı mülkî ‘ilminde

¹⁷⁴ M. 30 Mart 1833.

hâzik ve mâhir Alaman hükkemâlarından bir zât ziyade basît bir cedvel üzerine hesâblarını tesvîd ve terkîm iderek bin ‘aded izdivâcdan bi’t-terbiye yetiştirilen evlâdın hadd- vasatı üç bin beş yüz ile beş yüz ‘adedi mâ-beyninde olduğunu hârice ihrâc itmiş olup zât-ı mersûmun on yedi milyon izdivâc hakkında bir kaç sene ‘ale’t-tevâlî vâki’ olan muhâsebâtı lazımesince bir kaç memleketde bin ‘aded izdivâcdan besledilüp yetiştirilen evlâdın ‘adedi ber-vech-i âtî beyân olunur.

‘Aded-i etfâl	
5546	Siçilyanın memleketinde.
414	Fransa memleketinde.
3565	İngiltere memleketinde.
3439	Zilanda eyâletinde.

Fukarâ ve ‘aceze sunûfu beyninde vefiyât-ı etfâlın dâ’ima kesret ve ifrât üzere vukû’u husûsu mücerred vâlideynin bu kadar nâzik ve latîf birisine gayr-ı mufârik hükmünde olan latîf gıdalar ve asıcak libâslar ve hıfz-ı sıhate nâfi’ hevâ-dâr süknâlar misillü kâffe-yi mevâdd-ı lazımenin tedârik ve istihsâline ‘adem-i iktidâr ve liyâkatları sebebine mebnî idüğü ve bi’l-‘akis mütemevvil ve hoş-hâl tâ’ifeleri beyninde sıbyânın mevâtî gayet killet ve noksân üzere olduğu zâhir ve ‘ayân ve hıfz-ı sıhhat bedene enfa’ ve enseb olan ba’zı tedâbir ve kavâ’idin mürâ’âtına devâm ve ikdâm olunmuş evvelîdi zikr olunan (اولدت) ziyâde (ط بجه) nedret üzere vukû’ bulmak lazım geleceği bâhir ve nümâyândır. Binâen ‘aleyh hüsn-i terbiye-yi sıbyân husûsuna köylüklerden ziyâde müdebbirâne bezl ve kûşîş ve ihtimâm olunan şühûr-ı mu‘azzamada vefiyâtın hadd-ı mütevassıtı köylere nazaran kalflü’l-mikdâr olduğu ve İngiltere memleketinde mîlâdın bin sekiz yüz on üç tarihinden bin sekiz yüz otuz iki tarihine gelinceye dek beş yaşından aşağı olan çocukların öleti? ba’zı rûstâyî kazâlarda nısfından ziyâdeye bâliğ idüğü mer’î ve müşâhed olmuş olup hâlbuki bilâd-ı ‘azîmede vefiyât ‘adedi nisbet-i merkûmenin haddine mevsûliyetden halâya dek gayet dûr ve ba’îd olduğu zîrde mukayyed olan icmâl sûretinde müstedell ve müsbetdir.

Bin sekiz yüz on üç sene-yi mîlâdiyeden bin sekiz yüz otuz iki tarihine kadar İngiltere memleketinde kâ’in ba’zı şühûr ve bilâd-ı mu‘azzamada beş yaşından mâ-dûn olarak meşhûdu’l-vukû’ olan vefiyât-ı etfâlın hadd-ı vasatı beyanındadır.

Yüz nefer etfalde vâki‘ olan vefiyâtın ‘adedi	‘Aded-i nüfûs	‘Esâmî-i şühûr
53	122.393	Leeds
47	76.976	Bradfort
93	76.976	Beston (Boston)
46	61.110	Norviş (Norwich)
49	63.054	Bolton
48	20.774	Wigan
50	20.774	Holbeck
83	1.624.034	Londra
29	1.624.034	[دون لان]

Sâbıku’z-zikr muhâsebât mücebince bir memleketin ahâlisi beyninde esbâb-ı ta‘ayyüş ve refâh hic bir vakit ve zaman kesb-i tedennî ve noksân itmediği sûretde ol memleketin ‘aded-i nüfûsu ‘amelî ve musanna‘ bir çare ve tedbîre masûnu’l-ihtiyâc olarak sinîn-i ma‘dûda tarafında muzâ‘af ya‘ni iki kat olmak kâbilü’l-imbân idüğü müstebândır. Tezâyüd-i ‘aded-i nüfûs maddesinin kısm-ı ‘amelî ve nazarisinden bî-haber ve nâ-dân olan (فتى) vâfir musannifin tahrîr ve beyân itmişlerdir ki ruhbân tâ’ifesinin muhtârı olan tecerrüd ve ‘uzûbet ya‘ni bekârlık ‘âdeti ‘aded-i nüfûsun tekâsürüne mâni‘-i küllîdir. Fî’l-vâki‘ manastırların kesreti tezâyüd-i ‘aded-i nüfûs husûsuna mâni‘ ve hâciz olduğu derkâr ise de ancak agniyânın nâ-bekârân tezâyüd-i ‘aded-i nüfûs maddesinin ‘adem-i feyzine ‘illet-i müstakile olduklarını söylemek ehakk ve enseb iki ruhbân tâ’ifesinin mücerred harc ve sarf idegeldikleri mevâddı vücûda getürmediklerinden nâşî zuhûr iden ‘adem-i tezâyüd-i nüfûs keyfiyyetini tâ’ife-yi merkûmenin bekârlığına ‘azv ve isnâd itmek husûsu hatâ-yı mahz idüğü bî-iştibâhdır. Bir cemâ‘at-ı nâs arasında ne kadar bî-hâsıl ve nâ-bekâr olanların ‘adedi mevfur ve bisyâr ve hâsılât-ı seneviye mahdûd ve endek-şümâr ve ahâdd-ı nâsın her bir ferdine isâbet iden hassa-yı hâsılât kalîlü’l-mikdâr olur ise tedârik ve malzeme-i ma‘âşlarına muktedir olan sükkân ve ahâlinin ‘adedi dahi bir ol kadar ma‘dûd olmak lazım geleceği bedîhiyyât-ı umûrdan ise de ancak işbu eser ve netîcelerin mecmû‘u cüdâ bekârlık husûsuna haml ve isnad olunmak câ‘iz değildir. Bekârlık maddesi gerek hâsılât-ı seneviyenin noksânına ve gerek müceb bereket-i mahsûlât olanların ‘adedi tenezzülüne sebep-i müstakil olmadığı cihetiyle tezâyüd-i aded-i nüfûs maddesinin feyzine dahi muzırr ve mâni‘ olmadığı aşikârdır. Zira ‘aded-i nüfûs tezâyüdü her-bâr vesâ’il-i vüs‘at

ma'âşın nisbetine merbût idüğü bedîdârdır. Binâen 'aleyh izdivâcâtın teksîri ve bekârânın tenzîli için her ne kadar sa'y ve cehd olunacak olur ise mevcûd olan nüfusun 'adedi nisbet-i merkûmenin haddini ve fetâ mine'l-evkât tecâvüz itmek mümkün olmadığı muhakkak ve bekârlığın tervîc ve tefsîriyle izdivâcâtın kasr ve hasr emrine her ne kadar bezl-i himmet ve ikdâm olunacak olsa 'aded-i nüfûs tezâyüdü dâ'ima kemmiyet vesâ'il-i vüs'at ma'âş ile münâsib bulunacağı emr-i musaddıktır.

Tedbîr-i 'umrân-ı mülkî 'ilminde hâzik-i hükkemâdan Estrada nâm İspanyalı bir zât husûs-ı mezkûra dâ'ir bu vech üzere bast-ı kelâm ider ki İspanya memâlikinde öteden berü rehâbîn süknâsı için müretteb olan manastırlar ref' ve ibtâl olunduğu hâlde ahâli ve sükkân hem 'aded cihetiyle gayet müzdâd ve firâvân ve hem kesret-i mâl ve tarafa? ahvâl cihetiyle ziyade ma'mûr ve âbâdân olmak lazım geleceği sâbit ve 'ayândır. Ancak işbu fark ve tefâvütün keyfiyeti 'akd olunagelen izdivâcâtın kesret-i 'adedi sebebine 'azv-ı isnâd olunmak câ'iz olmayup belki kesret-i erzâk ve emvâlin husûlüne vesîle olan erbâb-ı hiref ve sînâyi'in ta'addî kemmiyet-i nüfûs-ı mevcûdenin nisbetine nazaran ezyed ve ekser olmak husûsu tefâvüt-i mezbûrun vukû'una 'illet-i müstakile olduğu akreb-i melhûzâtıdır. Binâen 'aleyh ruhbâniyet şerûtuna ittibâ'an bekâr kalan ruhbân tâ'ifesi harc ve sarf idegeldikleri şeyleri bi't-tamam vücûd ve husûle getürdükleri farz olunduğu takdîrde vesâ'il-i ma'âş-ı nâsın 'adem-i ızdıyâdı hasebiyle mersûmların te'ehhül ve izdivâcları 'aded-i cem'iyet nüfûsun ferd-i vâhid 'ilâvesiyle bile mütezâyid ve efzûn olmağın icâb itmeyeceği bâhir ve rû-nümündür. ızdıyâd-ı nev'-i benî adem usûlü tezâyüd-i vesâ'il ta'ayyüş usûlünden teşbîh kabûl itmez sûretinde akvâ olmamış olduğu bekârlık husûsu tekâsür-i kemmiyet-i insâniyeye muzırr ve muhill olmak lazım geleceği derkârdır. Ancak bir memleketde vâki' olan noksân-ı nüfûs 'arızasını ruhbânân tâ'ifesinin ihtiyâr iyledikleri bekârlık sebebine haml ile tezâyüd-i 'aded-i nüfûs kemmiyetini bekâr tâ'ifesinin mikdâr te'ehhüllerine tatbiken hesâb iden kimesneler işbu iki usûlün hâssası mâ-beyninde derkâr olan kemâl-i fark ve tefâvütün derecesine 'atf-ı nikâh i'tibâr itmediklerinden başka bu keyfiyeti dahi mülâhaza itmemek gerekdir ki tabî'at gerek etfâl-ı nev-nejâdın kesret-i vefiyâtı ve gerek izdivâc kısmının nedret-i vülûdiyetini mûris olarak zikr olunan iki usûlü dâ'ima bir muvâzane-yi kâmile üzere tutar. Şöyle ki kemmiyet-i nüfûsun mîzânı izdivâcât-ı mün'akıdanın 'adediyle ber-vech üzere hükm ve takdîr olunmayup mahzan hâsıl olan esbâb-ı ta'ayyüşün mikdârıyla her-bâr tahdîd ve ta'yîn olunageldiği mütebeyyindir.

Vesâ'il-i ma'âşdan hic bir hâsıl virmeyen bin nefer bekâr kimesnelere senede iki yüz bin altun ve diğer iki bin kişi bir sene tamamında ol mikdâr altunu harc ve sarf iyledikleri farz olundıkda bu iki takımdan hâsıl olan zarar ve ziyân müsâvîdir ya'ni gerek zikr olunan bin nefer bekârlar ve gerek ölümler bir iki bin kimesnelere hâsıl viren işçi tâ'ifesini 'ale's-seviyye vüs'at-ı hâl ve kâr u kesb husûlünü müntic bir meblağdan mahrûm idüp ol meblağın hâsılâta sarfıyla min-cihetin âsâr-ı ma'rifet ve sînâ'at-ı milliyenin feyzini haylice müsteclib olacak bir sermâye sûretinde her sene müctemi' ve müterâkim olmasına mâni' oldukları bedîhîdir. Şerût-ı ruhbâniyet iktizâsınca bekâr kalan kimesnelere tedbîr-i umrân-ı mülkî fennince iki cihet üzere nazar olunmak lazım gelür. Evvelâ sadece bekârân olmak cihetiyle nazar olunup bu takdîrde mârû'z-zikr bekârlarına âsâr-ı hüner ve sînâ'atın feyzine ve ne a'dâd-ı nüfusun tekâsürü husûsuna hic bir gûne zarar ve halel virmezler ve sâniyen bereket-i ma'îşet bâbında hâsılsız olmak nazarıyla bakılup bu cihet üzere yalnız bekârân zümresi hem tezâyüd-i 'adedi nüfûs husûsuna ve hem âsâr-ı sînâ'iyenin feyzine zarar-ı küllî îrâs itmiş olurlar. Bekârân zümresi hevâic-i zarûriyelerine medâr-ı kifâyet olacak mevâdd-ı ta'ayyüşü husûle getürmeğe kâdir oldukları hâlde eczâ-yı cem'iyetlerinden ma'dûd oldukları emnin vüs'at ahvâline ve mevâdd-ı sînâ'iyenin ızdıyâdı husûsuna bir vechle mâni' ve 'âik olmayacaklarından mâ-'adâ bi'l-'akis husûsât-ı merkûmenin teshîl ve te'yîdine bâ'is ve bâdî olacakları bedîdârdır. Zira bir cemâ'at-ı nâs beyninde 'amele ve rencberânın 'adedi ve her bir şahsa isâbet iden hâsılâtın mikdârı her ne kadar külliyetlü ve cesîmce olur ise mu'âmelât ve mübâdelât-ı 'âmme dahi bir ol mikdâr mütekâsir ve firâvân olarak bu keyfiyyet kâffe-yi eczâ-yı cemâ'at hakkında müstebî-i menâfi'-i 'azîme olduğu bî-irtiyâbdır. Milel-i mütekaddimîn ve müteahhirînin keyfiyyet-i ahvâline sarf-ı nazar-ı dikkat olundıkda cemî'-i bilâd ve memâlikin 'aded-i nüfûsu her zamanda vesâ'il-i ma'âş ve zinde-gânı ile mütenâsib ve mütedânî olageldiği meşhûd ve mer'î olup esbâb-ı ma'îşet bereket ve mebzûliyyet üzere olduğu sûretde kemmiyet-i insâniye terfî ve ızdıyâd bularak mazhar-ı mezîd-i huzûr ve vüs'at ve bi'l-'akis mevâdd-ı ta'ayyüş nedret üzere olduğu hâlde cemâ'at-ı nâs dahi tedennî ve noksân bularak duçâr-ı kemâl ducret ve zarûret olur. Bir memleketin arazi ta'diye ve terbiye idemediği mahlûkât ve mevcûdâtı bi'l-iktizâ eslâf ve ihlâk idegeldiği ve bir malde vukû'ât-ı vilâdet her ne kadar kesîr ve bisyâr ise fakr-ı vifâkadan müterettib olan âsâr-ı hasâret dahi bir ol mikdâr mühîb ve mühîş olduğu kazâyâ-yı müslimedendir. Binâen 'alâ zâlik eshâb-ı kânun ve 'ulemâ ve

hükkemâ zümresi ‘aded-i nüfûsun zâhiren vesîle-yi sühûlet ızdıyâdı görünen tedâbîr-i sînâ‘iyyenin i‘mâl ve tevfirinden sarf-ı nazar birle hassa-yı ma‘âş ve inti‘âş ve sâ‘ilinin teksîri husûsuna ta‘mîk-i efkâr itmek akdem ve icâbet-i hâliyedendir deyü İngiltere gazetelerinin birinde muharrerdir.

Takvim-i Mekayi, 21 Rebiül-ahir 1248, Sayı 55 (Tıpkıbasım)

کائنات قیومانی محله سنده فزار زفاقدہ تیار خانہ ہی خانہ سندن ظہور ایدن
انہن وبنہ ماہ مز یورک سلطی اولان ججه کیجه سی سعادت درت بیجی
وقتلزنده استنا نپولده فزار قیومی داخلخده انکیجی فرزندن ظہور ایدن
انہن اطرافده سرباط ایجه ریک بالاطلف لازلی مندفع اولمشدر

مورخ عسکری

بغدادده اولان ایکی طابور عساکر منصوره تک بالتدریج برالیه ابلاغ اولغ
اوزره طابور اولک بیکباشیسی ابراهیم بک میرالای و طابور نائینسک
بیکباشیسی محمد بک دخی فاقعقام وموی الیه ابراهیم بک برینه
طابور اولک صاغقول اغانسی اسمعیل اغا ومحمد بک برینه دخی
طابور نائینک صاغقول اغانسی اسکدارل حسن اغا بیکباشی نصب
وتعیین یورلسی خصوصن بغدادوالیسی حضرتلری تخر پراشعار ایش اولدیغی
مال تقریدن مسلمان اولمش معلوم عالییری یورلیدیغی وجهله درت طابوره
میرالای و برافقام نصهی اصول نظامدن قاوننامه همایون مقتضاسندن
ایسه ده مشار الیه حضرتلریک یو وجهله انلاری مجرد عساکر نظامیه به
کال خواهش و میل ومجتاری درکار ایدرکنندن وموی الیهما بشده لری دخی
پدایت نظامدنبرو خدمتده بولدهرق قدملری اولدیغندن جله بند کسان
خطلزنده میذول و بیدر یغ یور بلانرحم وشفتت حضرتملوکاله اقتضاسندن
تاشی مشار الیه حضرتلریک یو باده واقع اولان انہاسنه مساعدہ سنیہ
جناب تاجدار ی ارزان یورلسی خاکچای مکارم جای جناب جهانبانیدن
بالاسنڈان اولباده مساعدہ عنایاده حضرت تاجدار ی متعلق یور یور
ایسه اقتضا ایدن مأموریت اواحر شریفمنک اصدار ومیرالای وفاقعالمی
قشان دیشارلریک دخی اعطای و تسایار اولنسی طرف حضرت سرعسکریدن
تقریر مذکورہ اعلام بیه اولو ججه عرض واسنڈان اولندقدہ موجبجه
تنظیم واجرا سته مساعدہ سنیہ حضرت جهاندار ی ارزان یورلمشدر

بولیده مشنا نشین اولان میرلوا بکر پاشا تک تحت اوسنده بولسان داود بکک
میرالای اولدیغی ایکی الیه ایکی طابوری بیکباشیسی عثمان اغا بولندن
اقدام حلول اجل موعودله ارتحال دار بقا ایش اولدیغندن برینه برینک
بیکباشیسی نصب وتعیین ایجاب اللش و ذکر اولسان طابورک صاغقول
اغانسی اهر یوزلی محمد اغا ادب ودرایتکار و تعلم و تعلمده مهارتی نمودار
اولدیغندن موی الیهک طابور مذکورہ بیکباشیسی نصب وتعیین خصوصن
میرلوا موی الیه طرف حضرت سرعسکری به اولان برقطعه عرضیه سبیل
استند عا ایش وموی الیه انہ اولدیغی اوزره اواسیجه اداره عسکری به
وتعلم وتعلمه مقتدر اولدیغی معلوم اولان مواددن بولنیش اولمشله کیفیت
مبارک خاکچای قلک فرسای حضرت تاجدار یندن بالاسنڈان اولباده
مساعده سنیہ جناب جهانبانی متعلق یور یور ایسه مأموریتنی حاوی
لازم ککلان برقطعه امر شریفنک اصدار ی طرف مشار الیهدن عرض
اولدہرق اولوجهله اسنڈان قلندقدہ موجبجه تنظیم مساعدہ مکارم عاده
حضرت بادشاهی ارزان یورلغله اقتضا ایدن امر شریفی اصدار ومیرلوا
موی الیه طرفنه تسایار اولمشدر

امور خارجیه

بودن اول طبع اولسان تووم وقایع نسخندہ مدرج تدبیر عمران ملک
ماده سنک لاحقہ سیدر

نوع بی آدمک اسباب وسعت معاشدن قطع نظر اقوای وسائل مملکتہ تراید
ونکار یی خاصه نسوان قسمنک ترکیب طبیعی مزاج وبنیه سنہ واسته
ومر یوط اولوب انات الانسان ایلہ کال مناسبی اولان حیوانات اناتک جسدلی
تشریحندن وعلم حکمت طبیعیہ اوزره تخری وتفتیشدن استنباط اولسان
تحقیقات وتدقیقات یو باده معلومات صحیحہ وقطعیه وستدات مسئلہ قویہ
ایزایته وسیله اولور زمان تنابی انسان انا تک جملنه تقریباً مساوی الامتداد
اولان وانات الانسان مثلاً پردقمده بالسکر یولاد طوغورون حیوان دیشلری
لائق وجه اوزره بسلتلوب کوز دبلدیگی تقدیرده ولود اولمه باشلدقاری
تاریخندن انقطاع ولودلریته قدر هر سنه وضع جل ایدہ یولور انات الانسان
پنشنه مدت رضاع یعنی امر زعمه زمانی درت بش ایدن زیادہی محادی اولدیغی
صورتده ز ناک ماہدی جلاری پرسنه قدر تأخیر انکله انات الانسان
طاشقه سی کندول بیه زیادہ مناسبی اولان حیوان دیشلریندن اقل اولاده
اولماریک حکمت طبیعیہ سی محضاً ذکر اولسان سببه یعنی تضاد
خصوصنه منبدر یو باده درکار اولان تقدیرواسیم اصح الشیخه اوائق ایچون
هر برعورت ایکی سنه کامله غایتسنه بر جو جتی دنبا به کتور دیکتی قول
وتسليم ایدوب اوروا اقلینده ز ناک مدت ولودلری اون اننتی ایلہ قرق ایشی
سنلری مایتنه مختصر یعنی نسوان طاشقه سی بیکری طغوز سنه طرفنه قدر
اولاده مقدر اولدقاری درکار ایسه ایچون مدت مذکورہی جزئی ججه قصر
ویکری ایلہ فرق باشی مایتنه حصر ایلدیکمن صورتده اشو مدت خلانده
هر ایکی سنه تمامده بر یکی مولود ظهوری اعتبار بیه اون نفر اولاد وجوده
کلک لازم کلور شوبله که حد وسط اعتباری اوزره برعورتک منتهای مرتبه
ولور یف اون نفر اطفالدن عبارتد دیه حکم اوانه یلور ایچون بعض نسوانک
عقب وعقبی عارضنه سنه یعنی قصر اولمقلنی حالته نظر و اعتبار اولدیغی
حالده اسباب وسعت اشعاعلری برکال وغوائل دتوبه ده که وغتاری اعتدال
اوزره اولان ازدواج انسانیتک هر بر جتی درت بش اولاد قدر تریه ایدوب
پنشنه بیلدیگی قضایای مسئله دن اولق اوزره قول اولتی کر کرد تدبیر عمران
ملکی علمده حاذق وماهر آلمان حکما زندن بذات زیادہ بسط بر جدول
اوزرنه حسابلری تسوید وترقیم ایلرک بیک عدد ازدواجدن بالترتیه
پنشنه بریلان اولادک حد وسطی اوجبیک بشیوز ایلہ بشیوز عددی مایتنده
اولدیغی خارجه اخراج ایش اولوب ذات مر سومک اون بیدی ملیون ازدواج
حقده برقاچ سنه علی التوالي وقع اولان محاسباتی لازم سنجه برقاچ مملکتده
بیک عدد ازدواجدن بسلدیلوب پنشد ریلان اولادک عددی بر وجه اقی
پسان اون تور

عدد اطفال

سجلیانین مملکتده	۵۵۴۶
فرانسہ مملکتده	۴۱۴۸
انگلتره مملکتده	۳۵۶۵
زلانده اناستندہ	۳۴۳۹

فقرا وجزو صوفی پینده و فیات اطفالک دائماً کثرت وافراط اوزره وقوی
خصوصی مجرد اولدیک بوقدر نازک ولطیف برسته لازم غیرمفارق حکمتده ولان
لطیف غدا واسیجاق ایاسلر وحفظ بختنه نافع هوادار سنککلان مثلاً کافه
مواد لازمه تک تدارک واستحصانه عدم اقتدار ولباقتری سببه مینی ایدیکی
وبالعکس متول وخوشحال طاشقه لری پینده صیبا تک موتی غایت قلت
وتقصان اوزره اولدیغی ظاہر وعیان وحفظ بخت بدنه انفع وانسب
اولان بعض تدابیر وقواعدک مرعاتنه دوام واقدام اولنیش اولیسی ذکر

Takvim-i Vekayi, 21 Rebiül-ahir 1248, Sayı 55 (Tıpkıbasım)

اولئان اولت ز ياده طبعه ندرت اوزره وقوع بولق لازم كله چكي باهر و نماياندر بنا عليه حسن تربيه صببان خصوصه كو بلكردن ز ياده مدبرا نه بدل كوشش و اهتمام اولئان شهورد مقصده و فياتك حد متوسطي كو بره نظرا قليل المقدار اولديني وانكزهره مملكتنده ميلادك بيك سكر يوز اون اوج تاريخندن بيك سكر يوز اون اوج تاريخنه كلنجيه دك بش باشندن اشاعي اولان چوققلرك اولق بعضي روستايي قضايله نصفتدن ز ياده به بالغ ايديكي مرئي و مشاهد اولمش اولوب حال بوكه بلاد عظيمه ده و فياتك عددي نسبت مر قومه نك حدينه موصوليدن حالاهه دك غايت دور و بعيد اولديني ز يره مقيد اولان اجمال صورتنند مستدل و مثبتدر

سعي وجهه اولته چق اولور ايسه موجود اولان نفوسك هددى نسبت مر قومه نك حدينه و تقا من الاوقات تجا و ايتك ممكن اولديني محقق و بكارلنك ترويج و توفيريله ازدواجك ك قصر و حصري امرينه هر نفس بديل همت و اقدام اولته چق اولسه عدد نفوس زيادى دائما كيت وسائل وسعت معاش ايله متناسب بولنه چق امره صدقدر

چك سكر يوز اون اوج سنه ميلاديه دن بيك سكر يوز اون اوج تاريخنه قدر انكزهره مملكتنده كائى بعضي شهورد و بلاد معظمه ده بش باشندن مادون اوله رق مشهور الوقوع اولان و فياتك طفلالك حد وسطى بياننده در

يوز نفر اطفاله واقع اولان و فياتك هددى	عدد نفوس	اسامى شهورد
۵۳	۱۲۲۳۹۳	ته دس
۴۷	۷۶۹۷۶	برادفورت
۹۳	۷۶۹۷۶	باستون
۴۲	۶۱۱۱۰	نور و يش
۴۹	۶۳۰۵۴	پوتون
۴۸	۲۰۷۷۴	ويغان
۵۰	۲۰۷۷۴	هولبق
۸۳	۱۶۲۴۰۳۴	لوندنه
۲۹	۱۶۲۴۰۳۴	دونلان

تدبير عمران ملكي غلنه حذاق حكيمان استازدا نام اسبابالو برذات خصوص مد كوزه دائر بوجوه اوزره بسط كلام ايدركه اسبابا مملكتنده اويه دنبرو رهاين سكتنسى ايچون مر تب اولان مانسترل رفع و ابطال اولديني حاده اهالى و سكان هم عدد جهته به غايت مز داد و فراوان وهم كرت مال و ترغه احوال جهته به ز ياده مهور و آبادان اولق لازم كله چكي ثابت وهيا ندر اتيق اشبو فرق و تفاوت كيشي عقد اولته كلان ازدواجك كيت عددي سببه عز و اسناد اولنق جاژ اولوب بلكه كرت ارزاق و اموالك حصولته وسيله اولان ارباب حرف و صنايعك تعدادي كيت نفوس موجوده نك نسبتنه نظيرا ازيد و اكثر اولق خصوصى تفاوت مز بورك و توغنه علت مستفله اولديني اقرب ملحوظاندر بناه عليه رهايت شرم و ملته اتباعا بكار قالان رهاين طائفه سي خرج و صرف ايله كلكلرى شيلرى با تمام وجود و حصوله كئوردكلرى فرض اولنديني تقديره وسائل معاش ناسك عدم ازديادى حسبيله هر سوملك تا هسل و ازده واجرى عدد جهته نفوسك فرد واحد علاوه سبيله بيله مز ايد و افزون اولقلى ايجاب ايتيه چكي باهر رونق و ندر ازدياد نوع بى آدم اصولى زياد و وسائل تعيش اصولندن تشبيه قبول ايتز صورتنده اقوى اولماش اولدى بكارلق خصوصى نكا تركيت انسانيه به مضر و مخسل اولق لازم كله چكي دركاردر اتيق بر مملكتنه واقع اولان نقصان نفوس عارضه سنى رهايان طائفه سنك اختيار ابلدكلى بكارلق سبيله حمل ايله زياد عدد نفوس كيشي بكار طائفه سنك مقدار تا هلا بيه تطبيقا حساب ايدن كسنة ل اشبو ايكي اصولك شامه سي مايننده دركار اولان كال فرق و تفاوتك درجه سنه عطف نگاه اعتبار ايتد كلردن بشعه بوكيشي دخی ملاحظه ايتماك كركدر كه طبيعت كرك اطفال نوزادك كرت و فياتي و كرك ازدواج قسمنك ندرت ولوديني مورث اوله رق ذكر اولئان ايكي اصولى دائما بر موازنه كامله اوزره طووشو بلكه كيت نفوسك حيراني ازدواجك منعقده نك عدد بيه بوجه اوزره حكم و تقدير اولنوب محضا حاصل اولان اسباب تعيش مقدار بيه هر بار تجديد و تامين اولنه كلكلديكي متيندر وسائل معاشدن هيج بر حاصل و برهان بيك نفر بكار كسنة ل سنه ده ايكيوز بيك اتون و ديكر ايكييك كيشي بر سنه تمامنده بيه اولقدر اتونى ضرر و زيان مساو يدري كرك ذكر اولئان بيك نفر بكار و كرك اولد بركلر ايكي بيك كسنة ل حاصل و برن ايشي طائفه سنى على السويه وسعت حال و كار و كسب حصولي نتيج بريلندن محروم ايدوب اول مبلغك حاصلته مرفقيه من جهة آثار معرفت و صنايعك ملبسه نك قبضتي خيلجه مستجلب اوله چق بر سرمايه صورتنده هر سنه بجمعه و متراكم اولسته مانع اولدقلى بديهيده

مابق الذكر محاسبات مو جنيجه بر مملكتك اهاپنى بيئده اسباب تعيش و رفاه هيج بروقت و زمان كسب ندى و نقصان ايتديكي صورتده اول مملكتك عدد نفوسى على و موضع آخر بر چاره و تدبيره مصون الاحتياج اوله رق ستمين معدوده طرفنده مضاعف يعنى ايكي قات اولق قابل الامكان ايدىكي سنباندر زياد عدد نفوس ماده سنك قسم على و نظر ايستندن بچيز و تادان اولان قتي وافر مصنفين تحريرو بيان ايتشاردر كه رهاين طائفه سنك مختارى اولان تحريد و عز و بت يعنى بكارلق عادق عدد نفوسك نكا ترينه مانع كلسدر قى الواقع مانسترلك كرتي زياد عدد نفوس خصوصه مانع و ساچز اولديني دركار ايسه ده ايتي اغتياي نابكاران زياد عدد نفوس ماده سنك عدم قبضته علت مستفله اولدقلى سونلك احق و انساب ايكي رهاين طائفه سنك مجرد خرج و صرف ايله كلكلدى مر وادى وجوده كئوردكلردن ناشى ظهور ايدن عدم زياد نفوس كيشي طائفه مر قومه نك بكارلغته عز و اسناد ايتك خصوصى خطاي محض ايدىكي بى اشباهدر بر چاعت ناس اراستنده هر تقدر بچاصل و نابكار اولنرك عددى موقور و بسيار و حاصلات سنويه محدود و اندك شمار واحد ناسك هر بر فردنه اصابت ايدن حصه حاصلات قلى المقدار اولور ايسه تدارك مازنه معاشرينه مقدر اولان سكان و اهالينك عددي دخی بر اولقدره حدود اولق لازم كله چكي بديهيات اموردن ايسه ده اتيق اشبو اثر و تشبيه لك مجموعى جدا بكارلق خصوصه جل و اسناد اولنق جاژ دكلدر بكارلق ماده سي كرك حاصلات سنويه نك نقصانته و كرك موجب بركت محصولات اولنرك عددى نيزلته سبب مستقل اولديني جهته به زياد عدد نفوس ماده سنك قبضته دخی مضر و مانع اولدقلى آشكار در زيا عدد نفوس زيادى هر بار وسائل وسعت معاشك نسبتنه هر بوط ايدىكي بديهادر بناه عليه ازدواجك كيشي و عدد بكارلنك تزيلى ايچون هر يقدر

Takvim-i Vekayi, 21 Rebiül-ahir 1248, Sayı 55 (Tıpkıbasım)

اداره امور دوله و کانی الشاننده بعضی نظامات جدیده احداث نموده است
 و یودفعه موی الیه اسپانیا قرالی عنان حکومتی الته الدقه قرالیجهتک یو باید
 التزام الیه سبکی اصولک ترویج و تأییدینه عنایت بخش اولغله اسپانیا ملکک
 برقاچ ایلاته آثار شورش و اختلال نموده است اسپانیا کانی روسا
 و ویکلاسی ظهور ایدن قتن و اختلال لایک دفعه و تسکینی خصوصه
 بذل غیرت و اقدام ایتمکده در

اتورس قلعه سنک تسخیری خدمته نامرد مأموریت اولان فرانسه اردوسی
 قلعه مزبوره فی ضبط و بلجیا لویه تسلیم ایلمد کد نصکره کبر و قرانسه ملکته
 چکلکه باشلوب کانون نانی اولاننده بلجیا اراضینی تماماً تحله بره فرانسه
 سرحداتنده واقع ایله و والنسیته نام قلعه لک دیوارلری تحشده و اجتماع ایلمدکه
 فرانسه قرالی نظام حرب اوزره عسکر مزبوری یولاق ایچون پارس شهریدن
 اولجانیه حرکت و عزیمت و مذکور یوقلدر سنی بعد الاجرا کانون ناینک بدیسته
 یته پارس شهرینه کبر و عود و رجعت یلمشدر

کانون ناینک اون بدیسته انکله قرالک امر و تنبیه لوند شهرنده عمومی
 مملکت دیوانک عقد و استفتاحی امر منته شروع و وبشارت و ملت
 ججهتکله ناطری اولق اوزره مازس سور طون نام ملت و کیمک انتخابه
 میادرت اولنیش اولوب ماه مزبورک بکری درنده موی الیه انکله قرال
 بالذات مالالدر مملکت دیوانی مجلسه عزیمت بره بروجه متصادم مقاله
 رسمیدی نقر برانیمک اوزره قرار و برلش اولغله اول مقاله ک نسخه سنی
 اور و با ک جوانب مختلفه سنه ایصال ضمیمه قتی و افز اولان قرانسه
 سواحلنده واقع قاله اسکله سنده طور و بکلوز دیوز غزته اولان قنده
 محرر و سطور در

شرطه ده یا نیت اقتضایه بکار آوران کسبته زه تدبیر عمران ملکی فتحه
 ایکی جهت نظر اولوق لازم کلر اولان ساده چه بکاران اولوق جهتله
 نظر اولوب یوقته برده مارالذکر کارلنه آثار هنر و صناعتک فیضه
 و نه اعداد نفوسک تکثری خصوصه هیچ برکونه ضرر و خسل و پر مزل
 و نایا برکت معیشت بایده حاصل سز اولوق نظر یله بانیلوب بوجهت اوزره
 مالکن بکاران زمره سی هم تراید عدد نفوس خصوصه و هم آثار صناعتک
 فیضه ضرر و کالی برات بخش اولور بکاران زمره سی جویج ضرر یله یه
 مدار کفایت اوله حتی مواد تهشی حصوله کتورمکه قادر اولدقاری حاله
 اجزای ججهت ایدن معدود اولدقاری امنک وسعت احواله و مواد صناعتک
 ازدیادی خصوصه بر وجهه مانع و عائق اولسه ججهت ایدن ماعدا بالعکس
 خصوصت هر قومه لک تسهیل و تأییدینه باعث و بادی اوله ججهت ایدی
 پدیدارد زرا بر جاعت ناس یتنده عمه و نتیج برک عددی و هر بر شخصه
 اصابت ایدن حاصلک مقصداری هر قدر کلیل و چسبجه اولور ایسه
 معاملات و مبادلات عامه دخی بر اولددر متکثر و فراوان اوله رق یوکیت
 کافه اجزای جاعت حتمه منبتع منافع عظیمه اولدینی بر ازیاید مل
 متقدمین و متخلفینک کیفیت احواله صرف نظر دقت اولانده ججه
 بلاد و ممالک عدد نفوسی هر زمانه وسائل معاش و زندگی ایله متناسب
 و متدانی اولدکلی مشهود و مرقی اولوب اسباب معیشت برکت و بذولیت
 اوزره اولدینی صورتده کیت انسانیه ترقی و ازدیاد بوله رق مظهر مزید
 حضور و وسعت و بالعکس مواد تهشی ندرت اوزره اولدینی حاله
 ججاعت ناس دخی تدنی و نقصان بوله رق دوچار کمال سنجیرت و ضرورت
 اولور بر ملکک ارضی تدبیه و تزییه ایده مویک مخلوقات و موجودتی بالافضا
 اتلاف و اهلاک ایده کلدینی و بر محله و قوعات ولادت هر قدر کثیر و بسیار
 ایسه فقر و فاقه دن مزین اولان آثار خسارت دخی بر اولددر مویب و وحش
 اولدینی قضایای مسلمند ندر بناه علی ذلک اصحاب قانون و علمای حکما زمره سی
 عدد نفوسک ظاهرا و سلیله سهولت ازدیادی کورتان تدابیر صناعتیه لک
 اعمال و توفیردن صرف نظر بره خاصه معاش و تعاش و سنا لئیک
 یکثیری خصوصه تعقیب افکار ایتمک اقدامه واجبات حالیله دلدردیو انکله
 غزته لری بیک برنده محررد

کانون نانی واسطیله مورخ اور و با غزته لردن مستخرج بعضی حوادث

آمر یقینک کی قیودالردن قبول نام بر قیودان را کب اولدینی بر قطعه
 آمر یقینک سیه روی دریاه کنت و کنار ایدر ایکن بحر محیط ساکنده
 بر محله در طوب اوله رق اون درت عدد جزیره یونان اقدیمجه کشف ایش
 اولدینی و جغرافیا خریطه لری بک بریسنده مضبوط و مقید بولجیان جزایر
 هر قومه سینه لا درت درجه اولوز خط عرضنده و یوز ایش سکز درجه فرق خط
 طولنده کاش اوله رق جمله مسکون اولوب اهاپسی اسپانیا لسانتی تکلم
 ایلمک لری اخباری آمر یقینک و قاده واقع ایالات متفقده غزته لردن مدرج اولوق
 اوزره مروی و متقولدر

حالاً اسپانیا قرالی اولان بدیجی قردنایدو یونانیش الی ای مقدم بر ملت
 هائله مزمنه یه سبلا واسیر فراش ریج و صنا اولغله حل و عقد امور قرالیت
 هتاتی زوجیه سی اولان قرالیجهتک دست لیاقت و استیانتها لیه با الوصیه تقویض
 و احواله ایدوب برمدتندیر یوما قوما کسب افاقت بره یوار اقدم بر نام حاصل ایش
 اولغله تکرار عتاد ادا ره دولتی قبض و تسلیم المشریق قرالیجهت موی الیه

Ek-3: Takvim-i Vekayi, H. 14 Rebiül-ahir 1254¹⁷⁵, Sayı:167. (Transkripsiyon)

Umûr-ı Dâhiliyye

Bi-tevfîke te‘âlâ müebbed-i hilâfet-i seniyye ve müceddid-i Devlet-i ‘Aliyye-i muhammediye olan zât-ı şevket-simât hazret-i şahânenin ân be ân muvaffak oldukları asâr-ı celîle-i müceddidâne-i mülükâneleri iktizâsınca sâye-nişîn-i himâyet bâhirü’l-mu‘âdele şehinşâhîleri bulunan kâtibe-i tabakât-ı teba‘a ve berâyâ ve kâffe-i kuttân memâlik-i mahrûse-i vesîatü’l-inhânın ezher cihet-i islâh-ı hâl ve te’mîn-i (بہ مال لری) husûsuna bî-dirîğ ve şâyân buyurulan himmet-i bülend mertebet-i tâcidârî ve mesâ‘î-i cihân-pîrâ-yı şehriyârieleri arâyîş-i efzâ-yı sahâ’if-i rüzgâr olduğına ve müsâ‘adât-ı nesâim te’yîdât-ı rabbâniye ile mezârî‘-i ‘alemde sünbûle nemâ-yı husûl olmakda olan hubûb- mergûb müessir-i muhâssin mezâhir-i şevket-penâhîleri ziynet-i (دهنده) hurremgâh sihr-i divâr idüğüne binâ-i kavâ‘id-i kesbiyye ve menâfi‘-i mülkiyyesi cümle ‘indinde ma‘lûm olan filahet ve zira‘at ve emr-i ticâret ve envâ‘-i hîrfet ve san‘atın ihyâsı husûsu mefâhir-i celîle-i milk-dârî ve teba‘a perverî iktizâsından ve ‘anâsır-ı kıvâm devlet ve devâm-ı nizâm-ı mülk ve millete medâr olur husûsât-ı hayriyyeye ‘ale‘d-devâm i‘tinâ olunmak şân-ı celîl-i mu‘âdelet-i ‘adîl fermân-ı fermânî ve hükümrânî muktezâsından olarak ahkâm-ı nizâmiyye ve tertîbât-ı mukteziyyenin bir lev yerinde ve merkez lâyıkında olmasıyla beraber zikr olunan filahet ve zirâ‘at ve ticâret ve hîrfet ve san‘at mâddelerinin kemâ-yenbagî icrâsı müstelzim refâh ve felâh-ı ra‘iyyet ve müceb i‘mâr-ı memleket ve müstevcib-i irtibâh ve menfa‘at olduğu nezd-i âlî-i hazret-i şehinşâhide ma‘lûm olduğundan mevâdd-ı mezkûrenin hüsn-i icrâsı vesâ‘il-i lâzimesinin istikmâline çalışılmak ve bu husûsların memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’de tevsî‘-i dâire-i revâc ve iştihârına dâir tedâbir-i nâfi‘a ve teshîlât-ı lâzîminin icrâsıyla usûl-ı hakîkisi kuvveden fi‘ile getirülmek ve zâbita-i mukarreye ifrâğ ve te’sîs olunmak niyet-i hayriyyesiyle mevâdd-ı mezkûrenin usûl ve fûrû‘unu dâima ve müstemirren mütâla‘a itmek üzere ehl ve erbâb-ı intihâb ile bir meclis-i mahsûs tertîb olunması husûsuna müte‘allik buyurulan irâde-i seniyye-i şahâne iktizâ-yı münîfi vechile Bâb-ı ‘Alî’de bir mahal tahsîsiyle meclis-i mezkûr tertib birle işbu meclisde vâki‘ olacak müzâkerât ve mütâla‘âtın fezleke-i karârı Umûr-ı Hâriciyye nezâret-i celîlesine ziynet-i efzâ olan devletlü Reşid Paşa hazretlerine beyân ve oradan mübârek hâkpâ-yı ‘alîye ‘arz

¹⁷⁵ M. 7 Temmuz 1838.

ve istîzân olunmak üzere eccelle-yi ricâl-i Devlet-i ‘Aliyye’den Hâriciyye müsteşârî ‘atûfetlü Nurî Efendi hazretleri dirâyet-i zâtîyye ve fatânet-i fitriyye iktizâsınca meclis-i mezkûrun re’is ve merci’i olarak a’zâsı dahi beş nefer erbâb-ı sadâkat ve ma’lûmâtından terkîb olunarak bunların her birileri îcâb-ı sıdk ve istikâmet ve iktizâ-yı vukûf ve dirâyetlerine göre vezâ’if-i mahsûsa-ı me’mûriyetleri Devlet-i ‘Aliyye’nin vesâ’il-i tabî’iyye ve arziyye ve hirefiyye mesâ’ilinin tedkîk ve münâzarasına ‘ale’l-husûs felâhât ve zirâ’atın ve emr-i ticâretin ve envâ’-i sanâyi’ ve hirefîn tervîc-i mütâla‘asına ve muvâzene-yi esbâb-ı lâzîmenin müzâkeresine hasr-ı efkâr-ı dakîke ve idâre-yi pergâr-ı mülâhazât-ı fâike ile mesâ’il-i mezkûrenin tahkîk ve istimâli zımnında hâricen ve dâhilen erbâb-ı tefennün ve ma’lûmât ile muhâbere ve istifâdeye me’zûn oldukları ma’lûm olmak için keyfiyyet takvîm vekâyi’hâne-yi ‘âmirede tab’ ve neşri tensîb olunmuş olmağla zât-ı hilâfet-simât hazret-i şâhâne mekârim-i ahlâk ve kemâl-i merâhim ve işfâf ile pîrâye bahş-ı sitâyîşgâh afâk olduğu misillü te’yîd-i dîn ve devlet ve teşyîd-i mebâni-i mülk ve millete dâir rû-nümâ-yı dîde-i rüzgâr olan bu nice nizâmât-ı hayriyyede ecdâd ma’âli nejâd-ı padişâhanelerine şeref-i müsâbakatla evsâf-ı ‘aliyye-i mülükâneleri zîver elsine-yi sigâr ve kibâr olarak efzâyîş-i nizâmât-ı saltanat-ı seniyyeleri esbâbının istikmâline ve zilliyetvâye-i şehinşâhânelerinde mustazill olan mecmû’-ı esnâf-ı teba‘a ve berâyânın ‘ale’l-umûm irâhe-i hâl ve te’mîn-i (بوالريده) leyl ve nehâr-ı efkâr kerâmet-i asâr-ı şâhâneleri masrûf ve mukteziyyât-ı evkât-ı hâliyyeye muvaffak olmak üzere tedbîrât-ı lâzîmenin icrâsına ma’tûf olduğına sâlifü’l-beyân meclisin vaz’ ve tertîbi bir delîl-i kâfi olmağla heman cenâb-ı Rabbi’l-alemîn celle şanühü ve ‘amm-ı nevâle mübârek ve mes’ûd vücûd-ı ‘âlemsûd mülükânelerin ile’l-ebed serîr-i ârâ-yı ‘âfiyet ve ikbâl ve erîke pîrâ-yı devlet ve iclâl ve sâye-i şevketvâye-i tacdârîlerin mufârik kâffe-i ‘ibâdda mazalle-i fahr u âmâl eylemek da‘vât-ı hayriyyesi tekrâr kılınmıştır.

دفعه
۱۶۷
ق
ر
۱۲

۱۲۵۴

امور داخلی

و داخل بعض ارباب تفنن و معلومات اله مجاره و استفاد به ما ذون اولدقاری معلوم اولق ایچون کیفیت تقوم و تالیفات عامه ده طبع و نشری نسبت اولمش اولغله ذات خلافت مقامات حضرت شاهانه مکارم اخلاق و کمال مراسم و شقائق اله برباره بخش ستایشگاه افاق اولدینی مشلولو تأیید دن و دولت و تشدید مانی ملک و ملت و دائر و تقای دبد و روزگار اولان بویجه نظامات خیر یه ده اجداد معالی تراد بادشاهانه لرینه شرف مسابقته اوصاف علیه ملوکانه لر یه زور السنه صفار و کبار اوله فر افرایش نظامات سلطنت سنه لر یه ساینک استکماله و سایه ظلیتویه شهنشاهانه لرینه مستقل اولان مجموع اصناف تبعه و پرایتک علی العموم اراحه حال و تأمین بالقرینه لیل و نهار افکار کرامت آثار شاهانه لر یه مصرف و مقتضیات اوقات حالیه یه موافق اولق اوزره تدبیرات لازمه تک اجرا سنه معطوف اولدینسه سالف البیان مجلسک وضع و ترتیبی ردلیل کافی اولغله همان جناب رب العالمین جل شان و عم نواله مبارک و سعود وجود عالسود ملوکانه لرین الی ابد سر برارای قاطب و اقبال وار یک پیری دولت و اجلال و سایه شوکتویه تاجدار بلرین مفارق کافه عبادده مظلله فقر و امال املک دعوات خیره یه سی تکرار قلمشدر

بتوفیق تعالی مؤید خلافت سنیه و مجدد دولت علیه محمدیه اولان ذات شوکت مقامات حضرت شاهانه تک ان بان موفق اولدقاری انارجلیله تجدیدانه ملوکانه لر یه اقتضای سنیه سایه نشین حاجت باهر المعدله شهنشاهانه لر یه نولسان قاطبه طبقات تبعه و پرایتک کافه قطان ممالک محروسه وسیع الانحازتک از هر جهت اصلاح حال و تأمین بالقرینه خصوصیه بدر یغ و نسیان یور بلان همت بلند مرتب تاجداری و مساعی جهان بیری شهر بار بیری آرایش افزای صحیف روزگار اولدینسه و مساعدات نسایم تأییدات ربانیه اله مزایع عالمده سنیه نمای حصول اولغده اولان حبوب مرغوب ما تر محاسن مظاهر شوکت شاهانه لر یه زینت دهنه خرمگاه سپردوار ایدوکنه بشاه فواید کسبیه و منافع ملکبیه سی جمله عند بنده معلوم اولان فلاحت و زراعت و امر تجارت و انواع حرفت و صنعتک احیاسی خصوصی مفارخ جلیله ملکداری و تبعه بروری اقتضاسندن و عناصر قوام دولت و دوام نظام ملک و ملتیه مدارا و اولو خصوصیات خیره یه علی البوام اعتا اولق شان جلیسل معدلت عدیل فرمان فرمای و حکمرانی مقتضاسندن اوله فرق احکام نظامیه و ترتیبیات مقتضیه تک برلو برنده و مرکز لایقته اولمسبله پرایتک ذکر اولسان فلاحت و زراعت و تجارت و حرفت و صنعت ماده لرینک کابینی اجراسی سنلنم رفاه و قلاحت رعیت و موجب اعزاز ملک و مستوجب ارتباج و منفعت اولدینی نزد عالی حضرت شهنشاهیده معلوم اولدینندن مواد مذکور تک حسن اجراسی و سائل لازمه سنک استکماله چالیشلی و بو خصوصلرک مالک دولت علیه ده توسیع دائره رواج و اشتها رینه دائره تدبیر نافع و تسهیلات لازمه تک اجراسیه اصول حقیقیه سی قوه دن فعله کتور تک وضابطه مقرر یه افراغ و تأسیس اولق نیت خیره سیله مواد مذکور ه تک اصول و مقر و عینی دانسا و مسترا مطالعه ایتک اوزره اهل و اربابی انتخاب اله بر مجلس مخصوص ترتیب اولمشی خصوصیه متعلق بیور بلان اراده سنیه شاهانه اقتضای منفی و جهله باب عالیله بر مجلس تخصیصیه مجلس مذکور ترتیب بله اشبو مجلسده واقع اوله حتی مذاکرات و مطالعاتک فذلکه فراری امور خارجه قنلارت جلیله سنه زینت افزا اولان دولتور رشید باشا حضرتلرینه بیان و اورادن مبارک خاکبای عالی یه عرض و استیذان اولق اوزره اجسله رجال دولت علیه دن خارجه مششاری عطف و تلو توری افندی حضرتلری درایت ذاتیه و فطانت فطریه سی اقتضای سنیه مجلس مذکور لرک رئیس و سرچی اوله رق اعضاسی دخی بش نفر ارباب صداقت و معلوما دتن ترکیب اولندرق بونلرک هر برلری ایجاب صدق و استقامت و اقتضای وقوف و درایتلرینه کوره و فطانت مخصوصه مامور بیلری دولت علیه تک وسائل طبیعییه وارضیه و حرفیه مسالثلک تدقیق و مناظره سنه و علی الخصوص فلاحت و زراعتک و امر تجارتک و انواع صنایع و حرفتک و روحی مطالعه سنه و موازنه اسباب لازمه تک مذاکره سنه حصص افکار دقایقه و اداره پرکار ملاحظات فائده اله مسائل مذکور تک تحقیق و استکمالی ضمنده خارجا

تقر بنیدن مستحق اولدینی اوزره باجله و کلای فحسام دولت علیه الی البوام و سائر خدمات سلطنت سنیه ده مستحکم مأمورین بنام مصالح مأموره لرینک مشور لایقته رؤیت و اداره سنه اقدام و اهتمام ایدرک ترکونه نکامل و زخاوت ظهور تامک اوزره ایضای اوزم مأموریت و تحصیل رضای میمان اقتضای جناب پادشاه اسکندر مشیت فریضه سنه دقتله حرکت ایتکده ایسه لویه من الهمم جاری اولدینی اوزره اجرای مراسم الفت و افاده مرام و مصلحت ضمنده بعض زوار و سائر تک کرک خانه لرینه و کرک محل مأمور بیلرینه کتورت اوزره کلوب کتور یه مأمورینک تعطیل مصالح لازمه لر یه مؤدی و همده شاید مشعوبت حاله بعضا لایقته حرمت و رعایت کور یه مامسندن طولایی کندور تک انکسار قوا بلرینی داعی اولدینندن بشعه بمطلوب وارد قری محله ز یاده جهه اکتملری دخی اداب و اصول مجلسک معاری اوله چمتندن ز منر تعالی حضرتلری مجدد اصول و قوانین دولت و مؤید اداب و نظام سلطنت اولان ولی نعمت بیستیز پادشاه منر افندمن حضرتلرینه جهان طور دقجه توکمن عمر و اقبال و شوکت احسان بیورسون هر بر اصول دولت عایه سایه شوکتویه جناب شاهانه ده تجدید بخش و ایتکده اولدینی مظلوم مأمورین دولت علیه یه کرک سائر ارباب مصالحه موجب بصر و سهولت ارباب و تعطیل مصالح لازمه دن وقایع فلتقی اوزره شومده تک دخی حسن نظر کیمیا و جناب پادشاهی اله بر حسن صورته ربط و توتیق لازم کلدیکندن و جمله یه معلوم اولدینی اوزره چونکه مجلسک لفظا انواع کتوره سی و ارایسه ده اصل مجلس اوج فسمدن عبارت اوله فرق بر یسنه مجلس زیارت و دیگر یه مجلس مصلحت و دیگر بر یه دخی مجلس الفت اطلاق اولنوب شویله که کوچک بیوک لمصلحه ز بارت طریقله کندیکی زمان انجیق قهوه و پراوله دختان ایچوب بیده عودتی صاحب مجلسدن استیذان ایتکک و بیوک و کوچک لمصلحه مصلحت مجلسسنه و روندنه اول مجلسد مانع اولدینی حایده همان مصلحتی افاده یه شروع بله تمامه کذلک عودتنه اذن طلب ایتکک و زیارت و مصلحت

RISÂLE-İ TEDBÎR-İ ‘UMRÂN-I MÜLKÎ (TIPKIBASIM)**Ön kapak**

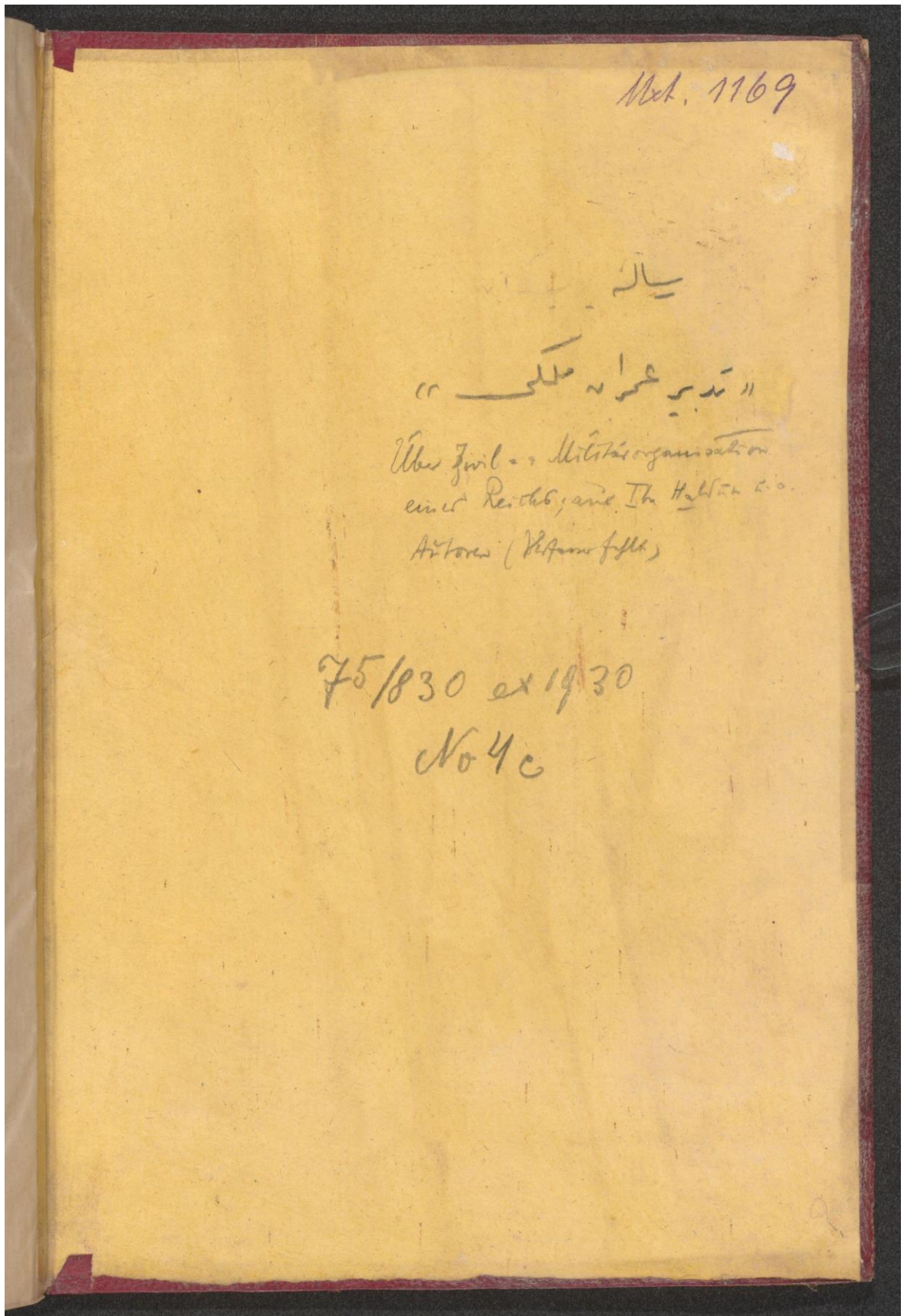
Arka kapak

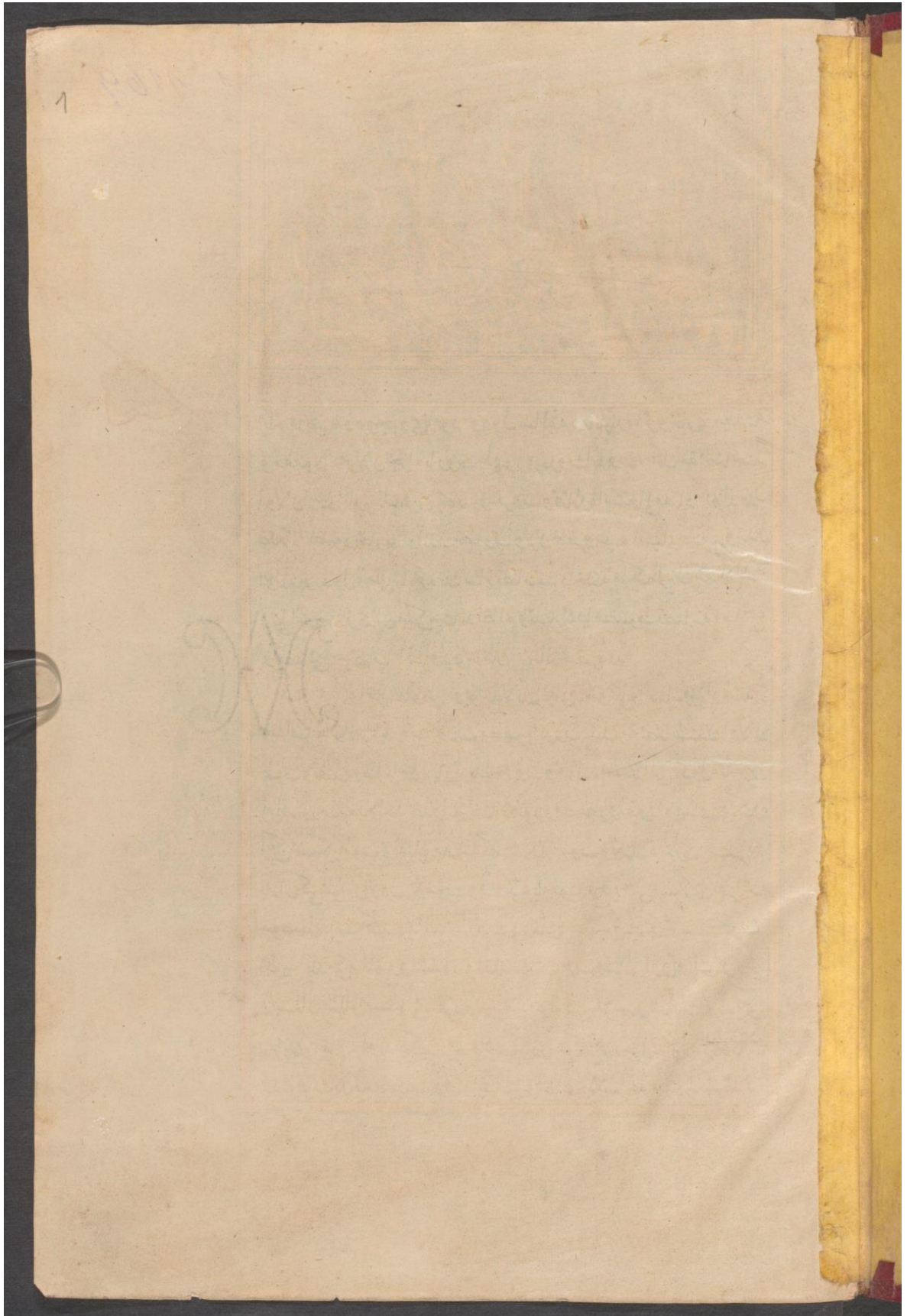
Sirt

İç kapak

Varak 1/a

ایام ماضیه ده وجودی نابود و دول سالفه زمانلنده اثر و خبری معدوم
 و مفقود اولان اجزاء باروت ظهور و حدوث ایدوب آنک مقنضاسندن
 اولان اسلحه ناریه نیک و قین ایجاد و حروب و قتالده استعمالی معتاد اولدق
 صکره اصول محاربه و آنک مطلوب اولان ظفر و غلبه اسبابی تغیر و تبدیل
 اولمغله دول و ملل متأخره نیک ساز نظامات داخلیه ملکیه لرینک تبدیلی ایجاد
 و علی الخصوص عمران ملکیه عائد نظام و تدبیرک علم مضبوط نصابنه ابلاغ
 و ایصالنی استیجاب ایش اولدیغی بیانک رسالته مختصره در

مقدمه بوا مرک و قوعی و بوتبدلاتیک ایجابی شوعل و اسبابه منی اولمشدک
 سالفه لکرا جزاء باروت نحدث و ظهور ایدوب آنک مقنضاسندن اولان
 طوب و تفنگ و سائر اسلحه ناریه نیک حروب و قتالده استعمالنی دول متأخرین
 تعاقباً و احداً بعد و احداً خذ و التزامنه مجبور و مضطر اولمغین مصافحکننده
 ایکی عسکر طوب و تفنگ منزلنه کلد کلرنده طوب و تفنگ دانلری قطرات
 باران کی هوادن نزول و موت و هلاکی و یا خود جرح زخمی عسکری نفراتنه
 موصول ایلدیکندن ماعدا باروت دوامنی ضیاء نهاری شب دیجور
 تحویل ایلدیکی معلوم و مشهور اولمغله آلات حرب و قتال اوق و بیای و رمح
 و سنان مثلواستعمالی قوت بدنیه به موقوف سلاحدن عبارت اولدیغی
 زمانک جاری اولدیغی کی احاد عسکر دن هر کس هر کس هر کس رجال و نخن رجال مؤداً سنج
 کندی قوت بدنیه سنه و ثوق و اعتماد و شجاعت نفسانیه سنه استناد

ایله مهالك حرب و قتاله هجوم و اقحام و یا خود مدافعه ایجاب ایلد کده
 تحفظ و تحرزده ثبات و قیامی دشوار اولوب نفرت عسکرک ضبط
 و ربطی و عارضه پربشانی و انهزامدن و قایه سی مجال و لمش و بلغله
 لامحاله آحاد عسکرک مجموعی ایام صلح و حضرده دخی مضبوط الاحوا
 طوتیلا رق حمل سلاح ایله اصول حربی علی لک دوام مشق و تعلیم ایتدیریلوب
 کیجه و کوندز یا توب قالمالینه و اینجه بالجه سکون و حرکت و حال و کیفیت
 مقابله اعدا وقتن رایت و طابورنده قتال ایدره جکلری رؤسا و ضابطانک
 زیر نظارت و تحت حکومتلنده جاری اولدق هنکام حرب و قتاله رؤسا
 و ضابطانک ادنی اشارتلینه متابعت و موافقتله سرعت حرکت و اطاعت
 امری آحاد عسکرک ملکه و طبیعت مقامنه فائز اولدیغی تقدیرده
 وقت مضاف و مقابله ده ثبات و قیام و رابطه و انتظام حاصل و ممکن
 اولدجنی جزم قرین و علم البقین ایله تعقل و استدلال و نیش اولدیغنه منی
 الان معلوم و مشهود و تنظیم و استخدامی دول متاخرین عندنده ملتزم و معهود
 اولان معلم و منتظم عسکرک ترتیب و استخدامی ایجاب و اقتضا ایتمش
 و بوججه معلم و منتظم عسکرک اصولنی التزام ایدن دول و ملک عساکر
 متعلمه و مرتبه سندن ما عدا اهالی سائر سندن صفت عسکریه و حربیه
 منسلب و حال عیته منقلب اولمشلردن لکن عهد قدیمده عساکر
 غیر متعلمه نك استعمال ایتدیکی آلات قدیمه حرب و قتال اوقویای و نیزه و قلیچ
 مثلوادوات حربیه دن عبارت اولوب بونلک استعمالی حین مقابله ده قوت
 بدنییه موقوف جست و چالاک و سرعت حرکت منوط و بلغله اسفار
 و حروب ماضیه ده ظرف و غلبه آحاد عسکرکدن منفرداً هر کسک قوت بدنییه سنه
 وثوق و اعتماد و شجاعت نفسانییه سنه استناد برله مهالك حرب و قتاله
 هجوم و اقحام ایله حاصل اولدیغندن بوکونه محاربهیه اقتضا ایدن ملکه و ادما

ایام حضرده بعضاً رمی سهام و رکوب فراس و صید و شکاره دوام
 ایله حاصل اولور امور جزئیة دن اولمقدن ناشی اعصار سالفه ده
 امور حربی هر کس منفرداً مشق و تعلیم و یا خود هیچ تعلیمه دخی حاجت اولمقدن
 همان سن و بنیه سی صالح حرب و ضرب اولان مجموع اهالی دولت
 و ملتدن هر کس بالایجاب مقابله اعدایه عازم و حمله و هجومه جازم
 اولمقدن عهد قدیمده ایام صلح و حضرده آحاد عسکر دن هر شخص بر کونه
 امر معاشه مباشرت و کسب و تجارتدن بر طریقه شروع و مبادرت بر له
 حاجت و مؤتمنین بالتفنیس تدارک و استحصاله بر کونه محذور و ممانعت
 اولمیوب آحاد عسکر بلکه رؤساء لشکرک وقت صلح و حضرده اموال
 میریه موجب مصارف اولمقدن در کار فاما معلم و منظم عسکرک اصول
 التزام اولند قد نصکره ایام صلح و حضرده دخی مآکل
 و مشارب و ملابس و مساکن و سائر علاج و ادویه لرینه وارنج بالجمله
 حاجت و مؤتمنینک ایفا و اکالی و خصوصاً اسلحه ناریه نک استعمالی
 و معلم عسکرک استخدا می سببیه امر حرب مرور زمان ایله فنون و معارف
 عدیدک بی شمار علم جلیل و فن مجمل نصابنه ابلاغ اولنه رق مراتب رؤساء
 و ضابطان عروج ایدر جن نفرت سن صبا اولندن طول مدت علم حربک
 موضوع علیه سی و کک آکا مترتب عملیات و سائر نتیجه معارف و معلوماتی
 معلیندن اخذ و تعلیمه محتاج اولوب معلین و متعلینک بالجمله جوابی و مهمت لری
 و سائر یونلک امثالی مصارف کثیره و بذل اموال موفوره به موقوف ایدر کی ظاهر
 و بدیدار در کذلک ادوار سال فنده عساکر غیر متعلمه نک استعمال ایلدی کی
 آلات قدیمه حرب و قتالک حصول و تدارکی بی اغنی قبا و بسیط صنعتلر ایله
 وجوده کلمه کله آحاد عسکر و نفرت لشکر دن هر کس کندی سلاحنک تدارک
 و استحصالنه مقلد و او تقریب خزان میریه موجب مصارف کلیه اولمقدن

باهر و اما اسلحه ناریه نك ایجادند نسكره آلات حرب و قتال طوب و خمیره
 و تفنگ و پستو و كله و باروت و قورشون و سائر تعبیر و تقریر دن افزون
 ادوات حربیه به منوط و بونلك اعمالی و كمال وجودت و زره تدارك
 و استحصال هر مصارف كثره و هر نیجه فنون و معارف عجیبه و صنایع غریبه
 و مركبه به متوقف و مشروط اولدیغی امر ظاهر در حاصلی عهد قدیم
 اسفار و حروب به مستعمل اسلحه و سائر ادوات حربیه قلیل و خفیفه و بلغه
 آحاد عسکر دن پیاده و سوار لیبی هر کس کندی سلاحك حل و نقلنه مقنند
 اولرق هیئت مجموعاً اردو و معسرك بر مکاندن موضع آخره سرعت
 و سهولتله انتقالی ممکن و هر موقع و مکانده اردو و قورمق امر ممکن اولدیغندك
 جنود عساکر اکثر مائل و مشارب و سائر حوایج و مؤنثلرین اخذ عنایر و سلب
 و جلب لوازم ایله تحصیل ابد کلد کلمی معلوم و لکن اسلحه ناریه نك ایجاد
 و استعمال و معاینه و منتظر عسك ترتیب و استخدای التزامند نسكره طوب
 و تفنگ و كله و خمیره و بونله مماثل سائر نیجه آلات و ادوات حربیه آغز و کران
 و حمل و نقلی صعب و دشوار اولوب بر باره بال نیز کبیر طوبك نقلی بوقدرتوانا
 بار کیره و برطابور عسکری نقراتنك باروت و قورشون و كله و زخیره سنك
 حمل و نقلی شوقدرت و کوز عریه سنه محتاج اولدیغندك اردو و معسرك نقل
 و حرکتی بطی و آغز اولوب مرم و معیزنك باقی حال سکانی موفور و قراواها لیبی
 معمور مملکت و بلغه موقوف ابد کی امر مفهومدر با خصوص محاربه دریا
 سابقده جاری اولدیغی کبی قاطر نه و صغیر تکیه لر و حربیه و بحاقدر مثللو
 سهل الاستعمال و الاستحصال آلات و ادوات ایله واقع اولیبو بو عصره
 دریا محاربه سنه مهمه و لازمه اولان سفاین حربیه نك انشا و تجهیز
 و دریا عسکرینك توظیفی مال موفوره منوط اولدیغندك قطع نظر ادوار
 سالفه ده جمیع اقوام و مللده حین مقابله و مقاتله ده مجاهدینه تعیین

انفال و رخصت اخذ غنائم و جلب اسلاب مقاتلين اصولی مرعی و ملقد
 ناشی بو کیفیت محاربین و مقاتلینک حین محاربه ده کندی نفسلرینک
 مهالک حرب و قتاله القالرینه علت اقوی و سبب و فی اولدیغی درکاردر
 لکن معلّم و مننظم عسکرک استخدا منی التزام ایدن دول متأخرین رخصت
 جلب غنائم و اخذ اسلاب مقاتلين اصول قديمه دن ترتیب ایدن محاذیر
 عدیدک یه منی بواصول القایتمدیله بوعصرك اصواوزره رؤسا و ضابطا
 عسکر بلکه احاد لشکرک محاربه و مقاتله یه اقدام و مهالک و معارکه یه
 اقتضامه تحریض و ترغیبی باتی حال مکافات مالیه و انعامات کافیه یه
 موقوف ایدوکی بدیهی و بونک امثالی تکرار وار و تبدل ایام و اعصار
 ایله احوال عالم و اصول دول و امم تطرق و ترتیب ایدن تبدل کلی و عمومیدک
 ناشی اسلافده وجود و اثری و لیان حوایج و مهمات تحذک و تشعب
 ایدرک دول متأخرینک خزان و اموال میریه لرینه مصارف زانده ترتیب
 و ترقی و بونلرک تدارک و استحصال و کما هو المرام استتمام و استکمالی
 عمارت مملکت و کثرت مال و رعیتته محتاج اولدیغی مرجلی اولدیغندک
 دول و اروپا قتنه اعمار ملک و مملکت عائد نظام و تدبیرک معارف
 و دقائق سائر علوم مدینه مثللو قواعد کلیه و نیجه مباحث مشکله
 و مسائل فرعیه یی شامل و تعلیم و تعلمه صالح و قابل علم مخصوص و فر
 مضبوط رتبه سنه ابلاغ اولمش و لمغله علم مرفومک بور سائله مختصره ده
 تعریف و توصیفی مقصود اصلی اولغین بوعلمک بحث و موضوعی اولان
 اموالک حدوت و حصولنک متوقفت اولدیغی مبادی و اصولی زیرده
 مبسوط فصول اربعه ضمنندک درج و تلخیص و تکثیر مالک نتیجه مترتبه سی
 اولان عمران و عمارتک حقیقت معناسی و حصولی موقوف علیه اولدیغی
 مبادی و اسبابک مبناسنی بیان و ایضاح ایچون فصل خامس اولمق اوزره

برفصل دخی تخصیص قلنه رف بر خاتم ابله تزییل اولندی

فصل اول تعریف مال و آنک حدوث و حصولندہ جاری اولان اعمال و افعال بیانندہ در نوع بنی بشر مبدأ خلقت و فطر تندن حلول اجل سستی سنہ قدر مناط بقا و معاشی اولان حاجات و لوازمه محتاج اولوب انسانک حاجات و لوازمی کرک خلقت اصلیه و کرک طبیعت ثانیہ سی مقامنه قائم اوله رف مألوف و معتاد اولدیغی رسوم و عاداتنک نشأت اتمکله نوع بنی آدمک حوائج اصلیه و لوازمه سائرہ سی بولندیغی حالنه و معدود اولدیغی جماعت ناسک رسوم و عاداتنه کوره تزیید و تغلیل قبول ایدرا موردن اولدیغی امر معقولدر شویله کہ افراد ناسدن بر شخص بدوت طورینه ملازمه مألوف بر قبیلہ جماعتنک معدود بولندیغی حالده حاجات و لوازمی مناط بقا انسان اولان ماکل و مشارب و سائر اشیا حقیقه حدیثی از سننه ده تجا و زاید اما شخص مفروض مراسر حضارت و اسباب مدینتی نصاب کماله ایرمش بردولت و سلطنت اهلیند بولندیغی صورتنک حاجات و لوازمی موفور اولوب ایفا و اکمالنه محتاج اولدیغی انواع ذوات و اشیا نیک حد و پایانی اولدیغی مستغنی قید بیاندر پس انسانک صورت تعیشی هر حالده بولندیغی حال و مألوف و معتاد اولدیغی عرف و عادات و زره جاری و مغله ایفاء حاجاتنه مقضی هر در لذوات و اشیا نیک عدم استحصال و استیفا مندہ قیام و بقا سی غیر متصوردر حال آنکه قیام و بقا سی دخی فرض اولنسه نفسنه بر درجه ده و هنر و فنور و رخاوت و قصور عارض اولور که بقا نوعه مجال محالدر بنا علیہ طائفه انسانک حاجات و لوازمی مجرد ماکول و مشروب و ملبس و مساکر مثل حوائج اصلیه سنه مقصود اولیوب بلکه رفاه و راحت و عرف و عادات و زره زیب و زینت و حتی استیفاء مذاقی موجب اولان

نسنه لره وار بنجه مجموع ذوات و اشياي شامل اولغله مال بالذات و يا خود تصرف
 وجهيله بالواسطه حاجات و لوازمي آدمك ايفاسنه صالح و معاشني
 موجب جميع ذوات و اشيا دن عبارت اولديغندن بونلك مجموعي مال تعريفيني
 تحتند داخلدر شوييله كه خمر طائفه نصاراده مباح و استعمالي غير
 ممنوع اوله رق عندلرنده مال متقوم اولديغي دركار و ملت اسلاميه ده
 تحريمه مبنى لسان شرعه مال صفتندن اسقاط اولنديغي اشكار اولغله
 شئ واحدده اشبو اختلاف مال وصفنده سالف البيان تعريفك صحت
 و كالتنه دليل بلا خلافدر پس مال نوعندن اولان جميع ذوات و اشيا نك
 حدود و حصولى و ساحة وجوده و صولى بر جوق اسباب و وسائله
 موقوف اولوب خصوصاً طائفه انسانك قدرت و ارادتنه منوط
 زراعت و صنعت و تجارت مثلواعمال و افعاله مخصوص اولقدن ناشي
 بنى بشرك محتاج و مضطر اولديغي جميع حاجات و لوازم ايكى طريقه ايله
 تحصيل ايدر يا بالذات كندى عملندن حاصل و حادث اولور و يا خود
 كندى عملندن حاصل و حادث اولان برنوع متاع و محصولي عوض و بدل
 اعطا ايدرك حسب الاحتياج تحصيليني مراد ايلديكى بشقه نسنه ني اخذ
 ايدر بناء عليه بين الناس معاملات و مبايعات استعمال معاش
 بنى بشره اصل صبل و امر مهمدر زير محتاج اولديغي ذوات و اشيا نك
 استحصالي مرتبه اشبو ذكر اولنان ايكى صورتدن صورت ثابته صورت
 اولى به غالبدر شوييله كه پابوش و جزمه اعمال ايدن شخص سنه ده
 ايكوز چفت جزمه تصنيع و اعمال ايلديكى صورتدن كندى ايتحق بر يا خود ايكى
 چفتنى استعمال و مابقي متاعنى فروخت ايله حاصل اولان كسب و كار نك
 سائر حاجات و لوازم استحصالي ايلديكى زراعت و عمل تجارت ايله
 اشتغال ايدنلك حالى دخى بوكا مقيس و مماثل اولديغي ظاهر اولقدن ناشي

استكمال امر معاش مبیعات و معاملات موقوف اولدیغی امر با هر در
 و اشبو کذرا ن ایدن تعریفه نظراً مالدہ قلت و کثره نظراً و لنیه رق بر کیله
 حظه مال اولدیغی کبی بر قبضه بغدای دخی مال اولمق ایجاب ایدر مع هذا
 مال قلت و کثرتی قبول ایدر مواد دن اولغله مبیعات و معاملات امر دن
 مالدہ در کار اولان قلت و کثرتک تقدیر و تخمیننه بر مقياس مخصوص قضا
 ایدر پس مال نوعدن اولان جمیع ذوات و اشیا نك حکم مالیت و قلت
 و کثرتک بر بر لرنیه واقع اولان تفاوت و مماثلتک فرق و تمیزینه باعث اولان
 اثر و کیفیت الحق انلرک قیما ریدر زیرا ذوات و اشیا نك حکم مالیتی صورت
 نوعیه و سواد جسمیه لری اعتبار یله اولیوب بلکه قیمت تعبیر اولنور
 کیفیت نظریه و معنوی لرنیه منیدر مثلاً بر قطعه ارض و بر باب منزل
 و سایر هر در لو با خناس امتعه و حیوان نوعدن بر رأس بار کیر مشلولو
 ذوات و اشیا داه واقع اولان مالیتک قلت و کثرتی قیما رینک نسبتی اوزره
 اولغله افراد ناسدن هر فرد مالک و متصرف اولدیغی اموالک مقدار ی
 سلک ملکده داخل و منسلک اولان ذوات و اشیا قیما رینک مقدار و کیتمدن
 عبارتدر بر لسنه نك شریف و خسیس قیمت و مالیتی متضمن مال منقوم
 اولسنه علامت اولدرکه اولسنه طائفه انسانک بالذات و یا خود
 بالواسطه بر نوع حاجتی ایفا سنه صالح اولدیغنه سایر افراد ناس مقرر
 و معترف اولدرق تملیک و تحصیلنی مراد ایدر شخص آخر بشقه بر جنس مال
 عوض و بدل و بر مکه رضا و اختیار ی در کار اولر پس بالاده بسط
 و تمهید قلنان مقدماندن واضح و آشکار اولورکه بر شئی شریف
 و خسیس هر نه اولور ایسه اولسون قیمت و مالیتی متضمن مال منقوم
 اولسنه باعث و بادی اولان حالت اولسنه طائفه انسانک بالذات
 بر کونه حاجتی ایفا سنه صالح و یا خود بالمعاوضه و الاستبدال استحصالاً

مراد اولنان بشقه هر در لوزوات و اشیا نك حصولنی موجب اولان صرفت
 و کیفیت در و بوصفت و کیفیت یعنی هر کونه حاجت انسان برامق حالتی
 ذوات و اشیا نك نفسنده قائل و موجود اولان قیمت و ما لیتلر نك قلت
 و کثرته مقیاس و مقدار در مثلا بر باب منزلک شرا و تملیک کنه عوض
 و بدل و بریلان نفود و یا حفظه و یا خود سائر هر در لوزوات و اشیا نك مقدار
 قیمتلی منزل مذکورک قیمت و ما لیتنه میزان اولدیغی کبی منزل ببع مذکورک
 قیمت و ما لیتی دخی شرا سیچون عوض و بدل و بریلان نفود و حفظه و سائر
 هر در لوزوات و اشیا نك مقدار قیمتلرینه مقیاس اولدیغی بی التباسد
 بنا برین مالک طائفه انسانک بالذات طعام و لباس و سکنه مثللو
 و یا خود بالواسطه ترلا و علف حیوان کبی هر کونه حاجتی ایفاسنه و بر نوع
 انتفاعنه صالح اولان جمیع ذوات و اشیا دن عبارت ایدوی ذوات
 و اشیا نك قیمت و ما لیتی مقداری آنلرده موجود خاصه انتفاع و استمناع
 نسبتی وزره واقع اولدیغی بیان سابقدن عیان و مثبت و لغله بوصورتک
 مقدم داننده مؤدی انتفاع بر خاصه و کیفیتلی و لیان بر شیه انتفاع
 و استمناعی موجب هر کونه صفت و کیفیت اضافه امکانی بی بشرک قدرت
 و ارادته موقوف اولان اموردن اولوب اشبو افاضه اولنان صفت
 متحده انتفاع اول شیه موجب افاضه قیمت و ما لیت اولدیغی و قیمت
 مفیضه مزبوره اولنسنه بی وصف قیمت و ما لیتی متضمن مال تقویر نصایبه
 ابلاغ ایلدیکی بسط ادله صریحه و سرد مقدمات واضح ایله اثبات و استدلال
 اولندیغی صورتک مال حوادث فعلیه دن اولان اموردن اولوب ایجاد
 و احداثی قدرت و ارادت انسان ایله حادث و حاصل و آنک تکثیر و توفیری
 دخی طائفه انسانک سعی و اقدام و تدبیر و اهتمامیله مستحصل اوله کلدیکی
 علی وجه الیقین ظاهر و مستبین اولور و هو عمده المرام لکن قبل

الشروع في المرام شود فتيقنه دخي معلوم ومستبان اوله كه ايجاد مال
 لفظندن معنا مقصود مال نوعندن اولان ذوات و اشيا نك اصل ماده
 و جوهر نك ايجاد و احداثي دكدر زير بر ذره غير موجوده نك
 عدمدن و جوده اتياي طوق بشردن خارج اولديغي كي بر ذره نك انعداي
 دخي دائرة امتناعه مندرج اولديغندن فقط طائفة انسان بحسب الطبيعه
 عالم شهوده موجود اولان جواهر و اعيانده وجود و اثرى اوليان صفت
 و كيفيتي ايجاد و احداث ايدر يعنى عن اصل ذاتك و صف قيت و ماليت
 اوليان بر شينه اضا ف صفت ماليت ايله مقدم مال متقوم حكمنده
 دكل ايكن آني قيت و منفعتي مؤدى مال متقوم رتبه سنه ابلاغ وايضا
 ايدر بس صنع و عمل بشرايله قيت و ماليت اضا ف اولنان نسنه يه
 زراعت و صنعت و تجارت اعمالندن هر قيعي عملدن حادث و حاصل اولور
 ايسه اكا على الاطلاق محصول اطلاق اولور بنا برين طائفة
 انسان بر جنس محصولك ايجاد و احداثي مراد ايلدكه مادامكه بالاده ذكر
 و بيان كذران ايلدكي وجهله ايجاد ماده و جواهر امرى قدر تندن
 خارجدر انضمام عمل بشرايله حاصلات متحدة نك مركب اولديغي مواد
 و اعيانك اجزاسي تفريق وينه بر نظام اوزر ربط و تركيب ايله بر شكلك
 صورت اخرايه تبديل و يا خود بر مكاندن موضع ديكره نقل و تحويل اولنوب
 يعنى اعيان موجوده نك بولند قلى حال و كيفيتندن بشقه بر كونه حال و كيفيته
 تبديله باعث و بادي اولور و انسانك اشبو صنع و عمل تعلق ايله اول
 اعيان موجوده يه نوع انسانك بر كونه حاجتلك انفاستى موجب صلاحيت و صون
 اضا ف و اتصال اولنور و صنع و عمل بشرك ايجاد مال و احداث محصولك
 درك اولان خاصه مخصوصه سى بو و جملة توضيح و نظير قلنور كه
 قوم تسميه اولنان شئ بحسب الطبيعه موجود اما ميدانده پازده

بی قیمت و بی منفعت اید و گویند و نمود این جام و شبیشه متاعی تصنیع
 و اعمال اید صاحب صنعت اول ریک مبدولی بریدن اخذ و التقاط
 و قلیل لقمه بعضی اجزا انضمامیله اولاً تخمیر و بعد آتش و سایر اعمال
 مهمته معاونتیه برد و بارانی و هواء باردی منع و ضیاء نهاری بیوته
 ادخال و انفاذ ایدر جام تعبیر اولنان شی شقاقی و سایر بونک امشالی
 نیجه در لو اشیا بی ایجاد و احداث ایدوب اول شیبی بنی بشرک حاجتی
 ایفا سنه صالح مال متقوم نصابه ابلاغ اتمکله جام متاعی اعمال ایدک
 صاحب صنعت احداث مال باینک اشبو فعل و عملنک تعلق ایله بی نفع
 و بی فائده اولان ریک مذکور قیمت و منفعتی موجب مال خصوصه تبدیل
 ایدوب مال احداث ایش اولدیغی آشکار و محصول فریوره قیمت تقدیر
 اولدیغی آنجق مناظر بیوت و منازل و وضع اولنغله بنی آدمک ایفاء حاجتنه
 صالح و انتفاعی موجب بر جنس متاع اولدیغنه بی ایدوکی بدیداردر
 و کذلک حصیر دیدیگری سنه به نظر اولندقدن آنده دخی حال
 بومنوال وزره جاری اولدیغی بجدالد حصیر معمولک اصل ماده و جوهری
 بر نفع ساز و قماش اولوب یرنده عینی بی قیمت خود رسته خشیش و نبات
 جنسندن ایکن آنی ارباب عمل جمع و تحصیل و عمارت صنعت ایله آکا انتفاعی
 موجب صفت و کیفیت ضافه و اتصال ایله کد نصرکه اندازه سی شوقدر
 نمن ایله ارباب حاجت شرا و بلاستعمال حاجتین ایفا ایله کلری باهر
 و هویدار عمل زراعت دخی حال اولمنوال وزره جاری اولوب
 حرث و زراعت ایله مشغول بر شخص عمل زراعت آلت مقامنه قائم اولان
 زمینی سورمک و بلاایجاب لاجل التسمین فسق الفایتمک کبی امثال و تجربه
 ایله ماخوذ و مضبوط اعمالک اجراسند نصرکه تخم حظینی زیر زمینه
 الفایتمکله بحسب الطبیعه ارضه موجود رطوبت مائیه و تحت ارضه

جوهر هوا و حرارت آفتاب مثلو متفرق و مشتت اوله رق قبل تعلق عمل
 انسان بی نفع و بی قیمت اولان مواد و اجزای آنک انجذابا بیدر زمانه نصکره
 مناط بقاء انسان اولان نبات حنطه و یا خود علف حیوان حاصل اولدیغی
 نمایاندر و شخص مفروض اشبو فعل و عملی جراسیله رطوبت مائیه و هوا
 و حرارت آفتاب مثلو کسنه نکه ملکده داخل و لیان و حاجت بی آدمه
 برامیان شیلده افاضه قیمت ایش و زبرزمینه القا ایلدیکی تخم حنطه
 مقدم قلیل المقدار و حقیر القیمه ایکن مؤدی انقاع اولان قیمت و مالیتی
 آرتیش اولدیغی ظاهر در وینه بومقامه آلت منزله نازل حیوان
 جنسندن اولان قیوفی شخص مفروض علف و یا خود خدای نبات حشیش
 و نبات مقوله سی شیلرایله بسلیوب و تریبه ایلدی و وقت معینه ده آنک
 صوف استحصال اتمکله صوف محصولی چوقه اعمال بدن صاحب صنعت
 آندن اشترای و طرامق و غزل و رشته به تبدیل اتمک و طوقومق مثلواعمالی
 لدی لایقاع بدن انسانی بردن حفظ و تزئینه صالح چوقه متاعی ایجاد
 و احداث ایدر عمل زراعت و عمل صنعتده جاری اولان احوال عمل
 تجارتده دخی تمام اول منوال و زره و اقعدر شویله که معمول و منسوج
 اولان ساده و بیاض چوقه بی هر کونه لون ایلده صبغ ایچون بویاچی بدکلری
 صاحب صنعت چوید بویاسنه فضا محتاج اولوب حال آنکه چوید
 بویاسنک محل محصولی دیار امریقا و هند شرقی و بلغله فضا در سعادتده
 ایصاله منوط و بویکیفیت دخی بین الناس تاجراسمیله معلوم و مشتهر اولان
 دیگر شخص چوید بویاسنی نقل ایلده صابغه تقریب و ایصال و تمکین استعما
 امرینه مباشرت اتمسنه مشروط اولوب تاجر مرقوم دخی بوفعل و عملی ایلده
 بویاچیلق صنعتنه مخصوص مواد اصلیه سندن اولان چوید مزبورک
 محل محصولی تبدیل و موضع آخره نقل اتمسیله چوید مزبوره مجدداً

افاضه قيمت زانده ايدرك قيمت مفيضة مزبوره مقابله سندن كندني بماند
اولان حصه منفعتي اخذ و قبضه مستحق اولمش اولديغي ظاهر و عياندر
زير امال محصولي طالبين و راغبينه تقريب و ابصال برله تمكين استعماله
واسطه اولان تاجرك عمل اولسه نه در سعادتله اولان بوياجي كندی
بالنفس امريقا و هند شرفي به و بالفرض ادر نه و بروسه به و اروپ
صنعتك ماده اصليه سي اولان چويد بوياسني تدارك و استحصاله قادر
ونه ممالك مذكوره ده چويد محصولي احداث ايدن شخص بالنفس
در سعادتله چويد مزبوري ابصاله مقنن اوله بيلوردي بناءً على هذا
چويد بوياسندن عبارت اولان محصول مذكورك سالف البيان محل
محصولنده واقع اولان قيمتندن بعد النقل منقول اليه اولان موضع
قيمتي زيد و اكثر و بويابد تريند قيمت امري التجار تاجرك نقلنده سبقت ايد
عملندن نشأت يلدكي جلي و اظهر در حاصل در سعادتله ماني چوقه دن
بر قوقولته كينك بالاده مبسوط صاحب زراعت قيون ري و تربيه
ايتك و صوفئي قرفيق و چوقه متاعني تصنيع ايدن صانع صوفغمني
طرامق و غزل و رسته تبديل يلك و طوقومق و سائر بونرك مثالي اعمال
و افعالك اجرا سنه موقوف اولديغي كبي چويد بوياسني محل حصولندن صابغه
ابصاله توسط ايدن تاجرك عملنه دخي منوط ايدركنه شك و اشتباه يوقدر
و جاي دقت شوا و لوركه تمثيل مبسوطله چوقه متاعنك حصولي و ليس استعماله
رتبه سنه و وصولي مرند اجرا اولتان اعمال و صنايع اگر چه صورتله غايتله
مخالف و مباین لكن معناده مجموعي بر هر لرينه ممانل و مقارن در زير اچوقه متاعند
عبارت اولان اشبو محصولك ايجاد و احداثده جاري اولان اعمال و صنايعك
كاري مواز غير معموله يعني ايمان موجوده بي بولند قلمي حال و كيفيتد
ديكر شكل و هيئته بالتبديل انتفاع جهتيه در جدرجه مراتبي تر رفيع

و قیمتین تزیید امرنه منحصر اوله رق ذاتنک مقدم اولیان و یا خود مقدار
 قلیلدن عبارت اولان قیمتینه افاضه قیمت زائدک متحدثه ایله اوج غر و شلق
 برقیه صوف غمندن بلا اعمال فرق و التمش و سکسان غر و شلق مالیه معادل
 براندازه چوقه حاصل ولد یعنی کی بولی طاعتند خدای نابت و برندن بی قیمت
 اولان اغاج قطع و خشبه بالتبدیل از تکمید و در سعادت ایصال
 و در یاده اولان بالق کسسه نک ملکک داخل اولیه رق کلیاً قیمتک
 عاری و بری ایکن صید ایله مال و ارزاق حکمک اذخال و اورمان و بر
 و بیابانک سیران ایکن حیوانات و حشیه دن تلکی و بونک امثالی جانور لر
 بالاصطیاد بوستلری اعمال اولندوقه نمقدار مال احداث و استحصال
 اولند یعنی سهل الاستدلالدر پس اعمال انسانک حصول مال امرنک
 کل یوم مشهور اولان آثار کثیره سنه بصر بصیرت ایله نظر و دقت اولنسه
 بر ملک واسع و معمورک اراضی مزروع و مواقع مغروسه و چایرومر عالرنک
 و بیوت و دکا کین و کارخانه نرنک و ابجار و انهارنک سیر و سیاحت
 ایکن سفاین و قایقارنک و طایغ و اورمانلرنک اجرا و ایقاع اولنان زراعت
 و صنعت و تجارت مثلواعمالدن سنوی ایجاد و استحصال و بالاستمتاع
 و الاستعمال افنا و ابتدال اولنان اموال و ارزاق حددن افزون
 و حوصله تعبیر و تعریفدن بیرون اولد یعنی حلی و رونمون اولمغله حصول
 مالک منشأ اصلی و معدن حقیقیسی اعمال انسان اولد یعنی رب و کان
 منعدم و عرفا شنباه منحصراً و لور حتی فرانشه مملکتی مؤلفین مشهوریندن
 بر ذات بو بایده مدعاسنی اثبات ضمنند بسط و تمهید ایله کی ادله عقلیه
 تأکید ایچون ذکر آتی تمثیل ایله کلامی تزییل بدوب دیرکه مراسم
 حضارت و لوازم مدنی رسوخ و استحکام بولمش و اسباب اعماری
 مهیا ممکن مرتبه کماله ابرمش بر ملک واسع و معمورک رعایا و تبعه سی

بینہ اجرا و ایقاع اولنان اجناس اعمال و افعالندن سنوی حادث و حاصل
 اولان اموال و ارزاقک مقدار قیمت و مالیتی بوجه تخمین تقدیر اولنق مراد
 اولنسه اجناس اعمالک ادنی و احقری اولان قوندره پاپوشنی تصنیع
 و اعمالیدن صنفدن سنوی حادث و حاصل اولان مالیت بالتخمین
 اکا قیاس ایله سائر اجناس اعمال و اشغالدن حاصل اولان مالک مقدارینه
 من وجه علم و وقوف مستحصل اولور مثلا فرانسه دولتتک البیوت
 اولوز ایکی میلیون عدد نفوسی موجود اولدیغی اعتراف کرده ارباب وقوف
 اولمغین اشبوا اولوز ایکی میلیون عدد نفوسدن ربع عددی قوندره
 پاپوشنی استعمال تیمیوب چارقیکدکلی و یا خود پارهنه کردکلی
 و قصور یکرمی درت میلیون عدد نفوسک صغیر و کبیر وزنکین و فقیر
 هر برسی سنه ده در در چفت قوندره بالاستعمال بتدال یلدکلی فرض
 اولندقن بهر سنه فرانسه مما لکنده اعمال اولنان قوندره چفتک
 عددی طقسان آلی میلیون و اشبو عددن ماعدا فرانسه مما لکنک
 کرک لاجل التجاره و یا خود همان مشاهده عجایب و معاینه غریب
 قصدیله مسافر مقیم و موجود اجانبک استعمال و کرک فرانسه اعمال
 ایله دیار امریقا و هند شرقی و سائر قوندره نک رواجی در کار اولان ممالک
 اجنبیه یه فروخت ایچون ارسال اولنان قوندره پاپوشینک چفتی درت
 میلیون عددینه بالغ اولدیغی فرض اولندقن فرانسه مما لکنک سنوی یوز
 میلیون چفت قوندره پاپوشنی تصنیع و اعمال اولدیغی قوندره نک مواد
 اصلیه سی اولان کون و کوسله و سخیان مثللو اصل کرسته سنک
 قیمت لری لدی الافراز و التنزیل مجرد عمل و استادی لری اعلی و اوسط
 و ادنی اعتباریله حد وسط اوزره بهر چفته اوچ فرانسه قیمت تقدیر
 اولدیغی حالن فقط قوندره حیاصناف عملندن سنوی اوچ یوز میلیون

فرانسه یعنی اون ایکی بیک بونک غروشه معادل مال حاصل اولدیغی جلی
 و نما یاندر حال آنکه دیار امری قاده موجود و غایت رخص و برکت
 ایله مشهور و معهود معادن سید و زریک مجموعندن سنوی استخراج
 و استحصال قلنان نبرذهب و فضه نیک قیمت و مالیتی آنجی ایکیوزا و تونز
 ملیون فرانسه یعنی طقوز بیک ایکیوز بونک غروشلق قیمته معادل مال
 حاصل اولدیغی مشهور و معروف قدر پس مؤلف مرقومک بروجہ
 تخمین فرانسه مالکنک فقط قوننده پاپوشنی اعمال ایدن صنفدن
 سنوی جادک و حاصل اولان مالک تقدیری مبالغه به حمل اولنوب
 هر مقدار تنزیل اولنسه ینه مال وارزاقک منشأ اصلی معدن حقیقیسی
 اجناس اعمال انسان اولدیغی انکاره مجال محالدر
فصل ثانی حصول مالک موقوف علیه اولدیغی عملک علی حاق
 تعریفی و اقسام معتبره سنه تنویج و تقسیمی بیانند در

فصل سابقده بسط و تمهید قلنان مقدماتک حاصل یعنی موال
 وارزاق مواد و اعیانک بولند قبری حال و کیفیتک قیمت و مالیتی موجب
 بشقہ صورت و هیئته تبدیل و تحویل ایله وجود بولدیغی و بو حالت صنع
 و عمل بشرک تعلق و اجراسیله حاصل اولدیغی کرکی کبی معلوم و مستبان
 اولمغله عملدن درکار اولان قصد و غرضه و آنک ایتان و اجراسند
 ظهور و ترتیب ایدن آثار و نتایج نافعہ به علی الاطلاق نظر و مطالعه
 اولندقن عمل مرواحد لکن اجرا و ایتاننده جاری اولان طرق و صور
 مختلفا اوله رق اعمال و اصلاحنه مباشرت اولنان مواد و اعیانک
 انواع و اجناسی لایعدولا یحصی اولدیغی ظاهر و هویدادر بناء علی هذا
 تعریفنا جمالیسی شو و جهله اوله بلورکد عمل مرواحد و معنا متحد اولوب

لكن فعل واجراسي هزار صد هزار انواعه متنشعب و متفرع اولور
 پس حصول مالی موجب اجناس اعمالك اجرا و اكاملنده دركار اولان صور عديده
 و طرق مختلفه به مزوجه تحصيل علم و معرفت و ضبط و احاطه سنه
 مدار سهولت اولوق ايجون مصنفين اجناس اعمالی تقسيم و بينلرند
 نوعا مناسبت و مجانسست دركار اولنلری بر جمله به درج و ترتيب برله
 اوج نوع کلی به تقسيم و تنوع ايدوب قسم اولنی عمل زراعت و قسم ثاني به
 عمل صنعت و حرفت و قسم ثالثی عمل تجارت ايله تسميه و توصيف
 ايدر لر اولان عمل زراعت زرع و غرس ايله استحصال اولنان
 اجناس جنوب و انواع اثمار و سائر هر درلو حاصلات بریه ايله مشغول
 اجناس اعمالی شامل اولديغدن ما عدا تربیه حیوانات انسیه و بطن
 ارضدن استخراج و سطح زمیندن استحصال اولنان انواع معدنیات
 و خدای نابت و بر نوع حاجتک ایفا سنه صالح مجموعی مواد و ذواتک
 تحصيلی و انهار و بحارده بالوق صیدی و طاغ و اورماندره و جو هواده
 حیوانات و حشیه و اجناس طیورک شکار و اصطیادی مثلوا اعمال دخی
 عمل زراعتده داخلدر و الحاصل تحصيل و تمليک کنه بر کونه معاوضه
 و مبادله سبقت و توسط اتمیه رك مالک و متصرفلری مستحصلين
 اول اولملری شرطيله انهار و بحار و زمین مثلوا معاونت طبیعت
 و نفس طبیعتدن حصول پذیر اولان اجناس محصولاتک حصولنده مصروف
 انواع اعمال عمل زراعت نوعدن معدود و محسودد و ثانیاً عمل صنعت
 بالاده تعریف و توصیف قلنان عمل زراعتدن محصول ذوات و اشیا به
 بر کونه عمل صنایعی اضافه و اتصال و تبدیل عین ايله تربیه و اصلاح ايجون
 حاصلات غیر معمولی بی اولامرده حصوله کتورن ارباب زراعتدن
 بالاشتراک تصنیع و اصلاح لرنده واقع و جاری اولان اجناس اعمالك

مجموعه

مجموعند عبارت اولوب بومتدی برجه فعل خیاط اعمال صناعیه دندر
 زیر چوقه و عبا و قطنی مثلوا ثواب و امتعه بی بچوب فعل خیاط ایله
 لباس هیئته تبدیل اتمکله ماده جسمیه سنه برکونه جسامت اضافه و آنصفا
 اتمیوب فقط لبس و استعماله صلاحیتنی موجب دیگر شکل و هیئته
 تبدیل و اکا صنعتیه بر صفت آخری اضافه و قیمت زائد افاضه ایدر
 شویله که زر کرک و ساعج خلق و چوقه جلیق عملری اعمال صناعیه دن
 اولدیغی کبی تمکلی و کبابچی و بوناغاجه جی و دیگر ماچی و بونلرک مثالی
 اصنافک کارلری دخی اعمال صناعیه دن اولدیغی آشکاردر زیر بونلرک
 مجموعی انسانه طعام و غذا اولان حنطه و لحم و دقیق مثلوا اشیاء محصولی
 اشترا و بالتزیه و الاصلاح اکل و طعامه صالح اولجق حالت و کیفیته
 تبدیل ایدر قیمت اولیرنیه قیر زائد جدیده اضافه و علاوه ایدر لر
 و عمل زراعتدن محصول پنبه و صوف غنم غیر معمولی رشته یه تبدیل و آنک
 بزطوقومق و چوربا و رملک مثلوا اعمال عمل صناعی جنسندن اولمغله
 خاتونلرک منازل و بیوتده واقع اولان عملرینک مجموعی عمل صناعیدن
 معدود اولدیغی امر ظاهر در بوسورتده عمل صناعی مجرد بالاعمال
 طالبین و محتاجینه فروخت و تحصیل بیج و فائده قصدیله دکانلرده
 و مخصوص کارگاه و کارخانه لرده ایقاع و اجرا اولنان اجناس اعماله منحصر
 اولمیوب بلکه کندی نفس و عیال و اولای استعمالی قصدینه مبنی بیوت
 و منازلده اجرا و ایقاع اولنان اعمال عمل صناعی جنسنده داخل اولدیغی جلی
 و باهردر نالشا عمل تجارت اموال و ارزاق محصولک عینی بلا تبدیل
 همان بولند قبری شکل و هیئته بر مکاندن مکان آخری یه حمل و نقل
 اتمکدن عبارت اولمغین عمل تجارتدن قصد و منفعت ایکی نوعدر
 بری انواع حاصلات و اجناس متعه و اشیای حاصل اولان محلدن

ویا خود رخص و رایگان اولان امکنه دن اخذ و استعمال و استعمال علینیه
 طالبین و راغبینه تقریب و استعمال لری تمکین ایچون مواضع سائره یه
 نقل و ایصال و نوع دیگری طالبین و راغبینک محتاج اولدقاری و یا خود
 قدر تری تعلق یلدیکی مقدارینی اخذ و شرالرینه باعث سهولت اولوق اوزره
 اموال تجارتک طوبندن تقریب ایله اقسام صغیره و یسیره اوزره یعنی
 پارمله تعبیر اولنور صورت ایله چارشو و بازار و دکانلرده بیع و فروخته
 اشتغالدن عبارت اولوب عمل تجارت بحسب اظهار اموال و ارزاق
 و اجناس متعه و اشیانک عینلری تبدیل و اصلاح و تربیه منملو ترزید
 قیملری موجب برکونه اوصاف جدید و خواص زائد افاضه ایتمز کورینور
 ایسه ده عمل تجارتک منفعتی عام و عمران ملک و مملکتک مدخلی کلی
 اولدیغی مالاکلامد زیرا عمل تجارت اربابی عملین آخرین اربابندک
 یعنی کرک عمل زراعتدن حاصل اولان اموال و ارزاق غیر مصنوعه و کرک عمل
 صنعتدن حصول پذیر اولان حاصلات مصنوعه و معمولی رخص و رایگان
 اوزره اولان امکنه دن اخذ و اشترا و رواج و ندرت و استعمال لری رغبت
 هویدا اولان مواضعه نقل و ایصاله توسط ایتمسه محل محصولندن
 لزومندن و خرج و صرف اولنه حق مقداردن زیاده حاصلات حادث
 و استحصاله کسنه ده رغبت و اقدام اولیوب بالطبع حاصلات
 قلت و عمرانه نقصان ترتیبین حکمی ظاهر و نمایاندر لکن عمل تجارت
 توسط طبله ناحیتین و یا لئین و یا خود ممالک دولتیله محصول حاصلاتک
 محل محصولندن خرج و استعمال اولنه حق مقدارندن زیاده سنی جانبینه
 نقل و ایصال و علی الخصوص حاصلات مصنوعه و معموله نک محل
 محصول اولان بلاد و امصاردن اخذ و اشترا و قرا و صحاریله ارباب
 زراعت و نقل و اسرا برله بالمناوبه و المبادله قرا و صحاریله عمل زراعتدن

محصول حاصلات غیر مصنوعه و ارزاق متنوعه بی بلاد و امصارده
 ساکن ارباب صنایعه جلب و حمل ایله اشتغال امری حاصلاتک رواج
 و قیمتته باعث و بادی و بالاده مفروض ایکی ناحیه و یا ایکی مملکت
 و یا خود بلاد و امصارها لیسيله قرا و صحاری سکنه سنک احداث
 حاصلات کثیره نه سعی و غیر تریخی مؤدی اولوب بو وجهله طرفین اها لیسو
 زیاده محصول احداث و استحصال و مکاسب و منافعه تریخی کثیر و ترنید
 ایدرک بالمعاوضه و المبادله حاجتلی درکار اولان بشقه ارزاق و امتعنه
 تحصیلنه و امر معاشرته تهیلنه ظفر یاب اوله جقلری آشکارا و مغله
 طرفین اها لیسنه رفاه حال و انظام احوال حاصل اوله رق کوندن کونه
 مرتبه لیسو رغنایه واصل اولور حاصلی امر معامله و مبادله ده عمل تجارت
 ایله توسط اولنسه ارباب زراعت و اهل صنعتک عبارت اولان محدثین
 اموال و ارزاق زیاده عسرت بلکه امر معامله و معاوضه نک درجه متناعه
 رسیده اولسنه سبب و علت اولور زیرا ارباب زراعت و یا خود اهل
 صنعتک بر نوع محصولک احداث و استحصالنه اشتغال ایدر شخص
 محصولی حصول پذیرا ولدقه اگر کندی بالنفس مشتری تدارکنه عازم اولوق
 لازمه کسه اشتغال ایلدی کی کار و عملی بر زمان ترک و ابطال و وقتی اضعا
 ایدر جکی درکار و اولوجهله ضرری نفعندن اکثر اوله جفی پدید ادر
 بنا برین عمل تجارت بیوک کیمیلر و آخر کار با نلرایله اقطاع بعید و مما لک
 اجنبیه دن استیلاب و استحصال اولنان اشیا نفیسه و ذی قیمت
 امتعه نک حمل و نقلنه منحصرا و لیوب بلکه از کیمید کور فزندن صغیر
 قابقرا ایله کور و اطراف قرار دن امصار و بلاد صمان و صوغان و سبزه
 و فواکه مثل اوزاقک حمل و نقلی دخی عمل تجارت نوعنه و کذلک امتعنه کرانه
 و ذی قیم اشیا ایله مملود کاکین معوره و مخازن مشهوره ده واقع اولان

مبیعات و معاوضات عمل تجارت جنسندن اولدیغی کبی چای و کونلک
 و چناق و چوملک فروخت اولنان عطار دکانلرنده و کوشه و بوجا قلرده
 واقع اولان مبیعات حتی چشمه لردن قره ایله بیوت و منازل صونقل
 و ایصال یدن سفارک اعمالنه وارنجه مجموع اعمال و اشغال تجارت
 قسمته داخلدر زیرا بونلرک مجموعی تکثیر اعمال ایله تشبیل و مسائل معاشه
 باعث و بادی اولدیغی بلا جملدر حاصلی مالک ایجاد و احداثی عمل
 بشرک تعلق و اجراسی ایله مقدم کلیاً بی قیمت اولان شینه افاضه وصف
 قیمت و یا خود قلیل لقیمه اولان نسنه به بالترتبه تزئین آثار مالیت ایله حاصل
 اولدیغی و مال نوعندن اولان ذوات و اشیانک مبادلله و معاوضه لری
 و ساطنیه شراسی مراد اولنان بشقه هر درلوا متعه و اشیانک تحصیل
 و تملیکی ممکن ایدوکی فصل سابقن سرد و بیان اولنان مقدمان کزکی کبی
 معلوم و مستبان اولغین طائفه انسانک مالک و متصرف اولدق لری ذوات
 و اشیانکی مال حکمنه ابلاغ و ایصال یدن وصف قیمت و خاصه مالیت
 بلا ترجیح و لا تقدیر عمل زراعت و عمل صنعت و عمل تجارت ایله حادث
 و حاصل اولدیغی ظاهر و نمایاندر بونلرک بودخی معلوم اولدکه
 اجناس عملدن عمل زراعت نوعندن اولسون و کزک عمل تجارت و عمل صنعت
 جنسندن اولسون بر جنس محصولک حدوث و حصولی و ترتیبکماله وصولی
 ایکی امره موقوف اولوب امرین مذکوریندن بری دای و تدبیر و بری تحریک عضلات
 و اعصابله مباشرت عمل بالیددر بناء علی هذا حصول مالی موجب اجناس
 اعمال ایله اشتغال یدن افراد انسان دخی ایکی قسمه منقسم و منفصلدر
 قسم اولی مباشرت و اجراسی مضم عملدن حاصل اولدق محصوله ناسک
 احتیاج و شر او استعملنه رغبت و رواج وارمیدر و رواج و احتیاج
 در کار اولدیغی صورتک بین الناس جاری اولان قیمت و ثمنندن اول مالک

حدوث و حصولی موقوف علیه اولد یعنی عمل و مصارف سائره سنی بعد از افراز
 صانع و عاملنه نمف دار بوج و منفعت حاصل اولور مثلکو تدبیری تقدیر
 و کرکی کی ملاحظه و تخمین ایلد کد نصکه محصول صتمک احداث و استحصا
 اقتضا ایدن اسباب و لوازم جمع و تدارک و تهیه و اعداد ایدن اشخاصدک
 عبارتدرکه آنله اصطلاح طریقیله مباشرین اعمال یعنی لسان ترکیب
 اوسته لر تعبیر اولور مثلا عمل زراعتده چفتک ملتزمی و چوبان
 کیماسی و سائر عمل زراعتک اجرا سنه مهته ملک راضی و تخم خوب
 و اوکوز و صبان و عربه و سائر بونلرک امثالی آلات و اسباب و تدارک و تهیه
 برله کندنی نفسی چون عامل اولان هرکیم اولور ایسه مباشر عمل زراعت
 کروهندند و کذلک عمل صنایع دو لکر قلفه سی و درزی اوسته سی
 و سفینه رئیس و بونلرک امثالی و عمل تجارتده مال سرمایه به مالک و باخو
 بالاستدانه متصرف اولوب کار و ضرر کندنی نفسنه عاندا و ملوق و وزن
 مدبرین امور تجارت اولندر مباشرین اعمال قسمندند قسم تانیسی
 اجناس اعمالک مباشرت و اجرا سنده اقتضا ایدن تدبیر و تصرف و کار
 و ضررده قطعاً مدخلی اولیبوب نفع و فائد لری آنجق اجر مستما لرینه
 منحصراً و بلغه اجرت بومیته و شهریه و باخود سنویه ایله مباشرین اعمالک
 تحت رای و نظارتلرند حصول مالی مؤدی اعماله تحریک عضلات
 و اعصابله عاملین بالید اولان بالجمله اجیرین مقوله سندن عبارت اولوب
 عمل زراعتده خدمتکار و یناشمه و چوبان و کوند لکی و سائر بونلرک امثالی
 و کذلک عمل صنایع شاکرد و قلفه و سائر اجرت بومیته و شهریه
 و سنویه ایله عاملین اولان بالجمله مستخدمین و عمل تجارتک یا زنجی
 و صندوقکار و معتمد و دلال و حتمال و کراچی و سائر عمل تجارتک ایضا
 واکالنده لازمین و الحاصل بزوع محصولک احداث و استحصالی ایله

اشتغال ایدن مباشرین اجناس اعمالک تحت رای و تدبیر لرنده عاملین اولان
 مجموع اجیرین اشبو قسمر ثانی صنفندن معدود و محسوبلد لکن مباشر عمل
 بشقه و عامل بالید بشقه شخص اولن حصول محصول امرده شرط مطلق
 اولیوب چوق عملرده شخص واحد هم مباشر عمل و هر مباشرت بالیدی عملک
 فعل واجراسنده اجیر و معاون استیجار و استخدام ایتمیه رک بالنفس مدبر
 و عامل بالید اولن واقع اولور پس کندی نفس و عیال لرنک معاش و مؤنتلرن
 لدی ایقار عایا و تبعه سی بولند قری ملک و دولنک دریا ده و قواده مستخدم
 جنود و عساکرک و جزئی و کلی مورد ولتنک استخدام اولنان بالجمله یا مؤنتلرنک
 حاجات و مؤنتلری و سفر و حضرده واقع اولان مهمات کلیه ملکیه نلک
 استتمام و استکمالنه بزل و صرف اولنان اموال دن ما عدا بوللرده و
 سوقا قدرده اعمی و سائلین و برکونه کار و کسب ایله اشتغال یتیمان مجموع
 بطالینک ارزاق و انفاق لرنیه اقتضا ایدن اموال و ارزاق اشبو بالاده مذکور
 ایکی صنفه منسوب ایدر عایا و تبعه نلک اعمال دن حادث و حاصل اولدیغی
 ظاهر و نمایان اولغله بواکی صنفدن معدود افراد اشخاصک حایت و ضیاء
 برله توفیر و تکثیرینه همت و اقدام اوجب موجب ایدن اولدیغی مالاکلامدر

فصل ثالث

طائفة انسانک احداث مال امرده استعمال یلدیکی آلات و ادوات و سائر
 اسباب مستحصلة اموال بیانن در استحصال محصول ایله
 احداث مال عمل بشره موقوف اولدیغی و اجناس اعمالک حصول مالده احوال
 و کیفیتنوجمله جاری ایدرکی فصل اول و ثانیده کرکیکی تفصیل و توضیح اولند
 لکن طائفة انسان آلات مهمه و اسباب لازمه مالک و متصرف اولدیغی
 صورتن مال نوعندن هیچ برسننه نلک ایجاد و احداثنه مقنن اوله من
 زیر احتیاطک ایکنه و بوکسکی و تجارتک کسر و بورغوسی و سقانک قریبی

اولدیغی

اولدینغی تقدیرده عمل و صنعتی اجرا و ایفا برله برسننک ایجاد و احداثه قادر اولدینغی
 باهر و هویدادر بیس فصل ناینده ذکر و بیان سبوق و تقدیم ایلدینکی و جمله اجناس
 اعمالک فعل و اجراسندن طرق و صور لایعذر و لایحصر اولدینغی کبی احداث مالک دخی
 طائفه انسانک استعمال و استنصارینه مجبور و مضطر اولدینغی آلات و اسباب دخی
 بیحد و بی حساب و لمق ایجاب ایدر بنابرین انضمام اجناس اعمال یله حصول محصوله
 استعمال اولنان آلات و اسباب علی الاطلاق ایکی قسمه منقسم و منفصلدر
 قسملولی ارض یعنی ارضه بحسب الطبیعه مودوع قوه نامیه و نباته و باطن زمینده
 مدفون ذهب و فضه و اجمار نفیسه و رخام و اجمار مباحه و حقیره و معدن کوری
 و سایر انواع معادنک استخراج اولنان اجناس معدنیاتدن عبارت اولوب بونلرک
 مجموعی بحسب الطبیعه باطن ارضه و سطح زمینده موجود و منظر فی الله بنی بشره موهوب
 ایلنده قابل تمکک و تصرف اولان موجودات طبیعییدن اولغله بعض اشخاصک تحت
 تمکک و تصرفینه داخل اولمش اولدینغنه مبنی آنلر حصول مالده آلات و اسباب طبیعییه
 تمکک اسمیه معلوم و متعارفدر زیرها و روزگار دخی سفینای دریا ده اجرایه
 سبب مهملر لکن هوا و روزگار و بونلرک امثالی اسباب حصول مال و ایفاء اعمال مرتده
 جمله یه مباح و غیر تمکک اولدینغندن بونلردن فرق و تمیز ایچون بالاده ذکر اولنان
 موجودات آلات و اسباب طبیعییه تمکک و صفیه توصیف و لنور و قس نانیسی
 بحسب الطبیعه موجود اولیوب بلکه یه اعمال متقدمه انسان یله حادث و حاصل
 اولمش محصولات جنسندندر مثلاً زرع و نباتات جمویه سبب عادی اولان تخم جمویه
 یه مقدم عمل زراعتدن حاصل اولمش مال محصول اولدینغی کبی
 چوقه جلیق صنعتنه سبب و ماده اصلیه (۴) اولان صوف و غنم

(۴) معلوم اولدک ارباب صنعتدن هر فردک اصلاح و تربیت و برکونه
 حاجت بنی آدمک ایفا سنه اتصال قابلیت ایچون بالذات اعمال و تصنیعنه

Varak 13/b

ويزالوق حرفته مادة اصلية اولان پنبه وكتان وسائر بونلرك امثالى
 مواد واسباب عمل سابقه انسان ايله حاصل وتوسط عمل تجارت ايلصانع
 وعاملرينه مستحصل ولبس وكذلك اجناس عمالك مباشرت واكلنهم
 دكان وكارگاه مثلوا بنيه ونجارك بورغوسى ودرزينك اندازه ومقراضى
 ورئيسك سفينه سى وغرازك طولابى مثلوا آلات وادوات وبنه عمل
 زراعتده آلات مقامند استعمال اولنان او كوز وسائر اجناس حيوانات
 وبونلرك امثالى اعمال متقدمه انسان ايله وجوده كلكش اولمقدن ناشى
 بو مثلوا اعمال سابقه انسان ايله حادث وحاصل اولدوق اجناس اعماله
 برجنس عمالك ايقاع واجراسنده مستعمل اولان آلات واسباب على الاطلاق

مباشرت ايلدىكى عيان اشيايه على طريق الاصطلاح اول صنعتك مادة
 اصلية تى تعبيرا ولنور زرركك صنعتك مادة اصلية سيموزر وفرغابنجيك
 نحاس ودرما بنجيك خطه ونجارك دقيق مثلوا حالبوكه بعض عيان اشيا
 بالذات استمتاع واستعمال كسب صلاحيت تامه ايدنجيه قدر صنايع مختلفه
 اربابندن برفاج اشخاصك اعمال مخصوصه لرنيه محتاج اولمليد على وصالناوبه
 والتعاقب هر برنيه انتقال ايلدكجك منتقل ايله اولان اهل صنعته مجدداً مادة
 اصلية اولدنجى وارسته فيدا حجتاجدر بو امرك توضيح وتنظيرى پنبه
 غير معمولدر ك پنبه غير معمول اول مرده مستحصل اولان اولان صاحب زراعتك
 ملكدن خروج ايلدكده رشته جى به يعنى رشته به تبديل ايلدن صاحب حرفته مادة
 اصلية اولدنجى كجى صكره نساجه ايلدن بالايجاب بصمجه به واندن خياطه واندن
 بالاستعمال قيرن بنال اولدوقده كاغذ اعمال ايلدن صاحب عملك مادة اصلية اولدنجى
 ظاهر در بنا علبونونصكره مادة اصلية تعبيري هر نجلده وارد اولور ايسه
 مفهوم معنا منوال مشروح الممال اوزره ضبط وانفهام اعتنا اولند

سرمایه و بضاعه اسمیله تعریف و تسمیه قلنور و چونکه اموالک
 مقدارینه مقیاس هر دهنه نك متضمن اولدیغی قیمت و مالیته
 اجناس اعمالدن برجنس عملک ایفا و اجراسنه مهم آلات و اسبابک مالیته
 نظراً قیم بضاعیه و یا خود قیمت مال سرمایه و صفیله دخی تعریف و توصیف
 قلنق نسبت و اولیدر پس اجناس اعمال ربای حصول محصوله استعما
 ایتدیکی سالفال ذکر آلات و اسباب طبیعیه متملکه دن حراثت و غراسته
 صالح اراضی احداث ماله آلت اعظم و سبباً قدمدر مع هذا ملک
 اراضی بی دیوار و جدار و انبار و حرمان و آخور و بونلک مثالی انواع ابنیه
 و فلاحت و زراعت لوازمندن اولان آلات و اجناس حیوانات مثللو
 اعمال سابقه انسان ایله وجود پذیر اولش مال سرمایه منضم اولدیغی اراضی
 استحصال محصول غیر ممکن اولدیغندن احداث مال ایله حصول محصول
 امر نه مستعمل اولان آلات و اسباب طبیعیه متملکه اعمال متقدمه انسان
 ایله حادث و حاصل و لوب بالاده قیمت مال سرمایه ایله تسمیه قلنک
 ذوات نضمانه موقوف اولدیغی حصول مالک مال سرمایه اصل اصیل
 و رکن رکن اولدیغی ظاهر و مستبندر اگرچه لفظ مال سرمایه ذهب
 و فضه دن مقطوع و مضروب مقدار معین نقوده اطلاق بین الناس
 کثیر الاستعمال اولدیغندن الفاظه فریقته اولوب مفهوم و معنایه دقت
 ایتماندر مال سرمایه بو محله ابنیه و دکان و کارگاه و عمل زراعت و صناعت
 لوازمندن اوکوز و صبان و صوف غنم و پنبه و تکان مثلوشیلرده بالاطلا
 استعمال و نمنسته استغرابا تمک محملدر مع هذا مقدار معین مالیت
 مبادلله و معاوضه توسطیله ایمان اشیادن هنر شکل و هیئته متبدل
 و متحول و لور ایسه قیمت و مالیت اولق حیثیله ینه نفسند موجود
 وصفت مالیت کالاول آنک قائم و معهود اولدیغی دقیقه سنه نظر و دقت

اولند قدہ سبب تجب مندفع اولور بو امرک توضیح و تنظیری شویله در که
 مقدار معین قیمت و مالیت بوکون اون بیک غروش عیندن موجود و قائم ایکن
 یارین بلکه بر ساعت نضکره مبادله و معاوضه و جهله بر باب منزل و دکان
 و یا خود بر قطع اراض و بوستان عیندینه حلول و شکلنی تبدیل ادوب اعیان
 مذکوره ده قیام و وجودی ممکن اولدیغی نمایان اولغله قیمت و صفت مالیت
 مذکوره احداث مال و حصول محصولی موجب بر جنس عملک اجرا و ایفا سنده
 مستعمل هر نه جنس آلات و اسباب عینلرنده قائم اولور ایسه ترزینک ایکنه
 و مقرض و تجارک بورغور دستره سنه و اربنجه مال سرمایه دن معدود
 و اکا قیمت مال سرمایه و صفتی صحیح و هر بو معنا نفس الامر مطابق اولدیغی
 امر صریحید بنابرین اعمال متقدّمه بشرایله حادث و حاصل اولوررق قیمت
 مال سرمایه دن معدود و بر ملک و دولتک رعایا و تبعه سی ملکدن موجود
 اولوب عمل انسانه احداث مال و استحصال محصول امرنه آلات و اسباب
 اتخاذ قلنان ذوات و اشیا الّتی قسمه منقسمه و منفصل قلنور قسم اولور
 اجناس عملک تعمل و اجراسنه مخصوص مواضع و ابنیه دن عبارتدر مثلا
 عمل زراعتده بناشمه و اجیرین مقول سنک بیتوتت ایلد کلمی او طه لر و او کوز
 و سائر عمل زراعتده مستعمل اجناس حیواناته مقنضی آخور و سایه و اجناس
 حیوبک وضع و حفظنه اقتضا ایدن انبار حتی باغ و بوستان بجمیسی قولیبینه
 و اربنجه مجموع مساکن و اعمال صناعیه نک تعمل و اجراسنه مخصوص دکان
 و کارخانه و سائر بونلرک امثالی انواع کارگاهلر و عمل تجارتک كذلك دکان
 و محزن و او طه و سائر امتعه تجارتک وضع و اذخارینه مهم مواضع و الحاصل
 هر نه جنسندن اولور ایسه اولسون بر نوع عملک ابقاع و اجراسنه مقنضی ایکن
 دیوارلی بر سقف آلتده کائن هر موقع و مکان اجناس عملک تعمل و اجراسنه
 مهم ابنیه دن عبارتدر قسم ثانیسی اجناس اعمال ایلله اشتغال ایدن افراد

اشخاصك حصول محصوله استعمال بلدك لى انواع آلات وادوات در عمل
 زراعت او كوز و جاموش و صبان و عربيه و بونلك امثالى و صيد و شكار
 عمل زراعت نوعنك اولغله صيد حيوانات و حشيه و طيور اربابنك
 ما بحتاج اليه اولان سلاح و باروت و دام و دانه و اصطيا د ماهى عملنه
 مقتضى اولطه و بالق اغى و قايق و بونلك امثالى و استخراج معدنيات
 اقضنا ايدن انواع آلات وادوات و عمل تجارتنك مستعمل قطار و ترازو و كيله
 و ريشك سفينه سى و خلاط و بلكن و لنكر و بونلك امثالى و اعمال صنايعيه ده
 نجارك كسر و بورغوسى و ترزينك مقراض و اندازه سى حتى نسوانك
 چقرغى و تيمورجى و باقرچينك كوردن تافون غريبه و صنايع
 عجيبه ايله مصنوع باروتخانه عامه نك چرخلى و جراثقال ايجون
 ترسانه عامه ده ماچينه تعبير اولنور آلتنه و ارنجه تشهيل اعمال
 و استخراج اموال مرنگ اعمال صنايعيه ده مستعمل آلاتك مجموعى
 آلات وادوات نوعنكدر قسملثى مطعم و مشارب و ملبس و مسكن
 عائد حوايج و لوازم دن عبارتند زيرا كرك مباحثين اجناس اعمال
 كروهنك اولسون كرك عاملين باليداجيرين طائفة سندن اولسون
 حصول محصولى موجب برجنس عمل ايله مشغول اولان برشخص مباشرت
 ايلدىكى عملنك حاصل اولجق محصول لى الحصول آنكله بالنفس
 و يا خود بالمعاوضه انتفاع وقتنه قدر شخص مفروض كندى نفسى و يا خود
 عيال و اولادى قوت و غذا و لباس و سكنايه محتاج و آنك قيام و مباشرت
 ايلدىكى عملنه دوامى آنلك وجودينه موقوف اولديغدن بونلردخى
 مال سرمايه نوعنك اولديغى و ارسته قيدا محتاجدر قسمرابعى اجناس
 اعمال صنايعيه اربابى بالنفس تصنيع و اعمال برله اصلاح و تربيتلدينه مشغول
 اولدقلى مواد و اعيان بعنى اعمال صنايعيه نك مواد اصله لرنگ عبارتند

Varak 15/b

مثلاً تیمور جلیق صنعتك ماده اصلیه سی تیمور و قرغانجلیق حرفتک
 نحاس و چوقه جینک صوف غنم و خبازک اون و نساجک رشته پنبه و کتان
 و حریر و بونلرک امثالیدر قسم خامسی عمل زراعت و سایر اجناس اعمال
 صناعیه دن حاصل اولوب کرک برکونه حاجت انسانه صالح اولوق اوزن
 نصاب کماله و اصل اولمش خبز مطبوخ کبی و کرک بالذات حاجت بی
 آدمه استعماله کسب صلاحیت ایچون بشقه کونه اصلاح و تربیته محتاج
 اولوق رشته پنبه بز اولوق ایچون نساجه و کسوه نصابنه ابلاغ ایچون
 تکرار خیاطت حرفته موقوف اولان امتعه و اشیا مثلوه جمع حاصلاتک
 عبارتدر و الحاصل بالذات برکونه حاجتک استعماله تعیین و تخصیص
 و ذخیره و مؤنت اتخاذ برله کیلا رو صندوق جلب و توقیف اولنمویب
 اصل احداث و استحصالی بدنلرک دکان و انبار و کارخانه لرند هنوز
 نافر وخت قلان و یا خود بیع و فروخت ایچون تجارتی بدنلرند و دکا کین و محازین
 تداولیدن جمیع ذوات و اشیا مال سرمایه نک اشبو قسم خامسده داخلدر
 زیرا اموال و ارزاقدن بر نشنه طاقماً انسانک بالذات بر نوع حاجتک استعماله
 تخصیص و کیلا رو صندوق جلب و توقیف اولندقدده اول نشنه ذخیره و مؤنت
 ایچون مخصوص حوایج و لوازم قسمنده داخل اولوق مال سرمایه و صفندن
 ساقط اولور قسمنده ذهب و فضدن مقطوع و مضروب نفور دن
 عبارتدر حال آنکه نقد مضروب بالذات احداث مال مرند مستعمل آلت
 اولدیغی در کار ایسه ده اصلنه و عیننه اعتباراً معاملاتده مستعمل و قیمت
 متبادله بی متضمن مال متقوم اولقدن ناشی حصول محصوله عمل بشه آلات
 و اسباب اولان قیمت مال سرمایه نک قائلر و موجود اولدیغی ذوات و اشیا نک
 مبیعات و معاوضاتک استعمال اولنغله احداث محصول ایله حصول مال
 بالواسطه اعظم سبب و غایتله از بر آلت اولوب نقد مضروب دخی مال

سرمایه دن

سرمایه دن معدود اولدنی معلوم و مشهود در بوجه ایله نقد مضروب
 معاملات و معاوضات لزومی آنجق مقياس و میزان مقامند سائر اجناس
 اموالک حین استبدال الزم تقدیر و تقویله نینه منحصراً و بخله بیک غرض و شلو
 نقد مضروب یوم واحدده بکری بلکه او تو زبیک غرض و شلو نیشقا اجناس
 اموالک استبدالنه کافی و وفا اولدیغدن نقد مضروب سائر اجناس اموالک
 قائم و موجود قیمت مال سرمایه به نسبت ایله اقل قلیل اولدیغی مستغنی قال
 و قیلدر پس اشبو فصلک اولندن ذکر و بیانی سبق و تقدیر ایله کی و جمله
 صنع و عمل بشر آلات و اسبابه مالک و متصرف اولدیغی صورته مال و قیمت
 دینکه شایان برلشنه نیک احداث و ایجادینه غیر قادر و بالعکس عمل لشد
 اولدیغی تقدیرده آلات و اسباب منجهه الحصول مال معدوم حکندن
 قاله جغنی ظاهر و بخله استحصال محصول ایله احداث مال بائی حال عمل بشر
 ایله بالاده مشروح آلات و اسبابک اجتماع و اتحادینه موقوف اید و کی
 باهر در مع هذا اجناس اعمال اربابندن اولان بر شخص مباشرت و اجراسنی
 تصمیم و عزیمت ابتدا کی بر جنس عملک ایفا و اکیانه مهمل اولان آلات و اسباب
 کندی ملکی اولق شرط مطلوب دکلد زبیر حصول محصوله آلات
 و اسباب مهمه نیک قیمت و مالیتدی استدانه و استقرض و یا خود عینلری
 استیجار ایله دخی تحصیل ممکن و اولوجه احداث مال مقصودی ممکن
 اولور بوا مرک توضیح و بیانی شویله در که ملک اراضی به مالک بتیم و طول
 عورت بولنق و یا مالک ملک اراضی کندی بالنفس حرت و زراعتنه کفایت
 مقدار دن زیاده اراضی به متصرف و ملق و یا خود کندی بنفسه مباشرت عمل
 زراعتنه رغبت ایتمک حالتدی وقوعندن بومقوله لر ملک اراضیلرین ایجاد
 طلبکار و کذلک مال سرمایه به مالک اما مباشرت عمله مقتضی معرفت
 و کفایت ایله غیر متصرف و یا خود سائر امور ایله مشغول اولوب مال سرمایه لری

Varak 16/b

ادانه واقراضه رغبتلى بديدار اولنلردن مباشرين اجناس اعمالدن هر كس
 مايحتاج الينى اولان ملك اراضى يه استيجار وماىل سرمایه نك كندويه
 لزومى اولنلر مال سرمایه يه استدانه واستقراض ممكن اولمغين اجناس اعمالك
 مباشرت واكلانته مهم و مناسب اولان آلات واسباب اربابنه بوجوهله
 واصل و حصول محصول مقصودى حاصل اولور نهايه الامر برأسه
 برجنس محصولك احداث واستحصاليته شرط مطلوب اولان لياقت واقدار
 وياخوداستدانه مال سرمایه يه اعتبارى اولوب لکن قوه عامله سى دركار
 اولمغله تحريك عضلات واعصابله عمل يالين قابليت كندن بديدار اولان
 بر شخص مباشرين اجناس اعمالدن برينه قوه عامله سى ايجار واخذ اجرت
 ايله تعيشه كسب اقدا ريدر بناء على هذا حصول محصولى موجب آلات
 واسبابك مال كين و متصرفين هر قدر مختلفين اولدقلى مستين ايسرده
 لامحاله مباشرين اجناس اعمالك تحت تصرفلنده اجتماع واتحاد ايتمريله
 بوضورت مباشرين اجناس اعمال مركز دائره اصناف اشغال و على الاطلاق
 موجدين اموال اولدقلى باهر الاستدلالدر لکن متصرف ملك اراضى
 ملك اراضى سنى ايجار ومقابله سنده اخذ بدل ايجاره ابتدا رايلى كى كى
 مالك مال سرمایه بالنفس برجنس عمله مباشر دكل ايسرده مال سرمایه سى
 ادانه واقراض برله بيع وفوائد تحصيل ايدر وكذلك قوه عامله سى ايجار ايدن
 شخص حير على مقابله سنده نائل كسب وكارا اولدغى بديدار اولمغله مركز
 دائره حصول اموال اولان مباشرين اجناس اعمالدن ما عدا بونلر تخمى الواسطه
 محدثين اموالدر زيرا متصرف ملك اراضى ملك اراضى سنده بحسب طبيعه
 مودوع قوه ناميه وخاصه نايته حسبيله ومالك مال سرمایه بالنفس مال
 سرمایه سى استعمال ايتسه ده اموال سرمایه سى وساطتيله وشخص حير
 برأسه مباشر عمل دكل ايسرده تحريك عضلات واعصابله صرف تعب وتوان

اي دور

ایدوب حصول محصوله مدخلی نمایان اولمق سببیه بوندرخی بالواسطه
 موجیدن مالدر حال آنکه مباشرت عمل زراعته راغبین ولکن ملک
 اراضیه غیر متصرفین وکذلک اعمال صناعیه دن برجنس عمله وعمل
 تجارتدن برنوع تجارتیه استعداد وکفایتدی باهر اولوب لکن اموال سرمایه
 غیر مالکین اولان اشخاص استیجار ملک اراضی واستقرض مال سرمایه
 وجهیه حصول محصوله مهم آلات واسبابه نائین اولمق امکانی تقدیر
 وتبیین مقصود حصول محصول موقوف علیهما اولدیغی آلات
 واسباب شخص واحدک سلك ملککن اجتماع واتحاد اتمدیکی صورتده دخی
 استیجار اراضی واستدانه اموال سرمایه طریقیله دخی حصول محصوله
 مهمل آلات واسبابک مباشرین اجناس عمالک تحت تصرف وزیر اداره لرند
 اجتماع واتحادی ممکن واحدان محصول مقصودی تمکن اولدیغی عکس
 قضیه ایله تحقیق وبیاندر یوخسه حصول محصوله شرط مطلوب
 اولان آلات واسبابک شخص واحدک سلك ملککن بولنسی مکاندن خارج
 ایدوکی تبیان دکلدر زیر ملک اراضیه متصرف اولان شخص عمل زراعته
 مقنضی مال سرمایه دخی مالک کذلک عمل صنعت وعمل تجارت را بندن اولان
 اشخاص اعمال مذکوره نك مباشرته مقنضی مال سرمایه دخی متصرف اولوب
 اجیر استیجار واستخدام اتمیه رک کندیلری بالذات هم مباشرین عمل وهر عمل
 بالیده بنفسه مشغولین اولمق کثیر الوقوع اولدیغی امر شیوعدر مثلا
 ملک اراضیدن معدود بغچه به مالک ومتصرف اولان بغچوان زرع وانبات
 سبزه عملنه اقتصا ایدن آلات واسباب کندی مال سرمایه سی اوله رون
 یناشمه وشاکرد استخدام واجیر استیجار دخی اتمیوب بغچوانلق عملنه عائد
 عمل بالیده کتری بالنفس مباشرت ایلدیکی تقدیرده شخص مفروض جهت ثلثا ایله
 مستحصل حصول وموجد مالدر زیرا هم ملک اراضی وهم مال سرمایه به مالک

و متصرفان و لدرق تحريك عضلات و اعصابه دخی عامل اولدیغی ظاهر
 و كذلك ملك اراضی مالک دهقان بر فرد او کوز و سائر عمل زراعتده مهم
 و مقتضی آلات و اسباب کندی مال سرمایه سی اولدرق کندی بالنفس عامل
 بالید اولدیغی صورتدن اولدیغی جهت ثلثه مشروحه اوزره مستحصل محصول
 اولدیغی امر باهر در عمل صنایعی و عمل تجارتده دخی حال منوال مشروح المال
 اوزره جاریدر شویله که دخان قیجیسی مباشر عمل صنعتدر زیر کندی نفسی چون
 عاملدر و هر صاحب مال سرمایه در زیر مال سرمایه نوعدن اولان هوان
 و بجاقلری کندی ملکدر و هر عامل بالیددر زیر دخان قیجیغی صنعت اولوق
 تقریبیله آکا بالنفس مباشرت اتمشدر و با خصوص اجناس عاملدن بر جنس
 عمله مباشر اولان بر شخص مباشرت بالیدی عملک اجرا و ایقاعنه مهم آلات
 و اسباب یعنی مال سرمایه نک هیچ اولمز ایسه بر مقداری کندی ملکی اولما مو
 درجه لرند فقیر و بینوا اولوق نادرا لوقوعدر بوند نصکره بودخی معلوم
 اوله که کسنه نک ملک و تصرفده اولمیوب مباح مطلق اولان موافق
 یعنی دریاده صید ماهی و استخراج دراری مثلوا عماله حصول محصوله
 آنچه عمل بشرایله مال سرمایه نک اجتماع و اتحادی کافیدر و كذلك اعمال
 صناعیه لری غالب فلنک و انکلتزه و فرانسه دولتری و مها امکن سائر
 هر دولت و حکومتده واقع اولدیغی کبی پنبه و حریر و صوف غنره و جلود غیر
 معموله حیوان و بونلرک امثالی ممالک اجنبیه ده عمل زراعتدن حاصل اولان
 محصولات برته و غیر معموله بی وساطت عمل تجارت ایله جلب و اصلاح
 و تربیت لرند حاصل اولان اموالک حصولنده عمل بشرایله مال سرمایه نک
 اتحادی و افیدر زیرا حاصلات غیر معموله مرقومه نک شر اسنده اعطا اولنا
 بدک مال سرمایه نوعدن اولدیغی باهر و هویدا در حاصل جمع اعمال
 صناعیه ده عمل انسان ایله مال سرمایه اجتماع و اتحادی دایلد کبری صورتدن

حصول محصول ایله احداث مال مرند زمین و اراضی داخل و ملق شرط
 مطلوب دکلدر مکر اعمال صنایعیه نک فعل و اجراسی واقع اولدیغی
 مواقع و امکانه ملک اراضی و صفتنه شایان اوله حال آنکه نفس الامر
 دقت و لئسه بومعنا یعنی اعمال صنایعیه نک ایشلند کیری مواقعده ملک
 اراضی اطلاق حقیقت امره مطابق و احرا در پس بویله اولدیغی
 صورتد اموال سرمایه کنیز اولدقه موقع مضیق و زمین پسیرده اعمال
 و فیره ایقاع و اجرا و اموال موفوره استحصا و استیفا ممکن اید و کی ظاهر
 و رونما در بناء علی هذا هر ملک و دولتک آثار معموری اولان ثروت و بسیار
 و اسباب مکنت و اقتداری وسعت ممالک و فسحت اراضی و مسالکته
 مقیس و لمیوب بلکه رعایا و تبعه سنک مالک و متصرف اولد قری اموال
 سرمایه لرینک قلت و کثرتی نسبتی اوزن واقع اولدیغنه بوندن زیاده دلیل صحیح
 و برهان صحیح اولد من حکمتی شوسبیه مبنیدر که عمل زراعت نوعدن
 اولان اجناس اعمال هر ملک و دولتک زیر حکمتک اولان ممالک و اراضینک
 وسعتی ایله متنس و منبسط و تنکلی ایله محدود و منقبض اولدیغی ظاهر
 و نمایاندر زیرانه ملک و دولت علی العموم حدود و ثغورین توسیعه هر وقت
 فرصت باب اولور و نه رعایا و تبعه سی علی الانفراد مالکین و متصرفین اولد قری
 املاک و اراضیرینی موقع و اقلیم جهتیله آب و هواسنی تغییر و اصلاح برله
 بحسب الطبیعه بولدیغی درجه دن زیاده منبت و محصولدار ایتکه مقنن
 اولورل لکن بونک خلا فی هر ملک و دولتک رعایا و تبعه سی اموال سرمایه لرین
 الی غیر النهایه تکثیر و توفیر برله دائرة اعمال صنایعیه و امور تجار تلرین
 توسیعی امری قدرت و اراد تلرینه منوط و اولو جمله مرتبیسر و غنایه
 وصول سعی و همتلرینه مربوط و مشروطدر محصل الکلام برکونه
 حاجت بخا دمک ایفاسنه صالح شریف و خسیس برجنس محصولک

حدوث و حصولی اشبو فصول نكته ده تعريف و توصيف قلنان مبادی
 و اسباب نكته يه يعنى عمل بشر و ارض و زمين و مال سرمايه نك اجتماع و اتحادينه
 موقوف اولوب حتى ارض و زمين ذكر و بيانى سبق اين آلات و اسباب
 طبيعىه متملكه نك اعظمه و اكبرى و سائر انواع معدنيات و بونلك امثا
 مجموع آلات و اسباب طبيعىه متصرف نك شاملى ولد يغنه مبنى ذكر حال
 اراده محل قبيلندن اولمق و زره ارض و زمين مشتمل ولد يغنى سائر جميع آلات
 و اسباب طبيعىه متصرف ايله حصول مال مرنگ بر اصل و مال سرمايه ديكر
 بر اصل و عمل بشر دخى كذلك بر اصل اولمق حيث ثبيله بونله حصول مالى
 مؤدى ولد قلرينه بناءً تعبير و احدايله على طريق الاصطلاح المستحصلة
 مال اطلاق اولنور بنا برين هر ملك و دولت و سائر ركوز نظام و احكام
 تحتك اداره اولنان جماعت ناسك مركبا ولد يغنى افراد اشخاصك قيام و بقا
 موجب حوايج ضروريه و ركز هر در لومهمات و تصرفات سائر سنه بلك
 و صرف اولنان اموال و ارزاق اشبو اصول مستحصله دن حادث و حاصل
 و ساحة وجوده و اصل اولورلر اگر چه وراثت و بخش و هبه و احسان
 مثللو اسباب و وسائل مشروعه و ركز نهب و غضب و سرقة كنى ثلذ و حرامى
 موجب وجوه ممنوعه ايله ماله دسترس اولمق ممكندر لكن بوضورتلر
 ايله قضاة تصرفه ادخال اولنان مال طريق عادى و سبب طبيعى ايله ايجاد
 اولمش مال حادث اولوب بلكه بالاده شرح و تفصيل قلنان اصول مستحصله دن
 حادث و حاصل اولمش مال محصول موجدين اصلية و مالكين حقيقه سين
 بالتبديل بر شخصدن ديكر شخصه انصراف و انتقال حالتندن عبارت اولد يغنى
 ظاهر الاستدلالدر ايمدى هر ملك و دولتك حدود ملكيه سنه داخل
 رعايا و تبعه سنك كسب و تجارت و اسباب معاش و منفعتلر نك مقدار و ميقتى
 اشبو اصول مستحصله دن بحسب العاده بينلر نك وجه تفاضل و تفاوت

اوزره مالك و متصرف اولد قلری سهام و حصه لرینك قلت و كثرتی نسبتی
 اوزره واقع اولوب هر ملك و دولتلك دخی ايرادات و عائداتندن حاصل اولان
 اموال میریه سنك كیت و مقداری رعایا و تبعه سنك كسب و تجارت و منافع
 و حاصلات لرینك قلت و كثرتی اوزره حاصل و مرتب اولدیغی و تعبیر آخر ایله
 هر ملك و دولتلك حرث و غزیر ایله معمول راضی مزرعه و معموره سی
 نقدرواسع و اموال سرمایه سی نقد ركیتر و اجناس اعمالی یعنی حصول
 مالی موجب بر جنس عمل ایله اشتغال ایدن افراد رعاشنك عدد نفوسی
 نقد زباده ایسه اول ملك و دولتلك اولقدر آثار معموریت و اسباب غنا
 و ثروتی غالب و از دیاد عظمت و شوكتی مستوجبا بدوکی تعریف
 و توصیفدن غنی و تطویل كلامدن مستغنی در

فصل رابع قیمت مال سرمایه نك حقیقت ذات و ماهیتی و آنك حصول
 مال مرینك طریق استعمالی و افراد ناسك ملك و تصرفلنده صورت تكثیر
 و تراکی بیانندن در فصل متقدمه قیمت مال سرمایه نك انجق تعریف
 و تقسیم و حصول مالد و وجودی شرط اقدم و ركن اعظم اولدیغی ایما
 و تفهیمی ایله اكفا اولنوب بوفصلدن مقصود مال سرمایه نك
 حقیقت ذات و ماهیتی و حصول مالد و واقع اولان مدخلی و صورت
 استعمالی بیان و تفصیل و لغله ذكری آتی مقدمه ایله مرام و مقصوده
 شو و جمله شروع و مباردت اولنور كه مال نوعندن اولان جمیع ذوات
 و اشیا نك صفت مشترک سی انلرده موجود خاصه انتفاع یعنی
 طائفه انسانك حاجات كثره و تصرفات مختلفه سندن برنوع حاجتك
 بالذات و یا خود بالواسطه ایفا سنه صالح خاصه و کیتلری و لغله
 مال متقوم اولان اعیان اشیا نك متصرف اولد قلری اشبو خاصه
 انتفاع یا بکلها و یا خود بوجه ما افساد واقفا اولنمقسنزین آنلر

ایله انتفاع و تمتع غیر ممکن ایدوکی و بو استعمال و استمتاع حالتی
آنلرده قائم و موجود اولان قیمت و صفت مالیتک محو و ازاله سخی
مؤدی اولدیغی ظاهر و نمایاندر مثلا طعام نوعندن اولان ماکولات
اکل مرند بکدن و بکله قوین فساد و فنا و لباس و ثیاب و بیوت و سکنی
و امتعه بیت و بونلک امثالی بحسب الظاهر هر بقدر بقاء عین اوزره
استعمال و استمتاع اولندقلری کورینور ایسه ده کل یوم تدریج ایله
بوجه ما فوسوده و رهین ابتدال و ابتلا اولدقلری و نمادر بو صورتک
استهلاک مال معناسی مال نوعندن اولان اعیان اشیا نیک بالاستعمال
و الاستمتاع قیمت و صفت مالیتلری محو و ازاله سندن عبارت و لمغله
استهلاک اولنان مالک مقدار و کبیتی دخی مال مستهلک قیمت و مالیتی
اعتباریله در یوخسه صورت نوعیه و هیئت جسمینه مقیس دکلدر
بناءً علی هذا فصل اولده حصول مال تعریفنده احداث مال ایجاد قیمت
و مالیت مرندن عبارت اولدیغی تحقیق و اثبات اولدیغی کی بومرک خلا فی
ازاله قیمت و افناء صفت مالیت حالتی بذل و استهلاک مال کیفیتندن
عبارت اولدیغی محقق و مثبتدر پس ایجاد قیمت و احداث صفت مالیت
تکثیر اموال و منافع موجب اولدیغی کی بذل و استهلاک قیمت و ازاله صفت
مالیت اضاعت مال و تغلیل منافع مستوجبا یدوکی دخی ظاهر و عیاندر
بو صورتک مال نوعندن برنسنه شریف و خسیس هر نه ایسه و بذل
و استهلاک کندن قصد و غرض هر نه مبنی اولور ایسه کرکسه اصول
حوایجدن برکونه حاجتک ایفاسنه مبدول اولسون کرکسه ذوقیات
و حظوظ نفسانیله عائد بر حفظ و لذتک استیفا سنه مستهلک اولسون
افناء مال و استهلاک قیمت و مالیت حالتندن عبارتدر پس امواک
و اراقل ایجاد و احداث و صرف و استهلاک کنه بلا استثناء جاری اولان

اشبو

اشبوفا عله كليه نك حقايق ودقايق بووجهله مفهوما اولدوقده صرف
 واستهلاك مال قصد و غرضي ضد و مخالف ايكي وجهله واقع اولور
 و جهلك بري برفر كندی نفسی و یا خود عیال و اولادینه عائد بكونه حاجتك
 ایفاسنه مال نوعندن اولان برنسنه یی صرف و استهلاك ایلدكده بوفعل
 ایله مقصودی اولان حاجتك ایفاسی بالفعل واقع اولغله مال مزبور
 حقیقه یعنی حساً و حكماً مستهلك اولوق و وجه آخری حصول مالی
 موجب برجنس عمله مباشرت ایدن بر شخص مالك و یا خود بالاستدانه
 متملك اولدیغی بر مقدار مال و یا خود تغییر مترادفی اولان مقدار معین
 قیمت و مالیت هر نه اعیان و اشباحده قائم و موجود اولور ایسه زمان
 متأخرده ینه متحدت و متحصّل و تکرار سلك ملكنه داخل اولوق قصد
 و عزیمته مبني صرف و استهلاك اولنمقدن عبارت اولوب اشبو ایکی صورت
 ایله دخی بذل و صرف اولنان مال حساً و حقیقه مستهلك اولمشدر زیرا
 ایکی صورتده دخی قیمت و مالیتی قائلر و موجود اولدیغی اعیان اشیا محو و ازاله
 اولمشدر حال آنكه صورت اولیده عین و مالیت کلیاً مبذول و مستهلك
 و ابدالاً بحدو معدوم اولدیغی ظاهر و صورت ثانیه ده مال مستهلك
 قیمت و مالیتی بشقه جنس اعیان اشیا ده یعنی حاصل اولان محصول
 تکرار متحدت و متحصّل اولدیغی امر با هر در پس مال سرمایه استحصلاً
 محصول ایله احداث مال قصد و عزیمته مبني صورت ثانیه اوزره بذل
 و استهلاك اولنوق ایچون تهیسه و اعداد برله وقف قلنان اجناس موالدن
 عبارتدر بناء علیه برنوع محصولك احداث و استحصاله شروع
 و مبادرت ایدن مباشرین اجناس اعمالدن بر شخصك فعل و عملنه نظر و تأمل
 اولدوقده اعمال و اصلاحنه مباشرت ایلدیکی شیتلك عینلرین افساد و افنا
 و اجراء عملده استعمال قلدیغی آلات و ادوات ابدال و ابتلا و استخدام

Varak 20/b

ابتدیی جبرین وعمله نك وقت وزمانترین اصناعت واما ایلدیکی ظاهر
 ورومادر ووجهله مبدولات و مستهلکات حصول محصول مباری
 و مقدمات واحداث ماله اسباب وآلات اولغله آنله قیمت مال سرمایه
 وصفی لایق و احری اولدیغی هویدادر زیرا بوجهله مستهلک اولان
 قیمت و مالیت حکماً مستهلک اولیبوب اول عملدن حاصل اولان محصولک
 قیمتده متحد و متحصل و مال مستهلک قیمت و مالیتی مضمون اولدیغی
 رونمودر بومرک توضیح و تظیری شویدرکه عمل زراعت اربانندن
 اولان بر شخص انبات جویایله احداث محصول قصدیله زیرزمینه
 القا ایلدیکی تخم خوب عمل زراعتدن محصول و حاجت کله صالح مال
 متقوم اولغله آنی زیرزمینه القا ایلدکه عینی افساد و قیمتی استهلاک
 اولدیغی آشکاردر زیرا تخم مزبورک بر قاج کوندنصکره زیرزمیندن
 تکرار استخراجی ممکن اولسه و فروختی مراد اولنسه قیمتی فاسد و رواج
 کاسد اولغله حقیقته حکم مالیتدن سافط اولمش ایدوکی ظاهردر
 كذلك فلاح تارض فعلنده صبان آلتی سوق ایدن و اوراق بچک عملتی ادا
 ایدن عاملین بالید اولان اجیرینک عملین مباشر عمل زراعت اولان شخص
 مفروض شرا و اعمال مبیعه مذکوره بی مباشر اولدیغی عملک اجرا و باقاعندن
 صرف و افنا ایلدیکی ظاهر و هویدادر زیرا اجیرین مرفومینک فلاح تارض
 و اوراق بچکدن عبارت اولان عملیخی اجرا ائناسنده مرور ایدن وقت وزمانترین
 بسفته امره صرف ایتک ممکن اولیبوب سوق صبان و حصا د فعالرینه حصه
 مضطر اولرلیله عملری اول فعلده مبدول و مستهلک اولدیغی اظهردر
 كذلك مباشر عمل زراعت اولان شخص مفروض عمل زراعتنک ایفا و اکلنه
 مهم اولان اوکوز و صبان و تیمور و بونلرک امثالی جمیع آلات و ادوات
 و دیوار و جدار و انبار و سکنا و بونلرک امثالی عمل زراعت مقتضا سندک

اولان

اولان لوازم و اسباب بدن بعضیسی تخم خوب و صبان آلتنك سوقده واقع
اولان عمل كجی كلیت ایله یكدن مبدول و مستهلك و بعضیسی او كوز و صبان
و تیمور و ابنیه مثلوشیلد تدریج ایله فرسوده و قرین ابتلا اولدقیری و نمادر
زیرا رأس سنه ده ابتداء مباشرت عمل زراعتده واقع اولان قیمتیری ایله
سنه ختامند بعد الاستحصا محصول واقع اولان قیمتندن تفاوت
در کار اولدیغی آشکارا و مغله بالابتدال و الابتلا قیمت و مالیترلنیک
بر جزیی مستهلك اولمش ایدوکی بدیداردر مع هذا كرك كلیت ایلد مستهلك
و كرك تدریج ایله فرسوده اولوب قیمت و مالیترلنیه ترتب ایدن نقصا و تفاوت
استعمال لردن حاصل اولان محصولك قیمتند متحدث و متحصل و مغله
قیمت مال سرمایه بو وجهله ادامه و استبقا اولدیغی رونادر زیرا بویله
اولمه مباشرت عمل زراعت اولان شخص مفروض ضرر و خساره مظهر
و مباشرت عمل زراعتی ترك مضطر اولدیغی اجلی و اظهردر اعمال
صناعیه نك اجرا سنده جاری اولان احوال دخی طبق منوال مشروح المآل
كیدر شویله كه هر عمل صنایعك اجرا و اكمالده اول صنعتك ماده اصلیه
و سایر آلات و ادوات و کارگاه و کارخانه دن عبارت اولان اعیان اشیانك
بعضیسی كلیت ایله مستهلك و بعضیسی تدریج ایله بالابتدال فرسوده اولدو
قیمت و مالیترلنیه نقصان ترتب ایلدیگی ظاهر و لكن بونلرك استعمال
و استهلاكدن حاصل اولان محصول قیمتند تکرار متحدث اولدیغی ایلر در
مثلا صابون دیدکری سنه بی طبع و اعمال ایدن صابونجی صنعتك
ماده اصلیه سی اولان روغن زیت و توز و كرج و حطب و بونلرك امثالی
طبع صابون عملنده كلیت ایله افنا و قازغان و فزون و کارخانه و سایر بونلرك
امثالی آلات و اسباب تدریج ایله ابتدال و ابتلا اولنه رق قیمت و مالیترلنیه
نقصان ترتب ایلدیگی نمایاندر لکن صابون مطبوخن عبارت اولان محصولك

قیمتند تکرار متحدث و قیم مبذوله و مستهلكه مضمون اولدیغی رونمودر
 عمل تجارتی دخی حال بو منوال اوزره جاریدر اگرچه مباشرین عمل تجارت
 مبیعات و معاوضاتیله مشغول اولدقاری اعیان اشیاء امر مبادلاتک
 مستهلك دکلدیر لکن ایفاء عمل تجارتی واقع اولان فعل و عملری و اموال
 تجارتک حمل و نقلنده عرب و بارکیر و قایق و سفینه مثلوا عمالک استیجاری
 بدلی مستهلك اولدق اموال تجارتک ربح و فوائدن تکرار متحدث و متحصل
 اولدق قیر مستهلكه بیضامن و لمغله قیمت مال سرمایه بو وجهله دخی
 ادامه و ایفا اولدیغی باهر و هویدادر پس بو تفصیلاتن معلوم
 و مستبان اولورکه مال سرمایه نك حصول مال مرند و جوری بر جنس عملک
 ایفا و اکلنه مهم اولان آلات و اسبابک استحصا و استحضارینه مخصوص
 اولوب آلات و اسباب مهمه مزبوره دن عبارت اولان اعیان اشیاء بعد
 البذل و الاستهلاك قیمت و مالیتدی تکرار بشقه اشکال و اعیانن متحصل
 و متحدث اولدق بوسیاق اوزره علی التامی تکرار بتکرار بعد البذل
 و الاستهلاك بشقه جنس اعیانن متحدث و متحصل و لمغله دائماً و مستمراً
 ادامه و استبقا امرینه منحصر و موقوفدر محصل الکلام مال سرمایه
 حصول محصولک محتاج الیهتم اولدیغی آلات و اسباب عینلندن صرف
 و استهلاك اولدق اوزر و وقف و لمنش مقدار معین قیمت و مالیتدن عبارت
 اولدیغنه بناءً مقدار معین قیمت و مالیت مال سرمایه ایله توصیف و تسمیه
 اولدق نقد مضرور عیننک بولنق شرط مطلوب و ملیوب بلکه اول قیمت
 و مالیت حقیقه مال سرمایه وصفته سزاوار و شایان اولدق ایچون مطلقاً
 احداث محصول قصد و عزیمتینه منی مباشرت اولنان بر جنس عملک ایضا و
 کمالنه مناسب و مهم آلات و اسباب عینلرینه قابل حلول و لمنق و صافی
 ایله انصافی کافیدر بناءً علی هذا قیمت مال سرمایه نك حقیقت ذات و ماهیتی

و حصول

و حصول محصول مرند کیفیت استعمالی بوجهله معلوم و مفهوم اولدقن
 موقتاً بولدیغی اعیان و اشباحدن صرف نظر قیمت مال سرمایه هزار کونه
 اعیان اشیاده قائل و موجود اولدیغی حالده افطار معموره دنیا سیلان و دورا
 و اعیانندن اعیان تبدیل و انتقال یلدیکی صورتدن دخی ینه باقی و مستدامدر
 مثلاً مدینه از میراسکله سندن بالفرض پنبه و حریر و بونلک امثالی
 حاصلات غیر مصنوعه برسینه به تحمیل و اتکله ممالکنه تسبیل ولنه رون
 آنه بسمه و حریردن منسوج و مصنوع اجناس متعه و اشیا، مقابله سندن
 تعویض و استبدال اولندقدنضکره اول متعه و اشیا، امر بقا دیارینه اسباب
 و آنده طالبینه لدی البیع نمندن حاصل اولان مالی خام شکر ایله استبدال
 و آندن فرانسه و یا خود انکله دیه ارجاع و ایصال ولنه رقی اول خام شکر آنده
 اصلاح و تربیه و سکر سرمایه تبدیل اولندقدنضکره ینه از میراسکله سنه وارد
 و واصل اولوب بیع و فروخت اولمغله اشبو مال سرمایه ایکوزیمک غر و شلو
 قیمت و مالشدن عبارت اولدیغی فرض اولنسه بونجه اعیان و اشکاله متبدل
 و متحول اولمشیکن قیمت و مالی بقا دام و بقا اولنه رقی مالک و متصرفی هر قنچی
 ملک و دولتک رعایا و تبعه سندن ایسه مال مزبور اول ملک و دولتک جمله
 اموال سرمایه سندن محسوب و اسباب ثروت و اعمارندن معدود اولدیغی
 امر غیر مشکوکدر پس بویانندن معلوم و مستبان اولورکه قیمت
 مال سرمایه دن عبارت اولان مال هر نوقت و هر نه جنس عملده استعمالی مراد
 اولنور ایسه اول عملک اجرا و اکمالنه مناسب و جسیان اولان اعیان اشیایه
 تبدیل اولنه کلیدی نمایاندر شویله که منزل و ترلا و دکان مثلوشیلرک شرا
 و تملیکی مراد اولندقدن نفورده تبدیل و معامله و مبادله ایله حاصل اولان
 عمل تجارت قصد اولنور ایسه اجناس متعه و انواع ارزاق عیندرینه تحویل
 و اعمال صناعیه دن بر جنس حرفتک مباشرتی مرام اولنور ایسه عمل

مذكورك ايضا واكمله مهتم مواد اصلية وآلات واسباب سائرته تغيير
اولدبغى ظاهره ومستنيدرر بناء عليه قيمت مال سرمايه اشبو
مذكوراتدن هره اعيان اشيا ده بولنورايسه حكم ترجيح معدوم ومعناه
تفاضل وتفاوت غير مفهومدر زيرا بونرك مجموعندن اصل مقصود مال
سرمايه نك قيمت وما ليتيدر والحاصل قيمت مال سرمايه قائم وموجود
اولدبغى اعيان واشيا مادامكه عين وقيمت كلياً وابدأ محووم معدوم
اولمق وجهيله بخآدمك ايفاء حاجتى مؤدى بالذات بركونه حاجتك
ايفاسنه صرف واستهلاك اولنميوپ احداث محصوليله ايجاد مال
امرته مبذول ومستهلك اولرق حاصل اولان محصولك قيمت وما ليتند
متحدث ومتحصل اوله قائم وموجود اولدبغى اعيان اشيا نك نوع وجنسى
قطعا شايدان اعتبار و ترجيح وتقديمه سزاورد كلدر پس ايمدى اجناس
اعمالك مباشرت و اجراسنده قيمت مال سرمايه مبذول ومستهلك وينه
اول عملدن حاصل اولان محصولك قيمت وما ليتند متحدث ومتحصل اوله رون
مال مستهلك مضمون اولورديو مرة بعداخرى كذران ايدن تعبيريك
ظاهرينه نظراً حصول محصولى موجب برجنس عملك ايضا و اجراسى
ختمنده قيمت موجوده بعدا لاستهلاك قيل المباشرة عمل بولنديغى مبلغه
ابلاغ اولنه رون ابقاء ماكان على ماكان قبيلندن برحالت اولغله برجنس
عملك مباشرت و اكملندن مقصود اولان مال جديد ونفع مزيد حادث وحاصل
اولما مشكجى استدلال اولنورد بواعتراض واقع اولورايسه محتمل الوقوع
اولان بومثللو اعتراضك جوابى و بوامرك بيانى شويله دركه برجنس عملك
مباشرت و اجراسنده بالاده تعريف و توصيف قلنان نفس اصول مستحصله
بذل واستهلاك اولنميوپ بلكه اصول مستحصله المذكوره نك استعمالانى
مبذول ومستهلكدر زيرا حصول محصوله وجودى شرط مطلوب اولان

اصلك برى ملك اراضى ولوب لكن ملك اراضى عمل زراعتن مستهلك دكلدر
 زيرا عمل زراعتك ختامند بعنى بعد الاستحصا محصول ملك اراضى
 قبل المباشرة عمل سنه سابقه ده قيمتى مقدار ايسه ينه قائم ومستدامدر
 كذلك اصلك ديكرى قوه عامله بشر اولمغله اجرا واكل اولنان فعل وعمل
 اثناسنده اول دنخى مستهلك دكلدر زيرا حصول محصول امرنه عامل
 باليد اولان شخص ابتداء مباشرت عملده نفسنده موجود قوه عامله
 ختام عملده ينه نفسنده موجوددر وكذلك حصول محصولك مطلوب
 اصلك آخرى مال سرمايه اولمغله مال سرمايه نك قيمت وما ليغى دنخى استهلاك
 وانعدامدن مصون ومحفوظدر زيرا قيمت مال سرمايه اجناس اعمالك
 اجرا واكلانده مبتلا اولديغى بدلات و تشكلا تدر نك ينه قيمتى
 مضمون وما ليغى ادامه واستيقا اولنديغى ثابت ورونوندر بوصورتن
 اجناس اعمالك اجرا واكلالى امرنه حقيقته مبذول ومستهلك اولان
 اصول مستحصله مشروحه نك استعمالا تى اولديغى ظاهر و نمايان اولور
 بناء على هذا توابع ومشملا تى يله ارض وزمين وما ل سرمايه وعمل بشره
 اصول مستحصله مال تعبير اولنديغى كى آنلك استعمالته دنخى حصول
 محصولى مؤدى ولد قهرينه مبنى استعمالات مستحصله مال تعبير اولنور
 زيرا برجنس عملك ايفا واكلانده مصروف ومستهلك اولان ملك اراضينك
 استعمال مستحصلى مقابله سنده مستاجر ملك اراضى صاحب زمينه
 اجرت وبدل ايجار اعطا وكذلك قيمت مال سرمايه نك استعمال مستحصلى
 مقابله سنده مستقرض اموال سرمايه مقرضه ربح وفايض ادا وعامل
 باليد اولان اجير عمل مستحصلى مقابله سنده اجر مستما استيفا ايلديكى
 باهر وهويدا اولمغله اشته اجناس اعمالدن برجنس عملك مباشرت
 واكلانندن مجدد احادث وحاصل اولان اموال جدين وقيم متخذه زانك

موجر ملك اراضى خذ ايلديكى اجرت و بدل ايجار و مقروض مال مال سرمايه
قبض ايتديكى ربح و فائض و عامل باليد اولان شخص اجيرا ستيقا قلدن بى اجر
مسما دن ماعدا مباشرين اجناس اعمال مباشرت ايلد كارى عمللرينك ايقاع
واكاملنده واقع اولان تدبير و تصرفلرينه مبنى تحصيل اين كلد كارى مكاسب
و منافعدن عبارتدر (۴) حال انكه مباشر عمل زراعت اولان اشخاصك

(۴) بودخى معلوم اوله كه كرك تحصيل رفاه و راحت و كرك اظهار نمايش
و حشمت و قدنيه مبنى مراتب مختلفه ايله مستخدم جميع خدامك خدمتى و اطبانك
مريضه ترتيب علاج و دوا ده واقع اشارتى و سازنده و خوانندكانك اصول و آهنگه
مبادرتى و سائر بونلرك امثال صنوف متنوعه اربابنك كارلرى دى موجب كسب
و تجارت اولديغى بلا اشكالدر لکن بونلر و صنوف اربابنك افعال و اعمالى
بالاده مشروح حصول مالدّه جارى اولان اعمال و افعال كى بركونه مواد جسميه
تعلق ايتديكندن و آنلردن محصول اولان حاصلات قرين استقرار و قابل ادخار
اولديغندك آنلر اعمال غير ماديه و حاصلاتلرينه محصولات غير جسميه
ويا خود ساده جه خدمات و صفيه توصيف اولنه رق حصول موال
و استحصال محصولات جسميه ده جارى اولان اعمالدن بو تعريف ايله تفریق
و تمیز اولنورلر و چونكه بالاده ذكرا و لنان اطبا و خوانندكان و بونلر ممال
صنوف و بالجه خدمات سفليه دن ماعدا خطيب و امامك خطابت
و امامتى و مدرسه تدريس و تعليمى و حكام و قضاة و بالجه مأمورين دولت
و اصناف عساکرک اعمال و افعالى اشبو ذكرا و لنان اعمال غير ماديه و اعماللرينك
حاصلات محصولات غير جسميه نوعنددر اعمالك اشبو قسمي بحث عميق و نظر دقيق
اولديغندن قطع نظر تكثير موال ايله توفیر اسباب اعارده مدخللى الذات و لمبوع
بالواسطه اولقدن ناشى بومحله شرح و تفصیلی ترك و اھمال اولندی

ارض وزمین کندی ملکی و مباشرین اعمال صناعیه و عمل تجارت اولان کسسه لری
 اموال سرمایه کندی مال متصرفی اولدیغی حالده دخی حال طبق منوال
 مشروح المآل اوزره جارید زیر مالک ملک اراضی هر تقدیر کندی ملکند
 عامل ایسه ده ملک اراضیسنی آخره ایجار و الزام ایلدیگی تقدیرده بدل
 ایجارندن مستفید اولدیغی مقدار مال حاصل اولان محصولک مصرفنه
 ادخال و قیمت مال سرمایه مالکین اولوب اموال سرمایه لری بانفسهم
 استعمال ایلدیگی صورتده دخی آخره بالاقراض فائده مندا اولدیجی قدر
 قدر مال حاصل اولان محصولک قیمت و مالیتنه علاوه و کذلک قوه عامله
 صاحبی هم مباشر عمل و هم عامل بالید اولدیغی حالده استیجار عامل بالید ایچون
 ویره جکی اجرک منلی مقداری مال عملندن حاصل اولان محصولک مصرفنه
 ضم ایدر کلا کیری معلوم و منفهمدر پس قوه عامله انسان و توابع
 و مشتملاتی یله ارض وزمین و قیمت مال سرمایه دن عبارت اولان نفسصول
 مستحصله اجناس اعمالک مباشرت واکالندک مبدول و مستهلك اولیوب
 بلکه آنلرک استعمالات مستحصله لری بالابتدال و الاستهلاك اموال جدید
 و قیر متحدثه زانده حادث و حاصل اولدیغی حقایق و دقایقنه بوجهله کسب
 اطلاع اولندقد هر ملک و دولت و سایر برکونه نظام و احکام مضبوطه
 تحتند تعیش ایدن جماعت و حکومتک اهالی و سکانی مالکین و متصرفین
 اولدقیری اشبو اصول مستحصله نلک استعمالاتین بینلندن مباح و معاوضه
 ایدرک مجموع مکاسب و منافع و کافه فوائد و تجارتلری اشبو مبادلات
 و معاوضاتدن حاصل اولان امواله منحصردر بوضوئده سکان و اهالی
 ملک و دولت مالکین و متصرفین اولدقیری اشبو اصول مستحصله نلک
 استعمالاتین سنوی حادث و حاصل اولان مال حدث یعنی مکاسب
 و فوائد و تجارت و منفعتلرینک یکنونی ایفاء حاجتینه عاخرجه و مصرفینه

کافی و لمیوب جبر نقصان و استتمام قصور ایچون نفس اصول مستحصله نك
 قیمت و مالیت نندن صرف و بذله مضطر و مجبور اولدقلری صورتان اصول
 مستحصله مذکوره دن عبارت اولان اموال سرمایه لرینه (۴) کسر و نقصان نظری
 و ترتیبده جکی ظاهر و نمایان اولمغله اول ملک و دولتک کوندن کونه نروت و بیسار
 و اسباب اعماری متدنی و معدوم و نهایت حال نیه منجر اولدجنی معلوم و مفهومی

(۴) اصول مستحصله مال بلاده سبق و تقدم ایدن مفهوم و مآله نظراً
 اوج امر مختلفدن عبارت اولوب مال سرمایه بونلردن آنجق بری ایکن
 بو محله مال سرمایه تعبیری نوجمله اوجنی جامع اولدی دیوعلی طرفت
 الاستغراب استجاب اولنور ایسه بو امرک بیانی شویله درکه ارض
 وزمیندن استحصا محصول ایله احداث مال امری مجرد عمل بشر ایله
 حصول پذیر اولوب بلکه اعمال بشره آلات و اسبابدن عبارت اولان
 مال سرمایه نك انضمامنه دخی موقوف اولدجنی فصل ثالثه کرکی کبی اثبات
 و افهام اولتمش اولمغله بو صورتان اموال سرمایه کسر و نقصان
 ترتیب بلدیجه عمل زراعته دخی قلت و نقصان عارض اولوب ارض
 وزمین کوندن کونه خراب و غیر مزروع و معمول قاله رق منشأ مال
 و اراق اولان اجناس حاصلات بریه برینه نبات بی قیمت و حشیش
 خود رسته بی منفعت نابت اولدجنی و كذلك عمل صناعی و عمل
 تجارت دخی مال سرمایه و حاصلات بریه بی منوط اولوب مال
 سرمایه عارضه فتدان واقع اولدججه آنلر دخی تغلیل و کوندن کونه
 تعطیل اولنه جنی محتاج اثبات و تفصیل دکدر بناء علیه بو محله
 اوجنی جامع اولق اوزره اصول مستحصله دن عبارت اولان مال سرمایه
 تعبیر نك ایرادی بو حکمته منیدر

و بونك خلافي اصول مستحصلة متصرفك استعمالا تلرندن سنوي حادث
 و حاصل اولان مكاسب و فوائد و تجارت و منفعتلری انواع حاجا و مهاتلرنيك
 بلغا ما بلع ايفا و اكالنه وفا ايلدك نسكره فضلہ مال ترتب و تراكم ايدوب
 اصول مستحصلة متصرف لرينه ضم يعني اموال مال سرمایه لرينه علا و ه
 و منضم ايلدك لری صورتك اموال سرمایه لری كوندن كونه ترايد و تكاثر بوله رون
 اول ملك و دولتك سكان و اها ليسي حال لرينه انتظام واقع اولوب ملك و دولت
 دخي مجموع اجزاء و لواحقيله معمور و آبادان اولدجغي ظاهر و نما ياندر ايدري
 مال سرمایه نك حقيقت و ماهيتي بو وجهله معلوم و مفهوم اولدقده آنك
 عن اصل تحدث و ظهوري و بر ملك و دولتك سكان و اها ليسي ملك و تصرف لرندن
 تكاثر و تراكمي نهج واحد و نسق متحد اوزره واقع اولور بو امر ك توضيح و نظيري
 شويله در كه عمل زراعتله مشغول شخص زارع مباشر اولدجغي عمل زراعتدن اون
 كيله خطله احداث و استحصال ايلديكي فرض اولنسه شخص مفروض فضا بوزاللي
 غرو شلق قيمت و ماليت احداث و استحصال ايش ايدوكا مرشكاردر اكر شخص
 مزبور خطله محصوله مذكوره بي عيناً و يا خود بالتعويض بدلخي نفس و عياله عائد
 بر كونه حاجتلك ايفاسنه صرف و افنا ايدرايسه ايجاد و احداث ايلديكي بوزاللي
 غرو شلق قيمت و ماليت كلياً محو و معدوم و شخص مفروضك مقدم موجود مال
 سرمایه سنه زياده و نقصان ترتب ايتديكي معلومدر لکن بو طرزك خلافي
 خطله مذكوره في تخم اتخاذ و يا بالتعويض عمل زراعتك آلات و اسبابندن اولان
 انبار و آخور و بونلك امثالي ابينه نك ترميم و سائر آلات و ادواتك قصور
 و كسوريني تميم و يا خود عمل مانده اولان او كوز لرین استبدال ايله توانا او كوز
 تحصيل ايلديكي صورتك شخص مفروضك قيمت مال سرمایه سي بوزاللي غرو شه
 معادل قيمت و ماليت مقداری ترايد بولمش اولدجغي امر مجزوم و مفهوم مدر
 حال آنكه خطله محصوله مذكوره نك عيني هر قدر استهلاك و افنا اولدجغي باهر

وهو بئلا يسهده قيمت وماليتي كذلك قابل استعمال واستهلاك بشفته جنس
 ذوات واعيانه متبدل اولوب قيمت وماليتي بووجهله ادا وابقا اولديغي
 رونمادر وقيمت مذكوره مسبقا لذكر صورت وزره بردفعه امكان وجوده
 اتيان اولتوب مادامكه حصول مال مزيج آلات واسباب اولتوق شرطيله
 مبذول ومستهلك اوله تايد واستقراري آشكاردر حتى شخص مفروضك
 مال سرمايه سى اولمقدار مال نسبيتي وزره تزايد بولمش اولديغي دركار اولمغله
 مرسومك رعايا وتبعه سندن معدود اولديغي ملك ومملكه اصول مستحصله
 وجملة اموال سرمايه سنه برجز مال حدود منضم وملحق اولمش بدو كى بدياردر
 بنا برين اشبو مقدمات واضحده دن مفهوم ومستبان اولوركه مال سرمايه نك
 عن اصل وجودى بوغيك من اول الامر ظهور وتحدث عمل بشرايله وجود پذير
 وبر ملك ودولتلك سكان واهالى سى ملككه افراد ناسدن غنى وفقير و شريف وحقير
 هر فرد كسب وبتجارتدن حاصل اولان مال دن نفس وعياله عائد بالجملة
 حاجات ومؤونت ايفا وسكان واهالى سندن بولنديغي دولت وحكومتك تكليف
 ميريه ورسوم سازه سنى ادا ايلدك نضركه بالا داره احراز ايد كلكى مال فضله
 ايله قرن تكثير اولديغي ظاهر وهويدادر بس عقار و املاك وارضى وچفتلك
 متصرفلى وساثر انواع ايرادات صاحبلى اولان اغنيا وتمولين زمره سى
 عقار و املاك وساثر ايرادات نردن سنوى حاصل اولان اموال دن بالجملة حاجات
 وهر درلومصارف ومهاترين لى الايفا والاحمال بالا داره احراز ايد كلكلى
 مال زائد از دياموال سرمايه ي موجب اولديغنه شك يوقدر زيرا اغنيا وتمولين
 طائفه سى حصول مالى موجب برجنس عمله بانفسهم مباشرت ايمدكلى صورتك
 دخى بالا داره احراز ايد كلكلى مال زائد ايله املاك وچفتلكات وساثر ايرادات نرين
 تكثير ايدرك مباشرين اجناس عمله عينا ايجار ويا خود بشقه ماله استبدال ايله
 محتاجين مال سرمايه اولنره ادا نه واقراضه ايتدار ايد جكلى آشكارا اولمغله

بو حلالی هالیسندن معدود اولدقلری ملك و دولته اموال سرمایه نك تكاثر
 و از دیادنی موجب و آنك مقتضاسندن اولان اجناس اموالک توفیر و توسیعی
 مستوجبا ولور مکرعارض عوارض عدم امنیت مثلاً حالته مبنی اول مال
 فضله بی نقود و جواهر کچی قیمت ذواته تبدیل ایله صندوقه حبس و ایقا
 و یا خود زیر زمینه دفن و لقایه اعتنائین لر بو تقدیرجه حصول مال و استحصال
 محصول امرین استعمال اولمندیغندن اول مال قیمت مال سرمایه حکمتدن
 ساقط اولور حتی صندوق حسندن وزیر زمیندن اخراج واحداک مال امرین
 مستعمل اموال سرمایه به ادراج اولمندیغجه حجر بی قیمت و جمادات بی منفعت
 حکمتده اولغله قیمت و مایتنری نسبتی مقداری قدر اول ملك و دولتك جمله
 اموال سرمایه سنه رخنه و نقصان واقع اولدیغی نمایان و بو حالت از دیاد مال
 سرمایه نك نتیجه و ثمره سی اولان تکثیر اجناس اموال ایله توفیر حاصله امواله
 مضرت محض و مانع صرف ایلدوکی ظاهر و عیاندر لکن بر جنس عمل ایله اشتغال
 ایدن مباشرین اجناس اموالک حالی بشفقه درکده آنلر کار و کسبلرندن حوایج ضروریه
 ولوازم سائر لرین لدی ایفا بالاداره احراز ایلدوکلدری مال زاندری اموال
 سرمایه لرینه حسن و لتمر صورت ایله ضم و الحاقده زیاده سهولت در کاردر
 زیرا آنلر در دست مباشرت اولدقلری اجناس اموالک اصل و مبناسی مال سرمایه نك
 استعمالی اولغله نفس و عیال لرینه عائد حاجات و مؤنتلرین لدی ایفا بالاداره
 احراز ایلدوکلدری مال زاندر هر قدر قلیل المقدار اولور ایسه ده کندی عمل
 و صنعتلرینک مواد اصلیه و سائر آلات و اسباب مهمه لرینی تکثیر و اولوجهله
 اعمال و اشغال لرینی تسهیل برله کسب و منفعتلرین توفیر ایلدر لر مثلاً اعمال
 صناعیه جنسندن اولان صابوننجیلوق عملیه مشغول صاحب صنعت مصارف
 و مؤنتندن بالاداره احراز ایلدوکی مال زاندر اللی غر و شرخی اولسه در حال کندی
 صنعتنک ماده اصلیه سی اولان روغن زیت و سائر ضم و ترکیبی مهم اشیا دن

زیاده چه مقدار نسته شرا ایدرک مال سرمایه سنی و مقدار مال نسبتی اوزر
 تزید و کسب و تجارتی نکثیر ایدر جکی ظاهرا و مغله ایفا و اجرا سته ابتدای ایلدی
 طبع صابون عملنک اتمامی تکرار ایلدی که هر دفعه ده منضم اولان مال سرمایه سنک
 مقدار نسبتی اوزر فائدی زائدی استفاده قیلدی جتی بدیداردر علی الخصوص
 شخص مفروض بیک غروشه معادل قیمت و مالیت بالاداره احراز ایلدی سرفراز
 اوله جتی اولور ایسه در حال قرغانی تجدید و کارخانه سنی تعمیر و ساز آلات
 و اسبابدن عبارت اولان مال سرمایه سنی توفیر و اولو جمله دائره عملی توسیع
 ایدرک مکاسب و منافعی توفیر ایلدی جکی مالاکلامدر کذلک عمل
 زراعت اربابندن اولان شخص زارع خرج و مصرفدن بالاداره احراز ایلدی کی مال
 ناند ایلدی لاجل الانقناع قیون و هر کله و بونلرک امنالی تربیه لیلدی اشتغال
 و امر فلاحته استعمال ایلدی کی اجناس حیواناتی نکثیر و خدمه و اجیر لرینی و سائر
 عمل زراعتده آلات و اسباب اولان ادواتی توفیر ایلدی تمیه و زیاده اراضی حرث
 و زرع و باغ و بوستان و هر درلوا شجار و نباتات نافعه غرس و تربیه ایلدی زیاده
 حاصلات استحصاله کسب ایلدی جکی آشکاردر عمل زراعت و عمل
 صنایعین نکثیر اموال سرمایه امرنده جاری اولان حالات عمل تجارتده دخی طبع
 منوال مشروح المآل اوزر جاری و واقعدر بودخی معلوم اولدی که حصول
 مالی موجب بر نوع عمل ایلدی اشتغال ایدن مباشرین اجناس اعمال قسمندن اولسون
 و کرک آنلرک تحت تدبیر وزیر نظر تیلندن اجرت یومیه و شهریه و سنویه ایلد عاملین
 بالیدا اولان اجیرین زمره سندن اولسون هر شخص دنیا یه کلان و لیبنی بر جنس
 عمله بالاشتغال کندی بنفسه اسباب معاشنی استحصالی و استکماله کسب
 لیاقت و اقتدار مرتبه سته یتشد در مک و یا خود آکا بر نوع صنعت و معرفت تحصیل
 و تعلیم ایتدر مک امرنده صرف و بذل ایلدی کی مال و الدینک کندی نفیسلرینه عائد
 حاجات و مؤنلرینه بالذات مصرف اموالدن بالاداره احراز اولمش مالدن

محسور

محسوب و هیئت مجموعه ملک و دولته نسبتاً بالاداره تراکز و اذخار قلنمش
 جمله اموال سرمایه دن معدود اولدینغی امر معهود در زیرا بالاستیلاد
 بسنیلوب یتشدیریلان اولاد تکثیر نوعه سبب و علت و حصول مال
 ایله اسباب عامه آلت اولدینغی مفهوم و مستفاد در پس مال سرمایه نك
 عن اصل تحدث و ظهوری و بر ملك و دولتك سكان و اهالیسی ملكنده از دیاد
 و تكاثر ننگ جاری اولان طریق عادیسی بالاده بسط و تمهید قلنان مقدمات
 واضحة دن معلوم و مستبان اولغله هر ملك و دولت و سایر بگونه نظام تختند
 داخل جماعت و حكومتك كرك علی العموم در کار اولان مصارف و مهمات
 و كرك سكان و اهالیسنك بالانفرد خرج و مصرفی نقد قلیل و حد اعتداله قریب
 و مانل اولور ایسه اول ملك و دولته مال سرمایه نك تكاثر و از دیادی اول
 قدر سرعت و سهولتله واقع اولوب هیئت مجموعه دولت مرتبه ثروت و عمارته
 و اصل اولور و بونك خلا فی هر ملك و دولتك كرك علی العموم و كرك سكان
 و اهالیسنك بالانفرد خرج و مصرفی عقل سلیمك استحصان و فكر عاقبت اندیشك
 استیجابا یلدیكی حد اعتدالی و همیشه فردای فكر و اندیشه دن عبارت اولان
 اداره و وسط حالی بخا و زایلدیكی حاله اجناس اعمال دن سنوی حاصل اولان
 مال حدوت یعنی اجناس اعمال یله اشتغال ایدن افراد رعایانك مكاسب و منافعاری
 خرج و مصارف کافی اولوب مكاسب سنوی ایله مصارف سنوی بینلرند تفاوت
 بدیدار اولغله جبر و نقصان و استتمام قصور ایچون باقی حال حصول مال
 حدوت و محصوله آلات و اسباب اولان مال سرمایه موجود دن خرج و صرفه
 اضطرار در کار اولور پس مال سرمایه موجود دن بزل و صرف اولدیغی
 اموال سرمایه یه کوندن گونه عارضه کسر و نقصان عارض اولوب بو کیفیت اجناس
 اعمال و آنلر دن حاصل موالك تغلیلنه سبب و علت اولغله طائفة انسانك
 قیام و بقا سنی موجب اموال و ارزاق دن قلت و ندرت و تدارك و استحصالند

عسرت واقع اولور و بوجالندک وقوعنده داء العضال فقر و فاقه و مریض
 ضرورت و مضایقه آتش محرق و مخرب کبی شعله کش التهاب و ابتداء حصول
 مالی موجب اعماله اجر مستمایله عاملین اولان اجیرین قسمندن و قلیل البضاعه
 اولان مباشرین اجناس اعمال طاقندن بداء ایله ثروت و مال و انتظام حال
 جهتیله اهالی و سکان میاننده درکار اولان مراتب و طبقات متنضاسی و وزره
 مافوقده اولان طبقه اهلی ما تحتده اولان طبقه صنفنه منخط اوله رف
 بوجهله طبقه دن طبقه یه و مرتبه دن مرتبه یه تا اغنیا و متمولین طبقه سنه
 واریجه وجه تفاضل و تفاوت و وزره مجموع اهالی و سکانی استیعاباید
 شویله که شهور و بلاد قصبات هیئته و قصبات قرصورتنه متبدل اولور
 قرانک دخی اکثریسی معدوم و باقیسی دخی خرابه مشرف و مقرون اولور پس
 اول ملک و دولته عمرانی زائل و سکان و اهالیسی قلیل اولجغه اشب و فصول
 اربعه ده حصول مال و صرف و استهلاك اموال بختلرند بسط و تمهید قلند
 براهین صحیحه و مقدمات صریحه دلیل بیله علیدر

فصل خامس عمران و عمارتک حقیقت معناسی و حصولی موقوف علیه
 اولدیغی مبادی و اسبابک منناسی بیانندک در
 نوع انسان جنس بعیدی اولان سائر حیوان منللو ولادتی کوندن قوت و غذانک
 حاجتی حسن ایله طلبنه مجبور اولدیغی کبی سن بلوغه رسیدن اولدیغی آنک مجبور
 و مفسطور اولدیغی قوه مولده یه مننی کندی مثلی کجا شتخا صر استیلاد و استخلاف
 و بالمناوبه آنک اعتقاد و اخلاق دخی تناول قوت و غذا ایله نشوونما بولدقن
 آباء و اجدادی منللو استیلاد و استخلاف برله ابقاء اخلاقه برنوع اضطرار
 حسن ایتملرله نوع انسان روی ارضده تکاثر و ازدیاده استعدادی و استبقاء
 نوعه میلی امرطبیعی و جبلی اولدیغی روشن و جلیدر بس هر مری و پیری عارضه سنند
 واقع اولان موت طبیعیدن صرف نظر نفوس نوع انسانک روی ارضده

تکاز

نکاثر و ازدیادینه مانع و حاجز اولان اسبابک کلتاً دفع و رفعی ممکن اولسه بعض
 ازدواج انسانیدن بکرمیدن زیاده جوجوق طوغدنی مجرب و مشهود اولدیغی بریکا
 طورسون برار و برعورت سن بلوغه رسیدن اولدقاری آنه ازدواجه مبادرت
 ایلسه لر ازدواج انسانینک بهرچفتندن عادتاً اون ایکی ولدک تولدی ممکن اولمغله
 اگر عدد مذکور والدینه خلفاً و ملق اوزره سن بلوغه وصول ایله استیلادو
 استخلافه کسب استعداد مرتبه سنه قدر معمر و موصول اولسه لر عدد نفوس
 بنی بشر هرقرن سنه یعنی اوقات زیاده اولمسی امر مقرر در لکن اطفال
 و صبیبان و فیات و تلقیات کذا اولق تقریبیه سن بلوغه قبل الوصول نصف
 صدی یعنی اثنیسی فوت و تلف اوله کلدیکی امر مجرب و مسلمدر بوسبیدن ناشی
 امتداد عمر انسانی حد وسط اعتباریله بری بری اوزرینه بکرمی آتی سنه اولق غالب
 احتمال ایله مجزومدر و تولدایدن موالیدک ذکور و انات عددی بکرمی ایله بکرمی
 برنسبتی اوزره واقع اولوب یعنی بکرمی هر عدد ذکور و بکرمی عدد انات تولدایدن
 کلدیکی تجربه صحیحه ایله مثبت و معلوم اولمغله ازدواج انسانینک بهرچفتندن
 اون ایکی ولد تولد ایله بالتزیه سن بلوغه وصول و استیلاد و استخلافه
 کسب استعداد مرتبه سنه موصول ممکن اولدیغی صورتن آتی ولد تولد ایله
 بالتزیه استیلاد و استخلافه مستعد اولق مرتبه سنه رسیدن اولمسی ممکن اولمغله
 بو قیاسه نظراً یعنی بهرقرن بکرمی آتی سنه مدت اولق اعتباریله بر مملکتک
 سکانی بهر بکرمی آتی سنه مدت ثلث یعنی اوج اوقات زیاده اولق اقتضایدر
 شوبله که نفوس بشرک روی ارضه نکاثر و ازدیادینه مانع و حاجز اولسه
 فرانسه دولتی کبی و نوز میلیون عدد نفوس ایله مسکون اولان بر مملکتک سکانی
 بکرمی آتی سنه مدت طقسان میلیون والی ایکی سنه ده ایکیوز تیش میلیون
 و تیش سکر سنه ده سکر یوز اون میلیون حاصلی یوزدرت سنه مدت
 فرانسه دولتی کبی بر مملکت سکنه سنک عددی الآن روی ارضه موجود

نفوس بنی بشرک عددی بنجا و زاید چکی ظاهر و بارز در مع هذا الشبود لیل قیاسینک
 خلا فی ممالک اوروپا ده و علی العموم معموره دینا ده نفوس بنی بشرک نکاثر و از دیا دی
 واقع اولدیغی ممالک ده دخی غایت بطئی و تدریج ایله حصول پذیرا اولدیغی مشهور
 و مجرب در و حال آنکه نوع انسانک شهوت و تزوجه رغبت هیچ بروقتی متدف
 و قرین نقصان اولدیغی نمایاندر پس نفوس نوع بشرک از دیا دینه مانع
 و حاجز اولان اسباب طاعون و سائر علل ساریه مهلکه و عارضه حروب و قتال
 اولدیغی فرض اولنسه نوع انسانک مجبول و مفطور اولدیغی قوه مولده یه مبنی
 بالاده بسط و تمهید قلنان قیاسه نظراً نوع انسانک نکاثر و از دیا ده در کار
 اولان استعداد شدیدینه نسبت ایله طاعون و سائر علل ساریه مهلکه و عارضه
 حرب و قتال حسب سبب تلف اولان عدد نفوس انسان لاشئ مقوله سی اولدیغی
 ظاهر و نمایاندر زیرا اون میلیون سکنه سی اولان بر دولت و حکومتک عارضه
 حروب و قتال سببیه سنوی یوزربیک عدد نفوس تلف و هلاک اولسه
 اون میلیون عدد نفوس سالف ل بیان قیاس و زره یکرمی آلتی سنه مدته تثلیث
 یعنی اونوز میلیون عددینه بالغ اولجق اولغله سنوی حروب و قتال هلاک و تلف
 اولان یوزربیک عددی تنزیل اولنسه ینه مدت مذکوره ظرفیت یکرمی یدی میلیون
 درت یوزربیک عدد نفوسه بالغ اولجق ایجاب ایدر کذلک طاعون و سائر علل ساریه
 مهلکه نک وجودی اگرچه دیار اوروپا ده نادر الظهور در بوجه ایله اون ایکی
 میلیون عدد نفوس اولان بر مملکتک یکرمی آلتی سنه ده بردفعه شدت طاعون واقع
 اولوب سکنه سنک ربع عددی یکدن اتلاف ایتسه ینه باقی قیلان طغوز میلیون
 یکرمی آلتی سنه ده یکرمی یدی میلیون بالغ و مترقی اولجق لازم کور و بونلردن قطع نظر
 نوع انسانک از دیا دینه مانع اولان حواجز و موافدن بری دخی بحسب الظاهر قحط
 و فطلق سنه لری اولغله قحط صرفدن تلف و هلاک اولان عدد نفوس دخی
 نوع انسانک مجبول و مفطور اولدیغی قوه مولده یه مبنی نکاثر نوع در کار اولان

استعداد

استعداد قویسینه کوره جزئیات مقوله سندن معدود اولدیغی معلوم و معهود در
 زیرا اطلاق نفوس بشره بادی قحط شدید اون سنه ده بردفعه آنجق واقع اولور
 بنا برین اون ملیون سکنه سی اولان برجماعت ناسک اون سنه ده بردفعه عشری
 قحط محضدن تلف و هلاک اولسه یکریمی لقی سنه ده سالفا لذكر قیاس اوزن
 اونوز ملیون عدد نفوسه بالغ اولجق اولغله قحط صرفدن تلف اولجق اولان
 عشری ایچون ایکی ملیون التیوز بیک عددی تنزیل اولنسه ینه یکریمی لقی سنه ده
 یکریمی بی ملیون درینوز عددینه بالغ اولق اقبضا ایدر حاصلی نفوس نوع بشرک
 ما زال ذکر قیاس اوزره تکاثر و ازدیادینه بحسب الظاهر مانع و حاجز اولان
 اشبو بالاده مبسوط اوج سبب کلی نوع انسان مودوع قوه مولده ینه مبنی
 از دیاد نوعه درکار اولان استعداد قوی ینه نسبه لاشئی مقوله سی اولدیغی معلوم
 اولدق سائر علل و امراض جزئیه سببیله هر مری و پیری و موت طبیعی ینه قبل الوصول
 تلف و هلاک اولان نفوسک عددی حساب ینه اذخاله شایسته و شایان اولیوب
 بخصوص عدد مذکور سن بلوغه قبل الوصول تلف و هلاک فی فرض اولنان آلی عدد
 مولیده داخلدر حال بویله ایکن نوع انسانک سالفا لیان قیاس اوزره روی
 ارضه تکاثر و ازدیاده درکار اولان استعدادی منع و توقیف اولنه رق علی التماری
 متمسک و منقبض اولدیغی معلوم و مشهور و تجربه صحیحه ایله مفهوم و معهود در
 زیرا اما کن معموره و مسکونه که بحسب الظاهر سالفا لیان موانع ثلثه کلیه تکاثر
 نفوس نوع انسان مانع و حاجز اولق محال کورینور ینه سکنه سنک عددی حد
 مضیقده محدود و موقوف اولوب دائره عدد نفوسری اگرچه بعضاً بر مقدار
 زیاده جه متسع و منبسط و بعضاً متمسک و منقبض اولق واقع اولور لکن
 حد معینی تجاوز و تخطی ینه مجال محالدر پس بو کیفیتک حکمت طبیعی سندن
 سؤال اولور ایسه نفوس بی بشرک عددی مشهور اولان حد معینه موقوف
 و متواری اولسنه و یا خود کال بطانت و تدریج ایله از دیاد بولسنه باعث اولان

الجحى مناط بقاء نخبشراولان اسباب معاشك حد ومقدار يد زير نوع انسانك
 استيلا دواستخلاف اولان رغبت وكرميتنه ومفطور اولديغي قوه مولده يه مبنى
 تكاثر وازدياد نوع دركار اولان استعدادينه حد وپايان يوقدر اما مناط حياى
 اولان اسباب ومعاشك كيت ومقدارى دائما محدود وحد معينده مقصور اولور
 عدد نفوس انسان اشبوحدى نجا وزايه بوندن زياده تكاثرى غير ممكندر واسباب
 بقاء ومعاشدن مقصود هر درلو حاجات ولوازم اولغله حاجت نوع انسان دنجي
 كرك اختلاف اقليم وموقع وكرك بردولت وحكومته على العموم وباخود مركب اولديغي
 ناسك بعض اصناف وطبقاتند بالخصوص جارى اولان عرف وعادت ورسوم
 مألوفه اوزره مختلف ومتفاوت ولوب اقليم شماليه وبارده ده بيوت ومسكن
 ولباس مسخن قوت وغدا حاجتى مقامنه قائمدر كذلك مراسم حضارت واسباب
 مدينى دركار اولان ممالك معموره اهل بسى طوائف بدويه وغلظه مثله تعيش ايله
 دشوار وبلكه محالدر زير نوع انسانن نمايان اولان غيرت اقوان مقتضاسى اوزن
 البته عرف بلد وعادت مملكت مقتضاسنجه تلبس وتجلده وامتعه بيت وبوندك
 امثالى حاجات وامورند حسب الامكان والمراتب تكلفه برنوع اضطرار دركار
 اولوب شوبله كه برملت وجماعتك اعيان واشرافى وايوكور مش تعبير اولنان متمولين
 وساير ادا ب و تربيه ايله اتصاف اتمش كساندن بر شخص مدته العمر اثوابى عبا وكبه
 وقوت وغداسى پيژ و اتمك طعمنه منحصر اولسه اول شخصك بوصورتله تعيش ايله
 جياى عندنه ممت ايله مساوى ومماثلدر بناء على هذا كرك افطار واقاليم
 مختلفه سكانى وكرك برملت وجماعت ناسده موجود طبقات ومراتب متنوعه
 صنوفك حيات وبقارى موقوف عليهم اولدقلى حاجات ومهمات اشبو انفا
 تعريف ونوع انسانك اسباب بقاء ومعاشى اسمى ايله تسميه قلنان ذوات واشياء
 انواعندك عبارات اولغله كرك ملت وجماعت ناسر عموماً وكرك مراتب اولديغي
 اصناف وطبقات نامك بالاخصاص سابق لذكر صورت ايله تعيش اتمك

اوزره اسباب بقا و معاشدن مالك و متصرف اولوب قدرتلى تعلق ايلديكي مقدار
 و كيتيك نسبتى اوزره عدد نفوسى يا بولنديغى حد معينه مستقر و يا متزايد
 و متكاثر و يا خود متدنى و منزل اولور شويله كه كسب و تجارتلرينك ثمره و نتيجه سى
 اولان اسباب بقا و معاشلرينك مقدار و كيتى ترقى و تنزله تمايل ايميه رك حد
 مقررده قرار ايدرايسه عدد نفوسلى دخى زايد و تناقص عارضه سندن مصدق
 اولدق عدد معينه مستقر و اكر اسباب بقا و معاشلرينك كيت و مقدارى زايد
 و ترقى ايدرايسه عدد نفوسلى دخى متزايد و مترقى اولور و اكر اسباب بقا
 و معاشلرينك مقدارى تدنى و تنزل اوزره واقع اولورايسه عدد نفوسلى دخى
 تدنى و تناقص بولور پس عارضه معارضه دن سالم بالاده بسط و تمهيد
 قلنان اشيو ايكى بحث مستقيم يعنى بر طرفدن نوع بنى بشر منطور و مجبول
 اولديغى قوه مولده يه مبنى دائما تناسب مساحى و جهيله بالاده ذكر و بيان قلنان
 قياس اوزره روى ارضه تكاثر و ازدياده استعدادى دركار اولديغى و ديگر
 طرفدن دخى اموال و ارزاقدن عبارت اولان اسباب بقا و معاشى كيت و مقدارينك
 حد بنى تجاوزه مجال محال ايدوكى مفهوم مدلولندن بر مملكت سكه سنك عدد
 نفوسى فصول اربعه متقدمه شرح و تفصيل قلنان اجناس عملندن حاصل
 و حادث اولان محصولاتك يعنى مكاسب و منافع كيت و مقدارى ايله محدود و معين
 اولديغى قضيه مسئله سى انتاج و اسنادلال اولنغله هر ملك و مملكتك اجناس
 اعمالندن حاصل و حادث اولان محصولات عدد نفوسنك قياس و ميزان
 اولديغى بى تناسبدر لکن شود يقينه دخى معلوم و مفهوم اولدك بومقام
 محصولاتن معنا مقصود حظه و بونك امثالى بعض اجناس حاصل مخصوصه
 اوليوب بلکه فصل نايده شرح و تفصيل قلنان اجناس مالك مجموعندن حاصل
 اولان محصولات على الاطلاق قدر زير بر مملكتك حدودى داخلده كار اراضيسى
 مثبت و محصولدار اولنغله محصول حظه و سائر اجناس جبوب نقد زيارده

اولور ایسه مملکت مرقومه نك عدد نفوسى اولقدر تزايد بولور ديو حکم اولنسه
 بومعنا تجر به ايله مجروح ومطرو ددر مثلا له مملکتک اراضیسى فلنک
 دولتی زمیندن زیاده منبت ومحصولدار اولدیغی درکار اولوب مملکت مزبوره ده
 بردونم ارض مزروعده حاصل اولان خنطه وسائر اجناس خوب مقداری
 فلنک دولتی اراضیسنده اولمقدار ارض مزروعده حاصل اولان خنطه وسائر
 خوب مقدارندن اکثر اولدیغی مجرب ومعلومدر لکن کثرت نفوسه کلنجه له
 مملکتی ايله فلنک حکومتی موجود عدد نفوس وسعت اراضی به تقسیم اولندق
 فلنک دولتک حکومتی داخنده برفسوخ مربعه اصابت ایدن عدد نفوس انسان له
 مملکتده اولمقدار مسافیه اصابت ایدن عدد نفوسدن اکثر واسباب معاشری
 اکمل اولدیغی اظهردر پس مملکتین مزبور تینده عدد نفوس چمتیله
 درکار اولان تفاوت وتفاضل حکمت طبیعیته فلنک حکومتک اراضیسى
 حصول محصول چمتیله له مملکتک اراضیسنه نسبت ايله دون ومحصولی قلیل
 ایسه ده دولت مرقومه نك علی الاطلاق اجناس اعملندن حاصل اولان محصولاتک
 قیمت ومالیتنک مبلغ ویکونی اکثر وافر اولغله فلنک اهابسی عمل تجارت
 واسطه سیله اول قیمت ومالیتک عوض وبدلیله مملکتارنده حاصل ومیان
 هر در لوزوات واشیائی جلب واستحصال وحاجات ومهماتین ایفا واکمال
 ایلدکلی باهر الاستدلالدر محصل الکلام روی ارضه علی العموم وبر
 ملک ودولتم بالخصوص عدد نفوس انسانک قلت وکثرتی اسباب بقاومعاشرینک
 مقدار وکیستی نسبتی اوزره واقع اولوب دائره اسباب معاشک وسعتی ايله عدد
 نفوس لشر متزاید ومتکثر وقت و نقصانی ايله متدنی ومتناقض اوله رق
 بهر حال عدد نفوس انسان اسباب بقاومعاشنک مقدار وکیستی ايله متناسب
 ومتوازی اولدیغی حکمت طبیعیه سنک تحقیق واثباتی ضمنده بالاده بسط
 وتفصیل فلنان مقدمات واضحده ودلائل صریحه تدبیر عمران ملکى علمنک

مطالعه سبيله مزاوله واشتغال ايمان كسانه اطمینان تام والزام تمامه كافی
اولیوب وهلة اولاده ناقص ونا تمام كورنك امر مستبعد كلدر مع هذا
دیار اروپا وعلی الخصوص فرانسه وانكلتره ممالكه زیده ذكر وبیانی
مصمم تدبیر عمران ملكی علیله مشغولین حکماء و عقلا دن صنف مخصوص
اربابی عدد نفوس بنی بشرک تقلیل وازدیادینه باعث علل واسباب طبیعی بسندك
المیسنه مدت بحث وجدالدنصره نهایت بوندن اوتوزسنه مقدم تدبیر عمران
ملكی علندن تفرد و تشهراتیش مالئوس نامنده انكلتره لو برزات حکمت سمات
عدد نفوس انسانینك روی ارضه زید و تقلیلینه باعث انجق بالاده سرد
وبیان اولنان علل واسباب اولدیغی تحقیق واثبات ضمنك نتیجه دلائل عقلیه
وتجارب صحیحه نقلیه بی شامل اوج جلد اوزرنه بر نسخه جسیه تألیف وتصنیف
ایتمکله صحت دعواسنك مجموع عقلا و حکماء اجماع وانفاق ادوب مصنف
مقومك بوبابد دعواسنی تأیید و تحقیق و دخی زیاده ابضاح و تدقیق قصدینه
مبنی نیجه کتب و رسائل تألیف و تصنیف و لنش ایدوکی اربابی عندن مسلم و معروفدر
حتی بوندن اقدم اورویانك غزته اوراقدن بالترجمه تدبیر عمران ملكی وصفیله تعریف
واللی النبی دفعه ده طبع و تمیل فلنان تغویر وقایعه درج و تقریر و تمیل اولان مقاله نك
مفهومی بومعنا بی ایا و تحقیق ایدر پس عدد نفوس بنی بشرک مناط بقاسی اولان
اسباب معاشك زید و تقلیل ایله زیاد و تناقص قبول ایدر اموردن اولدیغی واسباب
معاش بلا استثناء ولا ترجیح اجناس اعمالك مجموعندن حادث و حاصل اولان
انواع محصولاتك مبلغ و بکونندن عبارت ایدوکی قبول و تسلیم اولندقه عمران و عمارت
لفظلرینك معناسی دخی واضح و آشکارا اولور بویچك توضیحی شویله درکه
عمران و عمارت لفظلری عدد نفوسی غیر معین مسکون و کثیر النفوس موضعه
اطلاق اولندیغی معلومدر و لکن کثرت لفظی قلت کلمه سی کبی الفاظ نسبیته دن
اولوب کثرت و قلتك معناری مقدار معین لسنه بشقه بر مقدار معین ایله بالموازنه

والمقابلته منضج ومفهوم اولمغله عمران وعمارته حقیقت معناسی حدود مفروضه
 معینه ده داخل بر ملکک زراعت وغراسته صالح مجموع اراضیسی حرث وغرس ایله
 معمور و معول اولدیغی تقدیرده حاصل اولان حاصلاتک مجموعی ایله تعیش اینجک
 مقدار عدد نفوس انسان ایله مسکون و معمور اولمقدن عبارت اولدیغی ظاهر و عیان
 اولور بناء علی هذا حدود معینه داخلندن واقع بر ناحیه و برایالت و یاخوردایالات
 معدوده دن مرکب بر ملک و دولت عمران و عمارت و صفاریله حقیقه وصف
 و تعریفه سزاوار و شایان اولمق بائی حال حدودی داخلندن کائن زراعت وغراسته
 صالح زمین و اراضیسنندن بر شبریر خالی و مباح و مشترک قالمیه رق زرع وغرس
 ایله معمور و معول حیواناته قابل مواقع و مواضعی حیوانات نسبتیه ایله مملو اولدیغی حالده
 اجناس اعمالدن حادث و حاصل اولان محصولاتک مبلغ و یکوفی ایله تعیش اینجک
 قدر نفوس بشر ایله مسکون و معمور اولسنه منوط و موقوفدر حال آنکه
 بو مقامدن ذکر حال اراده محل مفهومی آشکاردر زیرا بر ملک و دولتک حدودی
 داخلنده واقع زمین و اراضیسی بیان سابق اوزره حرث وغرس ایله معول و معمور
 و مراعیسی حیوانات نسبتیه ایله مملو اولمق درجه اعماره و وصولی عمل زراعتیه
 عمل صنایعی و عمل تجارتک التحاق وانضمامی مرطبیعی و ضروریدر فقط صنایع
 شریفه و مرکبه که آنلرک حدود و حصولی و مرتبه کاله و وصولی علوم عقلیه
 و فنون و معارف نظریه موقوفدر آنلر بالطبع سالف التوصیف مرتبه عمارتک
 بیروی و منتهای درجه معموریتک علایم و شعاریدر پس فصل ثالث و رابع
 تفصیلاً ذکر و بیان اولدیغی وجهله اعمال بشر ایجاد مال و احداث محصول مرتز
 آلات و اسبابه محتاج اولمقدن ناشی عمل بشرک حصول محصولده استعمال بلدکی
 آلات و اسباب دخی ایکی نوع کلیه تقسیم و تنوع فلنه رق قسم اولی آلات و اسباب
 طبیعیه متملکه و صفیله تعریف و قسم ثانیه ینه اعمال سابقه بشر ایله حادث
 و حاصل و ملش اولان اموال سرمایه ایله تسمیه و توصیف قلمش ایدی حال

آنکه آلات و اسباب طبیعی متملکه نک بحسب الطبیعه موجودا ولد قدری مقدار دن
 زیاده تکثیر و توفیری قدرت و ارادت بشر دن خارج اولوب طائفه انسانک
 بویاده منصف اولدیغی مایه نور شعور و سرمایه عقل و تدبیر امور بکرت و معاونتیه
 آنک الحق استعمالنی تسهیل و قواء طبیعی لرین بالنصرف اصلاح و تکمیل امرینه
 منحصر در لکن بونلرک استعمالنی تسهیل و قواء طبیعی لرینک بالنصرف اصلاح
 و تکمیل مجرد اعمال فکر و رویت ایله حاصل اولیوب بلکه فصل ثانیده ذکر و بیان
 سبق و تقدم ایلدیگی وجهله اعمال سابقه بشر ایله حادث اولمش و بالاداره احراز
 و ادخار اولمش اموال سرمایه نک التحاق و انضمامته موقوف اولمغله احداث
 محصول ایله تکثیر اموال بهر حال مال سرمایه نک وجودینه منوط و مشروط
 اولدیغی ظاهر و نمایاندر بناء علی هذا تکثیر اموال سرمایه امری توفیر اجناس
 اعمال و توسیع دائره انواع افعال و اشغالی موجب اولمغله تکثیر اموال سرمایه ایله
 توسیع دائره اجناس اعمال و توفیر اسباب حصول اموال مقصودی دخی وجوده کلدیگی
 افراد رعایا و تبعه دن عبارت اولان کزک مباشرین اجناس اعمال صنوفی و کزک آنلرک
 تحت تدبیر و زیر نظر تزلزلدن اجرت یومیه و شهریه و سنویه ایله عاملین بالید اولان
 اجرین گروهی مکاسب و منافع زائده استحصال و حاجات و مؤنزلین استکمال
 ایدرک بویکفیت افراد رعایا و تبعه نک از دیاد نفوسنه باعث و یادی اولدیغندک
 قطع نظر اموال سرمایه نک از دیاد و تکاثری حصول مال مرند استعمال اولنا
 آلات و اسباب طبیعی متملکه نک استعمالنی تسهیل و قواء طبیعی لرینی بالنصرف
 اصلاح و تکمیلنی مؤدی اولمغله حاصلاتده کثرت وجودت و اموال و ارزاقدن
 فیض و برکت و قیمت و بهار زنده رخص و رخاوت واقع اولدیغی ظاهر و مثبتدر
 بس بر ملک و دولته بوحالتنک وقوعی تقدیرنن تکاثر و از دیاد نفوسنی بشرک
 اسباب طبیعی سی بجنده بسط و تمهید اولدیغی وجهله بخآدمک اسباب بقا
 و معاشی متزاید و متکاثر اولدیغی اول نسبت و زره عدد نفوس انسان دخی متزاید

و متکاثر اول ورق اول ملک و دولت هیئت مجموع سبیله مرتبه عارته واصل اولوق
مقصودی حاصل اولور پس شبو مقدمات صریحه و ادله واضحه دن
معلوم و مستبان اولدی که عمران و عمارت مقصودینک حصولی موقوف علیه
اولدینغی اصل و مناسی هر ملک و دولت و سائر برکونه نظام و احکام مضبوطه
تختن مندرج هر جماعتها لیسلی ملکند ایجاد مال و احداث محصوله آلات
و اسباب اولان اموال سرمایه نک تکاثر و ازدیادی ایله حصول محصولی مؤدی
اجناس اعمال و انواع افعال و اشغال تکثیر و تسهیلی و بونلرک نتیجه و ثمره سی
اولان اجناس حاصلاتک توفیری مقصودی وجوده کملکله نوع انسانه اسباب
بقا و معاش اولان اموال و ارزاقده کثرت و وفرت و قیمت و بهالزنده رخص و برکت
حصولندن عبارت اولدینغی باهر و هویدا و تردد و اشتبا هدن معرا و برادر
پس زمان متأخرده دول و اروپا بوم مقصودک حصولنه عائد نظام و تدبیری سائر علوم
مدنیه مثللو اصول و قواعد کلیه و نیجه مباحث مشکله و مسائل فرعیه و شامل علم
مستقل و فن مضبوط نصابنه ابلاغ ایدوب اوروپا لسانلندنه علی الاطلاق ایقونومی
بولتیق عنوانیله تسمیه و تعبیر ایدر لر و بو تعبیرک ما وضع له سی لسان ترکیده تدبیر مال
مدنی و یا خود تدبیر عمران ملکلی تعبیر لریله ترجمه و تعبیر اولمغله خلاصه مالی منافع
دولت و رعیتنه عائد علم و معرفت دیمک اولور (۴) **استطرد** اعمار ملک و مملکت
عائد نظام و تدبیرک علم مستقل و تعلیم و تعلیه صالح فن مضبوط نصابنه ابلاغی دول و ملل
غریبه یعنی دول و اروپانک اصول جدید و نظامات متحد لرندن اولوب دول ماضیه یه
بجهول اولدینغی امر معلوم و محرز و مدر زیرا دول سالفه زمانلندن اسلحه ناریه نک

(۴) بود خی خفی و مستور قالمیه که اشبو وصف و تعریف قلنان عمران و عمارتک
حصولی بالاده بسوسط فصول اربعه ضمنندن شرح و تفصیلی کذران ایدرک عمل
زراعت و عمل صنعت و عمل تجارتک عبارت اوج نوع اعمال کلیه به متفرع و مشعب

ایجاد واستعمالی و معلم و منتظم عسکرک زرتیب واستخدامی مجهول و غیر معهود
اولوب مجموع اهالی دولت و ملتدن همان سن و بنیه سی قابل حرب و ضرب اولان
هر کس جنود و عساکر عددندن معدود اولغله کرک ایام صلح و حضرده و کرک

اولان اجناس اعمالدن هر برینک کما هو المطلوب مباشرت و اجرا و آنردن مقصود
اولان حاصلات و اموالک استحصال و استیفا سنه موقوف اولوب حالبوکه عمل
زراعت نوعندن اولسون و کرک عمل صنعت و عمل تجارت جنسندن اولسون هر برچس
عملک وجه سهولت و کمال وجودت اوزره مباشرت و اجراسی علی حدق بررکونه خبر
و معرفت و کثرت معاینه و تکرار تجربه ایله محفوظ و مضبوط برر قانون عالی و ضابطه
کلیه مشروط مهارت و ممارسته منوط ایدرکی و بو مثل مهارت و ممارسته
اقتضایدن استعدادک حصولی وصف غلظت و امیلکی مستوجب طور
بداوته ملازمت ایدن اشخاص شی آدمه ممکن اولوب بلکه اشخاص شی بشرک
استعداد فطری و قابلیت جلیستی قوتدن فعله اتیان ایله خاصه لازمه انسان
اولان حد کماله تقریب و ابصالی موجب طور حضارت و اوصاف بلدیت و مدنیت
یعنی شهر بیک ایله حصول پذیرا و لدیفی ظاهر و مستنیر در بو صورتن سکان
و اهالی مملکتی امکنه معینه و نواحی مخصوصه و محدوده ده توطین و اسکان
و زراعت و صنعت و تجارت مثلواعمال ایله اشتغاله اعتیاد و ایستلاف برله
حسب الامکان آنردن طور بدایتک مقتضای سنندن اولان غلظت و جهالتی
دفع و ازاله و نفوس بشریه به عقل نوید و استعداد مزیدی مفید اولان مراسم
حضارت و لوازم آداب و مدنیت اوصافی ایله انصاف ایتدیرمک مثللو تدابیر
و نظامات اعمار ملک و مملکتک اصول و مبادی سنندن اولمقدن ناشی ذکر سبب
اراده مستبب قبیلندن اولمق اوزره تدبیر عمران ملکینک السنه اوروپاده
بروصفی دخی سیویلیزاسیون در یعنی سکان دولت و اهالی مملکتی بلدیت

هنكام حروب و اسفارده عساكر و مهمات حربيه لى مصارف عظيمه بيستازم
اولد بغدن اعمار ملك و مملكته عائد نظام و تدبير لى انجمن حمايت رعيت و حفظ
حدود مملكت و بحسب الامكان ايفاء مراسم عدل و عدالت امرينه منحصرا و له رق

و مدنيت و صافى ايله متصف و متخلق قبلتدن عبارتند في الواقع بالاده بسوط
فصولا ربه ضمنند ذكر و بيان اولد بغني وجهله استحصال محصول ايله احداث
مال و تكثير اموال امرى موقوف عليه و محتاج اليه اولد بغني مبادى و اسبابه امعان
نظر ايله تأمل و دقت اولد قن طور بداوته ملازم و بلا استعداد كسي همان فطرت
اصليتا اوزره مجبول اولد رق اسبابا كتساب لى قيون و صغر و بر مقدار رؤس
دون و هر كله مثل و حيوانا نك رعى و تربيه سنه مقصور و كار و عمل لى هر موضع
و مكانك اولد ق و كياهي بازده و قرين فقدان اولد قن اوبه و چركه لرين رفع ايله
ديگر چراكا هه انتقال امرينه محصور اولوب استحصال محصولى موجب اجناس
اعمال ايله مزاوله و اشتغال تبتيان و تكثير اموال و ارزاقى مؤدى آلات و اسبابه
كا هو اللازم مالك و متصرف و لميان قبائل و عشائرا هاليسى مثل و طوائف اميه
و جماعت بدويه به كوره تكثير اموال ايله و اصل رتبه عمران اولد قن امرى خارج از دائره
امكان اولد بغني ظاهر و نمايانند بو امر ك توضيح و نظيرى شوبله در كه
بداوت طورينه ملازم اولان عشائرا كرادا هاليسنك معيشتگاه و كشت و كذار لى
اولان بغداد و ديار بكر ايا لى ايله وان و قارض و ارض روم ايا لى پيشتن
واقع ممالك واسعه و بويجه منبت و محصولدار اراضى و نواحيك انا اعمار
و اسباب ثروت و يسار جهتيه احوالى و اموال ميريه به منافعى سكان و اهالى
مراسم حضارت و اوصاف بلديت و مدنيت مقتضا سندن اولان عمل زراعت
و عمل تجارت و مها امكان حرفت و صناعت عمل ايله اشتغال ايدن شام و حلب
طرفلندن و قيصريه و سبواس ايا لى لى نيك بروجانلندن كائن و على مخصوص

حصول مال و تکثیر اموال عائد تدابیر و اسباب اعماری افراد رعایانک تدبیر
 و اهتمام لرینه ترک و اهما لایه کلد کلری معلومدر لکن اسلحه ناریه نک ایجاد
 و استعمالی و معلم و منتظم عسکرک ترتیب و استخدامی معتاد اولده دنصکره
 اشبور سالد مختصره نک مقدمه سنده تفصیلا ذکر و بیان اولدنیغی و جهله
 امر حرب فنون و معارف عدین بی شامل علم جلیل و فن مجل رتبه سنه ابلاغ اولنه رف
 معلم و منتظم عسکرک ابام صلح و حضرده دخی تعلیم و تربیه سی و هتکام حروب
 و اسفارده الات و ادوات حربیه و سایر مهمات کلیه سنک اعداد و تهیه سی
 هم اموال و مصارف موفوره و هم نیجه فنون و معارف عجیبه و صنایع غریبه و مرکبه یه
 موقوفه ایدر کی و بونلرک مجموعی اعمار ملک و مملکت و ضد بداوت اولان مراسم
 حضارت و مدنیت ایله حاصل اولدنیغی ایدر اولغله دول متأخره یعنی دول
 اوروپا دن عبارت اولان ملل غریبه تسهیل اعمال و آنک ثمر و نتیجه سی اولان تکثیر
 ارزاق و اموال ایله اعمار ملک و مملکت و توفیر سکان و رعیت عائد نظام و تدبیرک
 اصول و مبادیسی مطالعه و مباحثه یه مجبور و مضطر اولدیلر اشته دول غریبه
 و آنلرک بویا بن اصول مرعیه لرینه اقتدا ایدن ملل ساثره دول ماضیه نک اصول لرند
 مفارقت و مسلک دیگره یعنی تدبیر آخره سلوک و عزیمت لر ایجق بونفطردن
 یعنی اعمار ملکه عائد اصل اصیلدن عبارت اولوب ساثر جمیع نظامات مختصره
 و اصول مختلثه لر ی بواصلک متفرعاتی و بوفصلک لواحق و مرتباتی اولدنیغی

نقل اموال و ارزاق ایله عمل تجارت باعت مزید سهولت اولان اق دکز
 و بحرسیه سواحلنه مسامت و در سعادت و سازش شهر عظیمه قریب اولان ممالک
 و نواحینک اسباب معوریت و اموال میریه عائد اولان منفعتی ایله مقایسه و موازنه اولدنیغی
 حصول مال و تکثیر ارزاق و اموال ایله استکمال سباب اعمار مرند مراسم حضارت
 و اوصاف مدنیت و بلدینک مذخیر و بلکه استنباط موجب نک اصل اصیلی اولدنیغی روشن و جل در

دول مرقومہ نك نظامات داخله و قوانین ملكيه لرینى حاوی كبت و دواوینى دقت
 نظریه مذاکره و مطالعه اید نك عندنك مسلم و معلومدر فی الحقیقه دول غربیه
 و آنلى بویا بن تغلیدایدن ملل سائر نك بو حالى یعنی اعمار ملك و مملكته عائد
 نظام و تدبیرى سائر جمیع نظامات داخله لرینه اصل و اساس اتحاد اید نك
 بو كا اقدام و همتلى دول و ملل سالفه یه هم قوت و اقتدار و هم دوام و استقرار
 جمیته فضل و رحمانلى موجب بر علت و لمش و لدیغى دول سالفه نك
 تواریخ معتبره ده مضبوط و محفوظ سیرا و آثار و شوكت و اقتدار و بونك
 موجب و مقتضا سندن اولان دوام و استقرار لری دول متأخرینك
 حال لرینه موازنه و مقابله اولنسه واضح و آشكارا ولور اشبوفوز و فارقك
 اجمالاً بیان و توضیحى شویله دركه دول ماضیه نك اصل سطوت و شوكت لرینك
 حكى اكثرى اوائل ظهور و مبادئ حال لرینك تسخیر ممالك جدید و توسیع ملك و مملكته
 اقبال و اخذ غنائم و سلب و نهبا موال و مغایر ایله اشتغال لری زمان لرینك واقع اوله
 كلدیكى مستغنی بخت و جدالدر حال آنكه اطراف و اكاف تجاوز و تعدی و ممالك جنبیه یه
 استیلا یه تصدی ایله قبضه تصرف اذخال اولنان مال منهبوب مداخل ممالك بالانعام
 منابع مستمر المنوع منالو اجناس اعالدن حاصل اولان ثروت و یسار و آثار اعمار
 كی دوام و استقرارى و لیبوب و جودى موقت و سریع الاقبال و الانقضا و لمغله
 دول ماضیه دوام و استقرار و بنیان شوكت و اقتدار لرین اعمار مداخل مملكته عائد
 نظام و تدبیر ایله تأیید و توكید اید مدكلرندن شوكت و اقبال لری موقت و اكثر لیبى
 سریع الانقلاب اوله كلدیكى تواریخ معتبره ده مضبوط حال لرینك معلوم و مستباندر
 حتى علم طبیعینك موجب و مقتضاسى و زره اطباء و حكماء طائفه انسانك
 مدت عمر طبیعینك اوج قسمة تقسیم ایدوب قسمة اولئى سن نما و قسمة ثانیسنى سن
 وقوف و قسمة ثالثى سن رجوع و انحطاط اسم لر ایله تسمیه و تمیز اید نك بالآخره
 اشخاص بنی بشره اجل ستماء عارض و عمر طبیعینى نهایته و اصل اولور دیو حكم

ابد کبری کجی حکماء اسلاف دخی هر ملک و دولتک قیام و بقا سنی طائفه انسانک
 عمر طبیعی سنه تشبیه برله او ائلی هنگام نشوونما و واسطی ایام و قوف و اواخری
 زمان الخطاط و صفلیله توصیف ایدرک وجه تشبیهلرنک دخی علل و اسبابی
 تواریخ معتبره و کتب حکیمه ده مشروح و مبسوطدر حال آنکه زعماری غلط
 و تشبیهلری سقط اولوب نفس الامره مخالف و مغایر در زیر نوع بشر روی
 ارضه استیلا و استخلاف ایله مجبول و مفطور اولوب نسل و ذریت واسطه سبیله
 نوع انسان قوندن قرنه و بطندن بطنه بتجدد و تشبیهلر تکمله ملک و دولت
 دخی افراد اشخاص بی بشردن مرکب بر جسم حی و زین اولوب مناط بقا سنی اولان
 اسباب معاشنه آثار نقصان و عارضه فقدان طریکان اتمدیک جالده جسم
 دولت و ملت هره و شیخوخت و مزاجنه ضعف و علت تطرقا تیموب حیات
 و بقا سنی دائم و علائم رونق و شباهتی بدلا باقائم اوله جغدی دلیل عقلی ایله ثابت
 و نفس الامر موافق و مطابقدر لکن حکماء اسلاف دول ماضیه نک سالف البیا
 حال دینه نظر ایله دوام و استقرارین عمر طبیعی انسانی به تشبیهلری انجی اعصار ماضیه
 اعمار ملک و مملکته عائد نظام و تدبیرک علم و معرفتی مجهول اولدیغندن نشئت ایتمش
 اولدیغی مجزور و مثبتدر بوصورتن معلم و منظم عسکرک ترتیب و استخدای
 و آنک مقتضیا سندن اولان اعمار ملک و مملکت عائد نظام و تدبیرک علم و معرفتی
 علم مخصوص نصابنه ابلاغی حسبیله دول و ملک تأسید و استقرارینه تدبیر و علاج
 بولنش دینسه بادی نظردیه طور کستاخی به محمول اوله جغی ظاهر و لکن
 نفس الامر بصیرت ایله تأمل و دقت اولنسه حقیقت حاله مقرون ایدرک
 بدیری و باهردر اعمار ملک و مملکت عائد نظام و تدبیر موجب صلاح ملک
 و ملت و مؤدئی نظام احوال رعیت و مملکت اولدیغندن قطع نظر بالاده
 مره بعد اخری ذکر و بیانی تکرار اولندیغی وجهله اسلحه ناریه نک استعمالی
 و معلم و منظم عسکرک تنظیم و استخدای دول متأخرین عذندن معهود و معتاد

اولدقدنصركه هرملك وملك شوكت وعظمتي مؤدى ثروت وبيار اولان
 اسبابا باداني واعماري نسبتى وزره واقع اولوب بو عصرده بلا وجود اعمار
 عظمت واشتهار ممكن ومنصور اولديغي بديدار در حتى دول وملك غريبه
 ايله ملل شرقيه نك احوالنه برخيفيجه دقت ونظر بومدعائك ثبوتنه دليل معتبر
 اولوركه هندوعجم وبخارا وسائر ممالك شرقيه دن اعصار سالنه ده
 آراق آراق متعدد جها نكبرل ونيجه قوتى الاقدار وعظيم الاشتهار ذاتلر
 ظهور وبروز ايدوب اقطار بعينه وممالك عديك به تحكم واستيلا لري معلوم
 ومشهور ايكن ممالك شرقيه نك ملوك وحكدار لري بو عصرده مائيه شوكت
 واقدار وماده عظمت واشتهار اولان اعمار ملك ومملكه وتكثير سكات
 ورعيته عائد نظام وتبديل كه عصر ك حكنه رعایتدن عبارتدر عدم مبادر
 وبا خود علمدن غفلت لري حسبيله قوت واقدار لري كوندن كونه نازل وتدقنيه مائل
 وصيت واشتهار لري ذائل اولمقده ايدوكى مجزوم ومفهوم وبوامرك خلافي
 دول غريبه وانلك بويابن اصول لرينه اقتدا ايدن ملل سائر عصر ك حكنه رعایت
 ايله اعمار ملك ومملكه عائد نظام وتدبيرده واقع اولان اقدام وهمت لر نك ثمر
 ونتيجه سى مشهور وعامة نك عندنك مسلم ومعهود در واشبو جميع تبدلات
 وتغيراته اصل سبب وصلت فكر وملاحظه به لايق انجق اعمار ملك ومملكه
 بختنك سابق لذكر مباحث وحقايقدر بوندنصركه معلوم اوله كه تدبير عمران
 ملكى علمك ابتداء ظهور وحدوثي ومرور زمان ايله رتبه كماله وصولي شو وجهله
 اولمشدر كه اوروپا قطعه سنده ساكن دول وملك نصارا معلم ومنظم عسرك
 ترتيب واستخدا مني التزام ايله كدنصركه اشبور سالة مختصره نك مقدمه سندي
 تفصيلاً ذكر وياني سبق وتقدم ايلديكي وجهله مصارف ميريه وسائر هر در لومها
 حربه لري كوندن كونه متزايد ومترقى اولدقجه اصحاب رأى وتدبير اولان ارباب
 دولت حصول مال وتكثير اوراق واموالك موقوف عليه اولديغي مبادى واسبابك

حسنت

جست و جو و محنت و مطالعه سنه مجبور و مضطر و ملقذن ناشی منشأ حصول
 محصول اولان اجناس اعمالدن حادث و حاصل اولان انواع محصولاتک مباحثات
 و معاوضاتنه توسط ایدن تجار طائفه سی مکاسب و منافعت طریقته و تکثیر
 محصولاتک اسبابنه سائر ناسدن اعلم و اعرف اولوب تجار صنفنک امور دین و کار
 آزوده لری اصحاب رأی و تدبیر اولان ذواته تقریه فرصتیا با اوله رق مکاسب
 و منافعت اصول و مبادیسی و منشأ اموال میریه اولان رعایا و تبعه نك ملكته اموال
 و حاصلاتک نك اثر و ازدیادی موقوف علیه اولدیغی نظام و تدبیری اخطار و اشعاره
 مبادرت اتمدیله اعمار ملكه عائد نظام و تدبیرك قسم نظریسی علم مضبوط اداخا
 اولتمسیرین دول و ملل مزبوره نك وکلای دولت و مدیرین امور مملکتدیری کرک تجار
 یومیه نك تکراری و کرک تجار طائفه سنك اخطار و اشعار یله اعمار ملكه دائر
 ضبط و اختلاس ایلدک لری معارف و حقایق ایله عامل اوله رق بو وجهله بوز سنه دن
 متجاوز زمان اعمار ملك و مملکتنه نصب نفس هتمام ایدوب حال آنکه اشبو
 مدتنه واقع اولان نظام و تدبیر لری هر قدر ضبط و خطادن سالم دکل ایلسه ده
 ضبط و خطا لری آراسنده صواب و استقامته مقرون اعمار ملكه دائر نتیجه تدبیر
 و نظام اختراع و قوتدن فعله ایتان اتمش و بوسبیدن ناشی مملکتدیرن فی الجمله
 آثار معموریت و اسباب غنا و ثروت حاصل اولمش اولغله ثروت و معموریتك
 ثمره و نتیجه سی اولان انواع علوم عقلیه و اصناف فنون و معارف نظریه دخی
 ظهور و حدود ایدوب نهایت بوندن سکسان سنه مقدم فرانسه مملکتك
 کسنای و آنک هم عصری اولان انکلهزه لو اوهر نام اهل حکمتدن ایکی صاحب کمال
 تدبیر عمران ملکیه عائد نظام و تدبیرك قسم نظریسی ابتدا علم مضبوطه ربط
 و اصول و فروعنی تنظیم و ترتیب برله دواوین مخصوصه ده ضبط اتمدیله
 بعد فرانسه و انکلهزه و ایتالیا مملکتدن اصناف علوم عقلیه و اجناس فنون
 و معارف نظریه ایله مزاوله و اشتغال ایدن اهل حکمتدن بر صنف مخصوص سنجیلوب

مصنوعین مزبورینہ اقتدا ایله علم و معرفتین اعمار ملکہ عائد نظام و تدبیر قسم
 نظر بسنک مطالعہ سنہ وقت و وقت و زمانین اصوک قواعد کلیہ و مسائل
 فرعیہ سنک شرح و ابضا حنہ حصرا یدوب علم منطق و علم نحوہ منتسبین اولان
 ذواتہ منطقین و نحوین دینلدیکی کی بوندره دخی السنہ اور پانک مجموعند
 ایقونومیست اسم و شهرتی علم خاص و لمشدر یعنی تدبیر عمران ملکی علم منتسبین
 اشخاص دیمک اولور بناء علی هذا علم مرقومک مباحث و مطالعہ سنہ مشغول
 اهل حکمت و ارباب معرفتدن اشبوصنف مخصوص علم مزبورک قواعد کلیہ
 و مسائل فرعیہ سین ایراد دلانل عقلیہ ایله اثبات و بسط تجارب نقلیہ ایله
 شرح و ابضاح ایلدیکجه تنفیذ احکام دولت و تنظیم امور مملکت و رعیتہ مامور
 اولنلر مسائل متضخه و مشروحه فی اخذ و ضبط برله ايجاب وقت و اقتضاء
 مصلحت کوره قوتدن فعله و نظردن عمله اتیان و اولوجمله قسم عملیستی
 تنفیذ و اجراء اقدام ایدوب ایوم مملکتدن درکار اولان آثار عمران نمایان
 و هر در لوجال و شانلری مشهور و عیاندر پس علم مرقومک نتیج و ابضاح
 و شرح و تفصیلنه دائر انکثره و فرانسہ و ایتالیا لساندن سکسان سنہ
 و علی الخصوص علم مزبورک رتبه کماله ابلاغ اولندیقی قرق الی سنہ دنبرو تألیف
 و تصنیف قلنان کتب و رسائلک حد و حصری اولیبوب حتی ایکوز او توز تاریخدن
 او توز طقوز تاریخنه قدر طقوز سنہ ظرفدن کرک اصول و فروعنی شرح و ابضاح
 و کرک قسم عملیستی متفرعاتدن اولان عمل زراعت و عمل تجارت یعنی علم مرقومک
 علم و عملنه دائر بالکن فرانسه ممالکندن فرانسولولساننده ایکبیک اوجبوز
 بتمش الی کتب و نسخ مآلفین مختلفین همدلیله تألیف و تدوین اولننه در طبع
 و تمثیل ایله نشر و نمش اولنغله طبعخانلری دفتر لرنه مقید و مضبوط اولدیغی
 قرق بشر تاریخندن تألیف قلنان بر نسخہ جدیده بر مناسبتله ذکر و تصریح
 اولمشدر خلاصه کلام اعمار ملک و مملکتہ راجع نظام و تدبیرک

علم و معرفتی امر حربه عائد فنون حربیه مثلوه عصرک حکمی بجا بندن ظهور و نشنت
 ایدوب درج جواهر اصناف علوم و مضبطه انواع فنون و فہوم اولان عرب
 و فارس و یونان و لاتین لسان لری کی السنہ قدیمہ و مشہورہ دہ اثر و وجودی
 اولیوب بو عصر دہ دیار اور و پادہ تکلم اولنان السنہ دہ و علی مخصوص
 فرانسز لو و انگلترہ لولسا نندن مضبوط و موجود اولمغله بورسائلہ مختصرہ دن
 اصل مقصود السنہ مزبورہ دن برینہ آشنا اولیان ذوات کرامہ علم مرقومی
 تفصیلیجہ وصف و تعریفدر بوخسہ شامل اولدیغی معارف و معلومات و بونلرک
 موجب و مقتضاسندن اولان تدابیر و نظماقی ترجمہ و تفصیل دکدر زیرا علم
 موصوفہ مشتمل اولدیغی دقایق و حقایق بحر عمان و دریای سیکران اولوب تفصیل
 و ترجمہ سی کار عا جزان اولدیغی نمایاندر فقط هر علم مضبوطک موضوعندک
 باحث مبادئی و مقدمات مخصوصہ سی اولمغله علم مرقومک دخی بحث و موضوعی
 مال و اسباب اعمار اولوب تفصیلیجہ تعریف و توصیفی مال تعریفی تختک داخل
 جمیع ذوات و اشیا ناک امکان وجود و وصولی و بونلرک نتیجہ مرتبہ و ثمرہ
 مقصودہ سی اولان عمران و عمارتک حصولی موقوف علیہ اولدیغی مبادی و اصولک
 بر مقدار تفصیلی ایجاب و اقتضا التکمله مقصود مزبور ی اسسوالادہ مبسوط و محرر
 فصول خمسہ ضمنک علی طریق الاختصار درج و تخیصہ ابتدار اولندی اگرچه بومقدارک
 دخی حوصلہ استعداد عبیدانہ مدن بیرون و اندازہ قدرت و بضاعہ ناجیزانہ مدن افزون
 اولدیغی و نموندر مع هذا نعمت جلیله رعیت دولت علیہ ایلہ پرورده و ان بی امتنا
 ذمت مستوجبة المفخرت سلطنت سنیه ایلہ تربیت کرده اولدیغی اجلدن تخیث ناک
 و نعمت و ادای شکران و محملت شعار خیر خواهی و عبودیت و رفتار صدق و ورقیہ
 آثار و علامت اولدیغی جزه و طماننتہ مبنی بوجز زحمت من وجه اداء خدمت بحبوت
 و ایفاء مراسم تخیث نعمت و عنایتہ دلیل جعلت اولورامنیہ سیلہ اشبور سالہ پریشان
 تعبیرک ترتیب و تخریرینہ بحاسرت قلندر

خاتمه هر ملك مستقل كندى مراسم استقلالنى حفظ و حمايه و عزت و شائى
 عارضه زلزله و خيلدن و قايه ايمسى امنيت خارجيه و نظام و ضابطه داخلية بيه
 موقوف و بو حالت جميع دول و ملل مستقلة نك صفت مشتركه و عزت و همت بيمه لرى
 اولديغى مرتيقن و معروفدر حال بويله ايكن بيه هر ملك مستقل كندينه مخصوص
 بر نوع احكام و بر كونه قوانين مضبوطه و نظامه رعائتله يعنى طرق مختلفه بيه سلوك
 ايله اشبو انفا مذكور قصد واحد و مرام بيمه واصل اوله كلديكى معلوم و بجز بيلد
 لكن مقصود اول و اساس كل اولان معاش بيمه بر كونه استثناء و اختلاف قبول
 ايمتوب مجموع طوائف انسانك امر معاش و اسباب معاشه احتياجى برابر و سبباً
 اولديغى ظاهر و نماياندر حتى طائفة افريخدن بر شخص باشنده شايقه طائيسه
 اسلا مدن برفرد برفسه محتاج اولديغى بديرى و باهردر و حوا بيمه اولان
 اشبو ايكي جنس متاعك شكل و صور تلى هر قدر مخالف و مباین ايسه ده
 احتياج و ما ليتده و جوه ايله مجالسن و مقارننر زيرا ايكي سنك دخي قيمتي قرق
 والى و سكتنا غرو شلق ما ليته معادلدر و اگر مارا لذكر فس متاعى خارجدن
 يعنى وساطت عمل تجارتله ممالك اجنبية دن استجلاب و استحصا اولنمش ايسه
 البته آنى من اولامرا حداث و تصنيع ايدن صاحب عمله بدل معادلى بشقه
 جنس مال عيندن تعويض اولنمديغى صورته متاع مذكور كآذن اخذ و استغنا
 غير قابل و سائر كرك بالانفراد اشخاص بى آدم و كرك آنلردن مركب و مرتب
 اولان دول و اممك جميع حاجات و مهمات و كافه تصرفاتى بونتميله مقيسر
 و مماثلدر پس اسباب معاش اولان اموال و ارزاقك حرون و حصول
 و نصا بانهفاع و استمتاع و وصولى بالاده مبسوط فصول اربعه ضمننن
 شرح و تفصيل قلنان اصول و اسبابه مشروط و موقوف اولوب وجه حدو
 و حصوللرنه هيچ بر كونه تخلف ممكن و منصور اولما مغله مال نوعدن اولان
 جميع ذوات و اشيا نك ككثير و توفيرى و آنلك نتيجه مترتبه سى اولان

آبادانی و معموریتک حصولی موجب نظام و تدبیر دخی اختلاف دین و ملت
 و مغایرت احکام و قوانین دولت یله تخلف و تغیر قبول تیمدیک می مظاهر در
 بناء علی هذا الوجه دولت علیه ابدی الدوام دخی مالک ملک و مملکت و صاحب
 عسکر و رعیت اولغله بوشروطه داخل و بوابد استثناء و تفرد امری غیر قابل در
 اگرچه عمران و عمارتک اصل و اساسی اولان مراسم حقوق ملکیت رعایت یعنی
 هر کسک نفسنده و ملکنده کمال امنیتنی موجب حمایت رعیت و ایفاء مراسم
 نصفت و عدالت شرطنه دولت علیه جمیع زمانه اعتنا و دقت اید کلدیک معلوم
 و مثبتدر مع هذا بالاده ذکر و بیانی کدزان ایلدیک و جهله تبدل اصول عالم
 و تغیر احوال دول و امم ایجابندن یعنی معلم و منظم عسکرک ترتیب و استخدا مندی
 ناشی دول متأخره یعنی دول ملل اروپا اعمار ملک و مملکت عائد نظام و تدبیری
 علم مخصوص و فن مضبوط رتبه سنه ابلاغ و اعتلا ایدوب عصرک حکمته نظراً
 بوابد اصولی دول سالفه نک اصولنه ارجح و فضل و مزیتک ثمره و فوائد
 متضح اولغله دول اروپا و آنره بوابد اقتدا ایدن ملل سائره قنده اعمار
 ملک و مملکتده ملزوم رعیتی اولان نظام و تدبیر ممالک محروسه دولت علیه ده
 بالفعل اجرا و قوتدن فعله اتیان و ایفاء اولمنسی مطلوب عالی و مقصود معالی
 بیورد یعنی صورتک بوابده مقصود و مرام ایکی طریق ایله پذیرای اختتام اولتی
 ممکن و میسر اولور طریقک بری شویله در که تدبیر عمران ملکک عائد ما را لیبنا
 علم مضبوطک قسم نظریستی مشتمل کتب و نسخ عدیدک متأخره دن افضل
 و اکمل لدی لترجمه ترجمه مزبوره مطالعه و مذاکره و شامل اولدیغی اصول و فرعی
 کرکی کبی ضبط و احاطه اولندقدن صکره اصل مقصود اولان قسم عملیسی بالفعل
 اجرا و موجب و مقضی ساسی قوتدن فعله اتیان و ایفاء اولغله مقصود و مرام
 قوین اتمام اولتی ممکندر لکن بو طریق ایله مقصود و مرامه شروع و مبادرتده
 تکلف و صعوبت در کار و انتاج مرآمده محاذیر و عسرت بدیداردر شویله که

اولاً دیار اوروپاده و علی الخصوص فرانسه وانگلتره مما لکنده بیان سابق
 اوزره مدت مدین اهل حکمت و ارباب معرفدن اشخاص عدید علم مرقومک
 بحت و مطالعه سنه توطین نفس اهتمام و تدقیق و اکالنه اقدام ایلد کلرینه
 مبتی شمیدیک اعمار جهتیه ممالک محروسه دولت علیه نک بولندیغی مرتبه یه
 نظر ایج لزومی و لمیان تدقیقات و تفصیلاً ایله غایت توسیع و تدقیق اولنوب
 حتی مواقع عدید سی که شمیدیک دولت علیه یه هیچ لزومی و لمیان تدقیقات
 و تفصیلاً بولردن عبارتدر اختلاف مصنفین حسبیلله صدردن خارج
 جدال صرف و نزاع لفظیه قبیلندن معانی مجرده مثلوز و اندایله مشحون اولدیغند
 قطع نظر علم مرقومه مبسوط دلائل عقلیه و تجارب نقلیه نک توضیحی ضمندن
 هر مصنفک بسط و ایراد ایلدیکی تمثیلات و تنظیمات بولندیغی دولت و مملکت
 جاری اولان احوال واقعه و اصول و رسوم مرعیه یه تطبیق و اولوجه معانی
 مقصوده سنی توضیح و تصریح ایلدیکنه مبتی ترجمه سنه مباشرت اولدیغی هر فنی
 نسخه اولور ایسه ایراد اولنان تمثیلات و تنظیمات و کرک صدردن خارج
 نزاع لفظیه قبیلندن اولان تدقیقات و تفصیلات حذف اولنیه رق نظام
 و ترتیبی اوزره علی حاله ترجمه اولنسه دول اوروپا و علی الخصوص ترجمه سی مراد
 اولنه حتی نسخه نک تألیف اولندیغی دولت و مملکتده جاری اولان رسوم و نظام
 مرعیه یه وقوف تام اولدیغی حالده مفهوم معنا غایت مجمل و مغلق اولر رق نظام
 ذوق و حلاوت اثری و ملیوب ذهن و فکره کلال و فقور و طبعه نفرت و قصور
 ایرات ایله جکی ظاهر و اگر بولر حذف اولنسه نسخه نک نظام و ترتیبی مجمل و نسوت
 معانی و سلسله دلائل و مفاهیم کلیاً مجمل اولوبا و لکندن زیاده مغلق و مجمل
 اولر رق استفاده مال رتبه استحاله رسیدن اولدیغی باهر در ناینا علم مرقومک
 ترجمه سی جامله و چارپه بی اصول و اساس لسان ترکیده بر مقدار ملکه و مهارت
 تحصیل ایش کسانک کاری و ملیوب بلکه عربین تکمیل نسخ ایش و علم حکمت کور مشر

حاذق و ماهر ذواتك همتلرینه موقوف اولدیغی کبی مجرد السنه اور و پادن فرانسرلو
 لساننه فضا آشنا اولمق بضاعه سی کافی اولمیوب بلکه علم مرقومی شما مل اصول
 کتابلرینک مطالعه و مذاکره سیله جوق زمان مزاوله واشتغال ایتمش
 مترجمده دخی محتاج اولوب حالبوکه اشبو شرط مطلوبی جامع مترجمک دولت
 علیه ده الان موجود اولوب اولدیغی امر مشکوک و مشتبهدر نهایت الامر
 اشبو محاذیر و صعوبتترین اندفاعی ممکن و ترجمه مقصوده نک بروفی مرادتمای
 متمکن اولدیغی فرض اولنسه حصول واختتامی زمان مدین موقوف اولدیغند
 ماعدا مقصود اصلی اولان قسم عملیسنک بالفعل اجرا و امکاندن وجوده اتیان
 و ایفاسی اصحاب رأی و تدبیر اولان اولیاء امور حضرتک رأی واردت و غرض
 و همتلرینه منوط اولغله مشارالیه حضرتک ایسه فراغ خاطر ایله بوشللو
 دورودراز کتاب مطالعه و مذاکره سنه و حاوی اولدیغی اصول و فروعک
 ضبط و احاطه سنه مدنظار و حصر افکاره مشاغل یومیه و تمشیت امور
 مهمه ملکیه مانع و حاجز اولدیغی مستغنی بیان و اشعارددر لکن طریق
 دیگرکی و وجه اسهلی شویله درکه فصل ناینک تفصیلاً شرح و بیان اولدیغی
 و جهله عمل تجارک حصول مال و تکثیر اسباب عمارده مدخلی آنجی عملین
 آخریندن یعنی عمل زراعت و عمل صنعت و حرفت اهلندن حادث و حاصل اولان
 اجناس حاصلات و اصناف منعه و اموالک کک اصل محل محصول لری اولان
 مواقع و کک بالتدخرو التزاکم رخص و رایگان اوزره اولان مواضعدن
 استعمال و استمناعلرینه رواج و رغبت درکار اولان امکنه به نقل و ایصاله
 منحصراً اولغله عمل تجارک شعوب و فروعی عمل زراعت و عمل صنعتدن حاصل
 اولان اجناس حاصلات و اصناف منعه و محصولاتک انواع و اجناسنه متفرع
 و منشعب اوله رق عرصه مباحات و معاوضات عرض اولنان اموال و اشیا نک
 انواع و اجناسی بقدر مختلف و کثیر ایسه عمل تجارت دخی اولقد رانواع مختلفه به

متجنس و متنوع اولدیغی مستغنی بیان و تذکره در بوصولته عمل تجارت
 عملین آخرین یعنی عمل زراعت و عمل صناعت انواعه داخل اجناس اعماله مرکز
 و آنردن حادث و حاصل اولان اموال و امتعه نك تعویض و استبدالنه واسطه
 اولغله عمل تجارتك انواع و اجناسیله اشتغال ایدن افراد اشخاصدن هر فرد
 مبیعات و مبادلاتیله اشتغال ایلدیگی جنس محصول و نوع متاعك حصولنه
 واقف و مقدار و کیمیت و هر درلو حال و کیفیتنه جمله دن زیاده عالم و عارف
 اولمق ایجابا تمکله بوصولته بر ملک و دولتده کرک عمل زراعت و کرک عمل
 صنعت و حرفت اهلندن حادث و حاصل اولان مجموع حاصلات و امتعه نك
 محل حصولی و مقدار و کیمیت و هر درلو کیفیتلرینک و قوف و معرفتی عمل تجارتك
 انواعیله اشتغال ایدن افراد اشخاصك و قوف و معرفتی طوبندن یعنی جمله سند
 عبارت اولمق اقتضا ایدر و چونکه فصل خامسده شرح و تفصیلی کذران
 ایلدیگی وجهله اعمار ملک و مملکتك اصل و مناسی تکثیر اجناس اعمال ایله توفیر
 انواع حاصلات و اموال دن عبارتدر بوامرک تدبیرینه بالفعل شروع و مباشرت
 ابتداء امرده مسبق الذکر و قوف و معلومات یعنی اجناس حاصلاتك مقدار
 و کیمیت و سایر هر درلو احوال و کیفیتلرینه تحصیل یقین و معرفته منوط و بوباید
 اقتضا ایدن تدبیر یعنی توفیر اجناس اعمال ایله تکثیر حاصلات و اموال تدبیرینه
 بالفعل مبادرت اصحاب رأی و تدبیر اولان ارباب دولتک رأی و ارادتلرینه
 موقوف و مشروط اولمقدن ناشی سالف الذکر و قوف و معلوماته تحصیل
 یقین و معرفت اصحاب رأی و تدبیر اولان ارباب دولتله جمله دن زیاده اهم
 و الزم ایلدیگی دلیل عقلی ایله مستدل و مثبتدر پس اشبو و قوف
 و معلوماتك استعلام و استخباری بر واسطه مخصوصه یہ موقوف اولوب
 اول واسطه مخصوصه دخی اعمار ملک و مملکتک علم مستفل و تدبیر مخصوص
 ایله شروع و مبادرت ایدن جمیع دول اوروپاده واقع اولدیغی کجا مور تجارت

و آنذر

و آندن مقصود اولان احوال حاصلات و اسباب عمارت تحصیل یقین و معرفت
 ایچون مجلس تجارت نامیله قلم نوعندن بر محل معین و مجلس مخصوص تعیین
 و ترتیب ایله وجود پذیر اولدیغی ظاهر و مستنیر در شویله که اعمار ملک
 و مملکت اسبابنه تدبیر مخصوص ایله مباشرتک دول و ملل سائره بی تقدم
 و مسا بقا ایدن انکثره و فرانسه دولتلری بوندن یوز سکان سنه مقدم
 حاصلات مملکتک مقدار و کیت و سائر هر در لواحوال و کیفیتلرینه تحصیل
 خبر و معرفت برله تکثیر و توفیرینی موجب تدابیر و اسبابه صاحب رأی و تدبیر
 اولنلر طرفندن بالفعل تشبث و مباشرت اولنق اوزره مجلس تجارت نامیله
 پای تحت دولتلرنه قلم نوعندن بر مجلس مخصوص و جمعیت گاه معین تخصیص
 و تعیین ایش و دولتین مرقومیتینی بویا بدع تقلید ایدن سائر مجمع دول و ملل
 بواصولی آلدن اخذ و هریری کندی مملکتده مرعی احکام و قوانین مضبوطه
 و نظام تطبیق ایدرک موجب و مقتضاسنی امکان وجوده کتورمش اولملر ایله
 تدبیر عمران ملکچی به عائد علم مخصوصک قسم نظریسی بیان سابق اوزره علم
 مضبوطه قبل اذخال یوز سنه مقدم قسم عملیستدن بوججهله بدأ و مباشرت
 اولنمش اولدیغی بوا موره دائر کیت و دواوین مخصوصه ده تفصیلی موجود و الآن
 جاری اولان احوال لرنده معین و مشهور در پس بویان معلوم و مستبان
 اولور که تدبیر عمران ملکچی به عائد سالف التوصیف علم مضبوطک قسم نظریسی
 ترجمه اولنسه بیله مقصود اصلی اولان قسم عملیستک بالفعل انفاذ و اجراسی
 بائی حال ینه حاصلات مملکت و احوال تجارت و عمارت دائر بالاده مشروح
 و قوف و معلومات تحصیل یقین و معرفت امری مجلس تجارت واسطه سنه موقوف
 و مخصوص اولدیغی معلوم و منصوب صدر بنا برین بویا بدع دخی دول
 اور و پانک اصولنه اقتداء قسم نظریستک سالف البیان محاذیر و صعوبتلره
 مبنی شمذیلک ترجمه سی تکلفندن صرف نظر همان قسم عملیستدن بدأ و مباشرت

اولمق صوابدید رأی عالی اولدیغی صورتی بوا مرهم و حطب جسمیه
ابتداء و بالفعل اجراسی اولامده امور تجارت و احوال حاصلاته تحصیل
وقوف و معرفته واسطه اولمق اوزره مجلس تجارت نامیله قلم نوعدن بر محل
معین تخصیص و مجلس مزبورده تسهیل امور تجارتیله تکثیر اجناس اعمال
و توفیر انواع حاصلات و اموالک اسبابنه دائر واقع اولمق مذاکرات
و مشاوراتک خلاصه ما لنی لاتی و جهله تخمیراً و تقریراً دولت علیه به عرض
وانهایه کفایتی مسلم ناظر مجلس تجارت عنوانیله بر ما مورک نصب و تعیینه
موقوف اولدیغی باهر و هویدا در پس مجلس تجارت و خدمت نظارت بو وجهله
تنظیم و ترتیب و لندفون ناظر مجلس مفروضک خدمت و ما موریتک اجمالاً کشف و بیان
شویله در که پای تخت سلطنت و مرکز دائره امور تجارت اولان در سعادت مقام
اسلام و رعایا و مستأمن طائفه سندن افراد تجارک ممالک محروسه دولت علیه ده
واقع بلا دوامصار و سواحلنده کانه اسکله و بنادر و سایر ساحه وجوده و وصول
و عرصه مباحه و معاوضه به موصول اولان جزئی و کلی بر نوع محصولک وجود پذیر
اولدیغی هر موقع و موضعن شریکری و ما مورلری و سایر کونا کون مناسبتری موجود
اولوب بونلرک ایشلری و کوجلری کل یوم آنلرایله مخابره و مکاتبه امرینه منحصر
اولدیغی و اشبو مخابرات و مکاتبه تارینک ما حاصلی آتیق عمل زراعت و عمل صنعتک
حادث و حاصل اولان انواع حاصلات و اجناس متعه و محصولاتک مقدار و کیفیت
و رواج و کیفیتلرینک استعمال و استخبارندن عبارت ایدرکی در کار اولمغله امور
تجارت و احوال حاصلاته راجع و قوف و معرفت بو مناسبتله افراد تجاره و آنلرک
واسطه سیله مجلس تجارت اطرافیله موصول اولدیغی امر مدلولدر زیرا زمره تجارک
هر فرد ما مور اولسون اولسون مجلس تجارتیه دخول و جلب و استخبار ایدرکی و قوف
و معرفتی ساحه بیانه نهاده و موصول قیلتی کندینه موجب فخر و اعتبار عدا این جکی
بیدار اولدیغندن ما عدا اصول تجارتیه نظام و سهولت و اموال حاصلاتده کثرت

ووفرت حالتی بخار طائفه سنک تزیید منافع مخصوصه لرینی مؤدی اسباب و کفایت
 اولدیغی ظاهر و مثبتدر بنا علی هذا ناظر مجلس تجارت بر طرفدن بو خصوصیه
 دائماً بحسب و تحری برله کرک افراد بخارک واسطه سیله بالاده مذکور صورت
 ایله و کرک ایجاب مصلحت کوره بالنفس اقتضا ایذ نلر ایله مکاتبه و مخابره بیه
 مباشرت و سائر هر درلو واسطه و مناسبته ممالک محروسه دولت علیه نیک
 هر موقع و موضعند جاری اولان امور تجارت و باعش بادانی و معموریت اولان
 احوال حاصلاته ککنه و حقیقتی اوزره تحصیل و قوف و معرفته اعتنا و دقت
 ایلمک و دیگر طرفدن دخی منافع دولت و رعیت و اعمار ملک و مملکتی موجب
 اولان تسهیل امور تجارت ایله تکثیر اجناسل عمل و توفیر انواع حاصلاته و امواله
 دائر دول اوروپا ممالکنده ایکیوز سنه دن بوکونه قدر ایجاد و اختراع و تکرار
 تجریده ایله صحت منافع انفاق و اجتماع اولمش اصول و نظامات صورتلری
 حرف و واحدی ضایع و ساقط اولمیه رق طبع و تمثیل قلمش دو اوین مضبوطه و کتب
 و رسائل مخصوصه ده علل و اسبابی و احکام و دلایل ایله مبسوط و مشروح
 اولمغله ناظر مجلس تجارت و آنک معاون و مظاهر لری کتب و دو اوین مزبوره نیک
 تتبع و مطالعه سنه مزاوله و اشتغال ایدرک بو وجهله دول اوروپا نیک منافع
 دولت و رعیت و اعمار ملک و مملکتده تدابیر و نظاماتک فواید و منافی و طریقه
 اجرا و ایفاسنی استفاده و استحضار ایتمک ناظر مجلس تجارتک اقدام خدمت
 و اساس ما موریتی اولدیجی اولمغله اولاً ممالک اوروپا ده ایکیوز سنه دنبرو
 منافع دولت و رعیت و اعمار ملک و مملکت امرنده ایجاد و اختراع و امکان و وجوده
 اتیان ایله بالفعل انفاذ و اجرا قلان اصول و نظاماته یعنی تدبیر عمران ملک بیه
 عائد نظام و تدبیرک قسم نظری و عملی سنه دائر بالاده مذکور صورتله مأخوذ
 و مستفادی اولان حقایق و دقائق ممالک محروسه دولت علیه ده جاری
 امور تجارت و احوال حاصلات و عمارته عائد و ساطت مجلس تجارتله تحصیل

یقین و معرفت ایلدیکی مور واقعه و احوال حقیقه به تطبیق و کرکی کی موازنه
 و تلیق ایدرک ممالک محروسه دولت علیه نك اعما جهتيله الیوم بولندیغی حال
 و مرتبه به مناسب و حسب ان اعما ملک و مملکتی مستلزم اصول و نظاماتی علل
 و اسبابی ایله لا ینقطع لواجیح و مذکرات و جهیله دولت علیه به عرض و انہا
 و ثانیاً اعما ملک و مملکت امر نك اصل اصیل اولان مارا لذکر تجارت داخلیه نك
 مادونی و مع هذا منافع دولت و رعیتده مدخلی کلی اولان تجارت خارجیه به عائد
 نظام و تدبیر دخی بو عصرده یعنی معلّم و مننظم عسکرک ترتیب و استخدا حی
 مقتضاً سندن اولان تدبیر عمران ملکى علمنك حدود و ظهور نك صکره مجموع
 دول و اروپا و یوبادین آنلره اقدایدن دول و ملل سائرہ میانلرنده جاری اولان
 اصول و نظامات مقتضاً سنجہ بحث عمیق و رمز دقیق اولوب شویله که هر دولت
 و حکومتک کندى رعایا و تبعه سیله آخر بر دولت و حکومتک رعایا و تبعه سی
 بینلرنک واقع اولان معامله تجارت و تحصیل فوائد و منفعتا مرند حقوق مطلقه
 دول و مللکدن مستثناء عهدگوشراطاً درکار اولان مشارطات و مقیداتن ماعداک
 آنلرک دخی تبدل احوال و ایجاب وقت و حال ایله تعدیل و تخفیفی ممکن ایدرکی
 عدیر الاشکالدر سپر و سیاحت دریا و معامله تجارت و مسافرت و مجاورت
 مستأمنین و رعایا خصوصاً سندن علی الاطلاق حقوق دول و ملله مبنی نیجه
 قواعد کلیه معتبره و اصول و نظامات مطلقه مرعیه درکار اوله رق قوت عسکرک
 و مکتت حربیه دن صرف نظر معامله تجارت جهتيله دول و ملل مستقله نك
 علی العموم مجموعنه سیان اولغله معامله تجارتده راجع اشبو قواعد کلیه و اصول
 مطلقه مرعیه دن قوت و اقتدارینه اغتراراً هیچ بر دولت ذمتی تبریه و استثنائا
 و یوبادین تفرّد و امتیاز اذعایه صلاحیتی اولیوب حرمت و رعایتلرنی الزام و بنولر
 ایله دائماً قبول اسکات و الزام ایدر کلدیکی مالاکلامدر و چونکه اعما ملک
 و مملکتی موجب تجارت داخلیه دن قطع نظر هر ملک و دولتک معاهد اولدیغی

دول و ملل ساثره نك رعایا و تبعه سیله كندی رعایا و تبعه سی بینلرن جاری
 اولان معامله تجارتنه مها امکن مکاسب و منافعی جانیدن صرف و تغلیل
 و کندی رعایا و تبعه سی طرفه جلب و تحویله اقدام و همتی توفیر منافع دولت
 و رعیت و تکثیر اسباب با دانی و معموریتی موجب کیفیت اولدیغی معلوم و مثبند
 بوصورتن دولت علیه دخی لازمه عهد و ولایت و منفعتی مقنضاً سینه ^{هدا}
 اولدیغی دول و ملل رعایا و تبعه سی قصد تجارت یله برآ و مجمل ممالک محروسه یه
 وصولدرنده مدت قامت و مسافرت و رعایای دولت علیه ایله معامله تجارتلری
 امرنك منافع تجارتنی ممکن مرتبه آندردن صرف و تغلیل و رعایای دولت علیه
 طرفه جلب و تحویل ایچون اجانبه اقتضایدن معامله یه مباشرت قلمی -
 و کذلک رعایای دولت علیه لاجل التجاره ممالک اجنبیه یه عزیمتلرن دول
 متعاهده طرفلردن آنلره دخی معادله و مناصفه و جبهله معامله اولنه رق
 منافع و مکاسبینیه مورت تغلیل و نقصان اولماق خصوصلرنه اقتضا
 ایدن اصول و نظاماتک تنظیم و اجراسی با تی حال سابق لذکر تجارت خارجییه
 باینک دول و اروپانک بینلرن جاری اولان قواعد کلیه معتبره و اصول
 و نظامات مطلقه مرعیه نك حقایق و دقایق یله علم و معرفتنه موقوف اولمقد
 ناشی ناظر مجلس تجارتک خدمت و مأموریتنك شق آخری دخی کذلک اشبو
 اصول و نظاماتک وقوف و معرفتلی و صورت اجرا و منفعتلرنی ایجاب
 مصلحت ظهور ایله کجه کذلک لواج و مذکرات طریق یله تحریراً و تقریراً سلطنت
 سینه یه اخطار و انبیا یه منحصراً و لاجق اولمغله اصحاب رأی و تدبیر اولان
 اولیا امور حضراتی لواج و مذکرات مشروحه فی مجلس شوراده لری المطالع
 و المحاکمه اساسل حکام اسلام اولان اصول شریعت و قانون عقل و حکمت
 موافق و مطابق اولوب منافع دولت و رعیت و اعمار ملک و مملکتی مستوجب
 اولدقاری صورتن قبول و امضا و موجب و مقنضالرنی بالفعل نفاذ و اجرایه

اهتمام و بونك عكسى ظهور و تبين ايدرايسه جرح و باطلنه اقدام بيورملى
 رأى و ارادت لرينه منوط اوله جنى مالا كلامدر محصل الكلام اشبو
 مجلس مفروض ناظر نك خدمت و ما موريتى آنجن اعمار جهتيله منافع دولت
 ورعيت و حصول اسباب بادانى و معموريت عائد دول و ملل او روپانك
 ايجاد و اختراع ايلد كرى اصول و نظامانك بيان سابق او زره مطالع و مذاكره
 و موجبات و مقتضياتى دولت عليه به اخطار و اشعاره منحصراً اوله ورق دولت
 عليه نك جرنى و كل و خنى و جلى سا نرا مور ملكيه سيله و حماً من الوجوه بر كونه
 مناسبت و قربيتى و لميوبا مور ملكيه دن خارج و بعيد بشقه بر ما موريت
 اوله ورق بو باين وقوف و معرفتى يعنى تدبير عمران ملكى علمنك قسم نظرى
 و عملينده علم و معرفتى مجرب و معلوم هر كيم ايسه و هر فنى دولت و ملكيه
 منتسب اولورا ايسه مجلس مزبوره دخول و حصول مقصوده دائر و وقوف و معلوما
 ساحه بيانه موصول يدرب ناظر مجلسك مجهولى اولان بر نوع علم و خبرى اندن
 اخذ و استفاده ده بر كونه محذور محتمل و لما مغله مجلس مزبوره بالايجاب هر ملت
 و هر دولتن تدبير عمران ملكى علمنك حاذق و ما هرا شخاصك جلب و ادخالى
 ممكن اولد بغندن تدبير عمران ملكى علمنك قسم نظرى و عمليسى مطالع و مذاكره سنه
 بر تعليمخانه بنى بهانه اولد ورق دول او روپانك امور ماليه و اعمار ملكيه به عائد
 اصول و نظام لرينه اوليا امور حضراتنك تخيصل يقين و معرفته بر واسطه
 كامله و وسيله اصيله اولد جفته شك و اشتبايقدر شوبيله كه دول
 و ملل او روپاده تكرار تجر به ايله بويجه زمانه مجرداً ايجاد و اختراع اولنان
 اصول و نظامانك موجب و مقتضاسى مدت قليله ده ممالك محروسه دولت
 عليه ده تنظيم و تسويه و بالفعل نفاذ و اجرا قلنه رق ممالك او روپاد و لترلنن
 ايكوز سنه ده وجوده كلان آثار ثروت و اسباب بادانى و معموريت ان شاء الله
 تعالى كرمى سنه مدت ممالك محروسه دولت عليه ده وجوده كتمولسى مامل دكل

Varak 43/a

48

بلکه رتبه یقینه موصولدر حاصلی حکیم ذوقنون مورخ ابن خلدونک
 برعصرتک حال و شانی عصر آخره قیاس و لینیوب بلکه هر عصره طرف حقدک
 تخصیص اولنان اصول مصلحتیه رعایت ایله حفظ نظام ملک و ملتیه سعی
 اولنه دیوکلادم حکمت اشتمالی اشبور سالد پربیشان انتظامده سردوبیان
 اولنان اقوالک صدق و حقیقتنه دال و تأیید ثبوتنه شاهد بلا جدا لدر

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Metin AYDAR

Doğum Yeri ve Tarihi : Tarsus, 25.02.1991

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih ABD, Yeniçağ Tarihi
Bilim Dalı (Okuyor)

Yabancı Dili : İngilizce

İletişim: 0535 269 96 00

E-Posta Adresi : metinaydar91@hotmail.com